ŞANLIURFA ve İLÇELERİNDE KİTABELER

Mahmut KARAKAŞ

T.C.
ŞANLIURFA VALİLİĞİ
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
Şehir Kitaplığı Dizisi: 22

ISBN:
978-605-359-564-9

Yayın Koordinatörü
Selami YILDIZ

Dizgi-Mizanpaj
Mehmet Sait RIZVANOĞLU

Kapak Fotoğrafları
Yasin KÜÇÜK
İbrahim H. KARACA

Baskı
Bahçıvanlar Basım San. AŞ.
Fevzi Çakmak Mahallesi 10633.sk. No:11
0.332.3452424 Karatay/Konya
Basım Tarihi: Mart 2012/Konya

Yayın Hakkı
Bu eserden iktibas yapılırken,
dipnot veya bağlaç usulü kaynak gösterilmeden yararlanılamaz.
Kitabın hukuki sorumluluğunun tamamı yazarına aittir.

TAKDİM

Şanlıurfa, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye'ye komşu olan, İpekyolu güzergâhındaki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Doğu'yu Batı'ya bağlayan ticarî yolların kesiştiği kavşak noktasında bulunması, stratejik öneme sahip bir kent olmasını beraberinde getirmiştir. Bu özelliğinden dolayı, tarihi gelişim sürecinde, üzerinde birçok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş, birçok uygarlığa beşiklik etmiştir.

Şanlıurfa, bereket hilalinin merkezinde kilit taşıdır. Tarımın ilk olarak yapıldığı, ilk üniversitenin kurulduğu, üç semavi dinin yeşermesine ev sahipliği yapan "ateşin Hz.İbrahim'i yakmadığı", farklı kültür unsurlarının bir arada yaşadığı ve misafirperver insanların harmanlandığı kadim bir şehirdir. Bu değerlere insanlığın dün de ihtiyacı vardı, bu gün de ihtiyacı var, emin olun yarın daha çok ihtiyacı olacak. Türkiye, komşusu aç olduğu zaman tok yatmayan insanların bulunduğu bir ülke olmaya devam edecektir.

Şanlıurfa tarihi, Balıklıgöl'de, Nevaliçori'de, Göbeklitepe'de ve bugüne kadar il genelinde yapılan arkeolojik kazıdan, elde edilen bulgulara göre, günümüzden 12.000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Balıklıgöl çevresinde yapılan kazı çalışmalarında günümüzden 12.000 yıl öncesine ait insan boyutunda olan Dünyanın En Eski Heykeli bulunmuştur.

Şanlıurfa, tarihi süreç içerinde bit çok peygambere ev sahipliği yapmış bir şehir olarak "**Peygamberler Şehri**" adıyla anılmaktadır. Tarihsel birikimi ile birçok medeniyete beşiklik eden bu şehir din, dil, ırk, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu, kaynaştığı, bir hoş görü şehri olmuştur…

Şanlıurfa'yı Harran'dan ayrı düşünemeyiz, Harran tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete beşiklik etmiş önemli bir şehirdir. Harran, ay, güneş, yıldız ve gezegenlere tapınmanın yaşandığı Sabiiliğin merkezi olmasının yanı sıra, İslami dönemde ise müspet ilimlerin okutulduğu Dünyanın İlk İslam Üniversitesine başkentlik etmiş bir şehirdir.

Şanlıurfa, dün olduğu gibi bugün de insanlıkla paylaşacak önemli değerleri bağrında taşımaktadır. Yapmaya çalıştığımız üzerimizdeki küllere üflemek, sahip olduğumuz potansiyelimizi ortaya çıkarmak, insanlığın faydasına sunmaktır. Hedefimiz geleceği ve büyük potansiyeli olan; tarih, kültür, barış ve huzur şehri Şanlıurfa'yı el birliği ile bugünkünden daha iyi noktalara daha ileriye taşımak, vatandaş ile devletin kaynaşmasını sağlamaktır.

"Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler" adlı bu eserin hazırlanmasında ve yayımlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, bu kıymetli eserin okuyucularımıza faydalı olmasını temenni ederim.

Celalettin GÜVENÇ
Şanlıurfa Valisi

İÇİNDEKİLER

TAKDİM / 3
ÖNSÖZ / 11
Urfa Tarihçesi / 15
Şanlıurfa Mimarisinde Kitabeler / 23
Kitabelerde Adı Geçen Urfa Valileri / 35
I. ŞANLIURFA KİTABELERİ / 45
A. Cami Kitabeleri / 47
Ağcami (Nimetullah Camii) Kitabeleri / 48
Arabi Camii Kitabeleri / 53
Asım Paşa Mescidi Kitabeleri / 56
Attarpazarı Camii Kitabeleri / 57
Behramlar Camii Kitabeleri / 63
Çakeri Camii Kitabeleri / 65
Çarhoğlu Camii Kitabeleri / 69
Dabakhane Camii Kitabeleri 7 70
Hacı Yadigar Camii Kitabeleri / 75
Halilürrahman Camii Kitabeleri / 78
Hasan Padişah Camii Kitabeleri / 82
Hayrullah Camii Kitabeleri / 90
Hekim Dede Camii Kitabeleri / 92
Hızanoğlu Camii Kitabeleri /95
Kadıoğlu Camii Kitabeleri /99
Kadıoğlu Hüseyin Paşa kimdir / 101
Karameydanı Hüseyin Paşa Camii Kitabeleri 7 104
Karamusa Camii Kitabeleri / 106
Kutbeddin Camii Kitabeleri / 111
Lütfullah Camii Kitabeleri / 115
Mevlidi Halil (Dergah) Camii Kitabeleri 117
Narinci Camii Kitabeleri /132
Nur Ali Mescidi Kitabeleri / 134
Ömeriye Camii Kitabeleri / 135
Peygamber Camii Kitabeleri / 140
Rızvaniye Camii Kitabeleri / 144
18. Yüzyılda Urfa - Rakka Eyalet Valileri / 148
Sultan Bey Mescidi Kitabeleri / 150
Şehbenderiye Camii Kitabeleri /152
Tuzeken Camii Kitabeleri / 156
Ulu Camii Kitabeleri / 158
Yeni Ömeriye Camii Kitabeleri / 164

Yusuf Paşa Camii Kitabeleri /166
MEDRESE KİTABELERİ / 173
Abbasiye Medresesi Kitabeleri /174
Çakeri Camii Sibyan Mektebi Kitabesi/176
Eyyubi Medresesi Kitâbesi/177
Halilürrahman medresesi Kitabeleri/179
Hasan Padişah Medresesi Kütüphane Kitabesi/183
İbrahimiye Medresesi Kitabeleri/185
Nakibzade İbrahim Efendi Medresesi Kitâbeleri/188
Rızvaniye Medresesi Kitabesi/195
Sakıbiye Medresesi Kitabesi/197
Şehbenderiye Medresesi Kitabesi/200
ÇEŞME/SEBİL VE HAYRAT KİTABELERİ/203
Adile Hanım Çeşmesi Kitabesi/204
Ağcamii Çeşme ve kuyu Kitabeleri/206
Dabakhane Çeşme Kitabesi/208
Firuz Bey Hayratı Kitabeleri/209
Firuz Bey Çeşmesi Kitabesi/210
Sahibülhayrat ve'l-hasanat Firuz Bey kimdir/212
Haydar Ağa Çeşmesi Kitabesi/216
Hekim Dede Çeşmesi Kitabesi/218
Mencekzade Çeşmesi Kitabesi/219
Mevlidihalil Yeni Camii Şadırvan Kitabesi/220
Sakıbiye Tekkesi Havuz Kitabeleri/222
Siverekli Camii Çeşme Kitabesi/225
Şehbenderiye Çeşme Kitabesi/226
Şeyh Bekir Sebili Kitabesi/228
Şeyh Safvet Çeşmesi Kitabesi/229
Ulu Cami Çeşme ve Şadırvan Kitabeleri/231
Yusuf Paşa Camii Çeşme Kitabeleri/234
SUR, KALE VE ABİDE KİTABELERİ/239
Harb-ı Umumi Şehitleri Abidesi Kitabeleri/240
Yol Gösteren Abide Çeşmesi Kitabesi/244
Harran Kapı Kitabeleri/248
Urfa Kalesi Kitabeleri/250
Karakoyun Deresi Köprü Kitabeleri/257
TEKKE VE TÜRBE KİTABELERİ/261

Ağcami Nimetullah Türbesi Kitabesi/262
Arş Hoca Türbesi Kitabesi/264
Hartavizade Hafız Muhammed Selim Türbesi Kitabeleri/266
Halveti Tekkesi Kitabesi/270
Halveti Tekkesi Şeyhi Abdulkadir Erbili Türbesi Kitabesi/273
Hindiye Tekkesi Kitabeleri/274
Seyyid Maksud ve Hacı Mustafa Türbesi Kitabeleri/277
Su Meydanı Türbeleri Kitabeleri/281
Şeyh Bekir Türbesi Kitabesi/283
Şeyh Mes'ud Tekkesi Kitabeleri/284
Ulucami Haziresinde Mevlana Şehabeddin Ahmed Türbesi Kitabeleri/293
Abdurrahman Dede Köyü Camii ve Türbe Kitabeleri / 297
Şeyh Hattab Köyü Camii ve Türbesi Kitabesi/302
Hekim Dede Türbesi/304
Ahievran Şeyh Muhammed Türbesi Kitabesi/306
HAN VE ÇARŞI KİTABELERİ/309
Delilan Hanı Kitabesi/310
Emniyet Oteli Kitabesi/312
Behram Paşa Kervan sarayı (Gümrük Hanı) Kitabeleri/313
Hacı Kâmil Hanı Kitabesi/316
Harran Kapı Han Kitabesi/317
Hüseyniye Çarşısı Kitabesi/318
Keçeci Hanı Kitabesi/319
Şark Oteli Han Kitabesi/321
KÖŞK VE EV KİTABELERİ/323
1. Vali Mustafa Paşa'nin Halilürrahman Semtinde Yaptırdığı Köşke Şair Nabi'nin Yazdığı Kitabe/324
2. Vali Süleyman Paşa'nin Yaptırdığı Köşke Şair Nabi'nin Yazdığı Kitabe/327
Sakıb Efendi'nin Halepli Bahçesi Köşkü Kitabesi/329
Sakıb Efendi'nin Akarbaşı'ndaki Evinin Kitabesi/334
Sakıb Efendi'nin Ev Kitabesi/335
Şurkav Taziye Evi Kitabesi/ 337
Türkmen Garajı Güney Kapısı Kitabesi/ 338

Urfa Müzesindeki Kitabeler/ 341
Bazı Ev Kitabeleri/ 344
Veli Bey Hamamı Kitabesi/354
Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Kapı Kitabesi /355
BİRECİK İLÇESİ KİTABELERİ/ 357
1.Birecik Surları Kitabeleri/ 358
Birecik Surlarındaki Mühür Kitabe/ 358
Birecik Surları Urfa Kapısı Kitabesi/ 359
Birecik Surları Meçan Kapı Kitabesi/ 360
Birecik Surları Kitabesi/ 361
Birecik İçkale Girişindeki Kitabe / 369
Birecik Meydan Kapı Duvarındaki Kitabe/ 370
2.Birecik Cami ve Mescitleri Kitabeleri/ 371
Cücük Camii (Abdi Kethüda) Kitabesi/ 371
Çarşı Camii Kitabeleri/ 372
Mağara Camii Kitabeleri/ 376
Mahmut Paşa Camii Kitabeleri/ 378
Şeyh Muhammed Zehravi Mescidi Kitabeleri/ 379
Sancak Mescidi Kitabeleri/ 381
Saadettin Camii Kitabeleri/ 384
Ulu Camii Kitabeleri/ 387
Birecik İçkaledeki Cami Kitabeleri/ 389
Birecik Tekke Camii (Bahriye Tekkesi Mescidi) Kitabesi/ 390
3.Bahçe Damları Kitabesi/ 391
4.Birecik Türbe Kitabeleri/ 392
Deh Kubbe Kitabesi/ 392
Birecik Şeyh Safi Türbesi Kitabesi/ 393

BOZOVA İLÇESİ KİTABELERİ/ 395
Ağviran Köyü Camii Kitabeleri/ 395
Yaylak Bucağı Karasungur Camii Kitabeleri/ 397

HALFETİ İLÇESİ KİTABELERİ/ 401
Halfeti İlçesi Cami Kitabeleri/ 402
Merkez Camii Kitabeleri/ 402
Halfeti İlçesi Konak Kitabeleri/ 406
Bey Konağı Kitabesi/ 406
Feyzullah Efendi Konağı Kitabesi/ 408
Halfeti İlçesi Hamam Kitabeleri/ 410

Latifzade Hamamı Kitabesi/ 410
Halfeti İlçesi Türbe Kitabeleri/ 412
Çekem Mahallesi Türbe Kitabesi/ 412
Halfeti Mezarlığı Doğusundaki Türbe Kitabesi/ 413
HARRAN İLÇESİ KİTABELERİ/ 415
Harran Kalesi Aslanlı Kapı Kitabesi/ 416
Bazda Mağaraları Kitabeleri/ 417
Harran Ulucami Kapı Kitabesi/ 419
Hayat-ı Harranî Cami ve Türbe Kitabeleri/ 421
Harran'da Bir Türbe Kitabesi/ 425
Hanel-Ba'rur Hanı Kitabeleri/ 426
SİVEREK İLÇESİ KİTABELERİ/ 429
Siverek Eski Hükümet Konağı Osmanlı Devlet Arması Kitabesi/ 430
Gülabi Bey Camii Kitabeleri/ 432
Hacı Ömer Camii Kitabeleri/ 435
Haliliye Camii Kitabeleri/ 437
Hasan Çelebi Camii Kitabeleri/ 439
Sulu Camii Kitabeleri/ 443
Ulu Camii Kitabeleri/ 449
SURUÇ İLÇESİ KİTABELERİ/ 453
Suruç Ziyaret Köyü Şeyh Müslüm Türbesi Kitabeleri/ 454
VİRANŞEHİR İLÇESİ KİTABELERİ/ 457
Kışla Camii Kitabeleri/ 458
Şemdin (Çimdin) Kale Kitabeleri/ 460
Faydalandığımız Kaynaklar/ 462

ÖNSÖZ

Şehirler de bağlı bulundukları devletler gibi bazen gelişir, yükselirler, bazen de sönükleşir ve gerilerler. Bilhassa her şehir, il veya ilçeler bulundukları statüye göre gelişmişlerdir. Bir şehirdeki eğitim, imar, edebi, ticari, sanat, sosyal ve kültürel yaşantılar ve çalışmalar o şehrin gelişmesine etki etmektedir. Bütün bu çalışmalar şehir halkının hayat seviyelerini göstermektedir. Fakirlerin çoğunlukta olduğu şehirler, veya zenginlerin çoğunlukta olduğu şehirler... Okur yazarları çok olan şehirler, veya okur yazarları olmayan şehirler... Bütün bunlar, o şehrin içinde bulunduğu statüye bağlıdır. Zenginleri ve aydınları çoğunlukta olan şehirler daha ma'mur ve daha kültürlü, zenginleri ve aydınları az olan şehirler daha harabe ve düzensiz, kültürsüz olur.

Geçmişte ma'mur olan nice şehir, zamanımızda harabe haline gelmiş veya en azından eski parlaklığını devam ettirememiştir. Ancak eski kültürünün bazı kalıntıları kalmıştır. İşte bu kültür kalıntıları, o şehrin kaybolan kültürünü bize tanıtmaya ve öğretmeye yardımcı olmaktadır.

Urfa da, geçmişte çok zengin kültürü olan şehirlerden biridir. Zamanımıza yetişen mimarî eserleri, bunun yanında elimize geçebilen edebî eserleri Urfa'nın eski kültürünü bize tanıtmaya yetmektedir. Urfa zenginlerinin, beylerinin, paşalarının yaptırdıkları hayır eserleri, sosyal tesisleri Urfa'nın ekonomik zenginliğini gösterdiği gibi bunların üzerine yazdırdıkları edebi kitabeler de Urfa'nın kültürel zenginliğini göstermektedir. Bunların içinde birçokları zamanımıza yetişememiş, izleri bile silinmiştir. Fakat zamanımıza yetişenler, eski Urfa yaşayanlarının ne derece inceliğe, zarafete ve edebi zevke düşkün olduklarını da göstermektedir. Yaptıkları imarların üzerine ne işe yaradıklarını belirten bu yazıların yazdırılması bize o imar hakkında bilgi de vermektedir. İşte bu yazılara kitabe denilmektedir. Kitabe geleneği, Urfa'nın İslam hakimiyetine girmesiyle Urfa'da da başlamış, Osmanlı döneminde daha çok gelişmiş ve Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

İmareti yaptıran kişi, mimarî yapının tarihini, yaptıran kişinin kimliğini ve o imarın ne işe yaradığını da açıklayan bir kitabe yazdırarak kapısı üzerine veya görülebilecek bir yerine koyarlar. Kitâbeler,

bulundukları yapı hakkında bize en doğru bilgiyi kısa olarak vermektedir. Buyüzden kitabeler geçmişi zamanımıza taşıyan bir köprüdür. Kitabeler bir kültür tarihidir.

Urfa'daki birçok tarihi yapının üzerinde kitabe vardır. Bunların bir kısmı düz yazı halinde, bir çoğu da manzum halinde yazılmış edebi eserlerdir. Manzum halinde yazılmış bu edebî kitabelerin altında çeşitli Urfa şairlerinin imzası yeralmıştır.

Kitâbeleri hazırlamakla, atalarımızın yaptıkları mimari eserleri ve bize bıraktıkları kültür mirasını tanıyıp, tanıtmaya çalıştım. Elbette bunun yanında bu eser sahibi zatların isimlerini de anarak unutulmamalarını ve hayırla yad edilmelerine vesile olmasını temenni ettim.

Urfa'nın merkezi ve ilçelerindeki kitabeleri birer birer okudum, fotoğraflarını çektim veya çektirdim. Onları hem yazılmış oldukları orijinal harfleriyle ve hem de şimdiki latin harfleriyle yazdım. Açıklamalarını yaptım. Kırık ve okunmayan yerleri noktalarla belirttim. Bu kırık olan kitabelerin bazıları kasıtlı olarak yontulmuş ve bazıları da zaman aşımına uğraması ile bozulmuştur. Şüphelendiğim kelimeleri, üzerinde düşünülsün diye parantez içinde gösterdim. Bu çalışma sırasında daha önce 1986 da yayınlanan "Şanlıurfa Kitabeleri" 2001 yılında yayınlanan "Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler" adlı kitabımı esas aldım ve buna ilaveler yaptım. Zamanımıza yetişmeyen kitabeleri ise eski kaynaklardan faydalanarak yazdım.

2001 yılında kitabelerin basımını yapan basımevine kendi el yazımla iri harflerle yazdığım kitabe metinlerini bilgisayarda yazılsın diye vermiştim. Fakat baskıyı yapan basımevinin Arapça yazıcısı olmadığı için Arapça ve Osmanlıca yazıları bilgisayarda yazmamış, kitabın hazırlanışı sırasında bilgisayarda yazılsın diye verdiğim benim kendi elyazımla yazdığım yazıları koymuştu. Dolayısıyla, bu durum kitabın görünümü bozmuştu. O bakımdan bu yeni baskıda Arapça yazıları da bilgisayar ortamında kendim yazmak zorunda kaldım. Bu arada kitabı yeniden gözden geçirerek yanlışları mümkün olduğu kadar düzelttim. Bazı eksiklikleri tamamlamaya çalıştım, gördüğüm yeni kitabeleri ilave ettim.

Kitabın 2001 yılındaki hazırlanışı sırasında, ilçelerdeki kitabelerin fotoğrafını çekerek bana yardımcı olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Cihat Kürkçüoğlu'na ve bir hafta boyunca benimle birlikte Urfa merkezindeki kitabelerin fotoğraflarını çeken Sayın A. Rezzak

Elçi, Siverek'teki çalışmalarım sırasında bana yardım eden Sayın Ramazan Özgültekine, Köylerdeki çalışmalarım sırasında yardım eden Sayın Mehmet Oymak ve Abdulkadir Subaşı, Sayın Cuma Hündür'e, Viranşehir'deki çalışmalarımda yardımcı olan Sayın Avukat Zeynel A. Beyazgül'e ve Hasan îdikurt, Urfa'daki bazı kitabelerin temizlenmesini sağlayan Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) yöneticilerinden Sayın Mahmut Elihoş ve elemanlarına teşekkür ederim. Bu yeni baskı için Arapça kitabeleri gözden geçirerek düzeltmesini yapan Sayın Halil Taşkın Hoca ve Orhan Aslan Hocaya, vezinlerinin bulunuşunda bana yardımcı olan Edebiyatçı sayın Adil Saraç Beye yardımlarından dolayı, yine bu baskı için fotoğrafları ile bana yardımcı olan Y. Sabri Dişli Beye minnet ve şükranlarımı sunarım.

Son olarak, kitabın basılmasında değerli desteklerini esirgemeyen Sayın Valimiz Celalettin GÜVENÇ'e ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran 2011
Mahmut KARAKAŞ

MAHMUT KARAKAŞ

1946 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Şanlıurfa'da, yüksek tahsilini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. 1971 yılında Şanlıurfa Atatürk Ortaokulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmeni olarak göreve başladı. Aynı okulda müdüryardımcılığı yaptı. Bu arada Harran Dergisi'nde araştırma yazıları yazdı. 1995 yılı Aralık ayında emekli oldu. Evli ve yedi çocuk babasıdır.

Basılı Kitapları:

-*Şair Nabi'nin,* "Tuhfetü'l-Harameyn-*Hac Hatıraları", Özdal Yayınları, Urfa, 1989.* İkinci baskı: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

-Müsbet İlimde Müslüman Alimler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991. İkinci baskı "Müslüman Bilim Adamları" Mostar yayınları, İstanbul 2009.

-Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995. İkinci baskı: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

-*Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa, 1996.* İkinci baskı: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

-Şanlıurfa Mezar Taşları, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 1996. İkinci baskı: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

-*Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2001.*İkinci baskı: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

-Urfa'lı Baba Cem'i Karadağ Destanı, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa 2006

-Urfa'nın Kültür ve İnançlar serüveni, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

-Bir Mutasavvıf Şair Ömer Nüzhet, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2011.

Yayınlanacak olan kitapları:

-Şair Nabi'nin Hayr-Abad'ının transkiribe ve tanıtılması.

-Urfa'da Tasavvuf İzleri,

URFA TARİHÇESİ

Urfa, tarih bakımından en eski şehirlerden biridir. Bilinen en eski adı "Ur" veya "Ur-i Kildanî"dir. Nuh tufanından sonra kurulan ilk 13 şehirden biri olduğu söylenildiği gibi, eski Yunanlılar da "Enoch"un insanlara şehirler kurmayı öğrettiği ve onun devrinde 180 şehir kurulduğunu, bunların en küçüğünün Urfa olduğunu söylerler.[1] Yine Tufandan sonra Babil'de hüküm süren Kuşoğlu Nemrud üç şehir inşa etmişti. Bunlardan biri de Urfa idi denilmektedir.[2]

Nuh Peygamberin oğlu Sam'm torunu olan Kâinan, oğlu Harran'a izafeten Harran şehrini kurmuştu.[3] Diğer bir rivayette Hz. İbrahim ile Hz. Lut (a.s.)'ın babaları "Haran" buraya hicret ettiği için harran adı verilmiştir.[4]

Urfa'nm ilk devirleri hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. Mekedonya Kralı Büyük İskender'in (ölm Milattan önce 323) fethinden sonra "Edessa" diye isimlendirilmiştir. Birçok şehire verilmiş olan bu isim ve Urfa'nm diğer isimleri "suyu bol" anlamına gelmektedir. Çünkü Urfa suyu bol olan şehirlerden biri idi. Bu yüzden ayrı bir önem taşıyordu. Edesse isminden başka "çeşme" anlamına gelen "Kaliruha" adı verilmiştir. "Kaliruha" kısaltılarak "Ruha" olmuş ve bununda değiştirilmiş olmasiyle "Urfa" denilmiştir, Denilmektedir.[5]

Büyük İskender'in M.Ö. 323 de ölmesiyle Urfa, kumandanlarından "Seleucus'un hissesine düşmüştür. Seleucus diğer bazı şehirlerle birlikte Urfa'yı da yeniden inşa etmiştir.[6]

İslam fethine kadar Bizans imparatorluğuna bağlı kalan Urfa, İslam fethinden sonra "Ruha" ismini almıştır. Uzun zaman hem "Edessa" ve hem de müslümanlar tarafından "Ruha" olarak isimlendirilmiştir.

---

[1] George Ebu'l-Farac, Tarihi, çeviren Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1945, I, 71
[2] Ebu'l-farac, a.g.e, I, 75
[3] Ebu'l-farac, a.g.e, I, 74
[4] Salname-i Vilayet-i Haleb, 1310, s. 257
[5] Salname-i Vilayet-i Haleb, 1310, s. 256
[6] Ebu'l-farac, a.g.e, I, 110

Osmanlı devletinin son zamanları ve Cumhuriyetten sonra ise devamlı olarak Urfa adını kullanmışlardır.

Milattan önce Urfa, Harran'da olduğu gibi "Sabii" dininde idi. Urfa'nm tarih sahnesinde bilinen devri "Osreon Kralları"nm (M.Ö. 132-M.S. 117) hakimiyet devridir. Milattan sonra 165 tarihinde ise Doğu Roma İmparatorluğunun hakimiyetine girdi. Urfa'nın Hristiyanlığı resmen kabul eden ilk şehir olduğu söylenildiği gibi, İslamiyeti de kan dökmeden kabul etmiştir. Doğu Roma İmparatorluğunun "Bizans" adını almasından sonra artık Urfa, İslam fethine kadar Bizans'a tabi bir şehir devleti halinde kalmıştır.[7]

İslam devrinde ikinci halife Hazreti Ömer (634-644) zamanında İran'ın fethine giden Ebu Übeyde tarafından "el-Cezire"nin fethi için İyaz bin Ğanem görevlendirilmişti. Ebulfarac'm yazdığına göre Hz. Ömer Suriye şehirlerini fethettikten sonra Fıratı aşarak Urfa'ya yetiştiğinde, Urfa halkı onu karşılamaya çıkarak, şehirleri hakkında söz aldılar.[8] Belazuri'ye göre ise, Ebu Ubeyde İyaz bin Ganem'i Urfa'ya gönderdi. O, Urfa'yı fethederken yağız bir ata bindiği halde kapısında durdu, iyaz, heykeller ve onun etrafındaki nesneler kendilerine ait olmak, mevcut kiliselerden başka kilise bina etmemek; düşmanlarına karşı müslümanlara yardım etmek, bunlardan birine riayet etmedikleri takdirde ise müslümanlarm himayesinden mahrum olmak şartiyle, Urfa ahalisiyle uzlaştı. Cezire halkı da Urfa barış şartına göre, müslümanlarla barış anlaşması yaptı.[9] İyaz bin Ğanem, Urfa önlerine geldiği zaman, Urfa'nın Ayn adını taşıyan kapısına inmişti. Şehirdekiler müslümanları geri attılar. Müslümanlardan bazıları yaralandı. Bundan sonra asker, atılan taş ve oklar isabet etmeyecek yere kadar çekildi. İyaz ata binerek şehrin çevresini dolaştı. Şehrin kapılarına karakollar diktikten sonra ordugaha geri döndü.[10]

Urfa'nın üzerine gelmeden önce İyaz bin Ğanem, Harran üzerine yürümüştü. Oradan Bacüddey'e inmiş olduğunu söylerler. Harran ahalisi bunlara kapılarını kapadılar. Harranlılar İyaz'a elçi göndererek, şehrin önemli bir kısmının kendi ellerinde bulunduğunu, buradan kalkarak, önce Urfa üzerine yürümesini, Urfa ahalisi ne gibi şartlarla barışırsa, o şartları kabul edeceklerini, Hıristiyanlarla müslümanları başbara bırakacaklarını bildirdiler. Hıristiyanlar bunu duyunca İyaz bin Ğanem'e adam

[7] E. Honigmann, "Urfa" İslam Ansiklopedisi (İA), XIII, 52

[8] Ebulfarac, a.g.e, I, 178

[9] Belazuri, Fütuhü'l-Büldan, çev. Zakir kadiri Ugan, İstanbul 1955,1, 277 - Ömer Rıza, Sadr-ı İslam, İstanbul 1928, VII, 186

[10] Belazuri,a.g.e, I, 278

göndererek Harranlıların ileri sürdükleri şartları kabul edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine İyaz'da Urfa'ya geldi.[11] Böylece Urfa şartlarına göre Harran da fethedildi.

Üçüncü halife Hz. Osman (644-656) zamanında Şam valisi bulunan Hz. Muaviye tarafından Urfa bölgesine Mudar kabilesi yerleştirildi. Bu yüzden bu bölgeye "Diyar-ı Mudar" denildi. Çünkü Urfa Muaviye'nin valiliği içinde bulunuyordu.[12] Emevi Devletinin kurulmasından sonra ise Emevilere bağlandı. Emevilerden Abdulmelik bin Mervan (685-705) zamanında Abdulmelik'in kardeşi Muhammed 692 tarihinde Urfa valisi bulunuyordu.

Emevi devletinin yıkılmasından sonra Urfa, Abbasi devletine bağlandı. Halife Harun Reşid (786-809) 797 de Urfa'ya geldi.[13] Yine Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) da bir ğaza maksadı ile 830 tarihinde Urfa'ya gelmiştir.[14] Bu arada İbrahim Halilullah makamını tamir ettirmiş, Urfa'ıun ikinci camii diyebileceğimiz bu eski mabedi camiye çevirmiştir.[15] Halife Me'mun bu sırada Urfa'ya Abdulala adında bir vali tayin etmiştir.[16]

Roma Kralı 942 tarihinde Halife Muttaki'ye bir elçi göndererek Urfa kilisesinde bulunan Hz. İsa'nın mendilini istedi. Bu mendil ile Hz. İsa yüzünü silmiş ve yüzünün çizgisi mendilde iz bırakmıştı. Hz. İsa da mendili, kendini görmek isteyen Urfa Kralı Abgar'a göndermiştir. Roma Kralı eğer Urfa'da bulunan bu mendili kendilerine gönderirlerse birçok müslüman esiri serbest bırakacağını söylemişti.[17] Muttaki de mendili göndermişti.

971 de Urfa, Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas devrinde, Bizans ordusu tarafından tamamiyle yıkılmış, yerle bir edilmiştir.[18] Bu tarihten sonra 1025 tarihine kadar Numary kabilesinden Utayr'in hakimiyeti altına girdi. Utayr, Muhammed'in oğlu Ahmed'i Urfa'ya vali tayin ederek gitmişti. Bu tarihten sonra 1065 tarihine kadar da Nasıreddevle'nin hakimiyetine girdi. 1032 de Romalılar Urfa'ya girdiler. Nasıreddevle, Michael'e haber göndererek Urfadan çekilmesini istedi. Fakat Michael bunu kabul etmedi ve Urfa'daki harab olmuş yerleri tamir

[11] Belazuri,a.g.e, I, 280
[12] Ahmet Ağırakça, "İslam Fetihlerinden Günümüze Kadar Şanlıurfa Tarihine genel bir bakış," ŞURKAV, Urfa 1991, s. 96
[13] Ebulfaraç, a.g.e, I, 206
[14] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İstanbul 1992, III, 454
[15] 1927 Tarihli Urfa Salnamesi, s. 131
[16] Ebulfaraç, a.g.e, I, 217
[17] Ebulfaraç, a.g.e, I, 256
[18] Ebulfaraç, a.g.e, I, 263

ettirdi.[19] Urfa'ya 1065'den itibaren Bizanslılar hakim oldu. Bizanslıların hakimiyeti, Melikşah'm 1087 de Urfa'yı almasına kadar sürdü. Bu tarihten önce 1066 tarihinde Türklerin kumandanı Gümüştekin Urfa'ya saldırdı. Urfa Dukasını yendi ve esir aldı. Duka 20.000 dinar vererek tekrar Urfa'ya döndü. Gümüştekin Harran'ı ve Suruç'u aldı.[20]

1070 tarihinde Selçuklu Sultanı Alpaslan Urfa'yı kuşatmış fakat alamadan geri çekilmiştir. 1087 de Selçuklu Sultanı Melikşah Urfa'yı fethedince, burayı alan kumandanı Bozan Beyi vali tayin etmiştir.[21] Melikşah'm ölümünden sonra idareyi ele alan komutanlarından Tutuş 1094 de Urfa Valisi Emir Bozan'ı öldürttü ve Urfa'ya kendisi hakim oldu.[22]

1098 de Haçlı ordusu ile Urfa'ya gelen Baudouin de Boulogne, 10 Mart 1098 de Urfa Latin kontluğunu kurdu.[23] Bunların devrinde Urfa çok büyük sıkıntılar yaşadı.

1115 tarihinde Büyük bir deprem oldu. Deprem en çok Maraşda duyulmuş ve Maraş bütünüyle yerle bir olmuştu. Samsatta da birçok ev yıkılmıştı. Urfa surlarının 13 kulesi yıkılmış ve Harran'da ise yine surların bir kısmı yıkılmıştı.[24]

Urfa Latin Kontluğu 1144 senesine kadar sürdü. Selçuklu Sultan Mes'ud'un emri ile Musul hükümdarı İmadeddin Zengi (1127-1146) Urfa'yı zaptederek Latin Kontluğuna son verdi. İmadeddin Zengi'nin 1146 da vefatı üzerine, Haçlılar tekrar geri almak istemişlerse de, İmadeddin'in oğlu Nureddin Zengi buna engel olmuş ve Haçlıları geri püskürtmüştür.[25] Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin Urfa Valisi Zeyneddin Ali Küçük idi.[26]

Urfa, 1182 tarihinde Mısır Eyyubi Sultanı Salahaddin Eyyubi tarafından fethedildi.[27] Eyyubiler devrinde Urfa'da yapılan medrese kitâbesi, Urfa'nın en eski tarihini taşıyan kitabedir. Eyyübilerden önce

---

[19] Ebulfaraç, a.g.e, I, 290
[20] Ebulfaraç, a.g.e, I, 318
[21] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VII, 137- Ebulfarac, a.g.e, I, 334
[22] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VII, 147 – Sadrüddin Ebu'l -Hasan Ali ibni Nasır ibni Ali el-Hüseyni, Ahbarü'd-Devlet is-Selçukiye, ter. Necati Lügal, Ankara, 1943, s. 52
[23] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VII, 150
[24] Ebulfarac, a.g.e, II, 354
[25] Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973, s.158
[26] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VIII, 79
[27] Osman Turan, a.g.e, s. 316 – Ebulfarac, a.g.e, II, 429 –Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 316

Urfa'ya hakim olan devletlerin hiç birinin Urfa surları veya binaları üzerinde kitâbeleri kalmamıştır. Urfanın Eyyubiler hakimiyeti sırasında, surlarında ve bazı camilerinde de tamir ve onarım işleri yapılmıştır. Bu imar işlerini üzerlerine yazdıkları kitâbelerden anlamaktayız.

Eyyübilerden el-Adil'in oğlu el-Kâmil 1229'da Harran, Urfa, Rakka, Suruç ve Rasulayn hükümdarı oldu.[28] Melik Kâmil, Urfa'yı yeniden tahkim etti. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat 1233'de Harran, Rakka, ve Urfa'yı kuşattı. Fakat sonra geri çekildi. Çekilirken de çok kötülük yaptı. el-Kâmil'in Mısır'a dönmesini fırsat bilen Alaaddin Keykubat, Mardin sahibi Artuk Aslan'ın yardımı ile 1234 tarihinde Siverek, Urfa ve Harran'ı aldı. Bunun üzerine el-Kâmil Cezire'ye hareket etti. Urfa'yı ve Harran'ı 1236 yılında geri aldı.[29] Eyyubilerden Salih Necmeddin 1238 de Urfa ve Harran'ı kendisine yardım eden Harzemlilere bıraktı.[30]

1240'da Harzemliler, Salih Necmeddin'in hapsedilmesi üzerine Urfa ve Harran'a saldırdılar ve yağmaladılar. 1241 de Halep kuvvetleri Urfa, Siverek, Harran, Rasulayn, Rakka ve Suruç'u aldılar.[31] Urfa 1244'de Tatarların saldırısına uğradı. 1260'da da Hülagu Han idaresindeki Moğolların saldırısına uğradı. Tatarlar ve Moğolların saldırısı sırasında Urfa çok hasar ve zarar gördü. Adeta harabe haline gelen şehir, yıllarca sonra ancak tamamen imar edilebilmişti.[32]

Memluk sultanı Baybars 1265 tarihinde Birecik'e saldıran İlhanlılara karşı şehri müdafaa etmişti. Birecik kalesini silah ve teçhizatla donattı.[33] İlhanlılar tekrar Birecik'e 1272'de saldırdılar. Memluk sultanı Baybars onları yenerek Birecik'ten kaçırttı.

1386 da Timur, Tebriz'i ele geçirdikten sonra güneye taraf inerek 1387'de de Urfa'yı tahrip etmiştir. Fakat "Zafername" sahibi ise, Timur'un Resulayn'i askerine yağmalattığını, oradan Urfa vilayetine geldiğini söylüyor. Hisarın valisi Güzel Nami, Emir Timur'un ordusunun geldiğini duyunca, hisarı bırakıp kaçmıştır. Ahalinin bir kısmı da onunla birlikte kaçmıştır. Timur bunların üzerine asker göndermiş ve bazılarını yakalatmıştır. Urfa Nemrud'un binalarından biri olup, Hz. İbrahim burada ateşe atılmıştır. Fakat ateşin ortasından bir pınar fışkırmış olduğu

[28] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 364 – Ebu'l-farac, a.g.e, II, 534
[29] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 368 – Ebu'l-farac, a.g.e, II, 534
[30] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 376
[31] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 381
[32] E. Honigmann, "Urfa" İslam Ansiklopedisi, XIII, 55
[33] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VI, 458

meşhurdur, Denilmektedir.[34] Fakat yine aynı eserde Timur'un Birecik üzerinden Urfaya geldiği ve Urfa'nın ileri gelenlerinin Tumur'u karşılayarak kendisine itaat ve dahaletlerini bildirdikleri kaydedilmektedir.[35] Bu yüzden Timur, Onlara bir şey yapmadı ve fakat Ermeni hisarlarını yağma ettirdi.

Urfa, 14. yüzyıl sonlarında Döger emiri Dımaşk Hoca'nm hakimiyeti altına girdi. Dımaşk Hoca 1404 de ölünce Urfa, Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey tarafından alındı. Karayülük Osman, Yağmur Beyi Urfa Valisi yaptı. Daha sonra Yeğeni Nur Ali Beyi Urfa valiliğine getirdi. Nur Ali Bey Urfa'da kendi ismi ile söylenilen bir cami yaptırdı. Bu camiin bulunduğu mahalleye de "Nur Ali" mahallesi adı verildi. 1429 senesinde Mısır askerleri Urfa'ya saldırarak yağma ve tahrip yapmışlardı. Bu tarihten sonra 1439 da Urfa hakimi, Karayülük Osman Bey'in oğlu Ali Beyin oğlu Cihangir Mirza bey'dir. 1462 tarihinde Uzun Hasan Bey'in Urfa hakimi olduğu, kalenin üzerindeki "Ebu Nasr Bahadır Ali" ismi ile belli olmaktadır.

Urfa, 1503 tarihinde Safevi hükümdarı Şah İsmail'in valisi Eçe Sulkan Kaçar'm elinde idi.[36] Bir müddet Safevilerin elinde kalan Urfa, Osmanlı Padişahı Sultan Selim Han'ın (1512-1520) Mısır seferi sırasında 5 Nisan 1517 de Osmanlı Devletine katılmıştır.[37] Yine Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Haleb'e geçerken 1535 senesinde Urfa'da iki gün kalmıştır.[38]

Urfa, Celali isyanları sırasında ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nm isyanı sırasında bir müddet bunların elinde kalmışsa da Cumhuriyete kadar Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır.

Önceleri müstakil valilik olan Urfa, sonra Rakka ile birlikte eyalet yapılmış ve Urfa eyalet merkezi olmuştur. 1850'li yıllarda Halep eyaletine katılmıştır. 1900'lü yıllarda müstakil mutasarrıflık yapılmıştır. Urfa, Rakka eyalet merkezi iken, valiler Urfa'da oturduklarından, imar ve onarım daha fazla idi. Bu yüzden bayındır bir şehir idi. Halep'e bağlandıktan sonra Urfa yavaş yavaş eski ma'muriyetini kaybetmiş ve sönükleşmiştir.

---

[34] Nizamüddin Şamî, Zafername, çeviren. Necati Lügal, Ankara 1949, s. 178

[35] Nizamüddin Şamî, a.g.e, s. 284

[36] Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, İst. 1992, VIII, 434

[37] İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, lstanbuI 1948, II, 43

[38] İsmail Hami Danişmend, a.g.e, II, 180

Cumhuriyet döneminde Urfa vilayet yapılmış ve eskiden olduğu gibi Birecik, Harran, Suruç, Bozova (daha önce Yaylak), Akçakale, Viranşehir ilçeleri Urfa'ya bağlanmıştır. Daha önce il olan Siverek ise 1926 yılında ilçe yapılınca Urfa'ya bağlandı.[39] Urfa, ilçeleri ve beldeleriyle tarih ve kültür bakımından en zengin vilayetlerimizdendir. Urfa'nın Samsat, Harran, Bey, Sakıb, Saray ve Yeni Kapı adında altı kapısı vardı.[40] Bugün bunlardan yalnız Harran Kapı sağlamdır.

Urfa kalesinin bir görünümü

[39] Ramazan Özgültekin-Ekrem Akman-Hüseyin Demirbağ, Dünden Bugüne Siverek, konya 997, s. 57
[40] Salname-i Vilayet-i Haleb, 1310, s. 258

ŞANLIURFA MİMARİSİNDE KİTABELER

"Kitabe" kelimesinin sanattaki anlamı şöyle ifade edilmektedir: Binaların kemerlerine, kapı üzerlerine, çeşme ve sebil gibi şeylerin cephelerine konulan yazılı levha; böyle bir levhanın yazısı yerinde kullanılan bir tabirdir. Mezar taşlarındaki yazılara da kitâbe denir. Üzerine yazı yazılmak yahut resim çizilmek üzere binaların cephelerinde bulunan taş veya madeni levhalara verilen ada da kitâbe levhası denilmektedir.[41]

Kitâbeler çok eski zamanlardan beri kullanıla gelmiştir. Şanlıurfa'mızda en eski yapılardan biri olarak kabul edilen Urfa iç kalesi sütunları üzerindeki Türkçe olmayan kitâbe de bize, sütunların niçin ve kimin tarafından yaptırıldığı hakkında bilgi vermektedir. Tarihçilerin verdiği bilgiye göre bu sütunlar, Osroen Krallığı (M.Ö. 132-M.S. 117) devrinde Kral Eftuha tarafından yaptırılmıştır. Sütun üzerindeki kitâbe okunup çözüldüğü zaman, şunlarm yazıldığı anlaşılmıştır: "Ben Eftuha'yım, güneşin oğluyum. Bu sütun iki heykeli Mano'nun kızı Şelmet için yaptırdım." denilmektedir. Böylece biz bu kitâbe vasıtasiyle sütunların kimin tarafından ve niçin yaptırıldığını anlıyoruz.

Vilayet binasının önündeki abide, onun niçin yapıldığını bilmeyenler için belki dörtyol kavşağındaki bir göbekten başka bir şey ifade etmez. Fakat üzerindeki kitâbeyi okuyanlar bu abidenin niçin yapıldığını anlayacaklardır. Abidenin bir tarafında **(Ca-yı cihada giden erlere nusret ola)** diğer tarafında ise **(Bu hacer samit değil iklil-i cihad-ı ekberdir)** yazıları okunmaktadır. Bu kitâbelerin altında 1334 ve diğerinde de 1335 rami tarihleri yer almaktadır. Yani miladi tarihe göre 1918 ile 1919 seneleri... Biz bu tarihleri düşündüğümüz zaman birinci cihan savaşının olduğu seneler hemen hatırlanacaktır. Kitâbede savaşa giden erlere yardım olsun diye zafer dilerken bir tarafta da, bu taş sessiz değil büyük savaşın tacıdır, anlamı çıkmaktadır. Evet, 1915 ve 1919 senelerinde birinci cihan savaşında şehit düşen askerlerimizin hatırasına dikilmiş bir abidedir. Bu abide sessiz, anlamsız değildir. Büyük bir savaşın tarihi, binlerce şehidin hatırasıdır.

Yukarıda verdiğimiz iki örnek hem tarihi bir yapıyı verirken hem de hatıralarda manevi değerleri canlandırmaktadır. Böylece geçmişle

[41] Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, II, 284

zamanımız arasında bir köprü oluşmaktadır. Bir şehrin tabii güzellikleri yanında tarihi varlığını da ispatlamaktadır. Tarihi yapılar ve üzerindeki kitâbeler bir şehrin geçmişteki değerini göstermektedir. Gerek devlet adamlarının ve gerekse şehir eşrafının yaptıkları imarat bu değerin ifadesi olduğu gibi sosyal ve ekonomik hayatının da parlaklığını göstermektedir. Şehir halkının kültürü, folklörü ve zenginliği yapılan bu mimari eserlerin çokluğu ve çeşidinin zenginliğiyle belli olmaktadır.

Kitabelerin bize sağladığı faydaları kısaca üç noktada toplayabiliriz.

1.Kitâbeler tarih bilgileri bakımından bize yardımcı olmaktadır.

2.Kitâbeler, kültür, edebiyat ve san'at çalışmaları hakkında bilgi vermektedir.

3.Kitâbeler devrin sosyal ve ekonomik yaşantısını bize tanıtmaktadır, diyebiliriz.

Anadolunun birçok şehirlerinde olduğu gibi, Şanlıurfa'da da mimarî, üzerindeki kitâbesi ile tamamlanmaktadır. Hiçbir mimarî ve tarihî değeri olan bir bina yoktur ki, üzerinde kitâbesi bulunmasın. Hanlar, hamamlar, çeşmeler, sebiller, çarşılar, camiler ve medreseler, üzerlerindeki kitâbeleri ile yapıldıkları tarihleri ve devirlerindeki kültür zenginliğini göstermekte; geçmişle, yaşanılan devrin mukayesesini yapma imkânı vermekte, geçmişi hatıralarımızda yaşatmaktadır. İşte bu yüzden kitâbeler büyük bir önem kazanmaktadır. Tarihi özelliği olan her yapının göze görünen yerinde, bilhassa giriş kapısı üzerinde veya dikkati çeken başka bir yerinde kitabe bulunmaktadır. Yukarıda kitâbenin tarifini yaparken de gördüğümüz gibi bilhassa Osmanlı devrinde çok yaygın olan kitâbelerin üzerine yazıldığı bir kitâbe levhası hazırlanarak, bunun üzerine kitâbe yazılıyordu.

Mimarî, kısımlara ayrıldığı zaman a- Sivil mimari, b- Askeri mimari, c- Dini mimarî olarak sınıflandırılabilir. Şanlıurfa'mızda daha ziyade dini mimari ve biraz da sivil mimaride kitâbeler göze çarpmaktadır.

1- Kitâbeler bize tarih bilgileri bakımından yardımcı olmaktadır:

Bir binanın üzerindeki kitâbe bazen birden fazla olmakta, bunlar o binanın geçirdiği tamirleri göstermektedir. Buna bir örnek olarak Şanlurfa'nm Kazancı Pazarı'nda bulunan "Ömeriye Camii"ni verebiliriz. Ömeriye Camii olarak bilinen bu cami, ikinci halife Hz. Ömer zamanında Urfa'nm fethedilmesi sırasında Hz. Ömer adına yaptırılmıştır. Bu bilgi, Caminin dış kapısı üzerinde en son yapılan tamiri sırasında konulan kitâbeden anlaşılmaktadır. Şimdi camiinin ilk kitâbesini okuyarak, devrini öğrenelim.

"Bismillahirrahmanirrahim. 'Ammere haza'l-mescid el-mübarek el-ustad Muhammed bin Ahmed el-hac Turmuş el-Siraceddin Ağa ve sene ihda ve seb'a miatin".

Görülüyor ki cami, hicri 701, miladi 1301 tahihinde tamir edilmiştir. Halife Hz. Ömer zamanından oldukça uzun zaman sonra bu tamir yapılmıştır. İkinci olarak Turmuş adı da bize bu tamiri yapanın müslüman bir Türk olduğunu göstermektedir. Cami de en eski camilerden biridir. Aşağı yukarı aynı devre rastlayan diğer kitâbelerden biri Şeyh Mesud diye bilinen Urfa'nın güney tarafındaki bir ziyaretgahın sarnıcı üzerindeki kitâbedir ki, bu kitâbe hicri 579 miladi 1183 tarihini vermektedir. Yine Eyyubi Medresesi diye bilinen eski medresenin kitâbesindeki tarih ise hicri 587 miladi 1191 tarihini gösteriyor. Halilürrahman Camii minare kitabesi ise hicri 608 miladi 1211 tarihini veriyor. Daha eski devirleri bildiren bu tarihler, o devirde Urfa'nm müslüman olduğunu da göstermektedir. Eyyubiler, Selçuklular ve Mısır Memlukleri tarafından idare edilmiştir.

Ömeriye camii'nin ikinci eski kitâbesi ise şöyledir:

"Kad 'ammere hazihi camii'ş-şerife sahib el hayrat ve'l-hasanat el-hac, Firuz Beg ibni Ali Beg fi şehri rebiül-evvel sene 1186".

Kitâbe, camiin hicri 1186, miladi 1772 tarihinde Ali Beg'in oğlu Firuz Beg tarafından tamir edildiğini göstermektedir. Birinci tamir ile ikinci tamir arasında 470 sene vardır. Cami, bu kadar uzun zaman acaba tamir görmemiş midir? Belki tamir edilmiştir ama kitâbesi yoktur. Aynı camiinin üçüncü tamiri ise osmanlı son devir padişahlarından Sultan Reşad zamanında yapılmıştır. Bu kitâbe şöyledir.

Devrimiz devr-i bi'emsaldir.
Yaşasın sultanımız Sultan Reşad
Hazret-i Faruk'un işbu cami'ini

Kıldı tamir ile cümle nassı şad
Hem bu hayr yolda 'inayetzadenin
Oldu el-Hak gayreti hadden ziyad
Heştibehişte yaz güher tarihini
Ruh-i Faruk'u bu ta'mir etdi şad
sene : 1330

Bu tamir de Osmanlı Padişahı Sultan Reşad devrinde, kendisine İnayetzade diyen biri tarafından hicri 1330 miladi 1911 tarihinde tamir edilmiştir. Caminin Hz. Ömer Camii olduğu bu kitâbeden de anlaşılıyor. Bundan önceki her iki kitâbede de Ömer Camii adı geçmemiştir. Görülüyor ki bir bina üzerindeki kitâbeler o binanın tarihi seyrini bize oldukça açık göstermektedir.

En son tamir gördüğü tarih ise caminin dışkapısı üzerinde şöyle belirtilmiştir.

"Hazret-i Ömer Radıyallahu Anh zamanında yapılmış Ömeriye Camii. Tamir tarihi fi şehri şaban sene 1382"

Miladi tarihe göre aralık 1962 yılında tamir gördüğü anlaşılır. Gerek bu son tamir kitâbesi gerek daha önceki kitâbeler bu caminin Hazret-i Ömer zamanında yaptırıldığını belirtiyor. Fakat bizzat yapıldığı devrin kitâbesi bulunmadığı için, asıl yapılış tarihi ve kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Kitâbeleri en sağlam kalan tarihi eser olarak Şanlıurfa'mızın Birecik ilçesinin surlarmdaki kitâbeleri söyleyebiliriz. Birecik kalesinin surları üzerinde baştan başa bir satır halinde yazılmış olan kitâbeden başka surların çeşitli yerlerinde yuvarlak bir mühür halinde devrin hükümdarının ismi kazılmıştır.

Bu mühür şöyledir.

Ebu en-Nasr Kayıtbay
An el-Mevlarıa es-Sultan el-Melik el-Eşref
Azze nasruhu.

Tarih kitablarmda bu isme baktığımızda Mısır Memluk sultanlarından biri olarak "Ebu Nasr Kayıtbay" ismine rastlıyoruz. Ebu Nasr Kayıtbay (1468- 1496) tarihleri arasında Mısır'da saltanat sürmüştür.

Birecik'in Urfa kapısı üzerindeki kitâbe şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Emere biimaretihi Mevlana es-Sultan el- Melik el-Eşref Ebu'n-Nasr Kayıtbay azze nasruhu bitevella el-fakir ilallahi Taala Yunus eş-Şerefi Naibi Bire lütfullahi bihi."

Bu kapı kitabesi, Mısır Memlükleri devrinde Memluk sultanı Ebu'n- Nasr Kayıtbay zamanında, onun Birecik Naibi Yunus tarafından, Kayıtbay'ın emri ile yaptırıldığını bildirmektedir.

Urfa kapısının sağ tarafındaki bir satır halinde yazılmış olan kitâbe şöyledir:

"Mevlana es-Sultan el-a'zam el-Melik el-Mu'azzam kami'i esbabi'ı-bağin bievtatdi adlihi ve akiru hemum el-kasidin biğaffari fadlihi es-Sultan el-Malik el-mülk el-Eşref Ebu Nasr Kayıtbay amiri amme'l-bilad bidiyanetihi ve bezlihi ve muhyi'l-sünneti'l-Muhammediye bi-kavlihi ve fi'lihi rafi'i liva'l-İslam bi-hafdi'l-Mezalim ve kami'i imadi'l-tuğyan bired'i külli 'azim".

Buraya kadar Türkçe olarak söyleyecek olursak şöyle diyebiliriz: Kendisine ihtiyaç için gelenlerin üzüntülerini fazilet kaynağı ile gideren, adaletin kuvveti ile asilerin asilik sebeblerini yok eden Mevlana Sultan ul-Azam ve melik el-muazzam (bunu yaptırdı). Zülumları durdurması ile isyan direğini sökücü, zulümleri alçaltarak islam bayrağını yükseltici, söz ve davranışlarıyla Muhammediye sünnetini ihya edici ve bağış ve diyaneti ile bütün beldeleri tamir eden mülkün maliki Sultan Ebu Nasr kayıtbay'dır.

Kapının sol tarafındaki yazı da şöyledir:

"Münfike hazainuhu fi't-ta'ati ve menşe'i 1-husun lihifzi emani'l-müslimin ve suni i'razi'l-Müslimat efdalü müluki bila şikak seyfillahi mürhefi Nasırreddini'l-Muhammedi el-müşerref es-Sultan el-Malik el-mülk el-eşref Ebu Nasr Kayıtbay 'azze nasruhu ve kane intihau el-binai fi hazihi'l-sur el-mübarek ila haza'l-mekan fi rabii 'aşere Ramazan el-mu'azzam sene semane ve semanine ve semanemietin min el-hicret"

Bu cümleleri şöyle Türkçeleştirebiliriz: İtaatte ve kalelerin yapımında hazinelerini harcayan, müslümanlarm emniyetini sağlayan ve namuslarını koruyan, devri meliklerinin mutlak en faziletlisi ve Allah'ın zatını tanımada zorluk çekmeyenlerin en kuvvetlisi. Allah'ın keskin kılıcı Muhammed dininin yardımcısı olarak şereflenmiş, mülklerin maliki şerefli Sultan Ebu Nasr Kayıtbay'm yardımı büyüktür. Bu yere kadar bu mübarek surun yapımı son buldu. Hicretten sonra Ramazanın ondördüncü günü, sene sekizyüz seksen sekiz.

Demek ki, surların tamiri Mısır Memlukleri sultanı Ebu Nasr Kayıtbay'm emri ile yapılmıştır. Miladi tarihe göre 16 Ekim 1483 tarihinde tamamlanmıştır.

Yine Birecik ilçesinin Meçan Kapısı kitabesi de şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Emere biinşaihi Mevlana es-sultan el-makam el-'azim ve'l-melik el-mu'azzam sultan el-islam ve'l-müslimin

muhyi'l-adli (dört kelime okunamadı) Seyfullah el-mürhef mevlana essultan el-melik el-eşref ebi-en-Nasr Kayıtbay 'azze nasruhu (bir kelime okunamadı) el fakir el-şerefi Yunus naib el-Bire afaallahu anhu ve kane'l-firağ ila haza'l-beden fi'l-'aşere'l-ahir sene tis'a ve semanine ve semanemietin."

Türkçesi: Bismillahirrahmanirrahim. Adaleti ihya eden Mevlana sultan ul-makam el-azim ve'l-melik el-muazzam İslamın ve müslümanların sultanı buranın yapımını emretti. Allah'ın keskin kılıcı, Mevlana Sultan melik el-eşref Ebi Nasr Kayıtbay'ın yardımı büyüktür. Onun Birecik naibi Yunus-Allah onu affetsin-bu surları 889 senesinin son on gününde tamamladı.

Demek ki bu surlar da miladi olarak 1484 senesinin son günlerinde Birecik naibi Yunus tarafından, Sultan Kayıtbay'ın emri ile yaptırılmıştır.

2- Kültür, edebiyat ve san'at çalışmalan hakkında bilgi vermektedir: Kitâbeler, devrindeki kültür çalışmalarını, edebiyatın ve san'atın seviyesini göstermektedir. Bir binanın üzerindeki kitabe ya manzum veya nesir halinde yazılmıştır. Bilhassa manzum olarak yazılan kitabeler, o devirdeki şairlerin şiirdeki ustalıklarını da gösterir. Ustalıklı yazılmış bir şiir, adeta o mimarî eseri tamamlayan bir unsurdur. Şiirlerin altındaki imzaların değişikliği devrinde yetişen şairlerin çokluğunu gösterdiği gibi, aynı imzanın çok kullanılması da, o şairin ustalığını ve şöhretini gösterir. Fakat bazen kitabelerin altında şairlerin isimlerine rastlamıyoruz. O zaman şairi meçhul kalıyor. Bu da bir eksiklik olarak görülmektedir.

Manzum yazılmış bir kitabenin son beytinde ekseriya tarih düşürülür. Kitabelerdeki tarih düşürmeler de büyük bir ustalık işidir. Edebiyatımızda tarih düşürmede çok usta olan şairler yetişmiştir, bunlardan biri de Urfalı Şair Nabi'dir. Tabi Urfa'da yetişmiş diğer şairler içinde de çok güzel tarih düşürenler bulunuyor ki, kitâbelerdeki düşürülen tarihler buna en güzel delildir. Tarih düşürme, ebcet hesabına göre yapılır. Ebced hesabı ise, Arab harflerinin her birine birden bine kadar değer vermekle elde edilir. Birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar ve yüzden bine kadar da yüzer yüzer büyür. Böylece her harfin değeri bellidir.

Tarih düşürmenin çeşitleri de vardır. Bunlar: a- Tam tarih düşürme, b- Mu'cem tarih düşürme, c- Tamiyeli tarih düşürme, d- Mühmel tarih düşürme, gibi kısımlara ayrılır.

a- Tam tarih düşürme: Son beyitte tarih kelimesinden sonra artık tarih düşürüleceği anlaşılır. Bunu söylerken de ya tam tarih der veya

hiçbir şey demeye lüzum görmez. Arkadan gelen son mısra kitâbenin tarihini vermektedir.

Eyledim sabır anı bende hisap
Tam tarih oldu bala manzara
1280

Bu kitâbede görüldüğü gibi son mısrada tam tarih olduğunu belirtmiştir. Hemen bunun arkasından devam eden mısra (oldu bala manzara) cümlesinin Arap harfleri toplanacak olursa Hicri 1280 tarihini verir. Bu tarihinin de Miladi karşılığı 1863 tarihidir.

Attarpazarı Camii'nin içindeki pencere altında bulunan bu kitâbe pencerenin açılış tarihini verdiği gibi, bu pencereyi açmakla manzaranın da güzel olduğuna hizmet ettiğini belirtmektedir.

b- Cevher veya mu'cem tarih düşürme: Bu çeşit tarih düşürmede mısranın yalnız noktalı harfleri toplanır. Cevher veya mu'cem tarih olduğunu belirtmek için de son beyitte manevi değerleri olan bir kelime kullanılır. Mesela mu'cem, cevher, cevahir, cennet, mücevher, gevher, güher gibi kelimelerden sonra tarih kelimesini getirir. O zaman düşürülen tarihin cevher olduğunu anlıyor ve noktalı harfleri toplayarak tarihi buluyoruz.

Fehima da düşüb cevherle tarih
Ezan içün minare oldu tecdid
Sene : 1276

Hasan Padişah Camisi'nin minaresinin kitabesinin tarihi olan bu beyitte "cevherle tarih" dediği için, son mısradaki sadece noktalı harfleri toplamamız gerekiyor. Noktalı harfleri topladığımız zaman hicri, 1276, miladi 1859 tarihini vermektedir.

c- Tamiyeli (bilmeceli) tarih düşürme: Bu çeşit tarih düşürmede adeta bilmece sorulur gibidir. Bir rakam ekleme, bir rakam çıkarma veya bir kelime ile belirleme için işaretler verilir. Eğer bu bilmece ustaca kullanılmazsa şairin zayıflığını gösterir.

Tebrikine bir ahbab gelüb söyledi tarih
Mes'ud ola her anda bu kasr-ı ferah-efzâ
1263

Urfa'nın mutasavvıf ve şairlerinden olan Sakıb Efendi'nin Halepli Bahçesi'ndeki köşkünde kendi yazdığı kitâbesinin son beytidir. Burada tarih düşürmüştür. Ancak bu tarih bilmeceli bir tarihtir. Son mısra toplandığında 1262 çıkmakta, bir ahbab gelip dediği için de bir rakamını ekleyince 1263 hicri tarihi çıkmaktadır. Bunun miladi karşılığı 1845 tarihidir.

Bazan düşürülen tarih hem bilmeceli hem de noktalı harflerin toplanması ile olur. Buna en güzel misal Omeriye Camii'nin bir kitabesinden verelim.

Heştibehişte yaz giiher tarihini
Ruh-i Faruk'u bu tamir etdi şâd
Sene: 1330

Burada güher tarihi demekle noktalı harflerin toplanılması gerekmektedir. Böylece noktalı harfler toplandığında 1322 kıymetini verir. Diğer taraftan heştbihişt kelimesindeki heşt kelimesi Farsçada sekiz olduğu için, bu rakamı da yani sekiz rakamını da 1322 sayısına ekleriz. Böylece 1330 tarihi çıkmış olacaktır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler, Şanlıurfa'da yetişen şairlerin şiirdeki ustalıklarını göstermektedir. Bildiğimiz kadarıyla Şanlıurfa şairlerinin çoğunun elimizde basılmış eserleri bulunmamaktadır. Bu şairlerin çoğu yüzyıllar boyunca ancak mimari eserlerin kitâbelerindeki şiirleriyle veya mezar taşlarında düşürülen tarihlerle tanınmaktadır. Edebiyattaki çalışmaları bu kitabeler vasıtasıyla zamanımıza yetişmektedir.

d- Mühmel tarih: Yalnız noktasız harflerin toplanması ile elde edilir.

3- Kitâbeler devrin sosyal ve ekonomi yaşantısını bize tanıtmaktadır:

Kitabeler, sosyal hayatın yüksekliğini belirttiği gibi, ekonomik bakımdan halkının zenginliğini de göstermektedir. Tabi ki, zengin olan bir şehir halkı birçok hayırlar yapacak ve yaptığı bu hayır kurumlarının yaşaması için de vakıflar bırakacaktır. Ancak bunlar zengin kimselerin yapacakları işler olduğu için, biz bu hayır kurumlarının ve vakıfların çokluğu, hayır kurumlarının üzerindeki kitabelerinden, Urfa'nın zengin olduğunu anlayabiliyoruz. Urfa'da bugün halen sayısını tam olarak çıkaramadığımız birçok medresenin bulunması da ilim adamlarının çokluğunu belirtmektedir. Yani Urfa edebi sahada olduğu gibi diğer ilim dallarında da yüksek bir yer tutmaktadır.

Ulu cami'nin doğusunda, şimdi vakıflar müdürlüğünün bulunduğu binanın eski bir medrese olduğu, kapısı üzerindeki kitabelerinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki, bu binanın doğu tarafında küçük bir pencere üzerindeki kitabe *"Emere bi-'imareti hazihi'l-medreseti el-mübareketi..."* diye başlamakta ve buranın eski bir medrese olduğunu, Eyyubilerden kalma bir medrese olduğunu göstermektedir.

Bu medrese Hicri 587, Miladi 1191 tarihinde Eyyubilerin Urfa emiri Şahaneddünya'nın oğlu Ömer tarafından yaptırılmıştır. Aradan yüzyıllar geçmiş ve 1781 tarihinde müderris yani profesör Hacı İbrahim tarafından yeniden tamir edilmiştir. İçerisinde devrine göre büyük bir kütüphanesi de bulunuyordu. Bu kütüphanenin üzerine de bir kitabe yazılmıştır. Bu kitabeden yine Kudsi adında bir şairin de varlığını anlıyoruz. Bu gibi eserler bırakan hayırseverlerin bunlara çok çok para sarfettiklerini de bu kitâbelerdeki ifadelerden anlıyoruz.

Ticaretin de gelişmiş olduğunu Şanlıurfa'daki hanların ve kervansarayların çokluğundan anlamaktayız. Bilhassa şehrin içindeki hanlar, yolcuların kaldıkları otel görevini gördüğü gibi, bu hanlardaki odalar ticaret adamlarının yazıhaneleri görevini de görüyordu. Bugün Gümrük hanı dediğimiz han, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Behram Paşa tarafından 1566 tarihinde yaptırılmıştır. Bu hanın tarihi Urfa sanat ve ticaretinin ne kadar eski tarihlere dayandığını göstermektedir.

Açıklamaya çalıştığımız kitabelerin faydaları, oldukça açıktır. Kitabeler içinde bir isim çok fazla geçmektedir. Bu isim hayrat ve hasanet sahibi Firuz Bey'dir. 18. yüzyılda yaşamış olan Firuz Bey, Şanlıurfa'nın birçok tarihi eserinin üzerine imzasını atan bir hayırseverdir. Urfa eşrafından olan Ali Bey oğlu Firuz Bey, birçok camiyi tamir ettirdiği gibi, şehre fayda sağlayan başka hayratlar da yaptırmıştır. Bu zat, Urfa'nın batı tarafında Suruç yolu üzerinde bir su deposu yaptırmıştır. Yoldan geçen kervanların su ihtiyacını karşılamak için yaptırılmış olan bu su deposuna küçük bir sunî gölcük de diyebiliriz. Kuzey-güney istikametinde uzanan beşik tonozla örtülü olan bu su deposunun güney tarafındaki kitâbelerde şu ifade bulunmaktadır:

"Sahib el-hayrat el-Hac Firuz Beg 1185" Kuzey tarafındaki kitabede ise:

"Ammere haza sahib el-Hayrat el-Hac Firuz Beg 1185" kayıtlıdır. Demekki bu su ambarını Firuz Bey hicri 1185, miladi 1771 tarihinde yaptırmıştır. Bu depoya halk arasında doğrudan doğruya "Hayrat" denilmektedir. Hayratın doğu tarafında bulunan bir tepeden hayrata kadar birçok ince su kanalı uzanmaktadır. Bu kanallar, yağmur suları ve eriyen kar sularının temiz bir şekilde hayrata doldurulması için yapılmıştır. Bu kanallar vasıtasiyle tepelerden gelen sular hayrat adı verdiğimiz su deposunu dolduruyor. Böylece yoldan geçen yolcuların su ihtiyacı bu su ambarından karşılanıyordu. Firuz Bey şehir içinde de birçok çeşme yaptırarak sosyal hizmetlerde bulunmuştur.

Sosyal çalışmalarda bulunanlardan biri de Hüseyin Ferideddin adındaki bir zattır. Bu zat da, Kazancı Pazarı ile Bıçakçı Pazarı arasında

üstü örtülü iki tane kapalı çarşıyı yaptırmıştır. Çarşının kapı üstü kemerinde kitabe şöyle düşürülmüştür.

Maşallahü Taala"
"Suk açıldı. Ayet-i Kerime"
"Nasrun minallahi ve fethün karib"

Ayet-i kerime ile hicri 1305 miladi 1887 tarihi düşürülmüştür. Çarşının yapılması, o tarihte sanatkarların çarşıya olan ihtiyacını ve sanatkârların çokluğunu göstermektedir. Hüseyniye Çarşısı olarak bilinen bu çarşıda bugün daha ziyade kazancı ve kalayçılar olmak üzere çeşitli meslekten sanatkârlar çalışmaktadır.

Görülüyor ki kitabeler bir mimari eserin özelliğini gösterdiği gibi amacını da göstermektedir. Hatta o eserin sahibi hakkında doğruya çok yakın bilgi ve akıl yürütmelerin yapılmasını sağlayarak diğer tarihi bilgilerle birleştirildiği zaman kesin ve doğru sonuca varılmasını sağlıyor. Yukarda Şanlıurfa'nın en eski kitâbelerinden biri de Şeyh Mes'ud Türbesi'dir demiştik. Şimdi sırası gelmişken bu türbe ve Şeyh Mes'ud hakkında, bu kitabeden yararlanarak görüşlerimizi açıklayalım.

Şanlıurfa'mızın güneyinde Urfa iç kalesinin de güney tarafına düşen tepenin üzerinde yapılmış olan Şeyh Mes'ud türbesi, halk arasında yanlışlıkla "Şıh Maksud" diye tanınmaktadır. Oysaki doğru adı "Şeyh Mes'ud"dur. Bu türbe hem bir ziyaret yeri hem de bir mesire yeridir. Bahar ve güz aylarında Urfa kadınları buraya kıra gelirlerdi.

Türbe Selçuklu mimarî tarzında yapılmış olup, kubbesi yarı açık bırakılmıştır. Bu türbenin iki defa tamir gördüğü iç taraf batı ve kuzey duvarları üzerindeki kitâbelerinden anlaşılmaktadır.

Anlatılan bir efsaneye göre Şeyh Mes'ud Tekkesi'ni yaparken, oradan geçen bir askerden, kendisine aşağıda gösterdiği taşı getirmesini istemiştir. İstediği taşı getiren askere de Mısır'a sultan olasın, diye dua etmiştir. Yahut Şeyh Mes'ud yoldaki taşlan temizlerken, oradan geçen bir süvari komutanının atını ürküttüğü için, komutandan birkaç kırbaç darbesi yemiştir. Fakat buna rağmen süvari subayına Mısır'a sultan olasın, diye dua etmiştir. Zamanla duası gerçekleşmiş ve o subay Mısır'a sultan olmuştur. Sonra da Şeyh Mes'ud vefat edince, haberi alan bu efsanevi zat, üzerine bir türbe yaptırmıştır. Anlatılan efsane bu veya buna benzer değişik ifadelerdir. Zaten bu gibi olaylarda, gerçek iyi bilinmediği için birçok efsaneler anlatılır. Bu türbe hakkında da buna benzer efsaneler halk arasında anlatılmaktadır.

Türbenin kuzey duvarındaki kitâbe ise türbenin Urfa valisi Ali Paşa tarafından 1684 tarihinde tamir edildiğini anlatan bir kitâbedir.

Şeyh Mes'ud'un mezarı türbenin doğu tarafında bulunan eyvanın bodrumundadır. Normal olarak eyvanın içinde tahtadan bir sanduka vardır. Üzeri yeşil bir kumaşla örtülüdür. Bu sandukanın içi boş olup mezar, eyvanın altındaki bodrumdadır. Yıllar önce şiddetli bir yağmur sonucu bodrumun doğu duvarı yıkılınca, bunun içinde beş mezar olduğu görüldü. Bunlardan biri Şeyh Mes'ud'un, biri kız kardeşinin ve diğer üç mezar da müritlerinin mezarlarıydı. Mezarların bulunduğu bu bodruma inecek bir kapı bulunmamaktadır. Üstü açık olan türbenin tam altında, herhalde yağmur suyunun toplanması için bir havuz bulunmakta idi. Şimdi böyle bir havuz bulunmuyorsa da belirtileri halen göze çarpmaktadır.

Türbe hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra, asıl üzerinde durmak istediğimiz Şeyh Mes'ud'un kimliği ve görevidir. Şeyh Mes'ud'un kimliği hakkında tek bilgi, tekkesinin birkaç metre batısında kazdırdığı sarnıç üzerindeki kitâbesidir. İşte bu kitâbe şöyledir:

"Kad farağa min 'ameli sahrinci el-fakiru ile rahmetillahi Mes'ud İbni Said el-Nişaburi (el-aşereti) min recebi'l-asem. Senete tis'in ve sab'ine ve hamsi mietin. Ferahimallahu men dea... ve eanuhu ve saedduhu ve li'cemi'i'l- müslimin."

Yağmur sularını toplamak için kazılan bu sarnıcın hemen doğu duvarı üzerinde yükselen kayanın üzerine kazılmış olan bu kitâbe, hicri 579 tarihini vermektedir. Miladi tarihe çevirdiğimizde ise 1183 tarihi eder. Böylece Şeyh Mes'ud'un yaşadığı devir belli olmaktadır. Doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Kitabeden anladığımıza göre Nişaburludur ve babasının da adı Said'dir. Evet nişaburlu Said oğlu Mes'ud hakkında bu iki satırlık kitâbeden başka yazılı bir belge bulunmamaktadır. 1183 tarihinden önce Nişabur'dan Urfa'ya gelerek, bu tepelerin üzerinde bir tekke yaparak yerleşmiştir. Acaba Şeyh Mes'ud o kadar uzun yolu katederek Nişaburdan Urfaya niçin gelmiştir.

İşte bu kitâbeyi göz önünde bulundurarak ve bazı coğrafi ve tarihi yakınlıklara da dayanarak, Şeyh Mes'ud hakkında şu görüşe varabiliriz: Nişabur İran'ın doğusunda bir şehir olup, Merv ve Buhara gibi batı Türkistan şehirlerine yakındır. Türklerin müslüman olduktan sonra kalabalık bir şekilde yaşadıkları bölgeler Türkistan şehirleridir. İlim ve İrfan öğrenmek isteyenler,Horosan ve Buhara gibi alim ve mutasavvıfların kalabalık olduğu bu şehirlere giderlerdi. Bu tarihlerde Türkistan'da şöhret kazanmış ve "Pir-i Türkistan" diye de bir isim yapmış Hoca Ahmed Yesevî'nin (ölm. 1166) yaşadığı devre rastlamaktadır. Hoca Ahmet Yesevî yetiştirdiği öğrenciler doğu Türkistan, Anadolu ve hatta Bulgar içlerine kadar giderek İslam dinini yaymaya çalışmışlardır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin Nakşibendi olduğu söylenildiği gibi, Yesevilik tarikatının kurucusu olduğu da söylenmektedir.[42]

On üçüncü yüzyılda Yesevilik Anadolu'ya girmiştir. O tarihlerde Anadolu, Selçuklular tarafından da yeni fethedilmiş ve Müslüman Türkler büyük gruplar halinde Anadolu'ya gelerek yerleşmeye başlamışlardır. İşte Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Hoca Ahmed Yesevî'nin halifeleri bazen dervişleri ile birlikte küçük gruplar halinde Anadolu'ya göç etmişlerdir. Hatta Hacı Bektaş Veli'nin bile bunlardan olduğu söylenilmektedir. Mesela, Saru Saltuk diye şöhret bulan Muhammed Buhari, yedi yüz Horosan eriyle Anadolu'ya gelerek oradan Avrupa'ya Leh memleketlerine geçmiştir. Ora halkını Müslüman etmiştir. [43]

İşte bunlar gibi Yesevi şeyhleri Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gelerek yerleşmiş ve buraları Müslüman etmeye çalışmış oldukları gibi, Şeyh Mes'ud da 1183 tarihinden önce Nişabur'dan Urfa'ya gelerek Urfa'nın Türkleşmesine ve Müslümanlaşmasına hizmet etmiş, Ahmed Yesevi halifelerinden biridir, Ahmed Yasevi'nin ölümü ile, Şeyh Mes'ud'un Urfa'da bulunuşu arasında sadece 17 yıl bulunmaktadır. Bu da görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

Sonuç olarak Şeyh Mes'ud hakkında denilebilir ki; Nişaburlu Said'in oğlu Şeyh Mes'ud, Hoca Ahmed Yesevî halifelerinden biridir. Ahmed Yesevi'nin diğer halifeleri gibi, Şeyh Mes'ud da halife olunca, Hocası Ahmed Yesevi tarafından Anadolu taraflarına gönderilerek, halka İslamı öğretmekle görevlendirildi. Böylece Şeyh Mes'ud, 1183 tarihinden önce Nişabur'dan yola çıkarak Urfa'ya geldi. Urfa iç kalesinin güney taraflarındaki tepelerin üzerinde kendisine bir tekke yaptırdı. Tekkesinin yanında bir sarnıç kazarak, su ihtiyacını buradan temin etmek istedi. Bu sarnıçın üzerine de şimdi bizim okuduğumuz kitabeyi yazmayı da unutmadı. İşte, sarnıcın kazılış tarihi 1183 ve geldiği memleket Nişabur... Böylece Şeyh Mes'ud uzun yıllar Urfa'da halkı Müslümanlaştırmaya çalışmış evliyadandır, düşüncesini bu kitabe vermektedir. Bu kitabe olmasaydı, Şeyh Mesut'tan belki de hiç haberimiz bile olmayacaktı.

[42] İslam Ansiklopedisi, c. 1, s. 210

[43] Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvuflar, Diyanet işleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1966, s. 45

KİTÂBELERDE ADI GEÇEN URFA VALİLERİ

Şanlıurfa'nın tarihi binalarının bazılarının üzerindeki kitâbeler, ya o devrin valisinin veya emirinin ismini bize vermektedir. Çünkü bazı binalar Urfa valileri tarafından yaptırılmış veya tamir edilmiştir. Şanlıurfa kitâbelerinde öğrenebildiğimiz Urfa valilerini şöyle tanıtabiliriz.

EYYUBİ DEVRİ VALİLERİ

1- **Nasıreddin Muhammed bin Ömer**: Şanlıurfa'nın Ulu Camisi'nin doğu tarafındaki eski Eyyubi Medresesi olarak bilinen ve şimdi Vakıflar Müdürlüğü'nün bulunduğu binanın kuzey tarafında küçük bir pencere üzerindeki kitabede bu isim geçmektedir.

"Emere bi' 'imareti hazihi'l-medreseti'l mübareketi el-abdulfakir ila rahimehullahi Ömer ibni Şahan'ed-dünya ibni Eyyub rahmetüllahi ta'ala ve emere (okunamadı) ve lehu'l-melik Mansur Nasıreddin Muhammed bin Ömer fi devleti mevlana el-melik (Sala) haddin Yusuf ibni Eyyub ala sahib el-imar ve'ş-şan.

"'Ala yed'il-fakir ila rahimehullahi halle(dallahi mülkehu) sene seb'a ve semanine ve hamsemietin"

Bu kitâbe, medresenin Eyyubilerin ilk hükümdarı Salahaddin Eyyubi devletinde Urfa meliki yani valisi Nasıreddin Muhammed'in emriyle hicri 587 miladi 1191 tarihinde yaptırıldığını belirtmektedir. Şanlıurfa kitâbeleri içinde en eski kitâbe, bu medresenin artık bozulmaya yüz tutmuş kitâbesidir. Burada Urfa'nın bağlı bulunduğu devletin adı, valisi ve tarihi bildirilmektedir.

2- **Melik Eşref Muzaffereddin Musa**: Bu isim Halilürrahman Camisi'nin minaresi üzerindeki kitabede geçmektedir. Döşeme camisi de dediğimiz bu cami minaresinin batı kitâbesi şöyledir:

Fi eyyami 'l-Melik el-Eşref
Haza ma emere bi'imaretihi Abdülmun'am elyana
fi eyyami Mevlânâ es-Sultan
el-Melik el-Eşref Müzaffer ed-dünya
ve 'd-din halladallahu mülkehu
fi sene semane ve sittemie.

Minarenin Kuzey tarafındaki kitâbe:

"Ta'ala ismuhu
Haza ma emere bi'imaretihi el-fakir ila rahmetullah
Abdulmun'am elyana el-Melik el-Eşref fi eyyami
Mevlânâ es-Sultan el-Melik el-Eşref el-'Alim el-'Adil
Muzaffereddünya ve'd-din Ebu'l-feth Musa halladallahu
mülkehu fi sene semaniye ve sittemie."

Kitabede Melik Eşrefin cami minaresini tamir etmesi için yapıcı ustası Abdulmun'ama emrettiğini belirtiyor ve tamirin de hicri 606 miladi 1211 tarihinde tamamlandığını yazıyor.

Melik Eşref Muzafereddin Musa, Meyaferrikin Eyyubileri meliklerindendir. 1210-1220 tarihleri arasında bu bölgede hüküm sürmüştü. Bunlar da Mısır Eyyubileri hükümdarı I. el-Adil Seyfeddin Ebubekir'e bağlı idiler. Seyfeddin Ebubekir ise Salahaddin Eyyubi'nin kardeşi idi.

Caminin minaresi tamamiyle tamir görmüş olduğu için yeniden yapılmış gibi olmuştur.

3- **Ebu'l-Feth Şahğazi**: Bu zatın ismi de Harran Kapısının üzerindeki kitâbelerde geçmektedir. Kitâbe aynen şöyledir:

"Bismillah

Mimma emere bi'imaretihi Mevlana es-Sultan el-Melik el-Mu'azzam el-'Alim el-'Adil el-Müeyyid el-Mansur Şahab ed-dünya ve'd-din ebi'l-feth Şahğazi ibni Sultan el-Melik el-'Adil Ebubekir ibni Eyyub bi-vilayeti li-fakir ilâ rahmetullah. Kâfûr el-adili şible'l-devleti'l-muzaffer.

el-Mülkü lillah Vahid el-kahhar."

Ebu'l-Feth Şahğazi'nin emriyle Urfa surlarının bir kapısı olan bu Harran Kapısı'nın tamir edildiğini belirtmektedir. Kitâbenin tarihi yoktur. Yine devrin hükümdarı Salahaddin Eyyubi'nin kardeşi el-Adil Ebubekir'dir. Urfa şehrinin meliki de ebu'l-Feth Şahğazi'dir. Her ne kadar tarih belirtilmemişse de el-adil Ebubekir'in hükümdarlık devri olan 1199-1218 tarihleri arasında Şahğazi'nin valilik yaptığı kesindir.

AKKOYUNLU DEVRİ

Akkoyunlularla ilgili kitâbeler Şanlıurfa iç kalesi üzerindeki kitâbelerdir. Bu kitâbelerden biri kale duvarının doğu tarafında bulunmaktadır ve şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Ma emere bi 'imareti'l-sultan el-melik el-'azam ebu'l-nasr Hasan Bahadır Ali bin Osman beg(el-yabender) han halladallahu mülkehu ve sultanuhu (ve zalike senetün sab'a ve sittine ve semane mietin)"

Bu kitâbe Akkoyunlular devleti hükümdarı, bizim Uzun Hasan dediğimiz Ebu Nasr Bahadır Ali bin Ömer tarafından yazdırılmıştır. Kale Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından hicri 867, Miladi 1462 tarihinde tamir edilmiştir. Kalenin kuzey duvarı üzerinde de aynı kitâbe bulunmaktadır. Kitâbe üzerinde sadece Akkoyunlu hükümdarının adı geçmektedir. Herhangi bir vali ismi kaydedilmemiştir. Kalenin duvarları üzerinde Osmanlı devrinin Kanuni zamanına rastlayan tarihe de rastlanmaktadır. Bazı kitâbeleri okuyamadığımız için hakkında fazla birşey söyleyemiyoruz. Bunlar da okunacak olsa belki Osmanlı devrine ait kitâbelere de rastlanabilir.

OSMANLI DEVRİ VALİLERİ

1- **Muhammed Salih Paşa**: Kanuni Sultan Süleyman devrinde 1523 tarihinde Mevlidi Halil camiini yaptıran Urfa Valisidir.

Bu, Osmanlı devri ilk valilerindendir.

2- Behram Paşa: Şanlıurfa kitâbelerinde ismi geçen valilerden biri de Behram Paşa'dır. Bugün Gümrük Hanı diye isimlendirdiğimiz Kervansaray Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Gümrük Hanı kapısı üzerindeki kitâbe şöyledir:

"Şehinşah-ı zaman-ı Sultan Süleyman
Kemine bendesi Behram Paşa
Ruha'da yaptırdı han-ı ferahbahş
Cihan halkına ola temaşa
Dedi tarihini hatif yazane
Mübarek ola bu hanı et inşa
Sene 974"

974 hicri tarihi ise miladi 1566 senesi eder. Böylece bu han 1566 tarihinde Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman devrinde Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Urfa valisi olduğunu sandığımız Behram Paşa'nın ismine Dabakhane Camii'nde de rastlanmaktadır. Bu caminin doğu tarafında bir türbe içinde iki mezar vardır. Mezarların üzerinde yazı yoktur ama, türbenin duvarında dört satırlık bir kitâbe bulunmaktadır. Bu kitâbede Behram Paşa ismi geçmektedir. Çok silik olan kitâbenin tarihi hicri 970 tarihini taşıyor. Miladi 1562 tarihi eder. Bu türbedeki mezarların kime ait oldukları bilinmiyor. Fakat ister istemez Behram Paşanın ismi niçin buraya yazılmış diye de düşündürmüyor değil. En azından Gümrük Hanı dediğimiz kervansarayı gibi Dabakhane Camii'ni de Behram Paşa yaptırmış olamaz mı?

Aynı tarihlerde rastlayan Halhallı Behram Paşa ismi geçmektedir. Bu zat hicri 972 miladi 1564 tarihinde Diyarbakır beylerbeyi olmuştur. 1567 tarihinde azledilmiş 1568 tarihinde Yemen valiliğine tayin edilmiş ve orada vefat etmiştir.[44] Öyle sanıyorum ki bu Behram Paşa, bugün hala Urfa'nın en güzel ve en sağlam kalabilmiş kervansarayı yaptırırken de Urfa valisi bulunuyordu. Gümrük hanı dediğimiz bu kervansarayın vakfiyesi de miladi 1568 tarihinde hazırlatılıyor.

3- Emir Saadeddin Sübhanverdi Beg: Hasan Padişah camiinin doğu duvarındaki kitâbede adı *"Seydi Ahmed Beg oğlu melik-i a'lam Emir-i a'dal el-ekrem Saadeddin Sübhanverdi Beg"* olarak geçmektedir. Kitâbede camii tamir tarihi hicri 993 (miladi 1585) tarihi olarak geçmektedir. Urfa emirlerindendir.

4- Sultan Ahmed Beg: Urfa'nın valilerinden olduğunu kuvvetle tahmin ettiğimiz Sultan Ahmed Beyin adı, kendi adını taşıyan yaptırdığı mescid kitâbesinde geçmektedir. Kitâbe şöyledir.

"Kale Allahu tebareke ve teala ve inne'l-mescid allahi feletedu maallahi ahada. Beneye el-mescidi mübarek emir ül-adil Sultan Ahmed beg ibni el-merhum Muhammed fi eyyami devleti sultan Murad han halladallahu mülkehu. sene 995"

Küçük bir mescid olan Sultan Bey Mescidi III. Murad devrinde hicri 995 miladi 1586 tarihinde Sultan Ahmed Beg adındaki emir tarafından yaptırılmıştır. Urfa emiri veya Urfa valisidir. Sultan Ahmed Bey'in kabri de caminin bir kenarındadır. Sultan Ahmed Beg, hemen o

[44] Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmani, II, 32

civarda olan "Sultan Hamamı"nı da yaptırmıştır. Babasının adı da Muhammed'dir. Kitâbede kendi adından söz ederken "Emir el-Adil" ünvanmı kullanması kendisinin devrinin valisi olduğu kanaatini vermektedir. Türbesi üzerinde hiç bir yazı ve tarih yoktur.

5- Ali Paşa: Kitâbelerde açık olarak vali olduğu yazılı olanlardan biri de Ali Paşa'dır. Ali Paşa'nın adı Urfa Ulu Camisi'nin batı kapısı üzerindeki kitâbede kayıtlıdır. Kitâbenin son iki mısrası şöyledir:

Cennet-i Firdevsi ede ana tabid
(Ali) Paşa-yı adil kıldı tecdid
sene: 1096

Burada Ali Paşa'nın hicri 1096 miladi 1684 tarihinde camiyi tamir ettirdiği kaydedilmiştir. Ali Paşa'nın vali olduğu ise Şeyh Mes'ud türbesi kitâbelerinde açıkça kaydedilmiştir. Kitâbenin ilk iki mısraı şöyledir:

Rııha 'ya vali oldu kethuda-yı sadrazam kim
Ali Paşa'yı adildir anın ünvan u ma'hudi

Bu beyitte Ali Paşa'nın daha önce sadrazamın kethüdası olduğunu anlıyoruz. Kethüda Osmanlı Devletinde önceleri sadrazamların sohbet ettikleri ve bazı işlerini danıştıkları güvenilir adamlardı. Sonraları kethüdalık, sadrazam yardımcılığı derecesine yükseltilmiştir. Ali Paşa sadrazamın kethüdalığından Urfa valiliğine tayin edildiğini bu beyitte açıklamıştır. Kethüdalığında bulunduğu sadrazam ise Sultan IV. Mehmet'in sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır. Çünkü onun sadrazamlığı 1676 ile 1683 tarihleri arasındadır. Ya da Kara İbrahim Paşa'dır. Bunun da sadrazamlığı 1683 ile 1685 tarihleri arasındadır. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olması daha uygun düşmektedir. Evet, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kethüdası olan Ali Paşa Urfa valiliğine tayin ediliyor. Urfa'ya gelerek göreve başladıktan sonra harabe olan Ulu Camii ve Şeyh Mes'ud Türbesini 1684 tarihinde tamir ettiriyor. Bu kitabede dikkate değer bir kelime de bizzat Urfa'ya vali olduğunu bildirmesidir.

6- Süleyman Paşa: Urfa valilerinden Süleyman Paşa'yı da, Şair Nabi'nin divanında düşürdüğü tarihten tanıyoruz. 1688 tarihinde yaptırdığı bir köşk için Nabi şu tarihi düşürmüştür.

Ceryan-ı leb-abiyle dedim tarihin
Yaptı bu tarih-i dil-aşubu Süleyman Paşa

Sene: 1100

Süleyman Paşa hicri 1100 yani miladi 1688 tarihinde valiliği sırasında bu köşkü yaptırıyor.

7- Kadıoğlu Hüseyin Paşa: Kendi adına cami yaptıran Urfa valilerinden biri de Kadızade Hüseyin Paşa'dır. Kadıoğlu Mahallesinde, Su meydanında yaptırdığı Kadıoğlu Camii üzerinde adına kitabesi bulunmamaktadır. Kadızade Hüseyin Paşa'nın mezarı Ulucami Mezarlığındadır. Dikmeleri kısa ve yeşile boyanmıştır. Mezarın baş tarafındaki dikmede şunlar kayıtlıdır.

Rıza lillahi'l-Fatiha
Haza merkad-ı Kadı-zade merhum
Civar-ı rahmete etdi cihet
Gelub rah-ı hatif dedi tarih
Ola mesken Hüseyin Paşa'ya Cennet
sene: 1107

Bu dörtlüğün son mısrasında tarih düşürülmüş ve düşürülen tarih ölüm tarihi olan 1107 hicri senesini miladi olarak 1695 senesini veriyor. Hüseyin Paşa'nın babası kadı olduğu için kendisi "Kadızade" diye tanınmıştır. Kendisi ilim ehlinden olmalı ki, mezar taşı büyük ve uzun bir sarık şeklinde yaptırılmıştır. Bazı askeri paşaların mezar taşları gibi üzerlerinde askerlikle ilgili bir işaret yoktur. Demek oluyor ki Urfa valisi olan Kadızade Hüseyin Paşa, Kadıoğlu Camisi'ni yaptırmış ve miladi 1695 tarihinde vefat etmiş Ulu Cami Mezarlığı'na defnedilmiştir. Kendisinden sonra Kadıoğlu Camiine vakıflar yapılmış ve bu vakfiyeler miladi 1812 ve 1815-1816 tarihlerini taşımaktadır.

8- Mustafa Paşa: Şair Nabi'nin divanında, Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bir köşke düşürdüğü tarihle Urfa'da vali olduğunu anlıyoruz. İlk iki mısrası şöyledir:

Mustafa Paşa 'yı alişan vezir-i bi nezir
Kim ruha şehrin kudumu cennet abad eyledi

Mısraları Mustafa Paşa'nın Valiliği sırasında yaptırdığı köşkü anlatırken, onu övüyor. Kitâbenin son mısrasında düşürdüğü tarih 1117 hicri, 1705 miladi tarihini veriyor. Demek ki Mustafa Paşa 1705 yılında Urfa valisi bulunuyordu.

9- Yusuf Paşa: 1709 tarihinde yaptırdığı Yusuf Paşa Camisi ile Urfa'da valilik yaptığı kitâbeleri ile belli olmaktadır. Yalnız ne yazık ki yapılış kitâbesi, bu caminin üzerinde bulunmamaktadır. Şair Nabi'nin divanında caminin yapılışına dair tarih düşürme kitâbesi bulunmaktadır. Oradan naklen ilk iki mısrasını veriyoruz:

Saf-ı tab-ı vükelâ kadirşinas-ı vüzera
Ehl-i hayr-ı vüzerâ Hazret-i Yusuf Paşa

Mısraları ile Şair Nabi'nin yazdığı bu kitâbede Urfa valisi Yusuf Paşa'dan vezir olarak söz edilmektedir. Düşürülen tarih ise hicri 1121, miladi 1709 tarihidir. Caminin mimberi kenarı üzerinde de hicri 1121 tarihi yazılıdır.

Yine Vezir Hamamı adındaki hamamı da Yusuf Paşa yaptırmıştır.

10 - Darendeli Hüseyin Paşa: Urfa'nın Karameydanı semtinde yaptırdığı bir cami ile adı bilinmektedir. Cami'in üzerindeki kitâbede kendi adını yazmamıştır. Camii kayınpederinin adına atfetmiş, kendisi vakfiyesini hicri 1141 (miladi 1728) tarihinde hazırlamıştır. Camiin kitâbede düşürülen tarihi 1142 hicri (miladi 1729) dur.

11- Rızvan Ahmed Paşa: Miladi 1736 tarihlerinde Urfa'da vali bulunan Rızvan Ahmed Paşa, kendi adıyla söylenen Rızvaniye Camii'ni yaptırdı. Halilürrahman Gölü kenarında yaptırdığı camiye yazılan kitâbenin son iki beyti şöyledir:

Ruh-ı Nabi demiş olsun bu makama tarih
Camii pâk-i felek menzilet Ahmed Paşa
sene: 1149

Hicri 1149 miladi 1736 senesinde yaptırılan bu cami ile birlikte medresenin tarihi de hicri 1149 miladi, 1736 tarihini taşımaktadır. Demek oluyor ki Rızvan Ahmed Paşa 1736 senelerinde Urfa valisi bulunuyordu.

12- Mustafa Paşa: 1190 hicri (miladi 1776) tarihinde Hekim Dede camiini tamir etmiştir.

13- Firuz Paşa: Urfa-Rakka eyalet valisi olan Firuz Paşa, vali olmadan önce Urfa'da birçok hayır ve hasenat yapmış a'yandan bir zattır. Urfa'da ilk defa hayrat adı verilen bir su deposu yaptırmıştır. Bu hayratın

yapılış tarihi 1185, miladi 1771 tarihidir. Bu hayrattan sonra kazancı pazarındaki Ömeriye Camisini hicri 1186, miladi 1772 senesinde tamir etmiştir. Bu kitabede babasının adını "Ali" olarak kaydetmiştir. Bu kitabeyi caminin arka tarafındaki bahçesinde yerde görerek okumuştuk. Firuz Bey, Karamusa Camisi'ni 1780 tarihinde ve yine Ulu Cami'yi ve kıblesinde bulunan çeşmeyi de 1781 tarihinde tamir ve çeşmeyi inşa etmiştir. Yine Ak Cami'nin tamirini yaptıran Firuz Bey, bu caminin minaresi altında bir de sebil yaptırmıştır.

Urfa a'yanından olarak bilinen Firuz Bey, Muharrem 1201, Ekim 1786 tarihinde vezirlik rütbesiyle Rakka-Urfa valisi olmuştur,

"...Bu sene-i mübarek tevcihatında Rakka eyaleti Ereğlili vezir Halil Paşa'ya ihsan olunup bir-iki günden sonra müşarünileyhin fevti haberi varid ve bu ana dek eyalet-i merkume bir kimseye tevcih olunmamış idi. Urfa'da eşraf-ı a'yan'dan olup vezarete istihkakı nümayan olan Firuz Bey hakkında inayet- i mülukâne erzani kılınıp, işbu muharremü'l-haramın gurresinde mir-i mümaileyh dahil-i silk-i vüzera ve eyalet-i merkume ile haiz-i rehine izz u alâ oldu.[45]

İfadesinden anlaşıldığı üzere 1786 senesinde vezir ve Rakka-Urfa valisi olan Firuz Paşa, hicri 1223 (miladi 1808) tarihinde vefat etmiş ve Ulu Cami mezarlığına defnedilmiştir.

Bu mezara kendisinden sonra yine Urfa Mutasarrıfı Germiyanoğlu Süleyman Rüştü Bey defnedilmiştir.

[45] Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinü'l-asar ve Hakaikü'l-Ahbar, (neşr. Dr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. 369

Ulu Cami kabristanında Firuz Paşa ve Germiyanoğlu Süleyman Rüştü Beyin mezarı

14- Bahri Paşa: Urfa kaymakamlarındandır. Hicri 1260 (miladi 1844) tarihinde, Sumeydanındaki Kadıoğlu camiine bir minare yaptırmış olup, minarenin kaidesinde adı yazılıdır. Yine aynı tarihte Şimdi Peygamber camii olan eski bir kilisenin yapımı sırasında da, kilisenin sütunu üzerindeki kitâbede adı geçmektedir.

15- Muhammed Miri Paşa: Narinci camii'nin tamirini hicri 1255 (miladi 1839) tarihinde gerçekleştirmiştir. Kendisi hem Hafız ve müşir Paşadır. Rakka-Urfa kaymakamlarındandır.

16- Derviş Ali Paşa: Halilürrahman Medresesinin yarım kubbeli dershanesini 1288 (miladi 1871) de tamir ettirmiştir. Urfa kaymakamlarındandır.

17- Asım Paşa: Şimdi mevcut olmayan bir caminin kitabesinde adı geçmektedir. Başkasının tamir tarihi olduğu için Asım Paşa'nın valilik veya kaymakamlık tarihi belli değildir.

18- el-Hac Süleyman Rüşdü Bey: Urfa mutassarrıfı olan Süleyman Rüşdü Bey, aslen Kütahyalıdır. Urfa Mutassarrıflığı sırasında vefat etmiş ve Ulu Cami Kabristanı'na gömülmüştür. Mezar taşında şunlar kayıtlıdır.

"Haza kabre'l-merhum Kütahya hanedanından Germiyanoğluzade Muharrem Beg'in Mahdumu ve Urfa Mutassarrıfı Saadetlu el-Hac Süleyman Rüşdü Beg'in merkadidir rahimallahu... sene 1297"

Bu ibareden anladığımıza göre Süleyman Rüşdü bey Kütahyalıdır. Germiyanoğullarından Muharrem beyin oğludur. Yani Germiyanoğlu beylerinden gelmektedir. Hicri 1297, miladi 1880 tarihinde vefat etmiştir.

19- Muhammed Şefik Paşa: Ulu Cami kabristanında mezarı olan ikinci Urfa mutassarrıfıdır. Mezarı üzerinde şunlar yazılıdır.

Firakın kasabası gelmez beyane
Velev kulna ila yevmi'l-kiyame
Sabıken Surre-i Hümayun emini
el-Hac Muhammed Sadi Efendinin
Necl-i necib ve ferzend-i edibi
Urfa mutasarrıfı merhum el-muhtac
İla şefaati atik el-Seyyid
Muhammed Şefik Paşanın
Ruhuna fatiha maa's-salavat
Fi Sene 1298

Kendisi mutassarrıf paşa olan Muhammed Şefik Paşa, Padişahın Surre Emini Muhammed Sadi Efendi'nin oğludur. Surre Emini; padişahların Hac zamanında Mekke ve Medine'ye gönderilen hediye kervanının başında bulunan yüksek rütbeli askeri, mülki veya ilmi memurlara verilen isimdir. Muhammed Şefik Paşa, mezar taşından anladığımıza göre çok kısa süre mutassarrıflıkta bulunmuştur. Çünkü kendinden önce bahsettiğimiz Süleyman Rüşdü Bey'in vefatından bir sene sonra da kendisi hicri 1298, miladi 1881 tarihinde vefat ediyor. Yani ancak bir sene Urfa mutassarrıfı olarak kalabilmiştir.

ŞANLIURFA KİTÂBELERİ

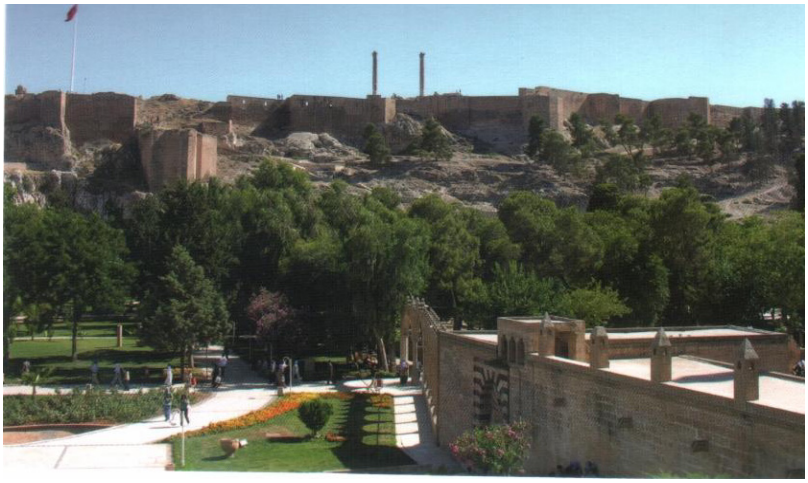

CAMİ KİTÂBELERİ

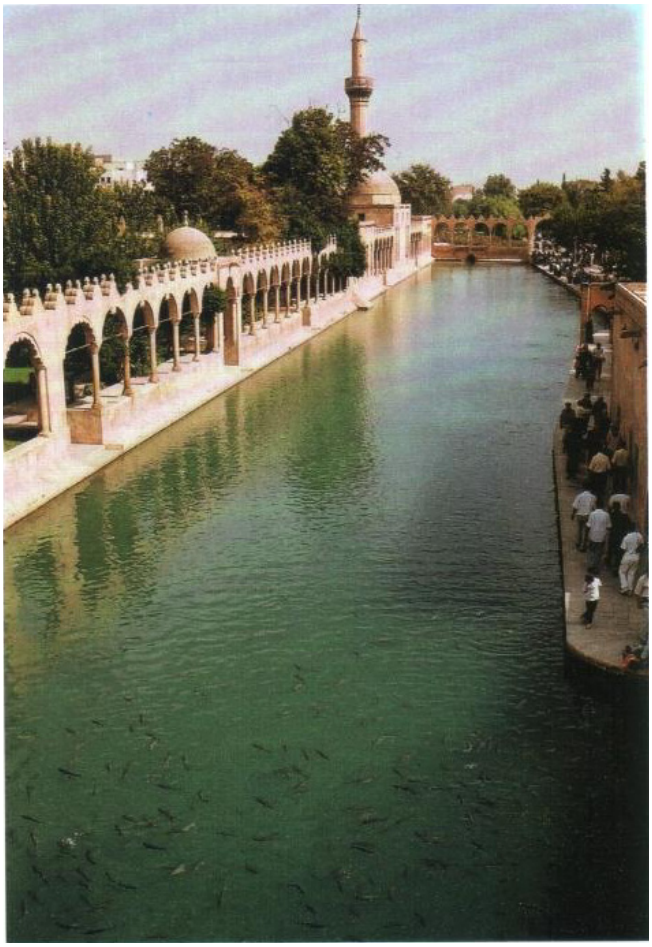

AĞ CAMİ (NİMETULLAH CAMİ‘İ) KİTABELERİ

Ağcami, Urfa'nın Kurtuluş Mahallesi veya Nimetullah mahallesinde, Kurtuluş Meydanı’nda bulunmaktadır. Bu camiye Ak Cami veya Nimetullah Camii de denilir.

Ağcami son cemaat yeri

Batı avlu kapısı bitişiğindeki pencere altı kitabesi:
Kitabe iki satır halinde Altı mısradan oluşmaktadır.

حقا نه گوزل جامع نور اولمشدی
پر نور اولوب اب(...) ایله چو مأوا
ویرانه اولوب بو مسکن اولمشیدی هم
دیر پر نصاردن ایکن جامع بیضا
تعمیرینه کان همم ایلدی اول همت
فیروز بك اول بحر عین سخا عطا

Hakka ne güzel cami‘i nur olmuşdu

Pür nur olub ab (...) ile çü me'vâ
Virane olup bu mesken olmuşidi hem
Deyr-i pür nasaradan iken cami‘i Beydâ
Tamirine kân-ı himem eyledi ol himmet
Firûz Beg ol bahr-i ‘ayn sehâ ‘atâ

Kitâbe, bir tamir kitâbesi olup özetle şunlar ifade edilmektedir: "Gerçekten bu nurlu cami ne güzel oldu. Bu mesken (ibadet edenlerle) nurlandı. Burası eski ve harabe bir kilise iken tamir edilerek camiye çevrildi. O himmet kaynağı, çömertlik ve ihsanlık denizi olan Firuz Beg, bu cami'in tamirine himmet etti,"

Görüldüğü gibi birer güzel manzume olan bu kitâbeler, hem tarihî önemi haiz, hem de sanatkârane söylenmiş edebî eserlerdir. Yapılan eserin kiymetini ve yapan hayırsahibinin methini yaparken şair, kendi ustalığını da ortaya koymaktan geri durmamış ve böylece birer edebî eser de meydana çıkmıştır. Biz bu kitabelerin edebî yönlerini fazla inceleyecek değiliz. Kitâbe "mef'ûlu-mefâilün-mefâilün-fa'lün" veznindedir.

Ağcamii batı avlu kapısı pencere kitabesi

Daha önce harabe bir kilise iken cami'ye çevrilmiş olan bu cami'yi Firuz Bey tamir ettirmiştir. Yalnız kitâbenin altına tamir tarihi yazılmamıştır. Firuz Bey ismi Urfa cami ve çeşmelerinin birkaçının üzerinde geçmektedir. Ulucami ve kiblesinde ki çeşme üzerinde bulunan kitâbeler Firuz Bey'in ismini taşımakta olup, 1779 ve 1781 tarihlerini göstermektedir. Bu duruma göre bu cami'nin de tamir tarihi belirtilen tarihlere rastlamaktadır.

Ağcami Minare kaidesi batı cephesi kitabesi:
Kitabe iki satır halinde dört mısradır.

حاجی حید ر اغا جویای ربانی
اهتمام ایتدی ایدوب همت تعمیراتنه
دیدیلر تاریخنی ایتدی رضأالله
سائله کهنه بناسنی جدیداً تعمیر
سنه 1170

Hacı Haydar Ağa cûyâ-yı rabbani
İhtimam etdi edüb himmet ta‘miratına
Dediler tarihini etdi rıza-i lillah
Saile köhne binasını cediden ta‘mir
Sene: 1170

Ağcamii minare kaidesi kitabesi

Kitâbede: Allah rızasını arayan Hacı Haydar Ağa, bu camiin tamiratına dikkatle ihtimam gösterdi, itina ile tamir etti. Allah rızası için yaptığını ve tarihini soranlara eski binayı yeniden tamir ettiğini söyledi. Son mısrada tarih düşürdüğünü söylemekte ise de, tarih çıkmamaktadır.

Yoldan taraf camiin dış duvarında olan bu iki kitâbe, camiin birbirine çok yakın tarihlerde tamir edildiğini göstermektedir.

Bu camiye Hacı Haydar Ağa'nın yaptırdığı vakfın vakfiyesinin tarihi 1169 hicri (miladi 1755)'dir. Haydar Ağa'nın babasının adı

Mehmet'tir. Bundan önce Hacı Nimetullah bin Asker adındaki bir zat da cami için hicri 1134 (miladi 1721)'de vakıfda bulunmuştur.

Cami duvarı güneybatı köşesinde kufi kitabe

Hacı Haydar Ağa ile Firuz Beg hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Bu zatlar acaba şehrin ileri gelen eşrafından mı, yoksa birer devlet adamları mı? Bilemiyoruz. Sicill-i Osmani'de, devlet adamlarından biri olan Firuz Paşa'dan bahsedilmektedir.[46] Ancak bu zat hicri 1201 (miladi 1786) da Rakka valisi ve 1787 tarihinde de Diyarbakır valisi olmuştur. İhtimalen bu tamiri yaptıran da bu Firuz Paşa'dır. Ulucami avlusundaki mezarlıkta bulunan mezarlardan birinde, bir Urfa mutasarrıfı yatmaktadır. Üzerindeki yazıda şunlar kayıtlıdır.

"Haza kabrü'l-merhum, Kütahya hanedanından Germiyanoğluzade Muharrem Beğ'in mahdumu ve Urfa Mutasarrıfı saadetlü el-Hac Süleyman Rüşdü Beğ'in merkadıdır. Rahimehullahu. sene 1297

(Miladi 1879)."

Hemen bu yazının altında:

"Defn-i evvel sahib-i hayrat el-Hac Firuz Paşa. sene 1223 (miladi 1808)"

İbaresi kayıtlıdır. Bizim anladığımıza göre birçok hayrat yaptıran Firuz Paşa'nın mezarı, Ulucami'deki bu mezardır.

Firuz Paşadan ilerde kendi konusunda bahsedilmiştir.

[46] Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, Matbaa-i amire, İstanbul,1308, IV, 32

Caminin iç kapısının sağ ve sol taraflarında son devrin büyük Urfa'lı Hattatlarından Lobut Ahmed veya öğrencisi Behçet Arabi tarafından yazıldığını sandığımız iki satırlık şöyle bir hadis-i şerif vardır.

المومن فى المسجد كالسمك فى الماء
و المنافق فى المسجد كالطير فى القفس

"el-mü'minü fi'l-mescid ke's-semekü fi'l-mai"
"ve'l-münafiku fi'l-mescid ke't-tayrü fi'l-kafesi"

Hadis-i şerifin anlamı şudur:

"Camideki mü'min, sudaki balık gibidir.
Ve camideki münafık ise, kafesdeki kuş gibidir."

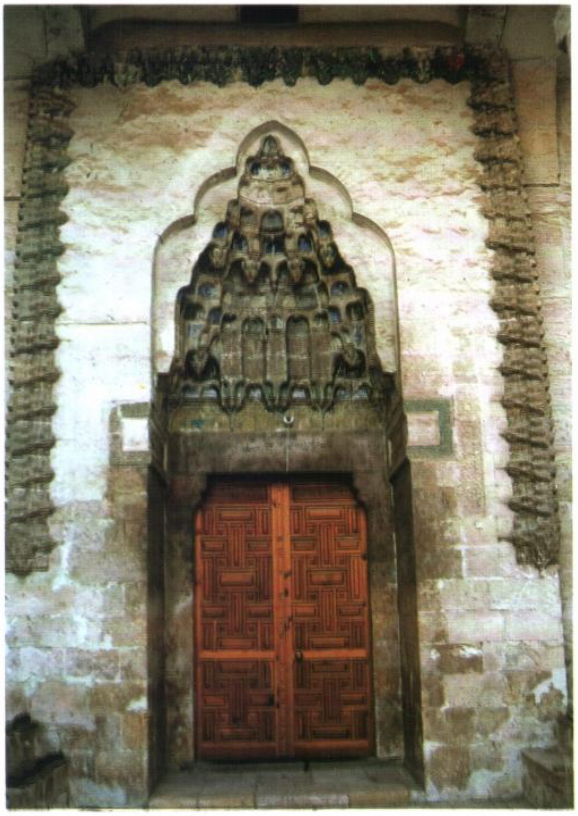

Ağcamii iç kapısı

ARABİ CAMİ'İ KİTÂBELERİ

Cami, Urfa'nın Tepe Mahallesi Harran kapı semtinde Mahmut Coşkunses sokağındadır. Bu camiye Eski Arabi cami'i de denilir.

Cami'in minare kaidesi kitâbesi:
Kitabe, iki satırdan oluşan altı elips içinde on iki mısradır.

جناب صاحب الخيرات ذى بخت
محمد فضيل پاكزه گوهر
فناسين فهم ايدوب مال جهانك
خلوص ايله اولوب بو خيره مظهر
بنايه ايلدى سعى فراوان
ياپوب بر جامع اول فرخنده سرور
گوزل موقعده بو اثار عالى
مناره بينهء جاى منوّر
مؤذن هر قچن اهل صلواته
صلا ايتسه اذان ايله برابر
جماعت هر تاريخن اوقورلر
تعالى شانه الله اكبر
سنه 1156

Cenab-ı sahih el-hayrat zi baht
Muhammed Fazili pakize gevher
Fenasın fehm edüb mal-i cihanın
Hülûs ile olup bu hayre mazhar
Binaya eyledi sa'i Firavân
Yapub bir cami' ol ferhunde server
Güzel mevkide bu asâr-ı 'âlî
Minare beyyine-i ca-yi münevver
Müezzin her kaçan ehl-i salata
Sala etse ezan ile beraber
Cema'at her tarihin okurlar
Ta'ala şanuhu Allahu ekber
Sene: 1156

Arabi Camii minaresi kaide kitabesi

Kitâbede ezcümle şöyle denilmektedir. "Saadetli hayrat sahibi, temiz mücevher Muhammed Fazili hazretleri, dünya malının yok olacağını anlayınca hulus-i kalb ile bu hayırlı işi yaptı. Binası için çok fazla çalıştı. O mutlu ulu kişi bu camii yaptı. Bu büyük eserin mevkii de güzeldir. Yerinin nurlu olduğuna minaresi şahittir. Her namaz vakti geldiğinde, müezzin ezanla birlikte sala da okusun. Cemaat de caminin tarihini (taala şanuhu Allahu ekber) de okusun." Son mısrada tarih düşürmüş olup, hicri 1156 (miladi 1743) tarihi çıkmaktadır.

Kitâbe "Mefâîlün / mefâîlün / feilün" vezninde yazılmıştır. Cami, alihan mescidinin yerine inşa edilmiştir. Minaresi birbirine küçük sütunlarla bağlı iki şerefeden oluşmuştur. Urfa'da bunun gibi başka minare bulunmamaktadır.

Cami, hicri 1156 (miladi 1743) tarihinde Muhammed Fazıli Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Cami'nin iç kapısı üzerindeki kitâbe:

جامع زيبای محمد فاضيلي
سنه 1156

"Cami'i ziba-yi Muhammed Fazıli"
Sene: 1156
1744 tarihinde yine kendisi tarafından camiye vakıf yapılmıştır.

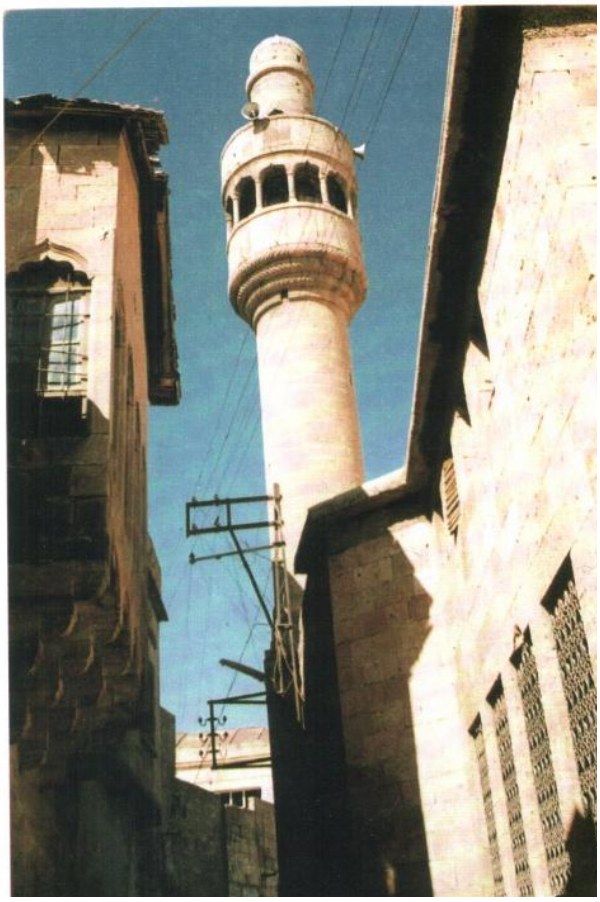

Arabi Camiinin iki şerefeli tipik minaresi

ASIM PAŞA MESCİDİ KİTABESİ

Cami, Urfa'nın Köprübaşı semtinde Karakoyun deresi kenarında idi. sonradan satılarak ev olarak kullanılmış ve daha sonra yıkılmıştır.

Camiin kapı kitâbesi:
İki mısra halinde yazılmıştır.

اهل خیردن بری چیقدی دیدی (جوهر تاریخن)
قیلدی تجدیده تعمیر جامع عاصم پاشا
سنه 1293

Ehl-i hayrdan biri çıkdı dedi (cevher tarihin)
Kılındı tecdide ta‘mir cami‘i Asım Paşa
Sene: 1293

Kitâbede, hayır sahiblerinden biri çıkarak, Asım Paşa camiinin yeniden tamir edildiğini söyledi. Anlamı ifade edilmektedir.

Cami 1293 hicri (miladi 1876) tarihinde tamir edilmiştir. Camii yaptıran Asım Paşa olup, yapılış tarihi yoktur. Bu cami, Kızılay cemiyetinin hemen karşısında Karakoyun deresinin yanında idi. Kitâbenin üzeri sıvanmış idi. Sonra tümüyle yıktılar.

Son mısrada cevher tarih düşürmüş olup, noktalı harflerin toplamından bir çıkarmakla hicri 1293 (miladi 1876) tarihi çıkması gerekirken, 1298 çıkmaktadır. Kitabe “mefâîlün / feilâtün / fâilâtün / fâilün” veznindedir.

ATTAR PAZARI CAMİİ KİTABELERİ

Cami, Haşimiye meydanında, Attar Pazarındadır. Pazar Camii olarak tanınır. Adını da bu çarşıdan almıştır. Asıl adı Tarihli Camii ve Hoca Ahmed Camiidir. Altı kitabesi vardır.

Pazar Camii mihrap ve minberi

Cami'in minber girişi üzerindeki kitâbe:

Kitabe, iki satır halinde dört elips içinde dört mısradan meydana gelmiştir. Tarih elipslerin ortasına yazılmıştır.

قديم منبرى قيلمشدى اشبو جامع دل تنك
معلق اولدى ديوار ايچره شويله منبر صنعتله
تشكرله ديدم جوهرله صابر بنده تاريخك
بجا وضع اولدى منبر بارك الله سعى و هميشه
سنه 1275

Kadim minberi kılmışdı işbu cami‘i diltenk
Mu‘allak oldu divar içre şöyle minber san‘atla
Teşekkürle dedim cevherle Sabır bende tarihin
Becâ vadi‘ oldu minber barekallahu sa‘i ve hemişe
Sene: 1275

Atarpazarı Camii minber kitabesi

Kitâbe, "mefâîlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün" vezninde şair Sabır tarafından yazılmıştır. Cevher tarih dediği halde tarih çıkmamaktadır. Kitâbe, minberin cami'i dar ettiği, bu yüzden duvar içinde asılı, san'atkârane bir minber yapıldığını mübarek etsin söyleyerek, Sabir'in cevher tarih düşürdüğünü, minberin duvardaki yerine konulduğu, Allah’ın bu çalışmasını ve sevinip coşmasını mübarek kılmasını istediğini belirtiyor. Minberin genişletilme tarihi hicri 1275’dir (Miladi 1858).

Minber kitâbesinin altında minberi inşa eden kişinin isminin yer aldığı kitabe:

İki satır halinde yazılmıştır.

انشاء هذا المنبر الحلىّ
ذ كراً لله المل(ك الاعلام)
(.....)
الحاج رجب

İnşaü haza 'l-minber el-haliyye
Zikrenlilahi'l-melike (el-a'lam)
(……..) (?)
el-Hac Receb
Kitabenin alt satırı minber kapısının altında kalmıştır.

Attar pazarı camii güney pencere kitabesi:
Kitabe dört mısra olup tarih alttadır.

اهل خيراتك بو وطنلريدر
ياپديلر بو يوزدن ايكى پنجره
ايلدم صابر انى بنده حساب
تام تاريخ اولدى بالا منظره
سنه 1280

Ehl-i hayratın bu vatanlarıdır
Yapdılar bu yüzden iki pencere
Eyledim Sabır anı ben de hisab
Tam tarih oldu bâlâ manzara
Sene: 1280

Cami'in güney duvarında açılan bir pencere altına yazılmıştır. Kitâbede, hayır sahiplerinin bu pencereyi açtıkları ve açılan bu iki pencere ile cami içinin hem havalı ve hemde ferah olduğu belirtilmektedir. Şair Sabır tarih düşürmüş olup 1280 hicri, (miladi 1863) tarihini vermektedir. Manzume "fâilâtün-fâilâtün-fâilün" vezninde yazılmıştır.

Attarpazarı Camii güney pencere kitabesi

Camiin iç cephesinde doğu duvarı üzerinde bulunan kitabe:

İki mısradan ibarettir.

يازلدى جوهرين تاريخ تعمير
اوقونسون نشئه با تسبيح و تكبير

Yazıldı cevherin tarih-i ta‘mir
Okunsun neş’e ba tesbih u tekbir

“mefâîlün / mefâîlün / feûlün” vezninde yazılan bu kitabede son mısranın noktalı harflerinin toplamı Hicri 1376, Miladi 1956-1957 tamir tarihini vermektedir.

Cami'in eyvanı üzerindeki kitâbe:

Üç satırdır.

هذا مصنع جديد صفاء ايوان
الف و مائتين و تسعين و احد
من شهر رمضان 1291

Haza musanni‘un cedidün safai eyvan
Elfün ve mieteyni ve tis‘ine ve ahad
min şehri Ramazan 1291

“Mefâilün / mefâilün / mefâilün / fa’lün” vezninde yazılmış olan bu kitabede Hicri 1291 (miladi 1874) tarihinde bu eyvanın yeniden tamir edildiği belirtilmektedir.

Eyvanın doğusunda yazlık mihrabın üzerindeki kitâbe:
Kitabe altı mısradır. Tarih alta yazılmıştır.

بحمدالله مسرّت اولدی مأوی
همیشه بو مقامی اولکشاده
الاهی هر دو عالمده مدد قیل
کرم کار (عفویکه ایت مقتضی)
یراشور صابریا شهرتله شانه
بو دم احمد افندی فردی زاده
سنه 1250

Bihamdillah meserret oldu me'vâ
Hemişe bu makamı ol küşâde
İlâhi her dû ‘alemde meded kıl
Keremkâr-ı (afvuna et muktezâ)
Yaraşur Sabriyâ şöhretle şâna
Bu dem Ahmed Efendi Ferdizâde
Sene: 1250

“Mefâilün / mefâilün / feûlün” vezninde yazılmış olan bu kitâbede; Allah'a hamd olsun bu bir sevinç yurdu oldu. Daima bu makamı açarken sürür duyuldu. İlâhi, sen her iki cihanda da yardım et. Ey kerem edici, affınla sonuçlandır. Şair Sabır’a da şan, şöhret yaraşır. Bu defa da Ferdizâde Ahmed Efendi bunu yaptırdı. Bilgilerini vermektedir. Hicri 1250 (miladi 1834) de yazılmış olup, Ferdizâde Ahmed Efendi adında biri tarafından yapılmıştır. Yine bu manzumenin şairi Sabır'dır. Bu camiin bütün kitâbeleri Sabır tarafından yazılmıştır.

Attar Pazarı cami'i de Urfa'nın eski camilerinden biridir.

Attarpazarı minaresinin ışık pencereleri üzerinde her dört tarafta "Lâilâhe illallah Muhammedün Resulullah" kelime-i tevhidi yazılıdır.

Attarpazarı Camii minaresi üzerindeki kelime-i tevhid

BEHRAMLAR CAMİİ KİTÂBELERİ

Cami, Gümüş kuşak mahallesinde, Harrankapı semtinde, kazancı pazarından Harran Kapı'ya doğru giderken yolun sağ tarafındadır. Doğudan ve batıdan geçen yollara açılan iki kapısı vardır. Batı tarafındaki dış kapı üzerinde iki kitâbe bulunmaktadır.

Dış batı kapısı üzerindeki kitâbe:
Kitabe iki satırdır.

عمّر هذا المسجد الشريف العبدالفقير الى الله
تعلى الحج محمد بن حاج على بن عبدالله غفرالله له
ولوالديه فى سنة 993

"'Ammere haza'l-mescid el-şerif el-'abdelfakir ila'allahi ta'ala el-Hac Muhammed bin Hac Ali bin Abdullah ğafarallahu lehu ve livalideyhi fi sene: 993"

Bu cami hicri 993 (miladi 1585) tarihinde Abdullah'ın oğlu Hacı Ali'nin oğlu Hacı Muhammed tarafından tamir edildi. Allah onu ve ebeveynini mağfiret etsin. Anlamında yazılmıştır.

Bu kitabenin altında da son sıralardaki tamiri sırasında yazılmış bir kitâbe daha vardır. Üstte bir ayetle başlamış ve Türkçe bir beyit yazmıştır.

İki satırdan oluşan Kitâbe şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم
و انّ المساجد لله فلا تدعوا مع الله احداً
خدايا بو در دولت سعادتله كشاد اولسون
بوكا داخل اولان ايكى جهانده بر مراد اولسون

Kitabede şunlar yazılmıştır.

Bismillahirrahmanirrahim. Ve enne'l-mesacide lillahi felâted'û ma'allahi ahaden. "Mescidler Allah'a mahsustur, Allah ile beraber bir başkasına dua etmeyin."[47]

[47] Kur'an-ı Kerim, (72) Cin suresi / 18

Hudâyâ bu der-i devlet saadetle küşâd olsun
Buna dâhil olan iki cihanda ber murad olsun

Bu beytin vezni "mefailün-mefailün-mefailün-mefailün" dür.

Behramlar Camii batı avlu kapısı kitabesi

ÇAKERİ CAMİ'İ KİTÂBELERİ

Çakeri cami'i, Urfa'nın Türkmeydanı mahallesinde bahçelerin kenarında yapılmış bir cami'dir. Beş kitabesi vardır.

Halilurrahman gölünden çıkan su, buraya kadar yeraltından gelir ve bu bölgede bahçelerin kenarında açıktan akardı. Dolayısıyla bu su, Çakeri camiinin mihrabı altından geçerdi. Çok güzel bir manzara arz ederdi. Şimdi bütün bunlar kapatıldı. Bahçelerden ağaçlar sökülerek her taraf ev yapıldı.

Çakeri cami'i avlu kapısı kitâbesi:

Kitabe uzun iki satırdan meydana gelmiştir.

سابقا عمّر هذا الجامع السيد شيخ محمد الجاكر
رحمة الله عليه جدّده الحاج حسين ابن اياش
فى ايام السلطان مراد خان ابن السلطان احمد خان
فى شهر ذى القعد سنة اربع اربعين و الف
السبب الخيرات الحاج ابراهيم ابن مهدى

"Sabıken 'ammere haza'l-cami' es-Seyyid Şeyh Muhammed
el-Çakeri rahmetullahi 'aleyhi ceddedehu
el-Hac Hüseyin ibnü Ayaş
fi eyyami's-Sultan Murad Han ibni es-Sultan Ahmed Han
fi şehri zi'l-ka'di senete erba'a erba'ine ve elfin.
es-sebebü'l-hayrat el-Hac İbrahim ibni Mehdi"

Kitâbeden anlaşıldığına göre bu seyyid Şeyh Muhammed Çakeri camii daha önce tamir etmiştir. Sonra da Ayaş oğlu Hacı Hüseyin tarafından, Sultan Ahmed (1603-1617) oğlu Sultan IV. Murad Han (1623-1640) devrinde zilkade 1044 (miladi, Nisan 1635) tarihinde yenilenmiştir. Bu hayra sebeb olan ise Mehdi oğlu Hacı İbrahim adında bir yapı ustasıdır.

Çakeri camiinin iç kapısı üzerinde ki kitabe:

فى ايّام سلطان مراد خان ابن سلطان احمد خان

"Fi eyyami Sultan Mıurad Han ibni Sultan Ahmed Han"

Sultan Ahmed oğlu Sultan Murad Han zamanında yapıldığı kayıtlıdır.

Bunun hemen altındaki biraz daha uzun olan kitâbe:

Kitabe uzunca iki satır halinde yazılmıştır.

هذا ممّا انشأه صاحب الخير والحسنات معطى الزّكوة
والصدقات اسكنه الله فى الجنان العاليات
القعود و رزقه فى الغرفات الحاج حسين بن آياش فى
شهر ذى القعدة و فى سنة اربع و اربعين و الف

"Haza mimmâ enşaehu sahibü'l-hayri ve'l-hasanati mu'tî ez-zekâti ve's-sadakati eskenehullahi fi'l-cinâni'l-'âliyâti' l-ka'ûdi ve rezakahü fi'l-ğurufati el-Hac Hüseyin bini Ayaş fi şehri Zi'l-ka'deti ve fi seneti erba'a ve erba'ine ve elfin."

Kitâbe şu anlamdadır: Bunu inşa eden hayr ve hasanat sahibi, zekâtını ve sadakasını veren, Allah kendisini yüksek cennetlerde güzel ve hoş odalarda oturtsun,- Ayaş oğlu Hacı Hüseyin'dir. Tarihi 1044 senesi zilka'de ayındadır. Miladi 1635 senesi Dış kapı kitâbesi ile bu kitâbe arasında fark yok. İkisinde de aynı kişinin tamir ettiği kayıtlıdır.

Son cemaat yerinin sağ köşesindeki kitâbe:

Kitabe iki satır halinde yazılmıştır.

عمّر هذه المسجد المبارك بعون حاجى على ابن محمد
غفرالله له و لوالديه و فى سنة تاريخه ثلثين و تسعمائة

"'Ammere hazihi'l-mescid el-mübarek bi'avni Hacı Ali ibni Muhammed. Ğafarallahu lehu ve livalideyhi ve fi seneti tarihuhu selesine ve tis'a mietin."

Bu kitâbede, bu mübarek mescidin tamiratı Muhammedin oğlu Hacı Ali'nin yardımı ile yapılmıştır. Allah onu ve ebeveynini mağfiret etsin. Senesi 930 (miladi 1524) dür. İfade edilmiştir. İki tamir tarihi arasında 110 sene fark vardır. Bu duruma göre camiin ilk tamiri 1524'de Muhammed Çakeri'nin oğlu Hacı Ali tarafından, daha sonra ki tamiri de 1634 tarihinde Ayaş oğlu Hacı Hüseyin tarafından yaptırılmıştır.

Harran Kapı mezarlığında bulunan bir mezarın baş dikme taşında

"Haza kabre 'l-merhum el-Hac Muhammed ibni el-Hac Eyyub el-Cakeri"

Ayak dikme taşında ise:

"Tüviffe ila rahmetullahi ta'ala fi şehri Şa'ban el-muzaffer fi sene seb'a ve elf." Yazılıdır.

Yani Cakeri Hacı Eyyub oğlu Hacı Muhammed mezarı olup, Hicri Şaban ayı 1007 (Miladi Şubat 1599) tarihinde vefat etmiştir. Anlaşıldığına göre, mezar taşında ismi yazılı olan bu zat, cami'i yaptıran "Çakeri"lerin soyundan olmakta ve bu ailenin uzun müddet Urfa'da yaşadığını göstermektedir. Bilindiği gibi "Cakeri" köle anlamına gelmektedir.

Çakeri Camii avlu kapısı kitabesi

Çakeri Camii abdest alma yeri sütunundaki kitâbesi:
Dört satır halindedir.

صاحب الخيرات والحسنات
(.....)
غيبدن گلدى بر ندا تاريخ
نهايت (.....) على (...) اب
سنه

Sahib el-hayrat ve'l-hasanat
(…) (…) (…)
Ğaybden geldi bir nidâ-i tarih
Nihayet (…) ali (…) ab
Sene

Kitabede hayır ve iyilik sahibi, (…) ğaibden bir tarih sesi geldi. Anlamı okunmayan mısralarla birlikte belli olmaktadır. Bu kitâbe, burada abdest alma için yer yapıldığını hatırlatmaktadır. Tarihi de belli olmamakla beraber, hayır sahibinin adı da okunamamaktadır.

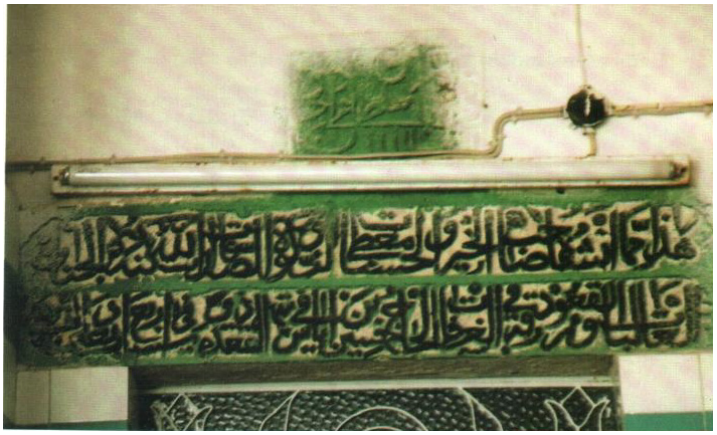

Çakeri Camii iç kapısı kitâbesi

Çakeri Camii iç kapısının sağındaki kitâbesi

ÇARHOĞLU CAMİİ KİTÂBESİ

Cami, Kurtuluş mahallesindedir. Bir kitabesi vardır.

Cami avlusundaki kitabe:

Kitabe on mısradır.

چرخ اوغلی آدیله اولسون شهرت
عالمده می شو بقای نظیفه
محمد چرخ اوغلی ایتدی احیا
مأجور اوله خدمت منیفه
قلمش حسناته چونکو مأمور
حق آدمی ایلیوب خلیفه
قوللقده دوام ایدرسه مطلق
قوتله نییر امت ضعیفه
تاریخنی گوش ایدن اهالی
داخل اوله مسجد شریفه
1375

Çarhoğlu adiyle olsun şöhret
‘Âlemde mi şu beka-yi nazife
Muhammed Çarhoğlu etdi ihya
Me'cur ola hizmet-i münife
Kılmış hasenata çünkü me'mur
Hak Adem 'i eyleyub halife
Kullukda devam ederse mutlak
Kuvvetle neyyir ümmet-i za‘ife
Tarihini gûş eden ahali
Dahil ola mescid-i şerife
1375

Bu camiin eski adı "Ömeriye" ve "Meşarkiye" olarak bilinirmiş. Muhammed Çarhoğlu tarafından hicri 1375 (miladi 1955) tarihinde bütünüyle tamir edilmiştir. Hattı, meşhur Urfalı Hattat Behçet Efendinindir. Son mısrada tarih düşürülmüş olup 1375 hicri tarihi çıkmaktadır. Manzumesi, "Mefulü-Mefailün-feülün" veznindedir. Üçüncü mısrada "sekt-i melih" yapılmıştır.

DABAKHANE CAMİ‘İ KİTÂBELERİ

Bu cami, Pınarbaşı mahallesindedir. Dabakhane çarşısında olduğundan bu adı almıştır. Yedi kitabesi vardır.

Batı kapısı kitâbesi:
Kitabe iki satır halinde yazılmıştır.

قد وقع الفراغ من بناء هذا الجامع الشريف المبارك
فى زمان السلطان سليم ابن سلطان سليمان
سنه و تاريخ 975

Kad vaka‘a'l-firağü min benae haza'l-cami‘i'ş-şerif el-mübâreki fi zamani's-Sultan Selim ibni Sultan Süleyman
Sene ve tarih 975

Kitâbede: Bu mübarek cami'i şerif Sultan Süleyman (1520–1566) oğlu Sultan Selim II. (1566–1574) zamanında hicri 975 (miladi 1568) tarihinde yaptırılmış ve tamamlanmıştır, denilmektedir.

Bu kitâbe Dabakhane camiinin ilk yapılış tarihidir. Yaptıran zatın ismi yazılmamıştır. II. Sultan Selim (1566–1574) zamanında ve 1568 tarihinde yaptırılmış olan bu cami, yapılış tarihi bilinen ender camilerden olmuştur. Çünkü birçok camiin yapılış tarihi kitâbesi üzerinde bulunmamaktadır.

Bu camiin bu kitâbesi tarafımızdan tesbit edildi. Daha önce kapı üzerindeki kitâbe tamamen badana ile kapatılmış olup, yazı olduğu bilinmemekteydi. Yaptığımız inceleme sonucu sıva altında yazı olduğu anlaşıldı ve Şanlıurfa Valiliğine bağlı ŞÜRKAV tarafından temizlendi. Yazının ortaya çıkması sonucu, Dabakhane camiinin yapılış tarihi ilk defa meydana çıkmış oldu. Yazının arasında lale kabartması vardır.

Cami Dabakhane çarşısında olduğu için bu ismi aldığını sanmaktayız. Anlatılan rivayete göre bu camii cülhacılık yapan iki kardeş yaptırmıştır. Bunların mezarlarının da camiin doğu tarafından Behram Paşa isminin yazılı olduğu duvarın arkasında olduğu söylenilir. Fakat Behram Paşa'nın, Gümrük hanı ile birlikte, bu camii de yaptırdığı gerçeğe daha uygundur kanaatindeyim.

Dabakhane Camiinden bir görünüş

Dabakhane cami'i güney kapısı kitâbesi:
Kitabe iki satırdır.

عمّر هذه باب الجامع الشريف
محمد بهسوى اغا سنة 1173

Ammere hazihi babe'l-cami' iş-şerif
Muhammed Bihsevi Ağa. Sene 1173

Muhakkak yazı ile yazılmış olan bu kitâbe, Muhammed Bihsevi Ağa'nm hicri 1173 (miladi 1759) tarihinde bu kapıyı tamir ettiğini belirtmektedir.

Cami'nin güney duvarı dış cephe kitabesi:
Kitabe iki satır hainde yazılmıştır.

عمّر هذا الجامع الشريف الرضأ لله الملك اللطّف احق
درج العادل الى رحمة الله تعالى فخر الاقران
رمضان اغا ابن عبدالله فى ايّام عدالة السلطان ابن
السلطان ابن السلطان احمد ابن محمد خان

"'Ammere haza'l-cami'iş-şerife el-rıdaen lillah el-melikü'l-lattafü ahakki dereci'l-'adil ila rahmetillahi ta'ala. Fahrü'l-akran Ramazan Ağa ibnü Abdullah fi eyyami 'adaleti's-sultan ibni's-sultan ibni Sultan Ahmed ibni Muhammed Han."

Kitâbeden anlaşıldığına göre bu cami, Sultan Muhammed (1595–1603) oğlu Sultan Ahmed I. (1603–1617) han saltanatı devrinde, Abdullah oğlu Ramazan Ağa tarafından tamir edilmiştir. Cami'in en eski tamir kitâbesi budur.

Dabakhane cami'i avlusunun doğusundaki mezar kitâbesi:

Dört kısa satır halinde yazılmıştır.

حضرت بهرام پاشا مقدم
(.....)
ازرخانی معصومانه مخبر نامدار روح
اجابت ایلدی زمانه دولت و اقبالده
سنه 970

"Hazret-i Behram Paşa mukaddem
(…) (…) (…)
Azerhani masumane muhbir namdar ruh(?)
İcabet eyledi zamane devlet u ikbalde
Sene: 970"

Oldukça bozuk olan bu kitâbenin ikinci satırı tamamen silinmiş, üçüncü satır ise bozukluğundan dolayı anlamsız kelimeler oluşturmuştur. Yalnız ilk satırdaki Behram Paşa ismi sağlam durmakta ve dördüncü satır tam okunmaktadır. Altına atılan tarih hicri 970 (miladi 1562) dir. Urfa'da okunulabilen en eski kitâbelerden biridir. Urfa'daki Gümrük Hanı'nın da tarihi aynı tarihlere rastlamakta olup, Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu yüzden Dabakhane Cami'inin de Behram Paşa tarafından yaptırıldığı hatıra gelmektedir. Kanaatimize göre Behram Paşa, buradaki mezarlar üzerine bir türbe yaptırmıştır. Bu kitâbe ve tarih de türbenin kitâbesidir. Doğrusunun da böyle olduğu kanaatindeyiz.

Cami'in son cemaat yeri duvarının üzerindeki kitabe:

ماشاالله كان. لااله الاالله محمد رسول الله. 1305

"Maşaallahu kâne-Lâilâhe illallah Muhammedün Resulallah. 1305"

Kitâbesi hicri 1305, miladi 1887 tarihine tekabül etmektedir. Bu kitâbenin hemen altında ise:

هذا تعميره صنعه سنه 1305 و شهر شوال شريف

"Haza ta'miru sun'uhu sene 1305 ve şehri şevvali şerif"

Kitâbesi bulunmaktadır. Son cemaat yerinin 1887 de tamir edildiğini belirtmektedir.

Minarenin cami avlusundan kaide kitâbe:

İki satır halinde yazılmıştır.

حسبنا الله تعمير اولدى مناره صاحب تعمير سيد
محمد بن حسين نامدار

"Hasbunallah ta'mir oldu minare. Sahib-i ta'mir Seyyid Muhammed bin Hüseyin Namdar"

Bu kitâbe de minarenin Hüseyin Namdar oğlu Seyyid Muhammed tarafından tamir edildiğini göstermektedir. Yalnız tamir tarihi yazılmamıştır. Dolayısıyla eyvanla aynı tarihte tamir edildiği düşünülebilir.

Dabakhane Camii güney duvarı dış cephe kitâbesi

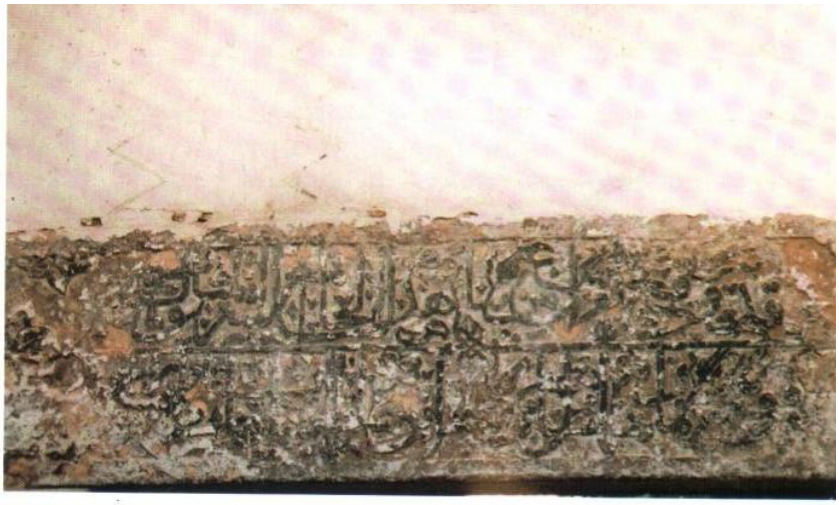

Dabakhane Camii batı kapısı inşa kitâbesi

HACI YADİGAR CAMİ‘İ KİTÂBELERİ

Türkmeydanı Mahallesi Güllüoğlu sokakta, Yıldız Meydanından Beykapısına giden yolda bulunmakta olup küçük bir camidir. Bir kitabesi vardır.

Hacı Yadigar Camii

Cami'in iç kapısı üzerindeki kitâbe:
Kitabesi sekiz mısradan oluşmaktadır.

اوقاف مديرى اورفانك محض رضا حقى ايچون
تجديد ايدوب بو مسجدى قلدى رهايه يادگار
تعميرى بشيوز الليده برده طقوزيوز يگرميده
لاكن اولوب بو دفعه ده غايت اساسى استوار
بو همتى حقا بجا بولسون همان حسن جزا
مشكور ايده سعين خدا اثارن ايتسون پايدار
اوچلر چقوب صابر ديدى تجديدينه تاريخ تام
چون اولدى معمور مسجد پر نور حاجى يادگار
سنه 1288

Evkaf müdiri Urfa'nın mahz-ı rıza hakkı içün

Tecdid edüb bu mescidi kıldı Ruha 'ya yâdıgâr
Ta‘miri beşyüz ellide bir de dokuzyüz yirmide
Lakin olup bu def'ade gayet esasi üstüvâr
Bu himmeti hakken becâ bulsun heman hüsn-i ceza
Meşkur ede sa'yin Huda asarın etsün pâyıdâr
Üçler çıkub Sabır dedi tecdidine tarih-i tam
Çün oldu ma‘mur mescid-i pür nur-i Hacı Yadigâr
Sene 1288

Son tamir tarihi hicri 1288 (miladi 1871) tarihidir.

Kitâbede: Urfa'nın evkaf müdürü sadece Allah rızası için, bu mescidi tamir ederek Urfa'ya hediye etti. Önce hicri 550 (miladi 1155) tarihinde, ikinci tamiri de hicri 920 (miladi 1514) tarihinde yapıldı. Fakat bu defa yapılan tamir çok sağlam oldu. Buraya gerçekten özen gösteren bu zat, Allah tarafından güzel bir şekilde mükâfatlandırılsın. Çalışmasını kendisinden, Allah kabul etsin ve eserini ebedi kılsın. Şair Sabır tamir tarihine üç çıkararak tam tarih söyledi. Nurlu Hacı Yadigâr Camii tamir oldu. Anlamı ifade edilmiştir. Bu tamirde hicri 1288 (miladi 1871) tarihinde yapılmıştır. Son mısrada tarih düşürmüştür. Arap harflerinin toplamı 1291’den üç çıkarılınca 1288 tamir tarihi çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen tamir tarihlerine göre bu cami de Urfa'nın en eski camilerindendir.[48]

[48] Cami miladi 1871 tarihinde tamir edildiğinde, burada Kur’an-ı Kerim kursu verilmeye başlanmıştı. Bu dönemdeki ilk Kur’an-ı Kerim kursu hocası Merhum kayın pederimin dedesi Fahri hoca olmuştur. Fahri Hoca daha sonra camiin imamlığını da yapmıştır.

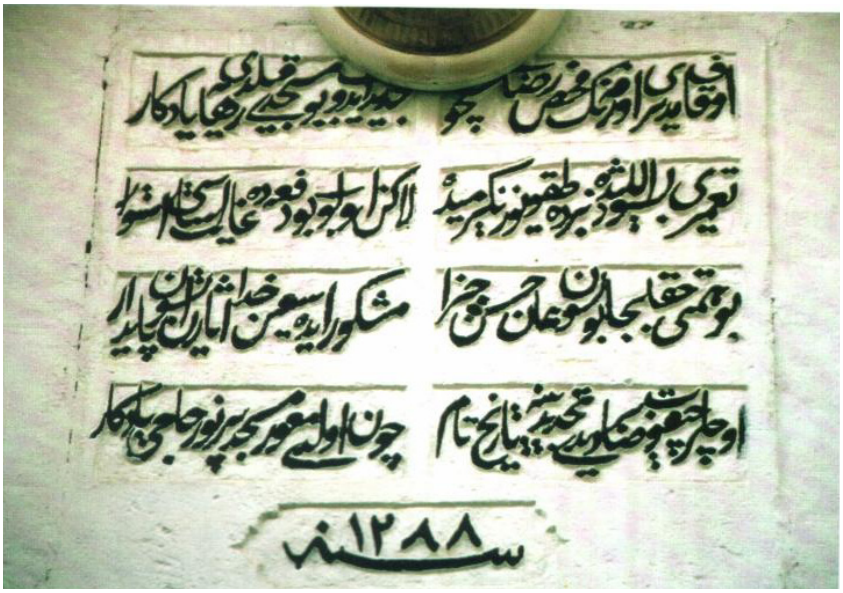

Hacıyadigar Camii kitâbesi

HALİLÜRRAHMAN CAMİ‘İ KİTÂBELERİ

Halilürrahman gölünün (Balıklıgöl) batısındaki camidir. Dört kitabesi vardır.

Halilürrahman Cami'i minaresi batı cephesi kitâbesi:
Kitabe altı satırdır.

فى ايّام الملك الاشرف
هذا ما امر بعمارته عبدالمنعم اليانا
فى ايام مولانا السلطان
الملك الاشرف مظفرالدنيا
والدين خلدالله ملكه
فى سنة ثمان و ستمائة

Fi eyyami 'l-Melik el-Eşref
Haza ma emere bi‘imaretihi ‘Abdıılmun‘am elyana
fi eyyami Mevlânâ es-Sultan
el-Melik el-Eşref Müzaffer ed-dünya
ve 'd-din halladallahu mülkehu
fi seneti semane ve sittemie.

Kitâbede, "Bu minarenin Melik Eşref zamanında, onun emri ile Abdulmun'am elyana tarafından tamir edilmiştir. Bu kelime “el-benna” okunduğunda "yapıcı ustası" anlamına geldiği gibi, fakat “el-Yana” kabul edilirse yapıcı ustasının lakabı olabilir. (Aynı kelimeyi Abdulmun'am ileyna olarak da okuyan oldu. Fakat yazı “elyana” olarak açıkça görülmektedir. ‘Abdulmun‘am ileyna ismi, “bize Allah tarafından verilen nimet anlamına gelmektedir”.) Mevlana Sultan Melik Eşref Muzaffereddin zamanında hicri 608 tarihinde tamamlandı (miladi 1211). Allah mülkünü daim etsin." anlamı çıkmaktadır.

Bu kitâbe, dört köşe minarenin batı cephesine yazılmıştır. Meyafarrikin Eyyubilerinden Melik Eşref Muzaffereddin Musa (1210–1220) devrinde onun emriyle hicri 608 (miladi 1211) tarihinde tamir edilmiştir. Urfa Salnamesine göre, Halilürrahman Camii Abbasi halifelerinden Me'mun (813–833) tarafından camiye çevrilmiş ve sonra Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566) tarafından

bugünkü haliyle tamir edilmiştir.[49] Bu bilgiler, bu caminin Urfa'nın en eski camilerinden biri olduğunu vermektedir.

Halilürrahman Cami'i minaresi kuzey cephesi kitâbesi:
Kitabe üstteki iki kelime ile birlikte dört satırdır.

تعالى اسمه
هذا ما امر بعمارته الفقير الى رحمةالله
عبدالمنعم اليانا الملك الاشرف فى ايّام
مولانا السلطان الملك الاشرف العالم العادل
مظفرالدنيا والدين ابوالفتح موسى خلدالله
ملكه فى سنة ثمانية و ستمائة

Ta'ala ismuhu
Haza ma emere bi'imaretihi el-fakir ila rahmetullah
Abdulmun'am elyana el-Melik el-Eşref fi eyyami
Mevlânâ es-Sultan el-Melik el-Eşref el-'Alim el-'Adil
Muzaffereddünya ve'd-din Ebu'l-feth Musa halladallahu
mülkehu fi seneti semaniye ve sittemie.

Bu kitâbe de bir öncekinin hemen hemen aynı anlamındadır. Burada da "Melik Eşref Muzaffereddin Musa zamanında Abdulmun'am İleyna tarafından tamir edilmiştir. Sene 608 (miladi 1211). Allah mülkünü daim kılsın." anlamı çıkmaktadır.

Daha önce bu kitâbenin bir iki kelimesi önüne örülen duvarın altında kalmış olduğundan 1927 Urfa salnamesinden faydalanmıştık. Sonraları duvarı yazının altına kadar indirdiklerinden görünmeyen kısmı da açığa çıktığından okuma fırsatını bulduk.

Halk arasında bu minarenin Mecusi ateş gedesi olduğu veya kilise çan kulesi olduğu sonradan minareye çevrildiği söylenilmektedir. Halbuki Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) tarafından bu harabe yere cami yapılmış, minare de Eyyubiler zamanında yeniden inşa edilmiştir.

[49] 1927 Urfa Salnamesi, s. 131

Halilürrahman Cami'i doğu kapısı kitâbesi:

قد عمّر هذه الجامع الشريفة مقام جدالانبيا
خليل الرحمن سنة خمس عشرون و اثنى مائة و الف

Kad ‘ammere hazihi'l-cami‘i'ş-şerifeti makamu ceddü'l- enbiya Halilürrahman. Sene, hamse ve ‘işrune ve isnamietin ve elfün.

Kitâbede: Camiin hicri 1225 (miladi 1810) tarihinde tamir edildiği ve bu camii şerifin ceddü'l-enbiya İbrahim Halilürrahman’ın (a.s) makamı olduğu belirtilmektedir.

Camiin batıdaki ziyaret kapısı kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
يا نار كونى برداً و سلاماً على ابراهيم
سنه 1288

"Bismillahirrahmanirrahim.
Ya naru, kûnî berden ve selamen alâ İbrahim[50]
Sene 1288 "

Kitâbede: besmeleden sonra "Ey ateş, İbrahim aleyhisselam için serin ve selamet ol." anlamındaki ayet yazılmış ve hicri 1288 (miladi 1871) tarihi atılmıştır.

Bu camiin bulunduğu bölge, Hz. İbrahim aleyhisselam'ın ateşe atıldığı bölge olduğundan, devamlı ziyaret edilen bir makamdır. Ziyaret edilen bu odanın içinde de yine küçük bir su havuzu ve balıklar bulunmaktadır. Buradaki su, dışarıdaki büyük Halilürrahman gölü ile bağlantılıdır.

[50] Kur’an-ı Kerim, Enbiya suresi, ayet 69

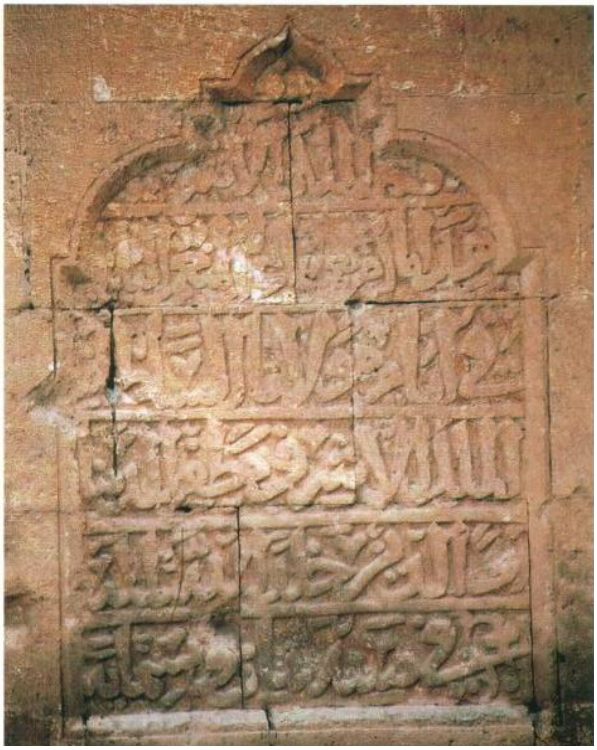

Halilürrahman Camii minaresi batı kitabesi

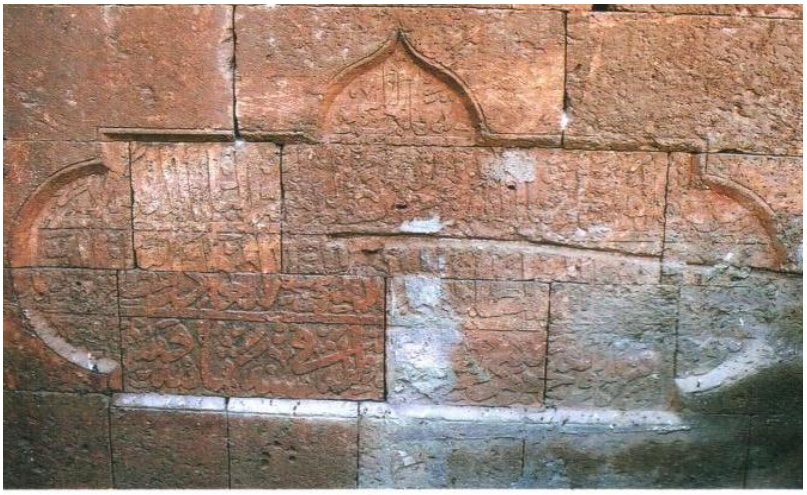

Halilürrahman Camii minaresi kuzey kitabesi

HASAN PADİŞAH CAMÎ'İ KİTÂBELERİ

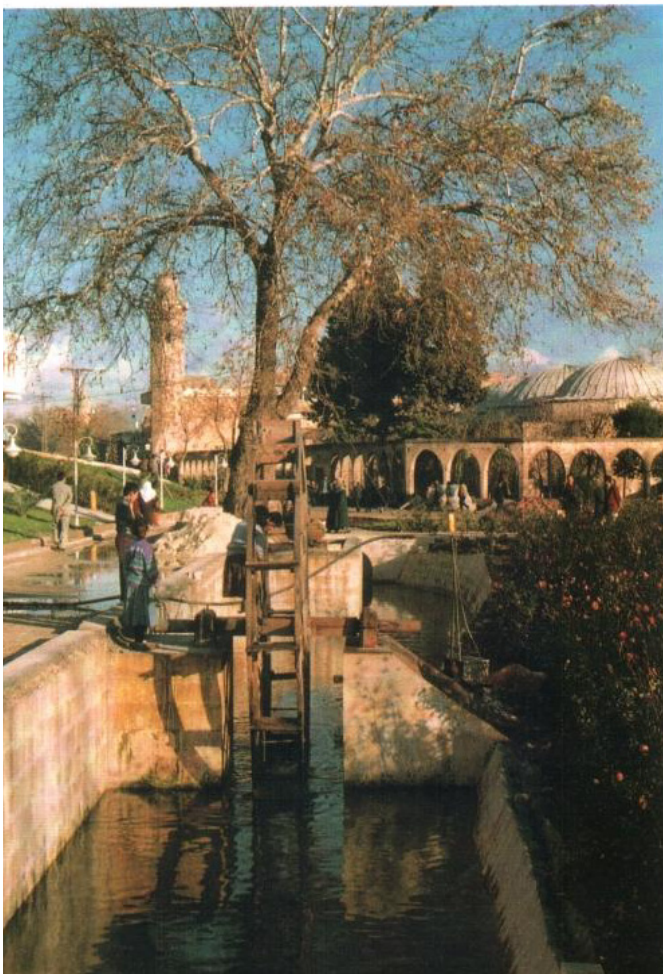

Hasan Padişah Camiinin batıdan görünüşü

Hasan Padişah Cami, Halilürrahman Mahallesi Balıklıgöl semtindedir. Karakoyunlu devleti hükümdarı Uzun Hasan tarafından yapıldığından bu isim verilmiştir. Altı kitabesi vardır.

Son cemaat yeri mihrab kitâbesi:

Kitabe üç satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم عمر هذا الجامع الشريف
صاحب الخيرات والحسنات ابوالخير
الحاج يعقوب ابن الشيخ عبدالقادر
فى ايّام السلطان الملك الاعظم السلطان سليم
ابن السلطان سليمان خلدالله خلافته
فى اول المحرم الشريف
فى سنة اثنى و ثمانين و تسعمائة

"Bismillahirrahmanirrahim. 'Ammere haza'l-cami'eş-şerif Sahib el-hayrat Ebu'l-hayr ve'l-hasanat el-Hac Ya'kub ibni'ş-Şeyh Abdulkadir fi eyyam es-Sultan el-melik el-a'zam es-Sultan Selim ibni's-Sultan Süleyman halladallahu hilafetihi fi evveli'l-Muharrem eş-şerif fi sene isna ve semanine ve tis'amie."

Hasan Padişah Camii son cemaat yeri mihrap kitabesi

Kitâbede şunlar belirtilmektedir: Bismillahirrahmanirrahim. Bu cami, Şeyh Abdulkadir'in oğlu hayır sahibi, hayır ve hasenat babası Hacı Yakup, Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim Han (1566–1574) zamanında tamir ettirmiştir. Allah hilafetini daim etsin. Senesi Muharrem ayının başları 982 (miladi, Nisan 1574) dür.

Hasan Padişah camiindeki en eski tarih bu tarihtir. 1574 de Sultan II. Selim devrinde tamiri Hacı Yakub tarafından yaptırılmıştır. Kitâbe sülüs hatla yazılmıştır.

Hasan Padişah camiinin doğu duvarı dış cephesindeki pencere üstü kitâbesi:

Kitabe üç satırdır.

الملك الله
عمّر هذا المقام المنيف لذكرالله العزيز الشريف
مفخر الاعيان والاقران الممتاز بين الاخوان
يوسف اغا ابن عبدالله فى ايّام دولة السلطان مراد
بن سليم خان. سنة 983

El-Mülküllah
‘Ammere haza'l-makam el-münif lizikrillahi'l-aziz
eş-şerif mafhar el-a‘yan ve'l-akran el-mümtaz
beyne'l- ihvan Yusuf Ağa ibni Abdullah
fi eyyami devleti's-Sultan Murad ibni Selim Han. Sene 983

Cami, bu kutsal makam, Abdullah'ın oğlu, arkadaşlarının ve ayanın övündüğü, kardeşleri arasında seçilmiş olan Yusuf Ağa tarafından tamir edildi. Sultan Selim Han oğlu Sultan Murad devrinde, tamir senesi 983 (miladi 1575) dir.

Hasan Padişah Camii doğu duvarı dış cephe kitabesi

Doğu duvarı dış cephe penceresinin sağındaki kitâbesi:
Kitabe iki satırdır.

قد امر بعمارة هذا المقام لذكرالله الملك الاعلام الامير
الاعدل الاكرم والمخدوم الاعظم الافخم سعدالدين
سبحان ويردى بيك المنصور ابن سيدى احمد بيك
المغفور فى ايّام السلطان مراد خان ابن سلطان
سليم خان فى شهر رجب سنة 993

Kad emere bi‘imareti haza'l-makam lizikrillahi
el-Melik el-A‘lam el-emir el-a‘dal el-ekrem
ve'l-mahdum el-a‘zam el-efham Sa‘adeddin
Subhan Verdî Beg el-Mansur ibni Seydi Ahmed Beg
el-mağfur fi eyyami's-Sultan Murad Han ibni Sultan
Selim Han fi şehri Receb sene 993

Kitâbe; Allah zikrinin yapıldığı bu makamın tamirine, mağfur Seydî Ahmed Bey'in en büyük oğlu Emir Subhan Verdî Bey emir vermiştir. Sultan Selim Han'ın (1566–1574) oğlu Sultan Murat Han (1574–1595) devrinde ve 993 Receb (miladi 1585) tarihinde tamir edilmiştir.

Hasan Padişah Camii doğu duvarı dış cephe kitabesi

Kitabelerden anlaşıldığına göre her iki tamir de Sultan III. Murad devrinde yaptırılmıştır. Hasan Padişah Cami'inin doğu tarafı halk arasında (Tahtamor) denilen (Tok Temur) Mescididir. Bu gün Hasan Padişah denilen bu cami, sonradan Tok Temur Mescidine ilave olarak yaptırılmıştır. Urfa Salnamesi, bu camiin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Urfa'yı hâkimiyetine aldığı sırada, Uzun Hasan tarafından

yaptırıldığını kaydetmektedir.[51] Aynı devirde Uzun Hasan kaleyi de tamir ettirmiş ve üzerine ismini yazdırmıştır. Dolayısıyla bu cami zamanla "Padişah" ismi unutulmuş ve Halk arasında "Hasan Paşa" olarak kalmıştır.

Eyvanın cephesindeki kitâbe:

عمر هذا المقام العالى
طلبا لرضا البارى
الحاج موسى اغا خاصكى
سنة 1211

‘Ammere haza 'l-makam el-‘âli
taleban li-rıdai'l-Bari
el-Hac Musa Ağa Haseki
Sene: 1211

Bu kısımlarda hicri 1211 (miladi 1796) tarihinde Haseki ağası Hacı Musa Ağa tarafından tamir edilmiştir.

Hasan Padişah Camii minare kapısı kitâbesi:

Kitabe on mısradan oluşmaktadır.

رهانك خاندانكدان خليل بك
بو اثار جميله ىي قلدى تجديد
خراب اولمش ايكن اشبو مناره
وجوه خير ايچون سعى ايتدى تمهيد
كه معمور ايلدى باشدان اياغه
شوقيله ويره تكبير تمجيد
بونک بانيسنه روز جزاده
شفاعت ايليه هر اهل توحيد
فهيما ده دوشوب جوهرله تاريخ
اذان ايچون مناره اولدى تجديد
سنه 1276

[51] Urfa Salnamesi 1927, s. 73

Ruha'nın hanedanından Halil Beg
Bu asar-i cemileyi kıldı tecdid
Harab olmuş iken işbu minare
Vücuh-i hayr için sa‘i etdi temhid
Ki ma‘mur eyledi başdan ayağa
Şevkiyle vere tekbir-i temcid
Bunun banisine ruz-i cezada
Şefa‘at eyleye her ehli tevhid
Fehimâ da düşüb cevherle tarih
Ezan için minare oldu tecdid
Sene: 1276

"Urfa'nın hanedanından olan Halil Bey, bu güzel eseri yeniledi. Bu camiin minaresi harabe olmuştu, hayra yönelmek için minareyi döşemeye çalıştı. Baştanbaşa tamir etti ki, tekbir ve sabah duasını müezzin şevk ile okusun. Bu hayratın banisine her ehli tevhid şefaat eylesin kiyamet gününde. Şair Fehim de bunun tarihini cevher olarak düşürdü ki, ezan için minare yenilendi." Denilmektedir.

Manzume "Mefailün-mefailün-feülün" vezninde yazılmış olan bu kitabe minarenin tamir tarihini bildiriyor. Minare Halil Bey tarafından hicri 1276 (miladi 1859)'da tamir edilmiştir. Manzume Şair Fehim tarafından yazılmış son mısrada cevher tarih düşürdüğünden, noktalı harflerin toplamı hicri 1276 tarihini vermektedir.

Hasan Padişah Camii son cemaat yeri cephesi kitabesi:
Kitabe tarihle birlike oniki mıradır.

ماشاالله كان
سنه 1291
ربنا اولسون زياده شان ارباب غنا
اهل ثروتدر قياس محبايه تعمير و انشا
با خصوصا كوپه لى زاده شهرتيله نامدار
يعنى كم حاجى عمر مرحومه چوق اولسون سخا
صاغليغنده قلديغى خيراتدن تأييد ايلدى
همت عاليسى بو جامعى تجديد و بنا
هفت چشم ايوان هفت طاق افلاكه مماس
طاقما بر مى اولور ارواح اقدسه انشا
طرح ايدوب اوچ صفر حكمت سويلدم تاريخنى
بيک ايكييوز طوقسان برده قلمشدر بنا

Maşaallahü kâne
Sene: 1291
Rabbena olsun ziyade şan-i erbab-ı ğinâ
Ehl-i servetdir kıyas-i muhibbaya ta'mir u inşâ
Ba-hususen Küpelizade şöhretiyle nâmdâr
Yani kim Hacı Ömer merhume çok olsun sehâ
Sağlığında kıldığı hayratdan te'yid eyledi
Himmet-i ‘âlisi bu cami‘i tecdid u binâ
Heft çeşm eyvan heft tak eflâke mümas
Takıma bir mi olur ervah-ı akdese inşâ
Tarh edüb üç safer Hikmet söyledim tarihini
Bin iki yüz doksan birde kılmışdır binâ

Kitabede; Ya Rabbi zenginlerin şanı ziyade olsun. Tamir ve inşa işleri, zenginlerin sevgisini gösterir. Özellikle Küpelizade diye nam yapmış merhum Hacı Ömer çok cömert olsun. Sağlığında çok hayratlar yapmıştı. Bu camii onun himmeti ile yeniden yaptırıldı. Feleklere dokunan yedi kemer ve yedi eyvan yaptırdı ki mukaddes ruhlarla inşa etmiş gibi oldu. Şair Hikmet tarihini üç Safer Bin iki yüz doksan bir olarak söyledi, demektedir. Tamir tarihi 3 Safer 1291 (miladi 1874) dür.

Manzumeyi Şair Hikmet yazmıştır. Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün veznindedir.

Hasan Padişah Camii son cemaat yeri cephesi kitabesi

Hasan Padişah Camiinin eski adı olan Tahtamor camiine Emir Mencek ibni Abdullah hicri 775 (miladi 1373) tarihinde vakıfta bulunmuştur. Böylece camiin 1373 tarihinden çok önce yaptırıldığı kesinlik kazanmış oluyor. Emir Mencik ibni Abdullah'ın Kölemenler devrinde yaşamış bir emir olduğu sanılmaktadır.

HAYRULLAH CAMÎ‘İ KİTÂBELERİ

Hayrullah cami‘i Kendirci Mahallesinde Harrankapı semtinde bir ara sokaktadır. İki kitabesi vardır.

Hayrullah Cami‘i şerifi kapısı

Cami'in dış kapı kitâbesi:

عمّر هذا المناره و باب
الحاج على ابن عبدالرحمن بشه
1178

‘Ammere haza'l-minare ve bab
el-Hac Ali ibni Abdurrahman Beşe
sene: 1178

Abdurrahman Beşe (paşa olmalıdır. Çünkü Arapça'da paşa "beşe" diye yazılır.) oğlu Hacı Ali tarafından minare ve kapı tamir edilmiştir. Tamir tarihi hicri 1178 (miladi 1764)'dür.

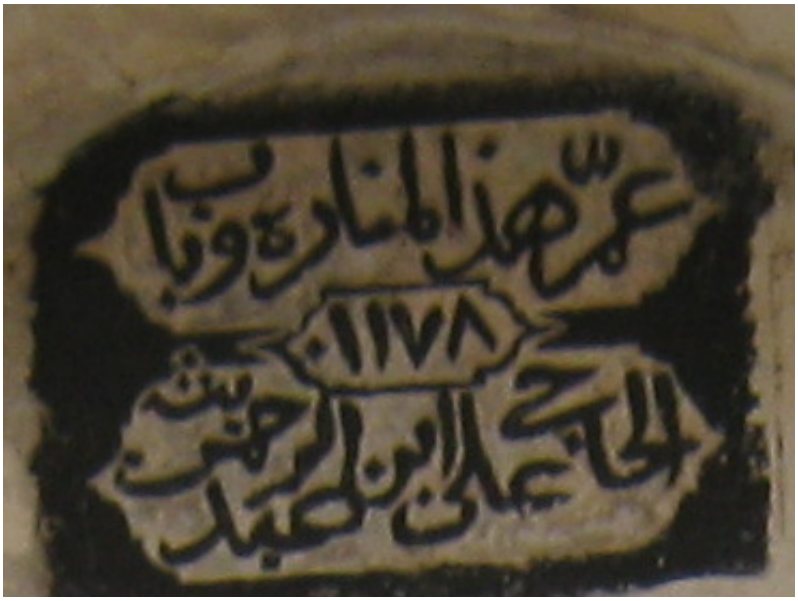

Cami'in dış kapı kitâbesi

Minber üzerindeki kitâbesi:

هذا تعمير و تجديد
فى شهر صفر المظفر
سنة 1212

Haza ta‘mir ve tecdid
Fi şehri safer el-müzaffer
sene: 1212

Minberin tamiri ve yenilenmesinin kitâbesidir. Tamiri yapan ismini yazdırmamıştır. Tamir tarihi hicri 1212 (Miladi 1797)’dir.

HEKİM DEDE CAMİİ KİTÂBELERİ

Kendi adıyla söylenilen Hekimdede mahallesinde bulunmaktadır. Üç kitabesi vardır.

Camiin iç kapı üzeri doğusundaki kitâbe:

Kitaba iki satır halinde yazılmıştır.

هذا مقام حكيم ده ده
عمارت قلدى مسجد المشرف
بايرام بك ابن احمد بندهء محمد
فى شهر ذى القعد فى سنة
ثلث و اربعين و الف

Haza makam-ı Hekim Dede
‘İmaret kıldı mescid el-müşrif
Bayram Beg ibni Ahmed bende-i Muhammed
Fi şehri zi'l-ka'de fi sene selase ve erba‘ine ve elf.

Kitâbede: Bu Hekim Dede makamı camiini, Muhammed'in bendesi Ahmed oğlu Bayram Bey hicri 1043 senesi zi'l-ka'de ayı (miladi Mayıs 1634) tarihinde harabe olan bu camii yeniden tamir etmiştir.

Hekim Dede Camii iç kapı üzeri doğusundaki kitabesi

Camiin son cemaat yeri batı duvarı kitabesi:

صاحب الخيرات
(...) آغا
1218
ابن سرحد نامی
الجد

Sahib el-Hayrat
(...) Ağa
1218
İbni serhad nami
el-ced....

Bu kitabe, Camiin hemen yanında bulunan Hekim Dede türbesinin cami avlusundan taraf duvarının üzerindedir.

Çoğu yerleri kapanmış olan bu kitâbe hicri 1218 (miladi 1803) tarihini taşımaktadır. Camiin sokaktan taraf güney batı tarafında bir de çeşme kitâbesi bulunmaktadır. Yazısı okunamamakta olup, tarihi hicri 1120 (miladi 1708) dir.

Hekimdede Camii iç kapı üstü kitâbesi:

Kitabe on dört satırdır.

(.....)
بنیه سی مشرف خراب اوله رق
بر زمان رحمتنه حال ایلدی
کمسنه داروی همتك ایلمه دی
قالمدی هیچ اثر بناسندن
مردهء صد سالوش قالدی
(.....)
دم جان بخشی ایلدی احیا
یوغیدی فی الاصل منارهء شریفی
شمدی ایلدی مجددا انشا
(.....) سعینه شکران
و صباه القبول والزلفا
دو زبان قلمله دیدی تاریخ
بانی مثانی مصطفی پاشا
1190

(…) (…) (…)
Bünyesi müşrif harab olarak
Bir zaman rahmetine hal eyledi
Kimesne darû-yi himmetin eylemedi
Kalmadı hiç eser binasından
Mürde-i sad salveş kaldı
(…) (…) (…)
Dem-i can bahşi eyledi ihya
Yoğidi fi 'l-asıl minare-i şerifi
Şimdi eyledi müceddeden inşa
(...) sa'yine şükran
Ve sabah el-kabul ve'l-zülefa
Du zeban-i kalemle dedi tarih
Bani-i mesanî Mustafa Paşa
1190

Kitâbede: Bu camiin içi tamamen harap olmaya yüz tutmuş idi. Bir zaman böyle harap kalarak, bu harabeliğine kimse himmet edip de merhem olmamıştı. Yüz sene kadar böyle ölü bir vaziyette kaldı. Sonra can veren kanla yeniden dirildi. Aslında bu camiin minaresi yoktu. Şimdi yeniden inşa eyledi. Kalemin iki dili ile tarihini söyledi. Ki ikinci defa tamirini yapan Mustafa Paşa'dır. Anlamı ifade edilmektedir.

Kitâbenin bazı yerleri okunmadığı ve bazı yerleri de bozuk olduğu için, tam anlam vermek mümkün olamadı. Camiin ikinci veya üçüncü tamirini Mustafa Paşa hicri 1190 (miladi 1776) tarihinde yaptırmıştır. Son mısrada tarih düşürülmüş olup harflerin toplamı camiin tamir tarihini vermektedir.

HIZANOĞLU CAMİİ KİTABELERİ

Hızanoğlu Cami'i, Pınarbaşı mahallesinde Hacı Hamza sokaktadır. Üç kitabesi vardır.

Camiin dış kapı kitabesi:

Kitabe dört mısradır.

صاحبتار زهی حاجی خلیل
گوردی بو جامع تعمیره محل
چقدی تاریخ دو زبان گوکلدن
خیرنی ایده قبول عزّ و جلّ

Sahibtar-ı zehi Hacı Halil
Gördü bu cami'i ta'mire mahal
Çıkdı tarih dü zeban-ı gönülden
Hayrını ede kabul 'azze ve cell

Celi ta'lik hatla yazılmış olan bu kitabede tarih yazılmamıştır. Cami Hacı Halil adında biri tarafından tamir edilmiştir. Son mısrada tarih düşürmüş olup, harflerin toplamı 1144 olur. Bu sayıdan iki çıkarılacağı için 1142 (miladi 1729) tarihi çıkmış olur. Kitâbe "fâilâtün-fâilâtün-fâilün" vezninde yazılmıştır.

Camiin iç kapı kitâbe:

Kitabe üç satır hainde sekiz mısradır.

زهی حاجی خلیل اغای دلشاد
بو کونه خیره امن ایتدی تشبیه
بو کهنه جامعی تعمیره همت
ادیب اولا جهانده نام تذکر
قبول ایده خدا اثارین اجرین
ویره گلزارده مأوی تنویر
کورنجه دیدی تحسین برله هاتف
دم تاریخینی تجدید تعمیر
1142

Zehi Hacı Halil Ağa-yı dilşad
Bu güne hayre emen etdi teşbih
Bu köhne cami‘i ta‘mire himmet
Edib evvela cihanda nam-i tezekkür
Kabul ede Huda âsârin ecrin
Vere gülzarda me'vâ-yi tenvir
Görünce dedi tahsin birle hatif
Dem-i tarihini tecdid-i ta‘mir
1142

Camiin iç kapı kitâbesi

Kitabe ta'lik hatla yazılmıştır. Kitâbede, mutlu olan Hacı Halil Ağa'nın bu çeşit hayra korkusuzca başladığını, bu eski cami'i tamir ettirdiğini belirtiyor. Evvela adının dünyada anılmasını ve bunun için Cenab-i Hakk'ın hayrının mükâfatını vermesini dilemektedir. Yine cennet bahçesinde yerini nurlandırsın demekte ve yeni baştan tamir tarihi için bir eklemek suretiyle tarih düşürdüğünü açıklamaktadır.

Camiin, Hicri 1142 (miladi 1729) tarihinde baştanbaşa tamir edilmiş olduğu görülmektedir, (tecdid-i tamir) kelimeleri 1141 kıymetini verir. Bu rakama bir eklemekle 1142 tarihi çıkmış olur. Kitâbe, "mefâilün / mefâilün-feûlün" veznindedir.

Minare kaidesi kitabesi:
Kitabe iki satır halinde elips içinde altı mısradır.

ذهی بالا جای مینارہ نور
مکان خوش غزل رعنا و بهتر
صلا ایلر مؤزین خاص عمه
صلواة خمسه ترغیب اکثر
دیدم تاریخنی شوقیله ظاهر
مقام به خوب نوا الله اکبر

Zehi bâlâ ca-yi minare nur
Mekân huş gazel ra‘nâ u bihter
Sala eyler müezzin has-u ‘amme
Salat-ı hamse terğib-i ekser
Dedim tarihin şevkiyle Zahir
Makam be Hub neva Allahu Ekber

Bu kitâbede de, minarenin yerinin çok yüksek olduğu, güzel ve hoş bir yerde yapıldığını söylemekte, beş vakit namaz için her ezan okunduğunda sala da verilmesini ve ekseriyetin buna rağbet ettiğini belirtmektedir. Alt mısrada tarih düşürmüş olup, 1142 tarihi (miladi 1729) çıkmaktadır. Manzumeyi Zahir adındaki bir şair yazmıştır. "Mefâîlün / mefâîlün / feûlün" vezninde ve celi ta'lik hatla yazılmıştır.

Hızanoğlu Camii minare kaidesi kitabesi

Hızanoğlu minare şerefesi kapı üstü kitabesi

Minare şerefesi kapı üstü kitabesi:

عمّر هذا منار
مختار بك
سنة 1268

‘Ammere haza minar
Muhtar Beğ
Sene 1268

Yazılmıştır. Bu minarenin hicri 1268, Miladi 1851 tarihinde tamir edildiğini göstermektedir.

KADIOĞLU CAMİ'İ KİTÂBELERİ

Cami, Kadıoğlu mahallesi, Su meydanındadır. bulunan Kadıoğlu camiinin iki kitabesi vardır. En eski kitâbesi olduğunu sandığımız son cemaat yeri pencere üzerinde bulunan bir kitâbe kırılmıştır. Kalan kısmı sadece:

Son cemaat yeri sağ pencere üzerindeki kitabe:

ممّا امر بعمارته مولانا سلطان ابن سلطان...

Mimma emere bi'imaretihi Mevlana Sultan ibni sultan...

kelimeleridir. "sultan oğlu sultan (…) bunun tamirini emretti." Anlamını vermektedir. Tamir tarihi ve kimin yaptırdığı kırılmış olup, kırılan yer betonla örtülmüştür. Bu cami sultanlar tarafından yaptırılmış bir cami değildir. Onun için bu kitabenin burada ne işi olabilir? Kanaatimizce bu yazının bulunduğu taş başka bir yapıdan buraya getirilmiştir. Veya yazının kırılan yerinin tamamında "sultan oğlu sultan (…) (zamanında) bunun tamirini emretti." Denilecekti.

Son cemaat yeri sol pencere üzerindeki kitabe:

بسم الله الرحمن الرحيم انّما يعمر مساجدالله من امن بالله واليوم الاخر

Tek satır halinde: "İnnema ya'mürü mesacidallahi men amene billahi ve'l-yevmi'l-ahiri."[52] *"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan (insan)lar onarırlar."*Anlamındaki cami yapılışı ile ilgili bir ayet yer almaktadır.

Minare kitâbesi:

بنا ايتدى مناری
بحری پاشا 1260

Bina etdi minari
Bahri Paşa. Sene 1260

[52] Kur'an-ı Kerim, (9) Tevbe suresi / 18

Minare kaidesinin kuzey tarafına kayıtlı olan bu kitâbe, minarenin Bahri Paşa tarafından 1260 (miladi 1844) tarihinde yaptırıldığını göstermektedir. Camiin minaresi, üstü beşik tonoz örtülü dış kapının üzerine yaptırılmıştır.

Kadıoğlu Camii minare kitabesi

Camiye iki kişi tarafından vakıflar yapılmıştır. Bunlardan biri Osman kızı Rahime Hatun tarafından ve 1233 hicri (miladi 1817) tarihindedir. İkincisi ise, Koçoğlu Molla İsmail'in hicri 1231 (miladi 1815) tarihinde yaptığı vakıftır.

Kadıoğlu Camii'nin bu kitâbeleri, caminin bölümlerinin ayrı tarihlerde ve ayrı kişiler tarafından yaptırıldığını göstermektedir. Caminin asıl yapılış tarihi belli değildir. Fakat caminin yapılışı sırasında anlatıla gelen bir rivayet vardır ki, burada anlatmadan geçemeyeceğim. Rivayete göre Kadıoğlu diye tanınan zat, bu camii yaptırırken, mihrabını tayin etmekte yanlışlık gösteren gayrı Müslim ustaya kiblenin asıl yönünü gösterir. Fakat usta elindeki alete göre yine kıblenin kendi dediği taraf olduğunda ısrar eder. Bu konuşma bir iki defa tekrar edince Kadıoğlu, elini ustanın gözüne sürerek:

—"İşte bak, gör, kıble bu taraftır" dediği zaman, gayrimüslim usta birdenbire karşısında kâbeyi görür. Bunun üzerine ustanın şahadetini getirerek Müslüman olduğu söylenilmektedir.

Sumeydanı Kadıoğlu Camii minaresi

KADIOĞLU HÜSEYİN PAŞA KİMDİR?

Bugün Kadıoğlu Camisi ve aynı adı taşıyan bir mahalle vardır, Şanlıurfa'mızda. Yaptıranın caminin üzerinde her nedense kendi adı bulunmamaktadır. Kadıoğlu diye tanınan, bu camiyi yaptıran zat hakkında hemen hemen hiçbir bildiğimiz yoktur. Belki sonradan yapılan bir tamir sırasında camii yaptıran bu zatın adını bir tarafa atmışlardır. Sadece "Kadıoğlu Camii" diye hatırlarda yer etmiştir. Bazı yaşlılarımızdan duyduğumuza göre bu camii yaptıran Kadızade'nin mezarı Ulu Camiin kabristanında idi. Bu kabristandaki mezarlar arasında dikmeleri kısa ve yeşile boşanmış, iki dikme taşı arası oldukça uzun bir mezar bulunmaktadır. Belli ki bu mezarda yatan zatın boyu oldukça uzunmuş. Mezarın baş tarafındaki dikme taş üzerinde şunlar yazılıdır:

رضا لله الفاتحه
هذا مرقد قاضی زاده مرحوم
جوار رحمته ایتدی جهت
گلوب راه هاتف دیدی تاریخ
اوله مسکن حسین پاشایه جنت
سنه 1107

Rıza lillahi'l Fatiha
Haza merkad-i Kadızade merhum
Civar-ı rahmete etdi cihet
Gelüb rah-ı hatif dedi tarih
Ola mesken Hüseyin Paşa'ya Cennet
Sene: 1107

Bu mezar kitâbesi, mezarda yatan zatın Kadızade Hüseyin Paşa olduğunu anlatmış olur. Acaba bu Kadızade, Kadıoğlu Camii'ni yaptıran zat mıdır? Çünkü Kadıoğlu Camiini yaptıran kadı oğlunun adı belli değildir. Evet, isim doğru mudur acaba? Urfa'da birkaç Hüseyin Paşa yaşamıştır. Fakat bu zatın ölüm tarihi de camiin tamir tarihlerinden çok eski olduğu için camiyi yaptıran Kadızade'nin, bu Hüseyin Paşa olduğu aklımıza tamamen uygun geliyor. Mezar kitabesinin son satırında düşürülen tarih, vermiş olduğu 1107 tarihini tutuyor. Ebcet hesabına göre son mısra hicri 1107 tarihini vermektedir. Miladi tarihe göre 1695 tarihi etmektedir. Yani aşağı yukarı üç yüz seneye yakın bir geçmişi vardır. Burada yatan zatın da babası kadıdır. Öyle anlaşılıyor ki ilim ve adalet dağıtan hakim olan bir babanın asker olarak yetiştirdiği bir oğludur, vali paşadır. Yani asker paşası değil, Urfa valisidir. Evet, en akla uyan da Kadızade Hüseyin Paşa'nın Urfa valisi olduğudur. Miladi 1695 senesinde Urfa'da vefat etmiş ve Ulucami kabristanına defnedilmiştir.

Kadızade Hüseyin Paşa, Urfa-Rakka valisidir. Hüseyin Paşanın ismine, Rakka çevresinde halkı taciz eden eşkıyanın temizlenmesi için devrin padişahının kendisine gönderdiği bir fermanda rastlamaktayız. Etraftaki eşkıyanın halka tecavüzü yüzünden, padişaha şikâyette bulunan çevre halkının bu durumdan kurtarılması için Padişah Hüseyin Paşa'ya emir vermiştir.[53]

Bu fermanda Kadızade'den Beylerbeyi olarak bahsedilmektedir. 15 Temmuz 1691 tarihli olan bu fermana göre Hüseyin Paşa Rakka Beylerbeyidir. 29 rebiülevvel 1104, (miladi 9 Aralık 1692) tarihli fermanda da aşiretlerin iskânı için Rakka beglerbeği Kadızade Hüseyin Diye geçmektedir.[54] Aşiretlerin bu bölgeye yerleştirilmesi hakkında gelen son fermanda ise vezir Kadızade Hüseyin Paşa diye söz etmekte olup 7 Ocak 1696 tarihini taşımaktadır. Kadızade Hüseyin Paşa ise 1696 tarihinde vefat etmiştir. 6 Mart 1696 tarihinde ise Urfa-Rakka valiliğine Ahmed Paşa getirilmiştir.

[53] Ahmed Vefik, Anadolu Türk Aşiretleri, İstanbul 1930, s. 93
[54] Aynı eser, s.108

Ulucami'de Kadıoğlu Hüseyin Paşanın yeşile boyanmış mezarı

KARAMEYDANI HÜSEYİN PAŞA CAMİİ KİTÂBESİ

Cami, Kara Meydanı semtindedir. Kara Meydanının yolu ortasında bulunmaktadır. Bir kitabesi vardır.

Cami'in kapı kitâbesi:
Kitabe üç satır halinde altı mısradır.

حضرت مرحوم علی پاشای ذی خلق کریم
اوله یا رب مسند مأواي عدن ا(یجر)ه مقیم
همت قدرییّ روحانیه سی تاثیر ایدوب
اتدی بو نو جامعی تعمیرینی بر قدیم
خیریله اثار اولورسه بویله اولسون ظاهرا
یازدیلر تحسین ایدوب تاریخن اساس عظیم

Hazret-i merhum Ali Paşa-yi Zî halk-i kerim
Ola Ya Rab mesned-i me'va-yı ‘Adn i(çr)e mukim
Himmet-i kadriyyi ruhaniyesi te'sir edüb
Etdi bu nev cami‘i ta‘mirini ber kadim
Hayriyle asar olursa böyle olsun Zahira
Yazdılar tahsin edüb tarihin esas-ı ‘azim

Kitabe “mefûlü / fâilâtün / fâilâtün / fâilün” veznindedir. Kitabede; Merhum Ali Paşa'nın mesnedinin, cennet yurdu olmasını ve onun ruhaniyetinin kudretli himmet ve ihtimamıyla bu cami'in tamir edildiği belirtilmiştir. Onun manevi desteği ile cami yeni yapılmıştır. Ey Zahir, eğer hayır eser olacaksa, bunun gibi olmalıdır. Cami'in tarihini de beğenerek, överek "**esas-ı azim**" diye yazdılar. Denilmektedir.

Kitâbenin altında tarih yoktur. Son mısradaki **"esas-ı azim"** kelimesinin harfleri hicri 1142 (miladi 1729) tarihini vermektedir.

Kitâbe merhum Ali Paşa'nın isminden bahsetmektedir ki, onun ruhuna atfedilmektedir. Urfa valisi olan Hüseyin Paşa'dan hiç söz etmemektedir. Fakat Yusuf oğlu Darendeli Hüseyin Paşa vakfiyesinde, Urfa'nın Karameydanı isimli mahallesinde bir cami yaptırdığını ve tamir ettirdiğini bildiriyor. Bu vakfiye de hicri 1141 (miladi 1728) tarihli olup, kitabe tarihi ile aynıdır. Demek ki Paşa kendi adını yazdırmamıştır.

Manzumenin şairi Zahir'dir. "Fâilâtün-fâilâtün-fâilün" vezninde yazılmıştır.

Cami minberinin kapısı üzerinde hicri 1297 (miladi 1878) tarihi kaydedilmiştir. Minberin tamir tarihi olmalıdır.

Karameydanı Hüseyin Paşa Camii kapı kitâbesi

KARA MUSA CAMİİ KİTÂBELERİ

Cami, Beykapısı mahallesinde, Beykapısı meydandaki büyük camidir. Altı kitabesi vardır.

Kara Musa Cami'i avlusu güney kapısı kitâbesi:

Kitabe üç satır halinde altı elips içerisinde on iki mısradır.

فخر اعیان رها حضرت پاکزه صفات
حاجی فیروز بك اول صدر خیر و حسنات
کاولمش اثاری ایله شهرت و شانی
ویره حق عمر فزون و ایکی دولتده راحت
جامع احمری هم بیضا جدید ایده لی
واقعا صولاریدر تشنشه لره آب حیات
دخی بر نیجه سقا و نیجه خیرات کثیر
ایلمشدر اولکرم کاری او سالار سخاوت
گوره جک خراب اولمش بو مبارک جامعی
وجه تعمیرینه سعی ایتدی او صاحب خیرات
دیدی تاریخنی بر تعمیه سیله هاتف
ویره رحیم الله اکا مقابل جنات
فی سنه 1195

Fahr-i a‘yan-ı Ruhâ hazret-i pâkize sıfat
Hacı Firûz Beg ol sadr-i hayr u hasanat
K'olmuş âsân ile şöhret u şânı
Vere Hak ömr-i füzûn ve iki devletde rahat
Cami‘i Ahmer'i hem Beydâ cedid edeli
Vaki‘a sularıdır teşnelere ab-ı hayat
Dahi bir nice sakka ve nice hayrat-i kesir
Eylemişdir ol keremkâri o sâlâr-i sehâvat
Görecek harab olmuş bu mübarek cami‘i
Vech-i ta‘mirine sa‘i etdi o sahib-i hayrat
Dedi tarihini bir ta‘miyesiyle hatif
Vere Rahim Allah ana mukabil cennat
fi sene: 1195

Kara Musa Cami'i avlusu güney kapısı kitâbesi

Tamir tarihi 1195, miladi 1780 tarihidir.

Kitabede "Urfa ayanının övündüğü temiz vasıflı hayır ve hasenat sahibi Hacı Firuz Bey, birçok eseri ile şan ve şöhret kazanmıştır. Allah, onun ömrünü uzun ve iki cihanda mutlu kılsın. O hayır sahibi, hem Kızıl Camii (Ulu Camii) hem de Ağ Camii (Nimetullah Cami) yenileyerek tamir ettirdi. O, susayanlara ab-ı Hayat gibi suları, çeşitli yerlere taksim ederek, şehre çeşmeler yaptı. Onun nice hayır ve hasenatları vardır. İşte O, cömertlik ve cömertler başı Hacı Firuz Bey, bu mübarek camii de haraba olmuş görünce, hemen tamiri için harekete geçti. Gizliden bir ses, bir ta'miye ile tarihini şöyle dedi. Merhamet sahibi olan Allah, yaptıklarına karşılık o zata cenneti versin" Anlamına gelmektedir.

Bu kitâbe sülüs hatla yazılmış olup, son mısrada tarih düşürmüştür. Son mısra harflerinin toplamına bir eklemekle tamir tarihi olan hicri 1195 (miladi 1780) tarihi çıkmış olur. Manzume "Mefûlü- fâilâtün-fâilâtün-feûlün" vezninde yazılmıştır.

Diğer camilerde olduğu gibi, Firuz Bey bu camii de iyi bir tamirden geçirmiştir. Manzumede anlatıldığı gibi, birçok çeşme de yaptırmıştır. Bilindiği gibi, çeşme imarı, düzenli su şebekesinin olmadığı dönemlerde başlı başına bir önem taşır. Çünkü o devirde çeşme yapmak, su getirmek, denilebilir ki her şeyden daha önemli bir işti. Bir cami yapmak kadar önemli olan su getirme işi, hiç de kolay değildi. Hacı Firuz Bey birçok semte su getirmiştir. Bu semtin yaşlılarının anlattığına göre, cami son olarak 40–50 sene kadar evvel tamir edilmişti. Yine anlatıldığına göre

cami avlusunda kocaman bir havuz vardı ve ortasındaki fıskiyesinden su fışkırırdı. Hatta mahallenin çocukları bu havuza girerlermiş. Sonra bu havuz da kaldırılmıştır.

Cami avlusunun batı kapısı kitâbesi:

عمر هذه الجامع لوجه الله الكريم
الجاج فيروز بك المكرم سنة 1195

‘Ammare hazihi'l-cami‘ livechillahi'l-Kerim
el-Hac Firuz Beg. el-mükerrem. Sene: 1195

Bey kapısındaki bu cami kapısı yine Firuz Bey tarafından 1195 (miladi 1780) de tamir edilmiştir.

Camiin minare kaidesi batı kitabesi:

صاحب الخيرات و الحسنات
الحاج فيروز بك 1195

Sahib el-hayrat ve’l-hasenat
El-Hac Firuz Beg

Bu kitâbede de yine Firuz Beyin camiyi hicri 1195 (Miladi 1780) tarihinde tamir ettirdiğini belirtmektedir.

Camiin batısı pencere altı kitabesi:

Dört mısradır.

بونى بنا ايدن بانى
ايدوب بو جامعى تعظيم
بو بيتى ختم ايدوب ديدى
تاريخيدر يعنى عظيم

Bunu bina eden bani
Edüb bu camii ta‘zim
Bu beyti hatm edüb dedi
Tarihidir ya‘ni ‘azim

Bu kitabede de “yani azim” kelimeleri camiin tamir tarihi hicri 1160 (miladi 1747) tarihini vermektedir. Bu tarih herhalde Firuz Beyden

önce camiin bu kısmını tamir eden kişinin tamir tarihini vermektedir. Manzume "mefâîlün-mefâîlün" vezninde yazılmıştır.

Cami'in son cemaat yeri kitâbesi:
İki satır halinde yazılmıştır.

احيى هذه الاثار الشريفة المبارك للمرضة الله
العظيم عبدالرحمن چلبى ابن محمد غفرالله لهما
فى سنة اثنين و ثمانين و الف

İhyayi hazihi'l-asar el-şerifetin mübareki lil-mardatillahi'l-'azim.
Abdurrahman Çelebi ibni Muhammed ğafarallahu lehuma.
fi sene. İsneyni ve semanine ve elfin.

Kitâbede, bu mübarek eserlerin ihyasını yani tamirini Allah rızası için yaptıran Muhammed oğlu Abdurrahman Çelebidir. Allah ikisine de mağfiret etsin. Tamir senesi. 1082 hicri, (miladi 1671).

Kara Musa Camii son cemaat yeri kitabesi

Böylece bilinen ilk tamir tarihi 1671 tarihi oluyor. Fakat camii asıl yaptıran ve camiye adını veren "Kara Musa" ismine kitâbeler de rastlayamadık. Zaten acı olan durum da, her tamir eden zat, bir evvelki tamir tarihini, hatta inşa tarihini, bunları yaptıran zatların isimlerini belirten kitâbeyi bir tarafa atmış ve böylece o kitâbe kaybolmuştur. Birçok eski cami'de durum aynıdır.

Kara Musa Camiini ise 1552 tarihinde Kara Musa adında bir zat Bey kapısı semtinde yaptırmıştır. Trablus Şam'da oturan ser bevvabin-i

dergah- ı ali (yani yüce kapısının, sarayın kapıcıbaşı) Mehmet Ağa 1164 (miladi 1750) tarihinde Beyzade mahallesi mescidine yani bu camiye bir vakıfta bulunmuştur.

Kara Musa camii içindeki sütun kitabesi:

(...) المبارك فى ايّام مولانا ا(...)
المظفر يوسف بن السلطان الملك
(...) (...) ابراهيم بن (الشّان...)

(...) el-mübarekü fi eyyami mevlana (....)
el-muzaffer Yusuf bin es-Sultan el-melik
(…) (…) İbrahim bini (eş-Şan ...)

Kitâbe camiin içindeki sütuna yazılmıştır. Yalnız sütuna ters konulmuştur. Baş ve son tarafı olmayan üç satırlık bir sülüs yazıdır. Sadece bazı isimler ve sultan ismi okunmakta olup, baş ve sonu olmadığından bir anlam çıkmamaktadır. Eyyubiler devri kitâbesine benzeyen bu kitâbe parçasının nereden getirildiği ve bu sütuna ters olarak konulduğu düşündürücüdür.

Kara Musa Camii içindeki sütun kitâbesi

KUTBEDDİN CAMİİ KİTÂBELERİ

Kadıoğlu mahallesinde Oniki eylül caddesindedir. Üç kitabesi vardır.

Cami'in pencere üstü kitabesi:

Sekiz mısradır.

ايتدى غايهء تعميرينه ساعى بجان اغانك
خدا كم قلوب صافك غمه ساكن ايليه ابعاد
محال عاليه تشيد اچون ايتمش صلا كم
وصالنله حاج عثمان اغا اولا كم دلشاد
قوتك لتفكله فردوس آشيان ايليه خدا كم
قلوبدر دهر دورنده نيجه اثار حسنه بنياد
لآل نظمله تاريخه هفت ضمّ ايلدى مخلص
خدا عونيله بو ايوان معلا كرده نو آباد
1293

Etdi ğaye-i ta‘mirine sâ‘î-yi Bican Ağa'nın
Huda kim kılup safın ğama sakin eyleye ib‘âd
Mahâl-i aliye teşeyyüd içün etmiş salâ kim
Visalinle Hac Osman Ağa ola kim dilşâd
Kuvvetin lütfünle Firdevs âşiyân eyleye Huda kim
Kılubdur dehr-i devrinde nice asar-ı hasene bünyad
Lâl-ı nazmla tarihe heft zamm eyledi Muhlis
Huda ‘avniyle bu eyvan-ı mu 'alla kerde nev âbâd
1293

Buranın tamirine Bican Ağa çalıştı. Allah onu ve ailesini kederden uzaklaştırsın. Bu yüce mahalleri yükseltip kuvvetlendirmek için dua etti. Ki, Osman Ağa ile buluştukları vakit Osman Ağa dilşad olsun. Allah ona kuvvetinin lütfiyle Firdevs cennetini yurt etsin. Zamanın da nice hayır ve hasenat eserleri yaptırmıştır. Muhlis, dilsiz nazımla tarihe yedi ekledi. Allah'ın yardımıyla bu yüksek eyvan yaptırıldı. Anlamına gelmektedir. Bu eyvan kitâbesinin son mısrası 1286 kıymetini verir. Bu rakama yedi eklemekle 1293 hicri (miladi 1876) tarihi çıkar. Bu eyvanın tamir tarihidir. Manzumeyi Şair Muhlis yazmıştır.

Kutbeddin Camii pencere üstü kitabesi

Kutbeddin camisi doğu kapısı iç kitâbesi:
Kitabe dört mısradır.

صد هزران آفرين اوستادينه
جهد قلمش صدقتيله بنيادينه
فخريله مكث ايلسون هر روز و شب
خضر ايرشوب دمبدم امتدادينه
ماشاالله
1247

Sad hezeran aferin üstadına
Cehd kılmış sadakatiyle bünyadına
Fahriyle mekes eylesün her ruz u şeb
Hızır erişüb dembe dem imtidadına
Maşaallah
1247

Kitabe “mefûlü / mefâîlü / mefâîlü / fa’lün” veznindedir. Kitâbede: Bunun ustasına yüz binlerce aferinler olsun, sadakatle yapılmasına çok çalıştı. Her gece ve gündüz övünerek dursun, onun bu uzun bekleyişine an be an Hızır Hoca yetişsin. Anlamı ifade edilmiştir.

Kitâbe hicri 1247 (miladi 1831) tarihinde yazılmıştır. Yalnız bu ne kitâbesidir? Cami'in tamirinden veya herhangi bir bölümünün yenilenmesinden bahsetmemektedir. Sanki camiin 1980'li yıllardaki tamiri sırasında başka yerden getirilerek buraya konulmuş düşüncesini vermektedir.

Camiin doğu kapısı kitabesi:
On iki mısradır.

زهی تصویر خوش قامت بلند سایه رعنا
فراغت کوشنه ترك دهر اولمش ایکن ذ لي
کزین (...) ازمن نجات عیندن یانه
سربتخانهء دلکش مصلی جامددر تقوی
ورای پردهء غیب خدادن فیض اولوب پیدا
قلوب متسهر شاق همتی دل مرده احیا
او نسل پاک دین قدرک مسمی نامی فاروقی
گیدردی جامهء حسن نظافت خامهء توقیری
تمام اولدقده چیقدی آب زرین کلك تاریخی
تعمیرینه صاحب خیره حامی دار سکنا
گل اندام سهی سر و لباس خلعت زیبا
اساس مسجد نو طرح زیور رونق اعلا

Zehi tasvir-i huş kamet-i bülend saye-i ra'nâ
Ferâğat guşine terk-i dehr olmuş iken zıllı
(Güzin) (...) ezmen necat 'aynden yane
Sırr-ı buthane-i dilkeş musalla-ı camiddir takva
Verâ-yi perde-i ğayb-ı Huda'dan feyz olup peyda
Kılub mütesehhir şakk-ı himmeti dil mürde ihya
O nesl-i pâk-i din-i kadrin müsemma nami Faruki
Giydirdi câme-i hüsn-i nezâfet hame-i tevkiri
Temam oldukda çıkdı ab-ı zerrin kilk-i tarihi
Ta'mirine sahib-i hayre hami dâr-i sükenâ
Gül endam sehi ser u libas-i hil'at zibâ
Esas-i mescid-i nev tarh ziver revnak a'lâ

Kitabe “mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün” vezninde yazılmıştır. Kitâbede: Burası harabe bir halde unutulmuş olarak zamanın derinliklerine terkedilmişken, böyle letafetli gölgesi ve yüksek boyu ile ne güzel tasvir edilmiştir. Gönül alıcı mabedin cansız, donuk musalla taşının sırrı olan takva gözü ile zamanla kurtarılandan oldu. Geceleri uyumayarak bütün zorluklara katlanıp ve büyük bir dikkatlilikle ibadet etmesi sonucu ölü gönül dirildi ve Cenab-ı Hakk'ın feyzi, ğayb perdesinin arkasından açığa çıktı. O yüce dinin pâk neslinden gelen ve Faruk namını taşıyan isimle aynı ismi taşıyan (Ömer Paşa), ağırlama kalemi ile nezafet hissi elbisesini giydirerek bu camii tamamladı. Camiin tamir tarihini kamış kalemden akan altın suyu gibi mürekkeble yazdı. Sakinlerinin evini himaye eden hayır sahibinin tamiri için şu tarihi yazdı. Gül endamlı, başı dik, yakışıklı ve süslü hil'at elbisesi giydirilmiş, temelden yeni yapılmış süslü ve parlak yüksek mescid tamamlandı. Anlamı ifade edilmektedir.

Kitâbenin altına tarih yazılmamıştır. Son mısra harflerinin toplamı hicri 1192 (miladi 1778) tarihini vermektedir. Camiin tamirini yaptıranın ismini kitâbede belirtmemiştir. Sadece Hz. Ömer'in (r.a) lakabı olan "Faruk" namından hareket etmekle Ömer ismini belirtmek istemiştir. Bu bakımdan Kutbeddin camiini Ömer Paşa'nın tamir ettiğini düşünmekteyiz. Ömer Paşa ve hanımı Ümmü Gülsüm Hanım, hicri 1193 (miladi 1779) tarihinde Rızaiye medresesini yaptırmışlardı. Bu medrese Kutbeddin Camii bünyesinde faaliyet gösteriyordu. Demek oluyor ki bu medresenin yapımından önce Kutbeddin Camiini Rızvan Ahmet Paşa'nın oğlu olan Mirimiran Ömer Paşa tamir ettirmiştir. Medresenin yapımı sırasında, Ahmed adındaki oğullarının ölümü kendilerini çok üzmüş ve bu medreseye büyük vakıflarda bulunmuşlardır. Bilhassa Ümmü Gülsüm Hanım hicri 1193 (miladi 1779) da yaptığı vakıfların vakfiyesini hazırlatıyor. Ömer Paşa da hicri 1194 (miladi 1780) de Kutbeddin Camiine vakıfta bulunuyor.[55]

[55] Mahmut Karakaş, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara 1995, s. 94

LÜTFULLAH CAMİ'İ KİTÂBELERİ

Cami, Kendirçi Mahallesinde, Harran Kapı'sının hemen karşısındadır. İki kitabesi vardır.

İç kapısı kitabesi:

Üç satırdır.

عمّر هذا الجامع الشريف خالصآ لوجه الله الكريم
طلبآ لمرضات رب رحيم واتباعا للقران العظيم
انما يعمر مساجدالله من امن بالله واليوم الاخر
الحاج عبدالرحمن افندى ابن مصطفى تقبل الله
خيراته كامل فى رجب سنة
1133

Ammere haza'l-cami'iş-şerife halisen livechillahi'l-kerimi
taliben limardatin rabbi rahim ve ittiba'an lil-kur'ani'l-'azim.
İnnema ya'mürü mesacidallahi
men amene billahi ve'l-yevmi'l-ahiri.[56]
el-Hac Abdurrahman Efendi ibnü Mustafa
tekabbelallahu hayratehu kâmilen
fi recebi senetin 1133

Bu camii, Allahın rızasını taleb ederek, ihlas ile Kur'an-ı Kerim'e tabi olarak "Allah'a ve ahiret gününe iman edenler Allah'ın mescidlerini tamir ederler" ayet anlamına uyarak, Mustafa oğlu Hacı Abdurrahman Efendi tamir ettirdi. Allah hayrını kabul etsin. Receb, 1133 de tamir (miladi 1720) tamamlandı.

Kapı Yanındaki kitâbe:

Tarihle birlikte dört satırdır.

الهى حىّ الباقى بحمدالله ختام اولدى
بو خانه صاحبين يا رب سعيد ايت
ايروب جنّت سراييناجهنّمدن بعيد ايت
ماشاالله سنه 1270

[56] Kur'an-ı Kerim, (9) Tevbe suresi / 18

İlahi hayyi'l-Baki bihamdillahi hitam oldu
Bu hane sahibin Ya Rab sa‘id et
Erüb Cennet sarayına Cehennem'den ba‘id et
Maşaallah sene 1270

Burada "Hay ve Baki olan Allah'a hamd olsun bu tamamlandı. Yarab bu ev sahibini mutlu kıl. Kendisini cennete ulaştır, cehennemden uzaklaştır. Hicri 1270 (miladi 1853) de yapılmıştır. Bu, pek bir cami kitâbesine benzemiyor. İlk bakışta anlayamamıştık, ama cami imamının verdiği bilgiye göre bu kitâbe, Yıldız Meydanında Ulu Cami yanında bir otel kitabesi imiş. Yıldız Meydanındaki hamam ve civarı yıktırıldığı zaman bu kitabeyi de alarak bu camiye getirip yerleştirmişler.

Lütfullah Camii iç kapısı kitâbesi

MEVLİD-İ HALİL (DERGAH) CAMİİ KİTABELERİ

Mevlidihalil (dergah) yeni Camiinden bir görünüm

Balıklıgöl semtinde bulunmaktadır. Eski ve yeni Ondört kitabesi vardır.

Mevlidi Halil Camii doğudaki İmam odası yanındaki kitâbe:
Kitabe altı mısradır.

بلاد خير خلق الله اولان شهر رهادر بو
زلال معجز جارى مقام انبيادر بو
حجاز قدسدن غيرى مقاملردن علادر بو
لطافتده شرافتده مزيين دلكشادر بو
بو مولود خليل الله كه جد الانبيادر بو
خليله آتشى برد سلام ايدن رهادر بو

Bilad-ı hayr-i halkillah olan şehr-i Ruha'dır bu
Zülâl-i mu‘cez-i carî makam-i enbiya'dır bu

Hicaz (u) Kudüs'den gayri makamlardan ûlâdır bu
Letafetde şerafetde müzeyyen dilküşâdır bu
Bu mevlud-i Halilullah ki ceddi'l-enbiya'dır bu
Halil'e ateşi berd (u) selam eden Ruha'dır bu

Manzume Urfa şairlerinden Fenâyi (doğ. 1860) tarafından yazılmıştır.[57] Mevlidihalil (Dergah) camii, 1951 de Şeyh Müslüm Hafız tarafından tamir ve düzenleme yapıldığında, bu kitabeler buraya konulmuştur. Çünkü daha önceleri bu kitâbe yoktu. Yani odanın yapılışı ile bir ilgisi yoktur.

Manzumede: Bu Urfa, Allah (c.c.) hayırlı yarattığı şehirlerden olan Urfa'dır. Burası tatlı mu'cizevi suyun aktığı peygamberler makamıdır. Burası Hicaz ve Kudüs'ten sonra bütün makamlardan daha yücedir. Letafet ve şereflilikle süslenmiş gönül çekici bir şehirdir bu. Burası peygamberlerin atası olan İbrahim Halilullah'ın doğduğu makamdır. Yine burası, Allah dostu İbrahim Halil peygambere ateşi serin ve selamet eden Urfa'dır, denilmektedir.

Manzume "mefâîlü / mefâîlün / mefâîlün" veznindedir.

Mevlidihalil Camiinin doğudaki müezzin odasının yanındaki kitâbesi:

Kitabe dekiz mısradır**.**

اولا شهر مدينه مسكن فخرالانام
گلشن جای مبارك روضهء دارالسلام
قبله كاه جمله عالم ثانیآ بیت الحرم
ثالثآ بیت المقدس مجمع رشك كرام
بو ریاض مولود پاك خلیل كبریا
بو گلستان سعادت كوی جدالانبیا
مولود پاك خلیل ویردی رهایا احترام
نار نمرودی خلیل ایلدی دارالسلام

Evvela şehr-i Medine mesken-i Fahrü 'l-enam
Gülşen-i ca-yi mübarek ravza-i darü's-selam

[57] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986,1, 53

Kiblegâh-ı cümle alem saniyen beytü'l-haram
Salisen beytü 'l-mukaddes mecma'ü reşk-i kiram
Bu riyaz mevlud-i pâk-i Halil-i Kibriya
Bu gülistan-ı sa'adet kü-yi ceddi'l-enbiyâ
Mevlud-i pâk-i Halil verdi Ruha'ya ihtiram
Nar-i Nemrûd'u Halil eyledi dârü's-selam

Manzume: Evvela yaratılmışların kendisiyle övündükleri Medine şehri, selamet şehrinin o mübarek gül bahçesinin olduğu yer. Ondan sonra da bütün dünyanın kiblesi olan Beytü'l-haram ve üçüncü olarak da beytü'l-mukaddes olan Kudüs bütün dünyanın kıskandığı büyük şehirlerdir. İşte bunlardan sonra da Cenabı Hakk'ın dostu İbrahim peygamberin doğduğu bu şehir, bu peygamberlerin ceddinin doğduğu mesut şehir gelmektedir. Hazret-i İbrahim'in (a.s) doğumu, bu Urfa'ya saygı kazandırmış ve Nemrud'un ateşini selametlik ve esenlik şehri yapmıştır. Anlamını ifade etmektedir.

Manzume "mefûlü / fâilâtün / fâilâtün / fâilün" veznindedir.

Mevlidihalil Camii doğudaki müezzin Muhammed Hafız'ın odası içerisinde kapı üzeri inşa kitabesi:

Kitabe dört satır halinde yazılmıştır.

بسم الله الرحمن الرحيم. نصر من الله وفتح قريب
و بشّرالمنين يا محمد يا عالمآ بحالي
(...) يا خفى الالطاف نجّنا ممّا نخاف (...)

مولود حضرت ابراهيم خليل عليه الصلوات
والسلام و قد بنا هذا العمارت فى ايّام السلطان الخان
السلطان سليمان ابن السلطان سليم خلد الله ملكه
و خلافته بيد الفقير محمد صالح پاشا
فى شهر ربيع الاخر سنة 929

Bismillahirrahmanirrahim. Nasrün minallahi ve fethün karib
ve beşşiri'l-mu'minine Ya Muhammed, Ya 'alimen bihali
(...) Ya hafi el-eltafu neccina mimma nehafu (…)

Mevlud-i Hazret-i İbrahim Halil aleyhi's-salatü ve's-selam.
Ve kad bena haza'l-imaret fi eyyami es-Sultan
el-Han es-Sultan Süleyman ibni es-Sultan Selim
hallad allahu mülkehu ve hilafetuhu biyedi el-fakir
Muhammed Salih Paşa fi şehri rebi'el-ahir sene 929"

Kitabe: iki taş üzerinde ve her taşta iki satır halinde yazılmıştır. Üstteki taşta yazılan besmele ve bir ayet-i Kerimedir. Onu takibeden manzum halinde bir dua şeklidir. Yazı çok güzel ve sağlamdır. Buna rağmen harflerin önde veya arkada yazılmasından dolayı kelimelerden bir anlam çıkarılamadığı için, yerleri nokta halinde boş bırakıldı.

Alttaki taşta da iki satır halinde yazı mevcuttur. Üstteki taşa göre daha yumuşak bir taş olduğu için zamanla biraz yıpranmış ve yazılar hafif de olsa erimeye yüz tutmuştur. İşte bu kitâbe de; Hazret-i İbrahim Halil aleyhissalat ve's-selam'ın doğduğu bu yeri, Sultan Selim Han (1512–1520) oğlu Sultan Süleyman Han (1520–1566)-Allah mülkünü ve hilafetini daim etsin- zamanında, hicri 929 rebiülahir (miladi, Şubat 1523) tarihinde Muhammed Salih Paşa bina ve imar ettirmiştir. Denilmiştir.

Mevlidihalil Camii müezzin odası kapısı içi inşa kitabesi

Bu kitâbe daha önce bilinmiyordu. Mevlidi Halil (Dergah) camiinin düzenlemesini 1951 tarihinde Şeyh Müslüm Hafız yaptığında, bu kitâbe Camiin avlu kapısında bulunuyormuş. Kapı alçak bir kapı imiş ve içeriye ancak eğilerek girilebiliniyormuş. O zaman üzeri sıvalı olan bu kitâbeyi Şeyh Müslüm Hafız, yeni yaptırılan ve birkaç basamakla çıkılan bu

odanın içten taraf kapısının üzerine koydurmuştu. Doğuya bakan alçak eski kapı yerine, kuzeye bakan yüksek ve kemerli bir kapı yaptırmıştı. Kitâbe de üzeri sıva ve badanalı bir vaziyette oda içinde bilinmez olmuştu.

Böylece bu kitâbe de ilk defa tarafımızdan bulundu. Camiin Müezzini Muhammed Hafız, odasında bir yazının olduğunu ve okumamı istediğinde, kitâbenin yapılış tarihi olduğunu anlayınca, ŞURKAV yetkililerinden Sayın Mahmut Elihoş tarafından temizlettirildi. Tarafımızdan ilk defa okunan kitâbe, 1523 tarihli yapılış kitâbesiyle, Urfa'nın Osmanlı idaresine girişinden sonraki ilk cami olma özelliğini kazanmaktadır.

İslam idaresine girmeden önce yine mabed olarak kullanılan bu makam, İslam devletlerinin idaresine girdikten, Osmanlı idaresine kadar, Hazret-i İbrahim'in (a.s) doğduğu mağara olarak ziyaret edilen bir makam idi. Osmanlı devrinde 1523 tarihinde bu mağaranın batısına Muhammed Salih Paşa tarafından Mevlud-i Halil Cami ilk defa yaptırılmış oldu.

Mevlidihalil eski Camiinin kapısı kitâbesi:

Kitabe üç satır halinde tarihle birlikte dokuz mısradır.

جناب محمود اوغلی محمود اغا
همیشه اخرویآ خیر خواهان
شو جای گوریجك جزءینجه مظلم
بو نو تعمیر ایله قلدی خندان
بو خیر اثاری خیره ایله نائل
ایا ای واهب الامال رحمن
گلینجه درت ناطق چقدی تاریخ
جزأ جنّت خلد ایله احسان
فی سنة 1269

Cenab-ı Mahmud oğlu Mahmud Ağa
Hemişe uhreviyyen hayr h'ahan
Şu cayi görücek cüzince müzlim
Bu nev ta'mir ile kıldı handan
Bu hayr asarı hayre eyle nail
Aya ey vahib el-amal-ı Rahman
Gelince dört Natık çıkdı tarih
Cezai Cennet-i huld eyle ihsan
fi sene 1269

Kitabede: Uhrevi hayırları yapmayı isteyen Mahmut oğlu Mahmut Ağa, bu yeri böyle karanlık ve harab görünce yeniden tamir ederek yüzünü güldürdü. Acaba emellerin rahmanı olan Vahhab Allah bu hayır eserin mükâfatını verir hayre nail eyler mi? Ey Natık dört gelince tarihi çıkacaktır. Ebedi cennet mükâfatını ihsan eyle Ya Rabbi, Denilmektedir. Senesi 1269 (miladi 1852) dir.

Mahmut oğlu Mahmut Ağa hicri 1269 (miladi 1852) de bu Mevlidihalil mescidini tamir etmiştir. Manzumeyi şair Natık yazmış, son mısra harfleri toplanıp, dört eklenince tamir tarihi çıkar.

Manzume, "Mefailün-mefailün-feülün" veznindedir.

Mevlidihalil eski Camiin kapı kitabesi

Mevlidihalil eski camiinin duvarı üzerindeki kitâbe:

چراغ مجد محراب منبر
ابوبکر عمر عثمان و حیدر

Çırağ-ı mescid mihrab minber
Ebubekir Ömer Osman u Haydar

Bu beyt de "Mefâilün-mefâilün-fa'lün" veznindedir.

Mevlidihalil (Dergah) camiinin eski mezarlığının kapısı üzerinde bulunan kitâbe de şöyledir:

لا اله الاالله محمد رسول الله
گلدی اوچلر دیدی عجیب تاریخنی
نصر من الله و فتح قریب
الله

Lailâhe illallah Muhammediin Resulallah
Geldi üçler dedi acib tarihini
Nasrun minallahi ve fethün karib
ALLAH

Beytin son mısrasında tarih düşürmüş olup, Allah lafzai celali ile birlikte toplanarak üç eklenirse 1371 hicri (miladi 1951) tarihi çıkmış olur. Kitabe "fâilâtün / fâil3Atün / fâilün" vezninde yazılmıştır. Bu avlunun düzenlemesini Şeyh Müslüm Hafız Efendi yapmış olup, son zamanın (1951) de yapılan yeni bir kapısıdır.

Mezarlığın doğusundaki kapı kitâbesi:

اچلدقچه قاپانسون چشم عد
بی حق سورهء انّ فتحنا

Açıldıkça kapansın çeşm-i 'ad
Bi hakkın sure-i inne fetahna

Inne fetahna süresinin hakkı için bu kapı açıldıkça düşmanın gözü kapansın anlamındadır. Kitabe "mefâîlün / mefâîlün / feûl" vezninde yazılmıştır.

Avludaki türbe üzerindeki kitâbe:

درگاه پاك
غوث الاعظم سلطان كل الاوليا
حضرت عبدالقادر الگيلانى قدس الله سره الاعلي

"Dergah-ı pâk
Ğavs el-a'zam sultan-ı külli'l-evliya
Hazret-i Abdulkadir el-Geylani kaddesallahu sırrühü'l-a‘la"
Yazılıdır.

Mevlidihalil camii avlusunun güney duvarının doğusundaki kitabe:

Kitabesi dört mısradır**.**

رهالى موليدده تعظم ايدوب حجره بنا قلدى
جناب احمد بيجان پاشاى خلوص ارا
او كم ايتمش فيوضات خليل اللهى استجلاب
نجات ايله مبشّردر ايكى عالمده حقّا
سنه 1272

Ruhalı mevlidde ta‘zim edüb hücre bina kıldı
Cenab-ı Ahmed Bican Paşa-yı hulûs arâ
O kim etmiş füyûzat-i Halilullah'ı isticlâb
Necat ile mübeşşerdir iki ‘alemde hakka
sene 1272

Kitabede: İhlasla düşünen Urfa'lı Ahmed Bican Paşa, mevlidihalil'e hürmet için bir oda yaptırdı. Ki o, Cenab-ı Hakk'ın feyizlerini çekmiş ve inşallah iki cihanda da kurtuluşla müjdelenmiştir. Anlamı ifade edilmiştir.

Hicri 1272 (miladi 1855) senesinde bu odayı Ahmed Bican Paşa yaptırmıştır.

Mevlidihalil camii avlusunun güney duvarının türbe yanındaki kitabesi:

Tarihle birlikte on bir mısradır.

بو درگاه خليلك خادمندن
قيلوب صرف همم درويش موسى
مقام موليد پاك خليلده
ايدوب بو حجره يى عمار انشا
خدا البت ضايع ايتمز اجرك
كلام حق ايدر بو سرّى ايما
همان بانى ايله ساكنلرينه
شفيع ايده خليل اللهى مولا
ويردى جوهرله بو تاريخ بيل حق
نه دلكشدر شو حجره خوب و رعنا
سنه 1305

Bu dergah-ı Halil'in hadımından
Kılub sarf-i himem Derviş Musa
Makam-ı Mevlid-i pâk-ı Halil'de
Edüb bu hücreyi i‘mar (u) inşâ
Huda elbet zayi‘ etmez ecrin
Kelam-i Hakk eder bu sırrı imâ
Heman bani ile sakinlerine
Şefi‘ ede Halilullah'ı Mevlâ
Verdi cevherle bu tarih bil hakk
Ne dilkeşdir şu hücre hub u ra‘nâ
Sene 1305

Kitabede: Bu dergahın hadimlerinden Derviş Musa, masraf yaparak bu dergahta bir oda yaptırmıştır. Allah elbette bunun sevabını verecektir. Çünkü Kur'an'da bunu ima etmiştir, Allah, bu odayı yaptırana ve burada oturanlara dostu Hz. İbrahim’i (a.s) şefaatçi kılsın. Tarihini cevherle belirtmiş olup, bu gönül çekici olan oda ne güzel oldu denilmektedir.

Yapılış tarihi hicri 1305 (miladi 1887) dir. Manzume "mefâîlü / mefâîlü / feûlün" veznindedir. Son beyitin noktalı harflerinin toplamı hicri 1305 tarihini vermektedir.

Mevlid-i Halil Camii ziyaret girişi kapısı üstteki Kitâbe:
Tarihle birlikte dokuz mısradır.

الا يا حاكم الشرع المعلّى
لانك فى كل العلوم خبيرها
و انت الذى اعطيت رأيآ وحكمة
و انك فى علم الشريعة طورها
قد عمّرها من اناس سيّدآ
محمد المسعود فهو منيرها
و تاريخها الحسنى بحاكم اشرقت
و دار على مرالزمان مرورها
سنه 1231

Elâ ya hakime'ş-şer'i'l-muallâ
Lienneke fi külli'l-'ulûmi habiruha
Ve ente'lezi u'tiyte re'yen ve hikmeten
Ve inneke fi ilmi'ş-şeri'ati tûruha
Kad 'ammereha min ünasin seyyiden
Muhammedü'l-Mes'ud fehüve müniruha
Ve tarihuha el-hüsna bihakimin eşrekat
Ve dare 'ala merri'z-zamani müruruha
Sene 1231

Kitabede: Ey yüce şeriatın hâkimi, sen bütün ilimlerden haberdarsın. Sen öyle birisin ki sana görüş ve hikmet verilmiştir. Şüphesiz sen şeriatta çeşit çeşit bilgi sahibisin. Muhakkak burayı insanlardan seyyid Muhammed Mes'ud tamir etti ve nurlandırdı. Onun tamir tarihi de parlayan bir hâkimin güzelliğidir, anlamında yazılıdır. Zaman devrettikçe o da dönmektedir. Anlamı ifade edilmektedir. Yedinci mısrada tarih kelimesinden sonraki harfler toplandığında hicri 1231 (miladi 1816) tamir tarihi çıkmaktadır. kitabe "mefâîlün / mefâîlün / feûlün" vezninde yazılmıştır.

Mevlid-i Halil Camii ziyaret girişi kapısı kitâbesi:
Her iki kitabe altı satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم

امر بعمارة هذا المقام الشريف فى ايّام السلطان
الاعظم والملك المعظم (...)
خلدالله ملكه و سلطنته جمال ملّة و دولة والدين (...)

الموت كأس كل ناس شاربه والقبر باب كل ناس داخله
قال نبى صلى الله عليه و سلم كل ناس نيام فاذا ماتوا
انتبهوا صدق رسول الله مضى عمر وفات منّى المطلوب
على الله الفقير فخرالدين بانى استاد اسماعيل
(...) فى سنة (...)

Bismillahirrahmanirrahim
Emere bi‘imareti haza'l-makami’ş-şerifi fi
eyyami’s-Sultani’l-a‘zami ve'l-meliki’l-mu‘azzam
(...) halladallahu mülkehu ve saltanatehu
cemalü milletin ve devletin
ve'd-dini (..) (...) el-mutü ka'sün küllü nasin
şaribuhu ve'l-kabru babu küllü nasin dahiluhu.
Kale Nebi (s.a.s) küllü nasin neyamu fe-iza
matû intebehu. Sadaka resulallah.
Medâ ömrün vefate minni elmatlubu ‘ala'allahi
el-fakir Fahrüddin bani ustad İsma'il (...) fi sene (...)

Mevlid-i Halil Camii ziyaret girişi kapısı üst ve alt kitâbesi

Ziyaret girişi kapısı üzerinde bulunan bu kitabe, erkek ve kadın giriş kapılarının üzerinde üç metrelik bir taşa yazılmıştır. İki satır halinde yazılan kitâbenin harfleri oldukça büyük celi harflerle yazılmıştır. Birinci satır bu imaretin hangi sultan zamanında yapıldığını yazıyor. Ama ne yazık ki tam sultanın isminin olduğu yer tamamen kırılmış ve tarih yeri de tamamen kırılmıştır. Alttaki satır ölümle ilgili bir hadisi şeriftir. O da aynı yerlere rastlayan kısımdan harfleri kırıktır. Harflerin stili Urfa'daki Eyyubi devri kitâbelerine benzemektedir. Bu yüzden, ziyaret kapısı üzerindeki bu kitâbenin Eyyubiler devrinde yazıldığı kanaati ağır basmaktadır.

Bu ziyaret yeri bir mağaradır. Hz. İbrahim'ın (a.s.) bu mağarada doğduğu ve burada büyüdüğüne inanıldığı için devamlı ziyaret edilmektedir. Bu mağaranın içi şimdi su ile doludur. Çünkü balıklı göllerin suyu yeraltından süzülerek burayı doldurmaktadır.

Mevlid-i Halil Camii minare kaidesi kitabesi:
Kitabe on mısra ve isim ve tarih de üç satırdır.

ولادتگاه جدالانبیاده
زلیخا قوردی بو قدس ساسی
شفیع اولسون اوکا روز جزاده
جناب کبریانك انبیاسی
ارارکن سرّ موجودی خلیلك
بشیکدن گوگلره ایردی بکاسی
چیقوب نه طاقی معجم مصرعندن
آصلدی عرشه بو معجز دعاسی
حضور قدسه یوکسلسون بو یردن
دعاة مسلمینك خوش صداسی

مفتاحی زاده حسن افندی
24 آغوستوس 1932
22 ربیع الاخر 1351

Veladetgah-ı ceddi'l-enbiyada
Züleyha kurdu bu kuds-i esası
Şefi‘ olsun ona ruz-i cezada
Cenab-ı Kibriya'nın enbiyası
Ararken sırr-ı mevcudu Halil'in
Beşikden göklere erdi bükâsı
Çakub nüh takı mu‘cem mısra‘ından
Asıldı ‘arşa bu mu‘cez du'ası
Huzur-i kudse yükselsün bu yerden
Du‘atü müsliminin hoş sadası

Miftahizade Hasan Efendi
24 Ağustos 1932
22 rebi'ül-evvel 1351

Peygamberlerin ceddinin doğduğu bu yerde, bu temeli Züleyha hanım kurdu. Allah'ın peygamberleri kendisine kiyamet günü şefaat

etsinler. Varlığın sırrını Hz. îbrahim ararken, ağlaması beşikten göklere yükseldi. Mu'cem mısradan dokuz tak çıkınca, mucizevî duası göklere yükseldi. Müslümanların duaları buradan Allah'ın huzuruna yükselmiştir. İfade edilmiştir. Bu kitâbe yazıldıktan sonra kazıtılmış, daha sonra Hasan Efendi'nin oğlu Dr. Hazım Açanal, Hattat M. Ali Caduk'a bir mermer üzerine yazdırarak minare kaidesindeki eski yerine astırmıştır. Kitabe "fâilâtün / fâilâtün / fâilün" veznindedir.

Mevlid-i Halil Yeni Camiinin Avlu Kapısı Kitâbeleri

مقام جامعينك واقتا كه دار گلدى نمازگاهى
ضرورت حاصل اولدى توسيع ايتمك چمنگاهى
آهالى ياردميله بونى انشا ايلدى درنك
ديدم تاريخينه امنآ زيارت قيل شو درگاهى
سنه 1396

Makam cami 'inin vakta ki dar geldi namazgahı
Zaruret hasıl oldu tevsi' etmek çimengahı
Ahali yardımiyle bunu inşa eyledi dernek
Dedim tarihine emnen ziyaret kıl şu dergahı
Sene 1396

Kitâbede, Mevlidihalil camiinin namazgahının dar gelmesi ile bu yerin düzeltilerek yeni bir cami yapıldığı ve bunu da cami derneğinin yaptırdığı yazılmıştır. Son mısrada tarih kelimesinden sonra tarih düşüşülmüştür. Hicri 1396 (miladi 1976) da yaptırılmıştır. Bu camiin yapılması için, camiin mezarlığının büyük bir kısmı, biraz daha batıya taşınmış ve mezarlığın yerine cami yaptırılmıştır.

Manzume "Mefâîlün / Fâilatün / Meâîlün / Feûlün" vezninde yazılmıştır.

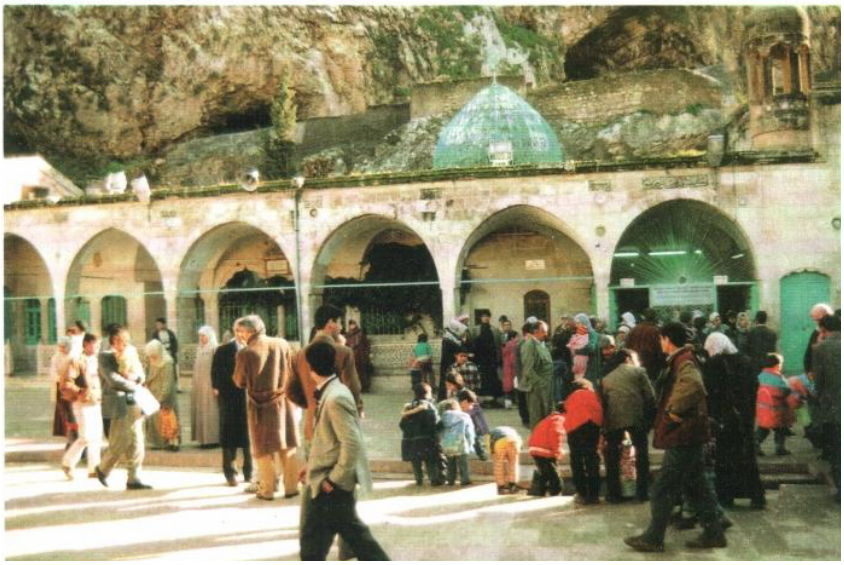

Mevlidihalil Camii avlusu ve ziyaret girişi

NARINCI CAMİİ KİTABELERİ

Narıncı mahallesinde, Balıklıgöl semtinde akarbaşı çarşısındadır. Yalnız bir kitabesi vardır.

Eyvan duvarı üzerindeki kitabesi:
Kitabe beş satır halinde on mısradır.

حافظ القرآن مشير پاشای عاليچاره كيم
ويردی هر سنه شرف اثار خير افزا ايله
رقّه يه قائماقام ايدوب (فريق) اكرمي
سايه بخش دولت اولدی لطف بی همتا ايله
يعنی او ذات محمد (ميری) پاشا كيم انك
خيردر هردم مرادی همت عليا ايله
يقيلوب ويران اولوب بو جامع اولمشكن خراب
ياپدی تجديد ايتدی عون حضرت مولا ايله
گلدی بر هاتف آنك ثاقب ديدی تاريخنی
جامع نارنجی رعنا اولدی نو انشا ايله
1255

Hafiz el-Kur'an Müşir Paşa-yı ‘âliçare kim
Verdi her sene şeref asar-ı hayr efzâ ile
Rakka'ya kaymakam edüb (Ferik) Ekrem 'i
Sayebahş-i devlet oldu lütf-i bî-hemtâ ile
Ya‘ni o zat Muhammed (Miri) Paşa kim anın
Hayrdir her dem muradı himmet-i ‘ûlyâ ile
Yıkılub viran olub bu cami‘ olmuşken harab
Yapdı tecdid etdi ‘avn-ı Hazret-i Mevlâ ile
Geldi bir hatif anın Sakıb dedi tarihini
Cami‘i Narinci ra'nâ oldu nev inşâ ile
1255

Kitâbede, Hafız-ı Kur'an Müşir Paşa, her sene hayrlı eserlerini çoğaltmakla şereflenmiştir. Devletin kendisine bahşettiği eşsiz lütüflarla Rakka'ya Kaymakam olan Muhammed (Miri) Paşa'nın, yüce himmetleriyle daima isteği hayır işlemektir. Bu cami yıkılıp, harap olmuşken, Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile yeniden yaptırdı.

Şair Sakıb da, yeni inşa ile Narinci Camii güzel oldu anlamındaki mısraya bir eklemekle tarihini söyledi. Denilmektedir. Son mısra tamir tarihi hicri 1255 (miladi 1839) tarihi vermektedir. Manzume Sakıb Efendi (ö. 1874) tarafından "Fâilatün / fâilatün / fâilatün / fâilün" vezninde yazılmıştır.

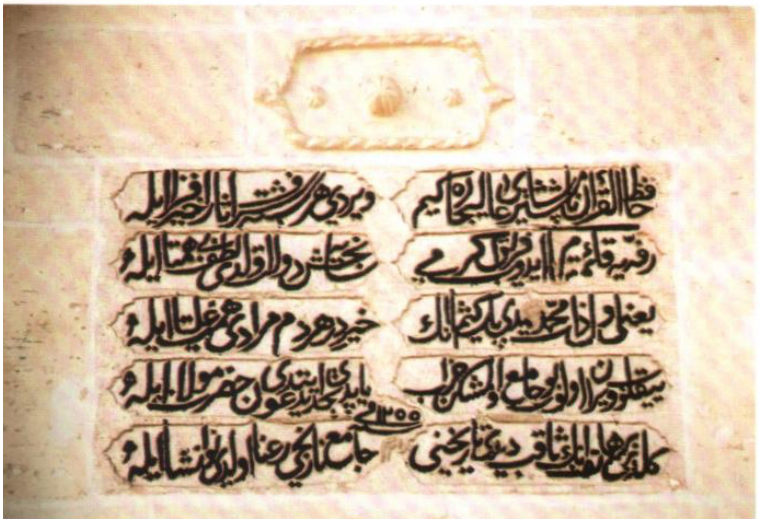

Narıncı Camii eyvan duvarı üzerindeki kitabesi

NUR ALİ MESCİDİ KİTABELERİ

Beykapısı mahallesi meydanında bulunmaktadır. Yalnız bir kitabesi vardır.

Nur Ali Mescidi İç kapı kitabesi:

Kitabe altı mısradır.

خدادن ديلرم ايليه رغبت
شفاعت ايده اخرتده محمد
مناره نك اخرينده جنّت
بكلر صاحب بانى خدادن رحمت
(.....)
(.....)
سنه 1180

Huda'dan dilerim eyleye rağbet
Şefa‘at ede ahretde Mıhammed
Minarenin ahirinde cennet
Bekler sahib-i bani Huda'dan rahmet
(…) (…) (…)
(…) (…) (…)
Sene: 1180

Beykapısı semtinde bulunan bu cami'in kitabesi oldukça silik vaziyettedir. Alt iki satır tamamen silindiği için okunamadı. Cami, hicri 1180 (miladi 1766) tarihinde tamir edilmiş küçük bir camidir. Önceleri bir külliye halinde olup, medresesi de varmış. Son senelerde yeniden bir tamirat görüp ibadete açılmıştır.

Nur Ali Mescidi, 1404'den sonra Urfa Valisi olan Nur Ali Bey tarafından yaptırılmıştır.

ÖMERİYE CAMİİ KİTABELERİ

Cami, Bakırcılar çarşındadır. Dört kitabesi vardır.

Ömeriye Cami‘i son cemaat yeri

Son cemaat yeri doğu duvarındaki kitabe:

Üstte yazmadığımız iki satır hadis-i şeriftir. Altta tamir kitabesi iki satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم. عمّر هذا المسجد
المبارك الاستاد محمد بن احمد الحاج
طورميش السراج الدين اغا
و سنة احدا و سبع مائة

Bismillahirrahmanirrahim. ‘Ammere haza'l-mescid el-mübârek el-ustad Muhammed bin Ahmed el-Hac Durmuş el-Sıraceddin Ağa. ve sene ihda ve seb‘a mie.

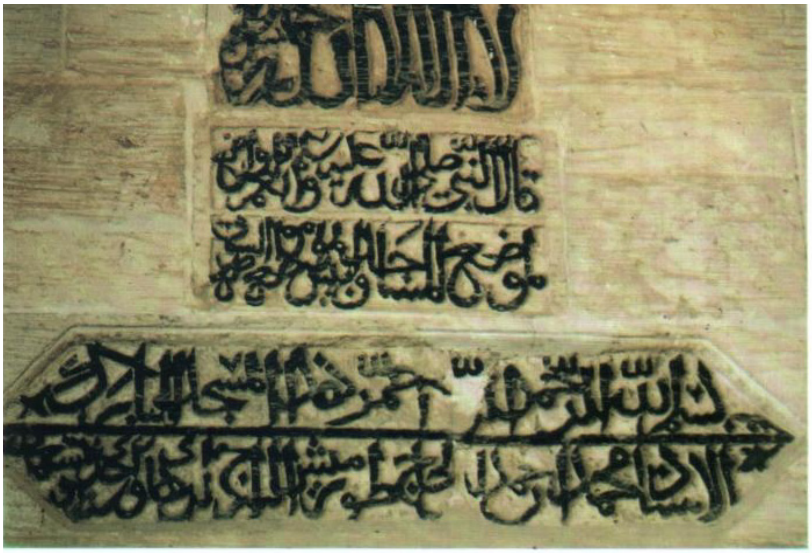

Ömeriye Camii son cemaat yeri duvarı kitabesi

Kitabe, cami'in üzerinde ki en eski tamir kitâbesidir. Hicri 701 (miladi 1301) tarihini taşıyan bu kitâbe ile Urfa'nın en eski camileri arasına giren bu cami Ahmed Hacı Durmuş Siraceddin oğlu Ustad Muhammed Ağa tarafından tamir görmüştür.

Dış kapının üzerinde ise son zamanlarda ki tamiri sırasında bu cami'in Hz. Ömer'in (r.a) (634–644) hilafeti zamanında yaptırıldığı kaydedilmiştir.

Cami bahçesinde yerde gördüğümüz bir taşın üzerinde bulunan bir kitâbe:

قد عمّر هذه الجامع الشريفة
صاحب الخيرات و الحسنات
الحاج فيروز بيك ابن على بيك
فى شهر ربيع الاول
سنة 1186

Kad ‘ammere hazihi'l-cami‘eş-şerifeti sahibi'l-hayrat
ve'l-hasanat el-Hac Firuz Beg bin Ali Beg.
Fi şehri rebi‘el-evvel
Sene 1186

Kitâbede, Bu Camii hayır ve hasanat sahibi Ali Beğin oğlu Hacı Firuz Beğ'in hicri 1186 (miladi 1772) de tamir ettirdiği belirtilmektedir. Firuz Beyin babasının adının Ali Beg olduğunu bu kitâbeden öğrenmiş oluyoruz.

Ömeriye camii avlusu son cemaat yerinin sağ pencere kitâbesi:
Dört satır halinde sekiz mısradır.

دورمز بر دور بی امثالدر
یشاسون سلطانمز سلطان رشاد
حضرت فاروقك اشبو جامعی
قیلدی تعمیر ایله جمله ناسی شاد
هم بو خیر یولده عنایت زاده نك
اولدی الحق غیرتی حددن زیاده
هشت بهشته یاز گهر تاریخنی
روح فاروقی بو تعمیر ایتدی شاد
1330

Devrimiz bir devr-i bî emsaldir
Yaşasun sultanımız Sultan Reşad
Hazret-i Faruk'un işbu cami‘i
Kıldı ta‘mir ile cümle nası şâd
Hem bu hayr yolda İnayetzade'nin
Oldu elhak gayreti hadden ziyad
Heşt bihişt'e yaz güher tarihini
Ruh-i Faruk'u bu ta‘mir etdi şâd
1330

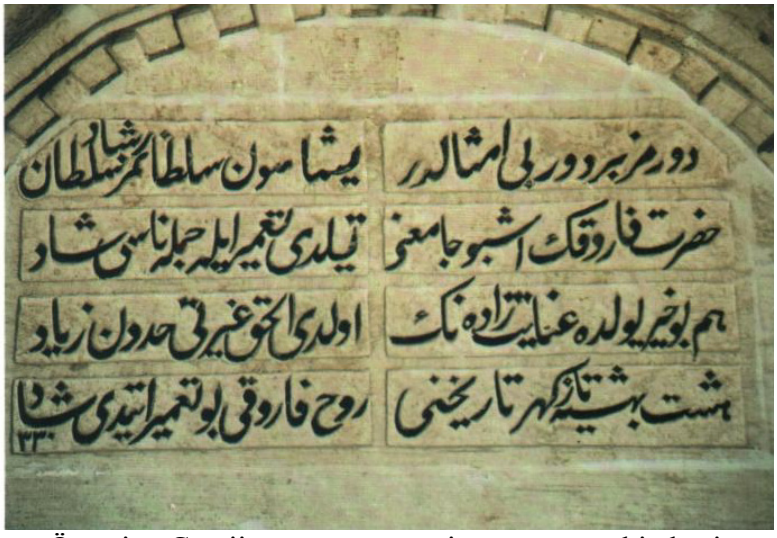

Ömeriye Camii son cemaat yeri sağ pencere kitabesi

Kitâbede, devrimiz emsalsiz bir devir olan Sultan Reşad'ın (1909-1918) devridir. Hazreti Ömer Faruk'un (hilafeti: 634–644) bu camisini tamir ettirerek bütün halkı mutlu etti. İnayetzade tamirine büyük yardım etmekle bütün halk sevindi. İnayetzade'nin gerçekten çok gayreti geçti. Camiin tamir tarihini cevher olarak heşt behişt'e (cennete) yaz ki, bu tamir Hz. Faruk'un ruhunu şâd etti, demektedir. Son mısranın noktalı harfleri toplamı 1322 yi verir. Buna 8 eklemekle 1330 tarihi (miladi 1911) çıkmış olur.

Manzume "fâilâtün / fâilâtün / fâilün" vezninde yazılmıştır.

Ömeriye Camii İç Kapının doğu tarafı kitabesi:

لمّا بدى متجدّداً متوسّعاً متكمّلاً
المسجد العمرىّ ذآ بعناية المولى عمر
قد قلت فى انوآره متشكراً و مورّخاً
عمر السرور عواطف الاسلام من هذا الاثر
1330

Lemma beda müteceddiden mütevassi‘an mütekammilen
El-mescidü’l-Ömeriyy za bi-‘inayeti’l-mevla Ömer
Kad kultu fi envarihi müteşekkiren ve muarrihen
Ömrü’s-surur ‘avatıf el-İslam min haza'l-eser
1330

Kitabe yine 1330 hicri tarihini taşımaktadır. Urfalı Hattat Behçet-i Arabi'nin de imzası manzumenin altında yer almaktadır. Yine son satırda noktalı harflerle 1330 tarihi düşürülmüştür.

Ömeriye Camii mihrap ve minberi

PEYGAMBER CAMİİ KİTABELERİ

Peygamber camii, Kamberiye Mahallesinde, Eski hal pazarı yakınında Müftülük bitişiğindedir. Circis peygamber adına yaptırılmış olduğu söylenilmektedir. Daha önce kilise iken camiye çevrilmiştir. İki kitabesi vardır. Ayrıca bir de Süryanice kitabe bulunmaktadır.

Peyğamber Camii iç kapısı

İç kapının yanındaki mermere yazılmış kitabe:
Yedi satır halinde ondört mısradır.

دون دير ايدى اولدى بيت معمور
ادراك اولاشيرمى راز حقه
كيم ديردى كه باطلك مقرى
مأوى اولا شاهباز حقه
چرخ اوغلى محمد ايتدى همت
مظهر اولوب امتياز حقه
ايمرنسه گركدر اهل ايمان
اول مؤمن سر فراز حقه
جرجيس نبى سوينمه سين مى
باق جلوهء دلنواز حقه
صف صف گلوب اورفه خلقى
دورسون ال آچوب نياز حقه
تاريخنى آبدست آلوب ياز
اخلاص ايله قوش نماز حقه
1385

Dün deyr idi oldu beyt-i ma‘mur
İdrâk ulaşır mı raz-i Hakk'a
Kim derdi ki batılın makarrı
Me'vâ ola şahbaz-ı Hakk'a
Çarhoğlu Muhammed etdi himmet
Mazhar olub imtiyaz-ı Hakk'a
İmrense gerekdir ehl-i iman
Ol mü'min-i serfiraz-ı Hakk'a
Circis Nebi sevinmesin mi
Bak cilve-i dilnevâz-ı Hakk'a
Saf saf gelüb Urfa halkı
Dursun el açub niyaz-i Hakk'a
Tarihini abdest alub yaz
İhlas ile koş namaz-ı Hakk'a
Hicri: 1385

Manzume "Mef‘ûlü-mefâ‘ilün-feülün" vezninde yazılmıştır. Son mısrada tamir tarihi düşürülmüştür. Kitâbede belirtildiği gibi daha önce kilise olarak yapılan bu bina, 1385 (miladi 1965) de tamir edilerek, bu tarihte cami olarak ibadete açılmıştır. Tamirini Muhammed Çarhoğlu yaptırmıştır.

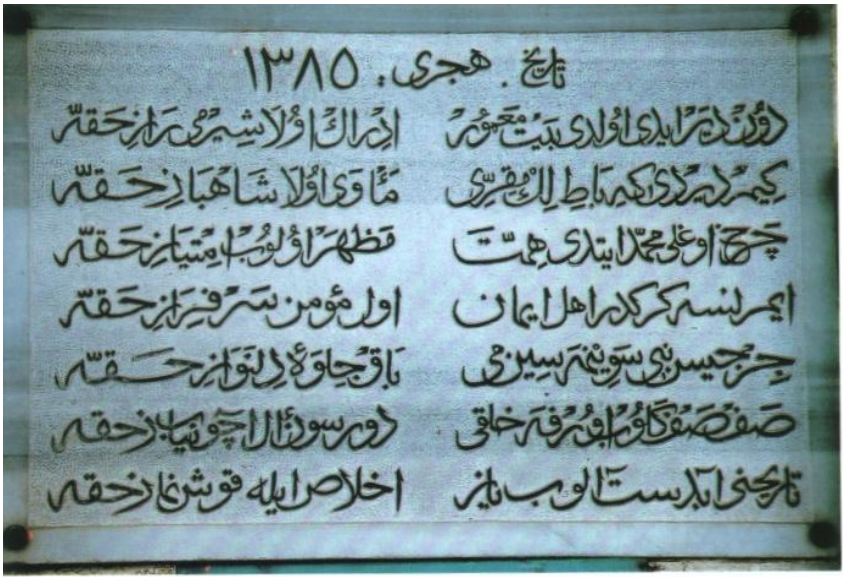

Peygamber Camii son cemaat yeri kitabesi

Camii içindeki sütun üzerine yazılmış kitabe:

Kitabe üç satır halinde yazılmıştır.

قد ابتنت هذا الكنيسا بارادت فتات سلطان
سلاطين زمان ناصرالدين الاسلام حضرت
سلطان خاقان عبدالمجد خان خلد الله ملكه
الى اخر الدوران فى زمان مشيرالاكرم
علوالهمت حضرت صالح وجهى پاشا
ادام الله خلاله فى نايب دائرة قايم مقام
مشاراليه حضرت بحرى پاشا زاد اقباله
بمأموريت حسين اغا چركزى زيد قدره.
سنة ستين و مأتين و الف
فى شهر رجب المرجب

"Kad ibtenet haza'l-kinisa (kilise) bi-iradeti fetat

sultanu salatini zaman nasıreddinü'l-islam hazreti
Sultan Hakan Abdulmecid Han halladallahu mülkehu
ila ahere'd-devran fi zamani müşir el-ekrem
'ûlûvi'l- himmet Hazreti Salih Vechi Paşa edamallahu hilaluhu
fi naibi dairetü Kaymakam müşarünileyh Hazreti Bahri Paşa
zade ikbaluhu bi-me'muriyeti Hüseyin Ağa Çerkezî zide kadruhu.
Sene sittine ve mieteyn ve elf. fi şehri receb el-müreccb."

Kitâbede: Bu kilise, zamanın sultanı genç padişah Sultan Abdulmecid Han (1839–1861) devrinde – Allah onun mülkünü daim etsin- ve himmet sahibi müşiri ekrem Salih Vechi Paşa zamanında – Allah onun dostluğunu devam ettirsin – ve kaymakam dairesinin vekili Bahri Paşa'nın kaymakamlığı zamanında – Allah onun ikbalini arttırsın – ve Çerkez Hüseyin Ağa'nın memuriyeti ile – Allah onun kadrini arttırsm – 1260 senesi Recep ayında tamamlandı." bilgileri verilmektedir. O zaman Urfa surları dışında kalan bu yer Circis Peygamberin makamı kabul edilmektedir. Hicri 1260 (miladi 1844) tarihinde kilise olarak yaptırılmıştır. Cumhuriyet devrinde harabe haline gelen bu kilise yeniden Muhammed Çarhoğlu tarafından tamir edilerek, cemaati kalmadığından dolayı, camiye çevrilmiştir. Diğer sütunda da bir kitabe olup, süryanice olduğunu sanmaktayız. Yani aynı kitâbe hem Arapça ve hem de biraz değişik olarak Süryanice yazılmış olabilir.

Peyğamber Camii içindeki sütun kitabesi

RIZVANİYE CAMİİ KİTABELERİ

Rızvaniye camii son cemaat yeri

Balıklıgöl semtinde, Halilürrahman gölünün kuzey kenarında yapılmıştır. Bir kitabesi bulunmaktadır.

Camiin iç kapısı üzerindeki kitabe:

Kitabe 15 elips içine yazılmış olup, her elipste iki mısra vardır.

بارك الله زهى جامع ايدنده بنا
اولسه پاينده سزا نفعنه چرخ مينا
رسم رعناى پسنديده روح جمشيد
علم رفعتى افلاكه خجالت فرما
حسننك آينه سى حوض خليل الرحمن
مثلى خارجده گورلمزليگه گويا ايما
اتصالنده بو نو مدرسه ذى شرفي
ايلمش سائق توفيق هم آغوش رضا

نام نسبينه خوش مؤبد (نجاتيه)
عندلیبان نواسازي نحول علما
صدر اقبالده بانی سر افرازنی حق
ایلمش علم و کمالات ایله فخر الوزرا
ذاتی بر نسخه نایاب کنوز حکمت
نطق جان بخش ینابع فنون شتّی
حسن تدبیرنه دل بسته در عقل فعال
چرخ تمکین و وقارندن ایدر استحیا
منتظم رای زرینله جهان رافت
حبذا نموزج احیاسیدر اقلیم رها
بو ایکی نو اثرن ایلیه الله مبرور
حشره دك آلدیره شاهنشه دورانه دعا
مبحث علم شریعت اوله هم مدرسه سی
هم اوله جامع پاکنده عباده ته صلا
صاحب الخیرنی خطالردن ایدوب هم محفوظ
صقلیه نجل نجیبنده خطردن بیلا
بو ایکی مؤسسه نك وضع اساس یکسر
اولدی بر سال شرفبخشده چونکیم احیا
طبع وصاف خوش آینده أدا تاریخنی
اصله تخصیص ایله بو تعمییه یی گوردی روا
روح نابی دیمش اولسون بو مقامه تاریخ
جامع پاك فلك منزلت احمد پاشا
سنه 1149

Barekallahu zehi cami‘i edende binâ
Olsa payende sezâ nef‘ine çarh-i minâ
Resm-i ra'nâ-yı pesendide ruh-i Cemşid
İlm-i rif'atı eflâke hacalet fermâ
Hüsnünün ayinesi havz-i Halilürrahman
Misli hariçde görülmezlige güya imâ
İttisalinde bu nev medrese zi-şerefi
Eylemiş saik-i tevfik hem ağuş-i rıza

Nam-ı nesebine hoş müebbed necatına
‘Andelibân-ı nevasazi-i nühul ülema
Sadr-i ikbalde bani-i ser efrazım Hak
Eylemiş ‘ilm u kemalât ile fahrü'l-vüzerâ
Zatı bir nüsha-i nâyâb künuz-i hikmet
Nutk-i canbahş-i yenâbi‘ fünun-i şettâ
Hüsn-i tedbirine dilbestedir akl-ı fa‘al
Çarh-i temkin u vakaretden eder istihya
Muntazam ra'yi zerrinle cihan re’fet
Habbeza nümuzec ihyasıdır iklim-i Ruha
Bu iki nev eserden eyleye Allah mebrur
Haşre dek aldıra şahinşeh-i devrana dua
Mebhas-ı ‘ilm-i şeri‘at ola hem medresesi
Hem ola cami‘i pâkinde ibadete salâ
Sahibü'l-hayrini hatalardan edüb hem mahfuz
Saklıya necl-i necibinde hatırdan bilâ
Bu iki müessesenin vaz'ı esas-i yekser
Oldu bir sal-ı şerefbahşde çünkim ihyâ
Tab'ı u saf huş ayende edâ tarihini
Asla tahsis ile bu ta‘miyeyi gördü reva
Ruh-i Nabi demiş olsun bu makama tarih
Cami'i pâk-i felek menzilet Ahmed Paşa
Sene: 1149

Cami, hicri 1149 (miladi 1736) tarihinde Rızvan Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kitâbe "feilâtün / feilâtün-feilâtün-feiül" vezninde yazılmıştır.

Bu güzel manzumeyi kimin yazdığını anlayamadık. Önce meşhur Urfa'lı Şair Nabi'nin yazdığı akla gelmişti. Nabi'nin Külliyat'ın da böyle bir manzumeye rastlayamadık. Hem de Şair Nabi bu cami'in yapılışından önce vefat etmişti. Yani Nabi 1712 de vefat ediyor, bu cami de 1736 da yapılıyor. O yüzden Nabi tarafından yazılması mümkün değildi.

Zaten kitâbede geçen:

"Ruh-i Nabi demiş olsun bu makama tarih"

mısraı, tarihin Nabi'nin ruhuna ithaf edildiğini anlattığı gibi tarih düşürmede de "Nabi" isminden faydalanmış oluyor. Kitâbeden özetle şu anlam çıkmaktadır:

"Allah bu camii yapana mübarek kılsın. Çünkü bu cami, mavi gök kubbeye destek olsa yeridir. Cemşid'in ruhu bile onun güzelliğinin resmini beğenmiştir. Onun yüksek ilmi, felekleri utandırır. Güzelliğinin

aynası Halilürrahman gölüdür. Onun gibisi hiçbir yerde bulunmaz. Hemen bitişiğinde bu yeni şerefli medrese de ona uygun olarak Allah rızasını kucaklamıştır. Benzerlerine göre hoş bir müessese olan bu medresenin bülbül gibi okuyan ve arı gibi çalışan alimleri vardır. Allah, Ahmet Paşa'yı saadet devrinde benzerlerinden üstün kılarak, ilim ve kâmillik vermiş ve onu vezirlerin övündüğü kimse yapmıştır. Onun zatı hikmet hazinesinin bulunmaz bir nüshasıdır. Onun nutku insana can bahşeden kaynak ve hüznü de kıştır. Düşünebilen akıl, onun tedbirinin güzelliğine gönül vermiştir. Felek, onun vakar ve ağırbaşlılığından utanır. Devamlı altın gibi görünüşüyle cihana acır. Urfa'nın iklimi hayatın ne güzel bir örneğidir. Bu iki yeni eserini Allah kabul ve hayırlı etsin. Kıyamete kadar dünyanın padişahına dua aldırsın. Medresesi şeriat ilminin öğrenildiği yer olsun, cami'inde de devamlı ibadet yapılsın. Allah, bu hayratın sahibini hatalardan korusun ve temiz soyunu da belalardan korusun. Bu iki müessesenin temeli, şerefli bir senede birlikte atıldı. Tarihini eda etmekte tab'ı ve safı hoş gelmiş ve aslına çevirmek suretiyle bu ta'miyeyi uygun görmüştür. Ki, (Nâ-Bî)'nin ruhu bu makama tarih olsun. Bu pâk, temiz cami'i Ahmed Paşa yaptırmıştır."
Son mısra toplanıldığmda 1151 kıymeti çıkar. Bu rakamdan iki yokluk anlamına gelen (nâ-bî) den dolayı iki çıkarılır ve 1149 hicri caminin yapılış tarihi çıkmış olur.

Rızvaniye Camii iç kapı kitabesi

18. YÜZYILDA URFA-RAKKA EYALET VALİLERİ

18. yüzyılda Urfa-Rakka Eyalet valiliğine atanan paşalardan birkaçının ismi ve tarihleri kaynaklarda şöyle geçmektedir.

Ahmed Paşa, 6 mart 1696 tarihinde Urfa-Rakka Beylerbeyi olarak görülmektedir.[58] Fakat bu paşadan sonra 29 Haziran 1699 tarihinde Mustafa Paşa Urfa-Rakka valisidir.[59] Bundan sonra da 8 Temmuz 1701 tarihinde Urfa-Rakka valisi Vezir Hüseyin Paşa'dır.[60] Bu paşadan sonra 6 Mayıs 1723 senesinde Rakka valisi vezir Osman Paşa'dır.[61] 31 Aralık 1728 tarihinde Rıdvan Ahmed Paşa'yı vezir rütbesiyle Rakka valisi olarak görüyoruz. Ahmed Paşa 26 Haziran 1740 tarihine kadar vezir rütbesiyle Rakka valisi olarak görülmektedir.[62] Yalnız Rızvan Ahmed Paşa bu göreve getirilirken, Rakka civarında iskân edilen aşiretlerin, buradan kaçan guruplarının tekrar buraya geri çevrilmeleri şart koşulmuştu.[63] Fakat denildiğine göre Rıdvan Ahmed Paşa zülümle topladığı mal ve servet ve bu servetle de etrafına 10.000 kadar adam toplamıştı. Rakka'ya geldiği zaman, halk kendisinin zülmünden korktukları için toplanmışlar ve devlete bir arzıhal vererek başka vali istemişlerdi. Bunun üzerine 1745 senesinde Pir Mustafa Paşa Rakka valisi oldu. Ahmed Paşa da Rodos adasına sürüldü. Ahmed Paşa Rodos'a giderken yolda hastalanarak öldü.[64] Pir Mustafa Paşa 1751 senesinde vefat edince, yerine Rağıb Paşa vali oldu.[65] Rağıb Paşa'nm buradan ayrılması üzerine damadı Mirahor Hüseyin Ağa, 1758 senesinde üç tuğ ile Rakka-Urfa valisi Paşa oldu.[66] 1762 tarihinde ise Saadeddin Paşa Rakka valisi görünüyor ve aynı tarihte Bağdad valisi oluyor. 1763 senesinde Hasan Paşa Rakka yani Urfa valisidir. O tarihlerde Rakka ve Urfa aynı eyalet olup valisi üç tuğlu vezirlerdi. Valiler ekseriya Urfa'da otururlardı.

Mart 1767 tarihinde Vezir Hüseyin Paşa Rakka valiliğinden Diyarbakır valiliğine atanıyor. Bunun üzerine Vezir Mehmet Paşa da

[58] Ahmed Refik, Anadolu Türk Aşiretleri, İstanbul 1930, s. 93
[59] Ahmet Refik, a.g.e, s. 117
[60] Ahmet Refik, a.g.e, s. 124
[61] Ahmet Refik, a.g.e, s. 166
[62] Ahmet Refik, a.g.e, s. 202
[63] Tarih-i Raşid, İstanbul 1282, VI, 581
[64] M. Münir Aktepe, Şemdani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'it-i Tevarih, İstanbul 1976, I, 116
[65] M. Münir Aktepe, a.g.e. I, 156
[66] M. Münir Aktepe, a.g.e. İstanbul, 1978, II A, 19

Rakka valisi olmuştur.[67] 1768 senesinde de Çelik Paşazade Ali Paşa Rakka valisidir.[68] 1769 tarihinde ise Rakka valisi yine Mehmet Paşa'dır. 10 Mayıs 1784 tarihinde Rakka eyaletine Vezir Abdullah Paşa getirilmiştir.[69] 1785 senesinde Rakka valisi Vezir Güveği Abdi Paşa'dır. Abdi Paşa ile Rışvanzade Mirimiran Ömer Paşa, Eşkiyalık eden bazı aşiretlerin cezalandırılması için görevlendirilmişlerdi. Bunlar Urban ovası denilen yerde eşkiyayı kuşattılar ve sıkıştırdılar. Onlara isteklerini kabul ettirerek vurdukları kervan ve şahısların zararlarını tazmin ettirdiler.[70] 1786 senesi Temmuz ayında Ereğlili Vezir Halil Paşa Rakka valisi oldu. Fakat birkaç gün sonra vefat edince yeri bir müddet boş kaldı. Sonra 1786 senesi Kasım ayında Urfa eşrafından Firuz Bey'e vezirlikle birlikte Rakka Eyaleti Valiliği verildi.[71]

[67] Çeşmizade Mustafa Reşid, Çeşmizade Tarihi, hzr. Dr. Bekir Kütük, istanbul 1959, s. 19

[68]Çeşmizade Mustafa Reşid, a.g.e, s. 87

[69] Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinü'l-asar ve Hakaiku'l-ahbar, yay. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 137

[70] Ahmed Vasıf Efendi, a.g.e, s. 213

[71] a.g.e, s. 369

SULTAN BEY MESCİDİ KİTÂBELERİ

Halilürrahman Mahallesinde, Akarbaşı semtinde Çift kubbeye çıkılan yol üzerindedir. Bir kitabesi vardır.

Camiin iç kapısı üzerindeki kitâbesi:

Üç satır halinde yazılmıştır.

قال الله تبارك و تعالى و انّ المساجد لله
فلا تدعوا مع الله احدآ
بنى هذا المسجد المبارك الامير
الاعدل سلتان احمد بك ابن المرحوم محمد
فى ايام دولة سلطان مراد خان
خلد الله ملكه فى سنه 995

Kale Allahu tebareke ve ta‘ala ve inne'l-mesacidallahi
felâ ted‘û ma'allahi ahaden.[72]
bena haza'l-mescid el-mübarek el-Emir el-a‘dal
Sultan Ahmed Beg ibni el-merhum Muhammed
fi eyyami devleti Sultan Murad Han
halladallahu mülkehu fi sene 995

Urfa'nın kaleboyu semtine giden yolda küçük bir mescid olan "Sultan Bey Mescidi" Sultan III. Murad (1574–1595) devrinde hicri 995 (miladi 1587) de Emir Sultan Ahmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Bu zatın kabri de camiin altındadır. Aynı semtte bulunan "Sultan Hamamı" da Emir Sultan Ahmed tarafından yaptırılmış olabilir. Hamamın üzerindeki kitâbe tamamen silinmiş olup, okunamamaktadır. Bu kitabede de yine mescidlerin tamiri ile ilgili olan “Ve enne'l-mesacide lillahi felâted‘û ma‘allahi ahaden.” “Mescidler Allah’a mahsustur, Allah ile beraber bir başkasına dua etmeyin.” ayeti yazılmıştır.

[72] Kur’an-ı Kerim, (72) Cin suresi / 18

Sultan Bey Mescidi iç kapı kitabesi

Sultan Bey Mescidi iç kapısı

ŞEHBENDERİYE CAMİİ KİTÂBELERİ

Şehbenderiye Cami ve Medresesi

Cami topçu meydanındadır. İki kitabesi vardır.

Cami'in doğudaki dış kapı kitabesi:
Kitabe altı mısradır.

بر اثردر بو اثر كه مسلكى پيكرى
نوش ايده بانيسى جنّتده شراب كوثرى
لن تنالوا البرّ حتى تنفقوا مفهومين
گوش ايدينجه راهينه بزل ايتدى سيم و زرى
سويله دم جوهرله بر تاريخ امين گلدى فرى
پرناى خسرويدر جامع شهبندرى
سنه 1327

Bir eserdir bu eser ki mesleki peykeri

Nûş ede banisi cennetde şarab-ı kevseri
"Len tenalû'l-birre hatta tünfikû"[73] mefhumun
Güş edince rahına bezl etdi sim u zeri
Söyledim cevherle bir tarih Emin geldi feri
Pürnâ-yi hüsrevidir cami'i Şehbenderî
sene 1327

Kitâbede: Bu eser öyle bir eserdir ki kendi mesleğinin suretidir. Bunu yaptıran cennette kevser şarabını içsin. "Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe asla hayır işlemiş olamazsınız." Ayet-i kerime anlamını işitince, bu yolda altın ve gümüş sarfetti. Emin cevherle tarihini şöyle söylüyor, bu Şehbenderi camii genç padişahlara mahsus yeni bir camidir. Anlamını vermektedir. Son mısra da tarih düşürmüş, Noktalı harflerin toplamı 1037 etmektedir. Fer, ışık anlamındadır. Şair Emin (geldi feri) dediği için bu kelimeyi eklemeği işaret etmiştir. Dolayısıyla bu rakama "feri" kelimesinin kıymeti olan 290 eklenince 1327 hicri (miladi 1909) tarihi çıkar.

Manzumeyi Urfalı Şair Emin yazmıştır. "Fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün / fâilün" vezninde yazılmıştır.

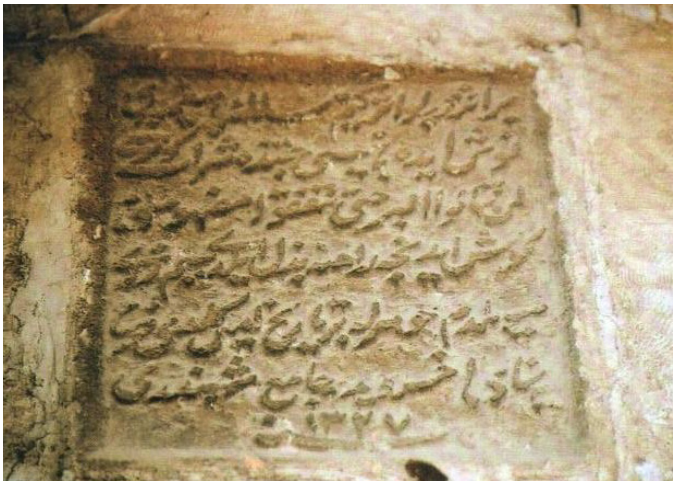

Şehbenderiye Camii dış kapı kitâbesi

[73] Kur'an-ı Kerim, (3)Al-i İmran suresi, ayet 92

Camiin son cemaat yeri cephesi doğudaki kitabesi:

حبذا شهبندری جامع بکر بك
ینه بر خیر عالی ایتدی انشا
ایدوب بو جامعی نو طرز بنیاد
جهانده ایتدی خیراتك مثل ابقا
قیلیندی فخره صلوات حمد و صلات
ویره بانیسینه اجرینی مولا
دیدی تاریخ رومی گلدی اوچلر
طشرادا شو جامع اولدی انشا
سنه 1327

Habbeza Şehbenderi Cami‘i Bekir Beg
Yine bir hayr-i ‘âli etdi inşa
Edüb bu cami‘i nev tarz-i bünyâd
Cihanda etdi hayratın misl-i ibka
Kılındı fahre salavat, hamd u salat
Vere banisine ecrini Mevlâ
Dedi tarih Rumi geldi üçler
Taşrada şu cami oldu inşâ
sene 1327

Şehbenderiye camii soncemaat doğu kitabesi

Kitabede: Bekir Bey'in Şehbenderi camiini ne güzel yaptırdığını, büyük bir hayır inşa ettiğini belirtiyor. Camii yeni tarzda yaptığını böylece cihanda devamlı sevap getiren bir yardım ve hayır yaptığını anlatmaktadır. Burada Fahr-ı kâinata salâvat getirildiğini ve Allah'a hamd edildiği söylenilmekte, bu yüzden bunu yapana Allah'ın mükâfatını bol vermesini dilemektedir. Şair Rumi üç rakam eklemekle son mısrada tarih düşmüştür. Son mısrada surların dışında bu camiin yapıldığını söylemektedir. Fakat mısrada tarih çıkarmak mümkün değildir.

Rakamla verdiği tarihi hicri 1327 (miladi 1909) dur.

Kitabenin vezni “Feilâtün / Feilâtün / Feilün”dir.

TUZEKEN CAMİ'İ KİTÂBELERİ

Türkmeydanı Mahallesi Güllüoğlu sokakta, Yıldız Meydanından Beykapısına giden yoldadır. İki kitabesi vardır.

Cami avlusunun batısındaki imam oda kitâbesi:

ماشاالله
خرابيكن عمارت اولدى همتله بو نو بنا
تمكن ايليوب حفاظ قرأتى ايدوب اجرا
الهى رحمتك ارزان قيل اصحاب غيرته
بحق سورهء اخلاصيله انّا فتحنا
سنه 1275

Maşaallah
Harabiken ‘imaret oldu himmetle bu nev bina
Temekkün eyleyüb hüffaz kıraati edüb icra
İlahi rahmetin erzan kıl ashab-ı gayrete
Bihakk-ı sure-i îhlasiyle, inne fetahna[74]
Sene: 1275

Kitâbede, bu bina harab iken himmetle yeniden imar edildiki, hafızlar burada yerleşerek kıraati devam ettirsinler. İlahî, rahmetini bu çalışanların üzerine layık et. İhlas ve İnna fetahna suresi hakkı için. Sene 1275 (miladi 1858). Anlamı ifade edilmiştir. Demek oluyor ki, cami avlusundaki bu oda bir kur'an kursu dershanesi olarak yapılmıştır. Manzume “Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün” vezninde yazılmıştır.

Cami eyvanının üzerinde kufi yazı ile yuvarlak bir zemin üzerine:

"Maşaallah
Lâilâhe illallah Muhammediin Resulallah" yazılmıştır.

[74] Kur’an-ı Kerim, (48) Ferih Suresi, 1

Minare kaidesinin kuzeyi yoldan taraf kitabesi:

عمّر هذا المناره الحاج مصطفى
سنه 1167

‘Amere haza’l-minare el-Hac Mustafa
Sene 1167

Minarenin hicri 1167 (miladi 1754) tarihinde hacı Mustafa tarafından tamir edildiği belirtilmiştir.

İmam odası kitabesi

ULUCAMİ‘ KİTABELERİ

Ulucamiin kuzeyindeki tarihi karanlık kapısı

Kendi adıyla söylenilen Camii Kebir mahallesindedir. Üç kitabesi vardır.

Ulucami batı kapısı kitabesi:
Kitabe dört satır halinde on iki mısradır.

خراب اولمشدی بو دیوار جامع
گورنجه بوراسنی هماندم
دیاقلر اوردروب قبله دیوارین
(...) اسین ایتدردی جمله تبعید
یقوب یاپماسیندن چون ایتدیگنده
انی ده غایتیله ایتدی تشیید
گوزل یاپدردی ایتدی انی اتمام
قبول ایده آنك خیراتنی حق
قونیلوب ایکی رقمدن دیندی تاریخ
ایدوب معمارینه احسانی تزیید
جزأ فردوسی ایده آکا تابید
(علی) پاشای عادل قلدی تجدید
شهر رجب 1096

Harab olmuşdu bu divar-ı cami‘
Görünce burasını hemandem
Dayaklar urdurub kible divarın
...a sin etdirdi cümle teb‘id
Yıkup yapmasından çün etdiginde
Anı da ğayetiyle etdi teşyid
Güzel yapdırdı etdi anı itmam
Kabul ede anın hayratını Hak
Konulup iki rakamdan dendi tarih
Edüb mi‘marına ihsanı tezyid
Ceza-i Firdevs'i ede ana te'bid
(A)li Paşa-yi ‘adil kıldı tecdid
Sene: 1096

“Mefâîlün / Mefâîlün / Feilün” vezninde yazılan bu kitabede kısaca şunlar ifade edilmektedir: Bu caminin duvarlarının harab olduğunu görünce, hemen o anda kible divarına destek vurdurdu. Bütün camiyi bu desteklerle kuvvetlendirdi. Hak Taala Onun hayratını kabul etsin. İki rakam ilave etmek suretiyle tarihi söylenildi. Mimarına bol bol ihsan

versin. Bu camiyi yeniden tamir ve imar eden Adil Ali Paşa'yı Firdevs cenneti ile ebedi mükâfatlandırsın.

Kitâbe sülüs hattı ile yazılmıştır. Kitabedeki kırık yerlere nokta koyarak belirtmeye çalıştık. Tamirin yapıldığı ve kitâbenin yazıldığı tarih hicri 1096'dır. Bu miladi 1684 etmektedir. Son mısranın ilk kelimesinin ilk harfi kırılmıştır. Bu yüzden Camiyi tamir eden paşanın adı belli olmamaktadır.

Ulu Cami batı avlu kapısı kitabesi

Ulu Cami'nin bu tamirini yaptıran paşa, Şeyh Mes'ud hazretlerinin türbesini de tamir ettirmiştir. Oradaki kitâbede paşanın adı açıkça okunmakta olup, Ali'dir. Bu duruma göre. Bu kitâbedeki "li" harfine bir "ayn" harfi ilave edilince "Ali" ismi çıkmaktadır. Bu mısrada tarih düşürülmüş olduğundan ebced hesabına göre harflerin toplamı 1094 eder. Bu rakama iki eklemek suretiyle 1096 hicri tarihi çıkmış olur. 1096 ise miladi 1684 tarihini vermektedir. Ulucami'nin en eski tamir tarihi, Ali Paşa'nın yaptırmış olduğu bu tamirdir. Ali Paşa o tarihte Urfa Valisi'dir. Ulucami'nin bu tamir tarihinden daha eski tarihi ise, Alaaddin oğlu Hasan adındaki bir emir tarafından miladi 1384 tarihli vakfiye tarihidir.

Ulucami 1170–1175 tarihlerinde Zengilerin Hükümdarı Mahmut Nurddin Zengi tarafından inşa edilmiştir.

Ulucami iç doğu kapısı kitabesi:
Kitabe dört satırdır.

جدد هذا الجامع الكبير فى زمان حين
و المحتاج المنير(...) (...)
رحمه الله الملك المعين الاعظم
المحسن صاحب الخير و الحسناة
و الاعيان الحاج فيروز بيك قبل الله منه.
فى سنه اربع و تسعين و مائة و الف

Ceddede haza'l-cami‘e’l-kebire fi zamani hin
ve'l-muhtacü’l-münirü (...) rahimehullahu’l-melike’l-
mu‘inü’l-a‘zam el-muhsin sahibü’l-hayri ve'l-hasanati
ve'l-a‘yani el-Hac Firuz Beg kabbelallahu minhu.
Fi seneti erba‘a ve tis‘ine ve mieti ve elf.

Kitâbede; Bu büyük camii, Ulucamii, Allah'ın rahmeti ve nuruna muhtaç olduğu zamanda, hayır ve hasanat sahibi ve a'yandan Hacı Firuz Bey, yeni baştan tamir etmiştir. Allah hayrını ondan kabul buyursun. Senesi 1194 dür denilmektedir. Ulucamiin tamirinden bahseden bu kitâbe, Urfa'nın birçok camiinde adı görülen Firuz Bey tarafından hicri 1194 (miladi 1780) tarihinde yazılmıştır. Ulucamiin dış batı kapısındaki tamir kitâbesinde belirtilen tamirden sonra, 1780 tarihinde Ulucamiin tümünün Hacı Firuz Bey tarafından tamir edilmiş olduğu görülmektedir.

Ulucami iç kapılarından ortadaki kapının kitabesi:
Kitabe yedi satır halinde on dört mısradır.

جامع شریف (ایتدی نظر الهمم) و الاحیا
(...) (...) (...) خیر اوفی
تعمیره و تجدیده (...) ثری
یاپدی نیجه مساجد نیجه جامع احیا
تعمیر جامع رها او مکان کبیر
اشبو (مسجد) شریفی هم تمنا
بحمدالله تعالی (...) (...)
اول مسعوده حاجاتی ایله صبح و مسا
گوردی بو معبدی (...)
(...) (...) ایلدی احیا
اما جاینه صرف ایلدی نقد همت
(...) (...) (...)
ویردی بو نو اثره مسکون تاریخ
شمدی گلر بر صداء هاتف اصلا
سنه 1193

Cami'i şerif (etdi nazare'l-himem) ve'l-ihyâ
(...) (...) (...) hayr-i evfâ
Ta‘miruhu ve tecdiduhu (...) serâ
Yapdı nice mesacid nice cami‘i ihyâ
Ta‘mir-i cami‘i Ruha o mekân-i kebir
İşbu (mescid-i) şerifi hem temennâ
Bihamdillahi Ta‘ala (...)
Ol mes‘ude hacâtı ile subh û mesâ
Gördü bu ma‘bedi (...)
(...) (...) eyledi ihyâ
Amma cayine sarf eyledi nakd-i himmet
(…) (…) (…)
Verdi bu nev esere meskun tarih
Şimdi gelir bir sada-i hatif aslâ
Sene: 1193

Birçok yeri kırılmış olan bu kitâbe, iyi okunamadı. Hayır ve hasenat sahibi - her ne kadar ismi geçmiyorsa da – diğer tamir kitabesiyle aynı tarihi gösterdiğinden, Hacı Firuz Bey tarafından hicri 1193 (miladi 1779) tarihinde tamir edildiğini belirtmektedir. Kitâbede, Birçok cami ve mescid tamir ettirdiğini ve bütün çalışmalarını, servetini bu uğurda gece gündüz sarfettiğini belirtmektedir. O bakımdan kırık ve bozuk yerlerde Firuz Beyin adının geçebileceğini sanmaktayız.

Kitabe "mefûlü / mefâîlü / mefâîlü / fa'lün" vezninde yazılmıştır.

YENİ ÖMERİYE CAMİ‘İ KİTÂBELERİ

Yeni Omeriye Cami'i, Kurtuluş mahallesi Mısır sokakta, Beykapısına giden yoldadır. İki kitabesi vardır.

Cami'in güney dış kapısı kitabesi:
Kitabe üç satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم.
هذا المسجد المبارك عمّر الاستاد
محمد ابن احمد الى رحمة الله تعالى
سنه عشر و ستّمائة
طلب الاجرالله تعالى غفرالله له و لوالديه
و لجميع المومنين

Bismillahirrahmanirrahim. Haza’l-mescid
el-mübarek ‘ammere el-fakir
Muhammed ibni Ahmed ila rahmetullahi ta‘ala
sene ‘aşere ve sittemie.
Talebe’l-ecrillahi ta‘ala. Ğafereallahu lehu
ve livalideyhi ve li-cemi‘il-muminin.

Kitabe oldukça silinmiş eski kitâbedir. Kitabede bu bilgiler verilmektedir:

Bismillahirrahmanirrahim. Bu mübarek mescid Ahmed'in oğlu ustad Muhammed tarafından tamir edildi. Hicri 610 (miladi 1214) senesinde – Allah kendisine rahmetini esirgemesin – tamir edilmiştir. Allah'tan mükâfetını isteyerek, Allah kendisini, ana ve babasını ve bütün mü'minleri mağfiret etsin.

Yeni Ömeriye güney Camii dış kapısı kitabesi

Yeni Ömeriye camii avlusundaki imam odası kitabesi:

حسن حجرهء جوهرين تاريخه رونق بخش ايدر
عمريه جامعيندن بر ضيا قاپميش مگر
1327

Hüsn-i hücre-i cevheri tarihe revnak bahşeder
‘Ömeriye Cami'inden bir ziya kapmış meğer
1327

Cevher gibi hücrenin güzelliği tarihe parlaklık bağışlar. Meğerki bu oda, Ömeriye Camiinden bir ziya kapmıştır. Anlamına gelen bu beyit, hicri 1327 (miladi 1909) tarihinde bu odanın yapıldığını belirtmektedir.

Son mısradaki noktalı harflerin toplamı hicri 1327 (miladi 1909) tarihini vermektedir. Manzume "Fâilâtün-Mefâilü-Fâilâtün-Fâilün" veznindedir.

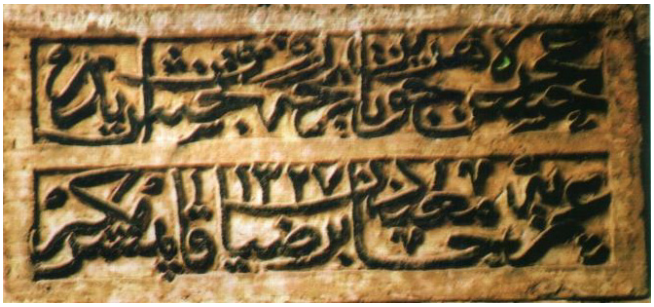

Yeni ömeriye Camii avlusu imam odası kitabesi

YUSUF PAŞA CAMİİ KİTABELERİ

Yusuf Paşa Camiinden görünüş

Yusuf Paşa mahallesinde, Sarayönü caddesindedir. Üç kitabesi bulunmaktadır. Cami avlusunun Sarayönü Caddesine açılan doğu kapısı üzerinde de bir kitabe bulunmakta idi. Fakat ne yazık ki harf devriminin gadrine uğramış ve kazıtılmış, kitabe okunamayacak duruma gelmiştir.

Yusuf paşa camii avlusundaki mihrab kitabesi:
Kitabe üç satır halinde altı mısradır.

بارك الله فيض حق گلدكده حاجى اسعده
جامعك صحننى تعمير ايلدى اول ذى كرم
بلكى مأمولدر ويره (ايزد) تعالى اجرينه
دار عقباده مقابل حورى و باغ ارم
گلدى هاتفدن مبشّر سويلدى تاريخنى
چكمه غم سن اهل جنتسين ديدى صاحب كرم
سنه 1267

Barekallah feyz-i Hak geldikde Hacı Es‘ad'e
Cami‘in sahnini ta‘mir eyledi ol zi-kerem
Belki me’muldur vere (İzd) ta‘ala ecrine
Dar-ı ‘ukbada mukabil huri ve bağ-ı İrem
Geldi hatıfdan mübeşşir söyledi tarihini
Çekme ğam sen ehli cennetsin dedi sahib-i kerem
Sene: 1267

Kitâbe, talik hatla ve "Fâilâtün-Fâilâtün-Fâilâtün-Feilün" vezninde yazılmıştır. Hicri 1267 (miladi 1850) tarihinde tamir edilen avlunun mihrab kitâbesidir. Hacı Es'ad adında bir hayirsever tarafından tamir edildiği belirtilmektedir. Bütün kitâbelerde olduğu gibi, bunun da son mısrasında tarih düşürülmüştür.

Yusuf paşa camii avlu mihrab kitabesi

Cami avlusunun batısındaki oda kitâbesi:
Kitabe dört mısradır.

اهل خيرين الله ديلر اشبو نعيم همتى
ديديلر تجديد رسميله بو دورلى زينتى
حمد لله لطف حق ايله بولوب انابتى
انشأ تاريخ ايله اردى بناده صنعتى
سنه 1289

Ehli hayrin Allah diler işbu na‘im himmeti
Dediler tecdid-i resmiyle bu dürlü ziyneti
Hamdulillah lütf-i Hak ile bulub inâbeti
İnşa-i tarih ile erdi binada san‘ati
sene: 1289

Kitâbede, Allah'ın verdiği nimet ile hayır ehli, bu odayı yeniden bir şekil vererek süslediler. Allah'a hamd olsun, Hakk'ın lütfü ile günahları terk ederek hakk'a dönüldü. Binada ki san'at inşa tarihi ile sona erdi, denilmektedir. Hicri 1289 (miladi 1872) tarihinde bu oda yaptırılmıştır. Kitâbe celi talik hattı ile yazılmıştır. “Fâilâtün-fâilâtün-fâilâtün-fâilün" vezninde yazılmıştır. Son mısrada tarih düşürmüştür. "ile erdi binada san'ati" cümlesi ile "Hamdulillah lütf-i Hak ile" cümlesinin harflerinin toplamı yapılış tarihini vermektedir. Manzume Lütfi adındaki şairindir.

Yusuf paşa camii avlusunun doğusunda imam odası kitabesi:
Altı mısradır.

حجره لر اولمش گورنجه سرتسر مشرف خراب
(بحر غیرت موج اوروب قالدیردی بی حد حباب)
اوردی بر خدمت یولنده حضرت ربك بو کز
باب لطفندن اکا ویرسون اجر بی حساب
یدیلر گلدی لطفیا جوهرین تاریخ دیدی
ایتدی همت سرتسر آبادینه عبدالوهاب
سنه 1296

Hücreler olmuş görünce serteser müşrif harab
(Bahr-i ğayret-i mevc urub kaldırdı bî had habâb)[75]
Urdu bir hizmet yolunda hazret-i Rabb'in bu kez
Bâb-ı lütfünden ana versun ecr-i bî hisab
Yediler geldi Lütfiyâ cevherin tarih dedi
Etdi himmet serteser abadına Abdulvahhab
Sene: 1296

[75] İkinci mısra (Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 127) den faydalanılmıştır.

Kitâbede, odaların harab olmaya yüz tuttuğunu görünce, deniz dalgalarının gayretiyle vurarak sayısız su kabarcıkları kaldırması gibi, Abdulvahab Efendi de bu hizmet yoluna baş vurdu. Allah, kendisine lütüf kapısından sonsuz mükâfatlar versin. Ey Lütfi, yediler geldi, cevher tarih dediler ki, Abdulvab Efendi bu odaların hepsini baştanbaşa yapılmasına himmet etmiştir. Anlamı çıkmaktadır. kitabe "fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / feûl" vezninde yazılmıştır. Son mısrada cevher tarih düşürmüştür. Tamirat hicri 1296 (miladi 1879) da yapılmıştır.

Yusuf Paşa Camiini yaptıran Urfa valisi Paşa, Urfa-Rakka Valisi Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa'nın bu cami için düzenlediği vakfiye hicri 1122 (miladi 1710) tarihlidir.

Camiin doğu tarafındaki avlu kapısının kitabesi kazılmış olduğundan ne yazıldığı belli değildir. Bu bakımdan camiin adına hiç bir kitâbesinde rastlayamadık. Yalnız cami minberinin kenarında 1121 hicri (miladi 1709- 10) tarihi yazılmıştır.

Bu devirde yaşayan Urfa'lı Şair Nabi de Yusuf Paşa camiine bir kitâbe yazmıştır. Divanında yer alan bu kitâbeyi, hem düşürdüğü caminin yapılış tarihi bakımından, hem de güzel bir edebi eser olması bakımından buraya almayı faydalı bulduk.

YUSUF PAŞA CAMİİNE ŞAİR NABİNİN YAZDIĞI KİTABE[76]

صاف طبع وکلا قدر شناس وزرا
اهل خیر وزرا حضرت یوسف پاشا
اولیجق سایه ء ایام صفا بخشنده
غبطه فرمای جنان شهر دلارای رها
ایلدی نیت خیرات عماراته شروع
ایلدی آخرتن کندی الیله احیا
اوردی بر جامع نورانی پر فیضه اساس
که تماشاسنه چشم اچدی سپهر مینا
بویله بر جامع پاکیزه بنا ایلدیگیم
ایندیلر سیرینه سکّان سماوات علا
گورینور صدر سوادنده بناسی شهرك
سطر فرمان و برات اوزره مثال طغرا
بویله بر خیره موفق اولوب آخر ایتدی
نامنی دفتر دیوان بقاده ابقا
دخی بویله اثر خیری رهاده چوقدر
ایلدی جمله سنی یرلو یرنده اجرا
اثر خیرین ایده حضرت الله قبول
حشره مغفرت و رحمتنه ایده سزا
نابیءداعی خلوص ایله دیدی تاریخین
جنّته موجب اوله جامع یوسف پاشا

Saf-ı tab'-ı vükela kadirşinas-vüzera
Ehl-i hayr-ı vüzera Hazret-i Yusuf Paşa
Olıcak saye-i eyyam safabahşinde
Gıbta ferma-yi cinan şehr-i dilara-yı Ruha
Eyledi niyyet hayrat-ı 'imarate şüru'
Eyledi ahiretin kendi eliyle ihya
Urdu bir cami'i nurani pür feyze esas

[76] Nabi, Divan, İstanbul 1292, s. 101–102

Ki temaşasına çeşm açdı sipihr-i mina
Böyle bir cami‘-i pakize bina eyledi kim
İndiler seyrine sukkân-ı semâvât-ı alâ
Görünür sadr-ı sevadında binası şehrin
Setr-i ferman u berat üzre misal-i tuğra
Böyle bir hayre muvaffak olub aher etdi
Namını defter-i divan-ı bekada ibka
Dahi böyle eser-i hayri Ruhada çokdur
Eyledi cümlesini yerli yerinde icra
Eser-i hayrın ede Hazret-i Allah kabul
Haşirde mağfiret ve rahmetine ede seza
Nabi-i dai hulus ile dedi tarihin
Cennete mucib ola camii Yusuf Paşa

Kitâbede: Kadir kiymet bilen vezirlerden hayır yapmasını seven Yusuf Paşa hazretleri, safa bahşeden günlerinde, cennetlerin ğıbta ettiği gönül alıcı Urfa'da hayr işleri yapmaya niyet etti. Böylece kendi eliyle ahiretini ihya etti, kazandı. Öyle nurlu ve feyiz dolu bir cami temelini attı ki, gökyüzü onu görebilmek için gözlerini açtı. İşte böyle pâk, temiz bir cami yaptırdıki gökyüzünün sakinleri olan melekler, onu seyretmek için yer yüzüne indiler. Berat ve ferman yazısı üzerine vurulan tuğra gibi, şehrin ortasında caminin binası uzaklardan görünmektedir. Böyle bir hayrı yapmaya muvaffak olduğu için, adını ahirette beka divanı defterine yazdırdı. Bunun gibi, Urfa’da lüzum olduğu yerlerde birçok hayır eserleri yaptırmıştır. Allah bu hayırlı eserini kabul etsin ve onu mahşer günü mağfiret ve rahmetine layık eylesin. Nabi ihlâsla tarihini şöyle dedi ki Yusuf Paşa Camii cennete mucib olsun. Anlamını ifade etmektedir.

"Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / feûl" vezninde yazdığı bu manzumenin son mısrasında düşürdüğü tarih tam olarak 1121 hicri (miladi 1709) tarihini vermektedir. Ayrıca manzumenin altında rakamla veya yazı ile hiç bir tarih yoktur. Bu duruma göre camiin minberi üzerindeki tarih camiin yapılış tarihidir.

Yusuf Paşa Camiinin üzerinde, cami yapılışını belirten bir kitâbe bulunmamaktadır. Nabi'nin yazdığı bu kitâbe de her halde sadece Nabi'nin defterinde yazılı kalmıştır.

MEDRESE KİTABELERİ

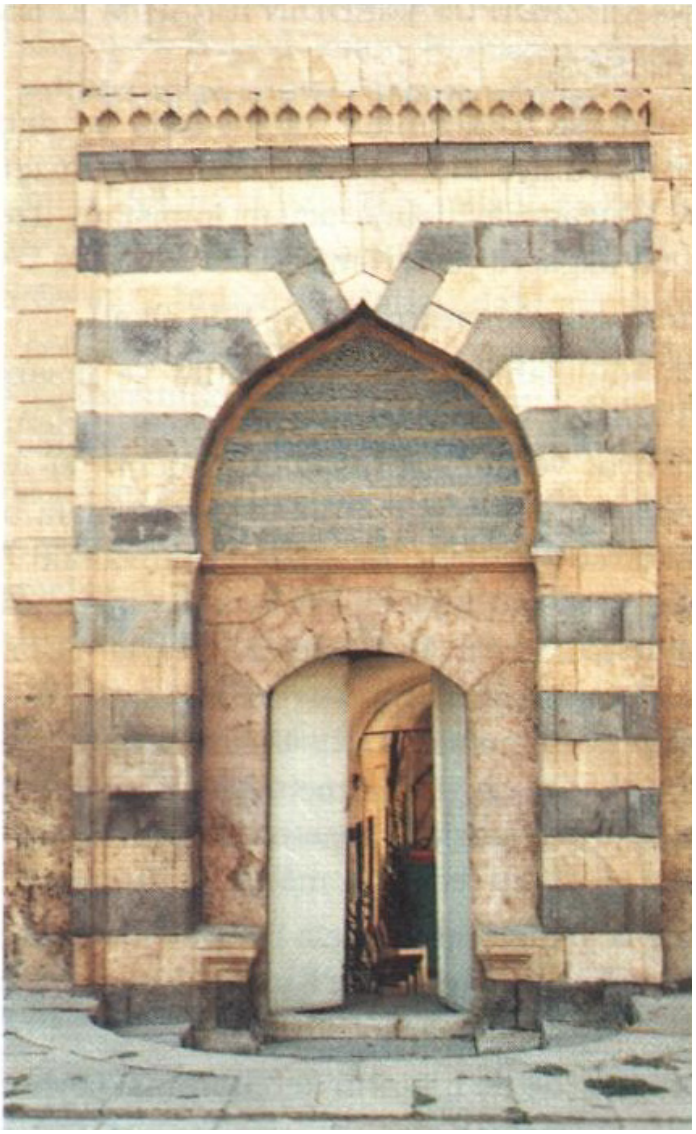

Nakibzade Medresesinin Ulucami avlusundaki kapısı

ABBASİYE MEDRESESİ KİTÂBELERİ

Kurtuluş Mahallesinde Karakol Sokakda, Ağcami (Nimetullah) cami'i avlusunda bulunan bu medrese, cami' avlusunun kuzeyinde bulunmaktadır. Medrese dershanesinin kapısı üzerinde bulunan kitâbe silik olup, siyah boya ile oldukça bozuk bir şekilde boyanmıştır.

Abbasiye Medresesi

Medrese kapısı üzeri kitabesi:
Kitabe dört mısradır.

بهر تحصيل علوم اشبو مقامه لله
بانىء تدرسه ايتدكده خلوصيله بنا
نقطه سك قصر هاتف ديدى اولدى تاريخ
ايلدى بويله نو حجره يى عبّاس اغا
1107

Beher tahsil-i ulûm işbu makama lillah
Bani-i tedrise etdikde hıılusiyle bina
Noktasın kasr hatif dedi oldu tarih
Eyledi böyle nev hücreyi Abbas Ağa
1107

"Mefâilün-feilatün-feilatün-feilün" vezninde yazılmış olan bu kitâbe, bu odaların hicri 1107 (miladi 1695) tarihinde Abbas Ağa tarafından medrese olarak yaptırıldığını göstermektedir. Böylece Osmanlı devrinde Urfa'nın ilk medreselerinden biri olduğu anlaşılmış olur. Kitâbe ezcümle şu anlamdadır:

"Bu medreseyi, her bir ilimi, Allah için tedris etmek için ihlâs ile bina etti, yaptırdı. Abbas Ağa bu medresenin inşa tarihini, noktalı harflerin toplamı ile söylemiştir." Demekte olup, son mısrada noktalı harfler toplandığında hicri 1107 (miladi 1695) tarihini verir.

Abbasiye Medresesi Kitabesi

ÇAKERİ CAMİİ SİBYAN MEKTEBİ KİTABESİ

Pınarbaşı mahallesinde Çakeri Camiinin bünyesindedir. Kitabe dört mısradır.

صاتوب حاجی محمد خواجه نگ اغاچ لریگ جمله
دلیل اولدی عزب اغاسی الحاج بکر اغا
یاپلدی مکتبی طفلان ایچون بر حجرهء دلکش
سقوط ششله نفس تاریخنه چك عدمییا املا
فی سنه 1260

Satub Hacı Muhammed H'ace'nin ağaçların cümle
Delil oldu azab ağası el-Hac Bekir Ağa
Yapıldı mektebi tıflân içün bir hücre-i dilkeş
Sükût-i şeşle nefis tarihine çek Admiyâ imlâ
Fi sene: 1260

Kitâbede; Hacı Muhammed Hocanın bütün ağaçlarını satarak, Azab Ağası Hacı Bekir Ağa'nın da önderliğiyle, küçük çocukların okuyacakları okul için gönül alıcı bir oda, dershane yaptırdığı belirtildikten sonra Şair Admi'nin de nefis bir tarih düşürdüğünü anlatmaktadır.

Bu kitâbenin bulunduğu dershane, Çakeri Camiinin batısında ve üst katındadır. Bakımsızlıktan harabe halinde kullanılmamaktadır.

Şair Admi son mısrada "tarihine" kelimesinden altı çıkarmakla tarih düşürmüştür. "Tarihine"kelimesinin karşılığı 1266'dır. Bu rakamdan 6 rakamını çıkarmakla dershanenin yapılış tarihi olan hicri 1260 (miladi 1843- 44) tarihi çıkar.

EYYUBİ MEDRESESİ KİTABESİ

Camii Kebir Mahallesinde Ulucamiin doğu kapısı dışındadır. Medrese binası zamanımızda mevcut değildir. Kitabesi Ulucamiin doğu kapısına bitişik olan duvar üzerindedir. Kitabe yedi satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم
امر بعمارة هذه المدرسة المباركة العبدالفقير
الى رحمة الله تعالى عمر ابن شاهان الدنيا
ابن ايّوب رحمة الله تعالى و امر (...)
و له الملك المنصور ناصرالدين
محمد بن عمر فى دولت مولانا
الملك (صلا)ح الدين يوسف بن ايّوب
على صاحب العمار والشان
على يد الفقير الى رحمة الله خلّد (لله ملكه)
سنه سبع و ثمانين و خمس مائه

Bismillahirrahmanirrahim
Emere bi-‘imâreti hazihi'l-medreseti'l-mübareketi
el-abde'l-fakir ila rahmetillahi ta‘ala Ömer îbni
Şâhân ed-dünya ibni Eyyub rahimehullahi ta‘ala
ve emere (...) ve lehu’l-mülk el-mansur Nasırüddin
Muhammed bini ‘Ömer fi devleti Mevlânâ el-Melik
(Sala) haddin Yusuf bin Eyyub ‘ala sahibi’l-‘imari ve'ş-şan.
‘Ala yedi'l-fakiri ila rahemetillahi hallade(Allah mülkehu)
Senete seb‘a ve semanine ve hamse mie.

Kitabede hicri 587, miladi 1191 tarihinde bu medresenin **Salahaddin Eyyubî** zamanında kardeşi **Şahinşah Şahaneddünya**’nın oğlu **Takıyüddin Ömer**’in (ö.1191) emri ve Takıyüddin Ömer’in oğlu **Mansur Nasıreddin Muhammed**’in emri ile yaptırılmış olduğu kaydedilmiştir. Takıyüddin Ömer 1191 senesinin Eylül ayında vefat

edince yerine oğlu **Mansur Nasıreddin Muhammed** geçti ve Medreseyi o tamamladı.

Bu kitâbe 1927 Urfa Salnamesinde de ufak farklarla aynı kaydedilmiştir.

Urfa'daki en eski kitâbelerden olan bu kitâbenin ve diğerlerin daha dikkatlice korunması gerekmektedir. Ecdattan bize kalan bu bir iki yadigârı da kaybetmeyelim.

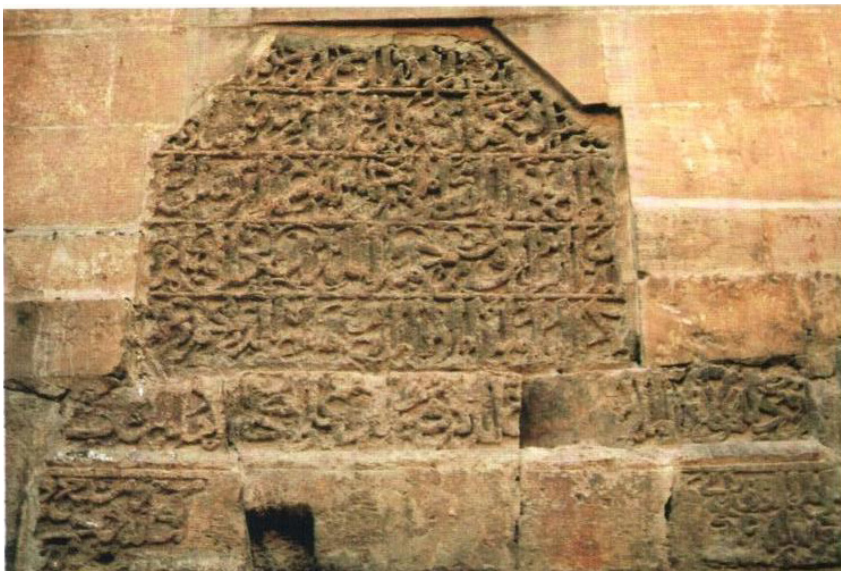

Ulu Camiin doğusunda kalan Eyyubi Medresesi kuzey duvarı
Eyyubi devri kitabesi

HALİLÜRRAHMAN MEDRESESİ KİTÂBELERİ

Medrese, Halilürrahman Camiinin avlusunda ve Halilürrahman gölünün batı tarafındadır.

Bulunut Hocanın ders verdiği batı medrese odası

Camiin batısındaki medrese odası kitâbesi:
Odanın kapısı kuzeye bakmaktadır. Kitabesi üç satırdır.

قال(ال) نبی علیه السلام
انا مدینة العلم و علی بابها
سنه 1189 نمقه الفقیر حقی النائب بمدینة الرها

Kale (el-)Nebîyü aleyhisselam
Ene medinetü'l-'ilm ve Ali babuha
Sene 1189 nemakahu'l-fakir Hakkı en-Naibu bi-medineti'l- Ruha

Kitâbede: "Peygamber Aleyhisselam dedi ki: Ben ilmin şehriyim ve Ali de onun kapısıdır." Sene 1189 (miladi 1775) yazan fakir Hakkı Urfa şehri naibi. Anlamındadır.

Bu oda Halilürrahman medresesinin dershanesi idi. Kitabenin yazılış tarihi hicri 1189 (miladi 1775) tarihidir. tarihin altında hattatın imzası yeralmıştır. Simdi cami görevlisinin oturduğu odadır.

Halilürrahman Medresesi, yarım kubbeli dershane

Camiye batıdan bitişik dershanenin kible duvarındaki kitabesi:
Şimdi bu dershanede kadınlar için hem mescit ve hem de ziyaret yeri olarak kullanılmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم
واتخذوا من مقام ابراهيم مصلّى

Bismillahirrahmanirrahim
Ve'ttahazû min makami İbrahime musalla.[77]

Halilürrahman medresesi yuvarlak yarım kubbe kitâbesi:
Kitabe yedi satır halinde olup on dört mısradır.

[77] Kur'an-ı Kerim, (2) Bakara suresi, 125

حضرت عبدالعزيز خان دولتى
بولمده اثار خيرات ايله فزو(ن) اعتزاز
اولدى تجديدينه چونكه بو مقام اقدسك
بنده سى درويش على پاشا كمالي چاره ساز
مشرف اولمشدى خرابه انقلاب دهريله
بولدى بو بنياد ايله حقه كه شمدى امتياز
يعنى اوقاف مديرى مصطفى (افندى) همان
امر آلوب انشاسنه قيلدى قيام و اهتزاز
بويله بر اثار بى همتايه همّت قيلديلر
ايلسون حق آنلرك اق(بال) عمرنده دراز
ما حصل بو بقعه نك اعمارى بولدى طرز نو
حجره و درسخانه و ايوان هب رونق طراز
طرح ايدوب صابر دبير چرخ پر تاريخ تام
قبهء مينايه نو كاشانه اولوب رشكساز
سنه 1288

Hazret-i Abdulaziz Han devleti
Bulmada asar-ı hayrat ile füzu(n) i‘tizaz
Oldu tecdidine çünkü bu makam-i akdasın
Bendesi Derviş Ali Paşa kemali çaresâz
Müşrif olmuşdu haraba inkılab-i dehriyle
Buldu bu bünyad ile hakka ki şimdi imtiyaz
Yani evkaf müdürü Mıstafa (Efendi) heman
Emr alub inşasına kıldı kıyam u ihtizaz
Böyle bir asar-ı bî hemtâya himmet kıldılar
Eylesün Hak onların ik(bâl)-ı ömründe dıraz
Mahasıl bu buk‘a'nın i‘marı buldu tarz-ı nev
Hücre ve dershane ve eyvan heb revnak tıraz
Tarh edüb Sabır debir-i çarh-i pür tarih-i tam
Kubbe-i Minâya nev kâşane olub reşk-saz
Sene: 1288

Halilürrahman medresesinin yarım kubbe halinde olan dershanesinin kapısı üzerinde olan bu kitâbe şunları anlatmaktadır.

"Sultan Abdulaziz Han zamanında hayrat eserleri çoğaldı ve kıymetlendi. Çünkü Sultanın bendesi Derviş Ali Paşa, bu kutsal makamı yeniledi. Zamanın geçmesiyle burası harabe olmaya yüz tutmuş iken bu bina ile gerçekten diğerlerine karşı bir özellik kazandı. Yani Evkaf Müdürü Mustafa Efendi, bu medresenin inşasına emir alarak hemen harekete geçti. Böyle bir eşsiz benzeri olmayan eserin yapımına dikkat gösterdi. Hak taala onların mutlu hayatlarını uzun etsin. Hâsılı bu yerin yapımı yeni bir tarz ve uslupla tamamlandı. Medresenin odası, eyvan ve dershane parlak bir şekil aldı. Şair Sabır, Göğün yazıcılarına tam tarihini düzenleyerek, yeni yapılan odanın gök kubbeyi gıpta ettirdiğini söyledi."

Bu medrese, Sultan Abdulaziz Han (1861–1876) devrinde Derviş Ali Paşa tarafından 1288 (miladi 1871) tamir ettirilmiştir. Manzumeyi yazan şair Sabır'dır. "failatün-failatün-failatün-failün" vezninde yazılmıştır.

Halilürrahman Medresesi Kitabesi

HASAN PADİŞAH MEDRESESİ KÜTÜPHANESİ KİTABESİ:

Hasan Padişah Camiinin avlusunda olan medrese şimdi yıkılmıştır. Kütüphanede medresenin içinde bulunuyordu. Kitabesi sekiz mısradır.

اهل خیرات و علوالاحسانی
اولدی اثاری بو نو کاشانه
جنت تجری تحتین الانهار
دینسه لایق بو قصر ذی شانه
جناب حاجی مصطفی حافظ
قلدی همت اساس بنیانه
اوقو ابجد ایله حکمت تاریخ
پك محلنده نو کتبخانه

Ehl-i hayrat ve ulü'l-ihsanı
Oldu asarı bu nev-kâşâne
Cennet-i tecri tahtin el-enhar
Dense layık bu kasr-ı zi-şâne
Cenab-ı Hacı Mustafa Hafız
Kıldı himmet esas-ı bünyâne
Oku ebced ile hikmet tarih
Pek mahallinde nev kütübhane[78]

Kitâbede, başta Hacı Mustafa Hafız olmak üzere, hayır sahiplerinin yardımlariyle bir kütabhane yapıldığını, ebced hesabı ile tarih düşürdüğünü ve yeni kütübhanenin tam yerinde olduğunu belirtmektedir. Son mısra harfleri hicri 1293 (miladi 1875) tarihini vermektedir. Ayrıca kitabenin altında tarih yazılmamıştır. Hasan Padişah Camiinin medrese bölümü, şimdiki minaresinin genişliği boyunca cami avlusunun kuzey kenarında bir sıra odalar halinde uzanıyordu. Burası yıkılınca, medrese ve kütübhane ortadan kalktı. Kütübhane kitâbesi de kayboldu. Yıkılmadan önce merhum Bedri Alpay bu kitâbeyi yanına not almıştı.

[78] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, 1986, I, 91

Hacı Mustafa Hafız (1829–1908) tarihlerinde yaşamış Urfa'nın büyük âlimlerindendir. Kendisi Halilürrahman Medresesi müderrisi idi.[79]

Kitâbeyi devrinin meşhur şairi Hikmet yazmıştır. Kitabe "fâilâtün / fâilâtün / fa'lün" veznindedir.

[79] Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, Şanlıurfa 1996, s.261

İBRAHİMİYE MEDRESESİ KİTABESİ

İbrahimiye Medresesi, Pınarbaşı mahallesinde velibey sokakta Dabakhane cami'i avlusundan girilen ve camiin kuzeyinde ayrı bir avlu içindedir.

İbrahimiye medresesi kapı kitabesi

Cami' avlusunun kuzeyindeki medrese kapısı üzerindeki Celi sülüs hat ile yazılmış olan kitabe:

Kitabe küçük bir taşta iki kısa satır, uzun bir taşta da iki uzun satır olmak üzere dört satır halinde yazılmıştır.

Küçük bir taştaki kirabe:

(ب)نا محلا لتدريس الشريف الحاج ابراهيم
(تمّت) فى سبيل الله مؤرخ القران
فى تاريخه فيها كتب قيمة بالله

Uzun taştaki kitabe:

عمّر هذه المدرسة الشريفة لوجه الله الكريم و طلباً
لمرضات رحيم و اتّباعا لقوله تعالى و ما تقدموا
لانفسكم من خيرتجدوه عندالله الفقيرالى الله تعالى
الحاج ابراهيم افندى ابن الحاج قاسم افندى
غفرالله لهما فى سنة ستّ و ثلاثين و مائة و الف

"(be)na mahallen litedrisi'ş-şerifi el-Hac İbrahim (temmet) fi sebilillahi müverrihü'l- Kur'an fi tarih. Fiha kütüb kayyimetün. Billah.

Ammere hazihi'l-medresete'ş-şerifete livechi-Allahi'l-kerimi ve taleben li-mardati Rahim ve'ttibâ'en li-kavlihi ta'ala ve ma tükaddimû lienfüsiküm min hayrin teciduhu indallahe'l-fakiru ilaallahi ta'ala el-Hac İbrahim Efendi ibni el-Hac Kasım Efendi ğafarallahu lehuma. Fi seneti sitte ve selasine ve mietin ve elf."[80]

Kitabeden anlaşıldığına göre daha önce de medrese olan bu bina Hacı Kasım Efendi'nin oğlu Hacı İbrahim Efendi tarafından hicri 1136, miladi 1723 senesinde yeniden tamir ve bina edilmiştir.

Üstteki küçük taş üzerine yazılmış olan:

"فيها كتب قيمة بالله = fiha kütübün kayyimetün[81] billah"

Cümlesinin Arap harflerinin toplamı ebcet hesabına göre kütüphanenin yapılış tarihi olan hicri 1136 senesini vermektedir.

[80] Parantez içindeki kelimelerin yerinde olması gereken kelimeler bozuk olduğundan kendim tahminen yazdım.
[81] Kur'an-ı Kerim, (98) Beyine suresi / 3

İbrahimiye Medresesi olarak meşhur olan bu medresenin içinde bir de kütüphanesi mevcuttur.

Hicri 1136 (miladi 1723) de tamir edilmiş olan bu medreseye, Hacı İbrahim Efendi 1725 tarihinde de vakfiye hazırlamıştır.

Medresenin avlusundaki dershane kapısı kitâbesi:

İki satırdır.

تاريخ المدرسة هى خالصة
فى سنة 1136

Tarihü'l-medreseti Hiye halisetün
Fi seneti 1136

Medresenin içindeki dershanenin kapısı üzerine yazılmıştır. Bu medresenin tarihini veren bir kitâbedir. "Hiye halisetün" kelimesi hicri 1136 (Miladi 1723) senesini vermektedir.

NAKİBZADE MEDRESESİ KAPI KİTABESİ

Nakibzade medresesi, Camiikebir mahallesinde Ulucami avlusunun doğusuna bitişiktir.

Nakibzade İbrahim Efendi Medresesi Ulucami Avlusu İçindeki Kapı Kitabesi:

Kitabe yedi satırdır.

بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقتى
الحمدلله الّذى و بنعمته و احسانه تتّم الصالحات
وعلى رسوله اذكى السلام و انمى التحيات و آله
و اصحابه نجوم الهدات و بعد قد تم وكمّل بعونه تعالى
بنأ هذه المدرسة الشريفة بعمارة الموفق للبر و الخيرات
و المبشر باشارة من جاء بالحسنة فله عشر حسنات
السيّد الفاضل والامجد الكامل فخر المدرسين
المكرم الحاج ابراهيم افندى الملقب بعصام الدين الشهير
بنقب زاده دامت عليه النعمة و السعادة قبل الله منه
و جعلها خالصة لوجهه الكريم و نفعه بها و اتاه من
لدنه اجراً عظيماً يوم لا ينفع مال و لا بنون الا من
اتى الله بقلب سليم انه هو السّمع العليم و ذلك فى
سنة ستّت و تسعين و مائة و الف
كتبه الفقير السيد الحاج عبدالرحيم
المصورى النائب الرها

“Bismillahirrahmanirrahim ve bihi sikatı

Elhamdülillahi'llezi ve bi-ni‘metihi ve ihsanihi tetimmü's-salihat ve ala resulihi ezke's-selam ve enmati't-tahiyyati ve alihi ve ashabihi nücum el-hüdati ve ba‘dü kad tamme ve kemmule bi-avnihi ta‘ala bina hazihi'l-medreseti'ş-şerifeti bi-‘imareti'l-muvaffiki lil-birri ve'l-hayrati ve'l-mübeşşiri bi'l-işareti men cae bi'l-haseneti felehu ‘aşrü hasanatin es-Seyyid el-Fazıl ve'l-emced el-kâmil fahrü'l-müderrisin el-mükerrim el-Hac İbrahim Efendi el-mulakkab bi-‘Üsameddin eş-şehir bi-Nakibzade damet aleyhi en-ni‘metü ve's-sa‘adetü kabbelallahu minhu ve ca‘alaha haliseten livechihi'l-Kerim ve nafa‘ahu biha ve atahu min ledünhu ecren

‘azima.Yevme lâyenfe‘û malün velâ benune illâ men etallahe bi-kalbin selim. Innehu hüve's-semi‘ul-alim. ve zalike fi seneti sitte ve tis‘ine ve mieti ve elf.

Ketebehu el-fakir es-Seyyid el-hac Adurrahim el-müsavveri en-naib er-Ruha.”

Kitâbenin Türkçe anlamı ezcümle şöyledir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adiyle. Güvenim ancak Allah'adır. İhsan ve nimetleriyle salih amellerin tamamlandığı Allah'a hamd ederim. En temiz ve en mükemmel selamlar, Allah'ın elçisi ve Onun aile ve arkadaşlarının üzerine olsun. Onun, o aile ve arkadaşları ki, her biri hidayet yıldızları gibidir. Bundan sonra Allahu Taala'nın yardımı ile bu medrese-i şerifin yapımı, Nakibzade Usameddin lakabiyle meşhur olan fazıl, kâmil, yüce, müderrislerin iftihar ettiği muhterem Hacı İbrahim Efendi tarafından yapımı ve imareti tamamlandı. Allah'ın saadet ve nimetleri kendisi üzerine devam etsin. Allah onu faydalandırsın ve kendi yanından büyük mükâfat versin. Ki ancak Allah'a teslim olmuş selim kalbin dışında, hiç bir mal ve evladın fayda vermediği o kıyamet gününde, Allah işitendir ve bilendir.

Tamamlama tarihi 1196 hicri (miladi 1781) dir."

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Nakibzade Usameddin İbrahim Efendi bu medreseyi hicri 1196 (miladi 1781) tarihinde yeniden inşa ettirmiştir.

Kitâbenin alt sol köşesinde de, kitâbeyi yazan hattatın ismi "Urfa naibi musavver Hacı Abdurrahim" olarak kaydedilmiştir.

Nakibzade İbrahim Efendi Medresenin eyvanı güney duvarı kitâbesi:

نه گوزل درسخانه و ايوان اولدی تعمير
گلدی اوچلر سويلديلر تاريخ يغفر
سنه 1293
لااله الاالله محمد رسول الله

Ne güzel dershane ve eyvan oldu ta‘mir
Geldi üçler söylediler tarih yağfir
Sene 1293
Lailâhe illallahMuhammedün resulallah

Cumhuriyetten sonra Atatürk İlkokulu olan ve şimdi de Vakıflar şube Müdürlüğü olan bu medrese, nisbeten iyi korunmuştur. Eyvanın içten taraf güney duvarında olan bu kitâbe, eyvanın ve medrese dershanesinin hicri 1293 (miladi 1876) da tamir edildiğini belirtmektedir. Son mısradaki (يغفر = yağfir) kelimesi 1290 kiymetini verir. Bu rakama 3 eklemekle 1293 hicri tarihi çıkmış olur. Tamir eden kişinin adı yazılmamıştır.

Eyvanın doğu duvarı kitabesi:

الله ولى التوفيق و هو حسبى و بهى

Allahu veliyyü't-tevfik ve hüve hasbî ve bihî

Eyvanın batı duvarında dershane kapısı kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم و به العيون

Bismillahirrahmanirrahim ve bihi'l-'uyûn.

Nakibzade İbrahim Efendi Medresesi batı avlu kapısı üzerindeki kitâbe

Nakibzade İbrahim Efendi Medresesinin içindeki dershane kitabesi:

Kitabe yirmi mısradır.

وما توفيقى الا بالله
ذهى دارالحديث نو بناى طرز مستثنى
اولور چار سو دلكش بو جايه هر بر طالب رعنا
صحيحيندن مخرجدر معناسين بو صنف بناسى
ايتدى حكمت آلانينا قدم پسند حكام
تواترله اولور مشهور دولاب هنر پيرا
فناى منطق الطير اصولندن اولور كويا
او بيضاى ره فضيلت فخر راضى سماحت كم
بو شكل و تعميرينه عقل كل حيران دلبسته
حاجى سيد ابراهيم افندى كمال ارا
نيجه محض توفيق خدادر بو اثر حقا
بناى دار علم اولمشدى مقصود بونا الله
مثال نا شنيده عينى ناديده سامى ايچره
ايدينجه نحو خيره صرف مال اول فاضل دانا
در مختارك بر بذل ايله بو مدرسه احيا
معناى بديعك وصف تبياننندن عاجزدر
اونا نعيملرندن جنت عدنك ايده احسان
تفاصل طالبينه شرح ايدر سربسر بنا
قبول ايده بو بنياد شريفك حضرت مولا
چقارا حاجى بگزاده ابوبكر بك
سزادر زر قلمله يازسه لر تاريخن اى قدسى
نه زيبا دار علم دلكش پاكيزه نو رعنا
وذلك فى 1196

Ve mâ tevfikî illâ billâh
Zehi dar'ül-hadis nev bina-yı tarz-ı müstesnâ
Olur çar sû dilkeş bu câye her bir talih ra‘nâ
Sahihinden muharrecdir manasın bu sınıf binası
Etdi hikmet alanına kadem pesend-i hükkâm
Tevatürle olur meşhur dolab-ı hüner pirâ
Fena-yı mantık el-tayr usülünden olur güya
O beyza-yı reh fazilet fahr-ı Razi semahat kim
Bu şekl ü ta‘mirine akl-ı kül hayran Dilbeste
Hacı Seyyid İbrahim Efendi kemal ârâ
Nice mahz-ı tevfik-i Hûda'dır bu eser hakka
Bina-yı dar-ı ilm olmuşdu maksûd buna
Allah Misali nâ şenide aynî nâdide sami içre
Edince nahv-ı hayra sarf-ı mal ol fazıl danâ
Dürr-ı Muhtar'ın bir bezl ile bu medrese ihya
Mana-yı bedi‘in vasf-ı Tıbyan'ında acizdir.
Ona na‘imlarından cennet-ı Adn'ın eyleye ihsan
Tefasil-i talibine şerh eder ser beser bina
Kabul ede bu bünyad-ı şerifin Hazret-i Mevlâ
Çıkara Hacı Begzâde Ebubekir Beg
Sezadır zer kalemle yazsalar tarihin ey Kudsi
Ne zibâ dar-i ‘ilm dilkeş pâkize nev ra‘na
Ve zalik fi 1196

Kitâbede: Muvaffakiyet ancak Allah'tandır. Müstesna bir tarzda yapılan bu yeni darülhadis ne güzel bir hadis medresesi oldu. Dört taraftan buraya gelen güzel öğrencilerin gönlünü çekmektedir. Bu sınıfın yapılışı iki sahih hadis kitabından çıkarılmış, hikmet sahiplerinin beğenisi bu hikmet alanına ayak basmıştır. Hünerleri süsleyen dolap, ancak tevatürle meşhur olur. Yok olmanın ancak mantık el-tayr usulünden kaynaklandığı söylenilmektedir. O beyaz, temiz fazilet yolunun cömert yolcusu Fahri Razi bile bu şekilde yapılmasına hayran kalmıştır. Hacı Seyyid İbrahim Efendi'nin bu eseri, Allah'ın yardımı ile nice halis eserlerden birisidir. Görülmemiş ve işidilmemiş bir tarzda yapılan bu eser, Allah'ın yardımiyle tamamlanmıştır. Bu fazıl âlim zat, birçok malını sarf edince, Dürrü Muhtar'ın gönül rızası ile malını sarf etme beyanına dayanarak bu medreseyi ihya etti. Onun bu yeni anlamı, özelliğini açıklamaktan acizdir. Allah ona cennetlerinden Adn cennetini versin. Aralıklı olarak öğrencilerine baştan başa bina ilmini açıklar. Allah bu şerefli yapıyı kabul etsin. Ey Kudsi, tarihini altın kalemle yazsalar

hakkıdır. “Bu gönül çekici ilim evi ne güzel ve süslü oldu” cümlesinden Hacı Beyzade Ebubekir Bey tarihi çıkarsın. Anlamı ifade edilmektedir.

Manzume Urfa şairlerinden Kudsî tarafından yazılmış olup, "Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / feülün" vezninde yazılmıştır. Son mısrada tarih düşürmüş olup, Arap harflerinin toplamı 1196 yapılış tarihini vermektedir. Kitâbeden medresenin bir hadis medresesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu medrese devrin tanınmış müderrislerinden (profesörlerinden) Nakibzade Hacı İbrahim Efendi tarafından hicri 1196 (miladi 1781) tarihinde yaptırılmıştır. Kitâbenin son mısrasında tarih düşürmüş olup aynı tarih çıkmaktadır.

Nakibzade İbrahim Efendi Medresesi içindeki kütüphane kitabesi:

Kitabe on mısradır.

سند قطب فضیلت ملك الخصلت
حاجی ابراهیم افندی شارح تمثیل
صرف ایدوب وارنی وجوه لله خیره
اولدی بو دار کتوب دعوای اخلاصه دلیل
طبع کشافی پسندیده ایدوب بو جایی
یوقدر اشباع مای میاننده بو مثلی عادل
نیجه اثاره موفق قیله مردم مولا
ویره بو همّتك مقبوله سینه اجر جذیل
قدسیا سویلدی تاریخ تماشین عاطف
اثر پاکنی مقبول ایده منان جلیل

Sened-i kutb-i fazilet meliki'l-haslet
Hacı İbrahim Efendi şarih-i temsil
Sarf edüb varını vücuh-i lillah-i hayre
Oldu bu dar-ı kütüb dava-yı ihlasa delil
Tab‘-i Keşşafı pesendide edüb bu cayı
Yokdur işba‘-ı ma-yı meyanında bu misli ‘adil
Nice asara muvaffak kıla merdum Mevla
Vere bu himmetin makbulesine ecr-i cezil
Kudsiyâ söyledi tarihi temaşın atıf
Eser-i pâkini makbul ede Mennan-i Celil

Kitâbede: Meliklik vasıflı fazilet kutbunun dayanağı, şerh edicilerin dayanağı Hacı İbrahim Efendi, Allah yolunda hayır için malını sarf etti. İşte bu kütübhane odası onun ihlas davasına delildir. Onun karın doyurculuğu bakımından da adaletinin bir örneği yoktur. Onun açılış tab'ı bu yeri beğendi. Allah kendisini böyle nice eserlere muvaffak kılsın. Kendisine çalışmasının karşılığı olarak çok mükâfat versin. Anlamı çıkmaktadır. Manzumeyi Şair Kudsi yazmıştır. "Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / feûl" veznindedir. Son mısrada tarih düşürmüş olup hicri 1196 (miladi 1781) tarihi çıkmaktadır.

RIZVANİYE MEDRESESİ KİTABESİ

Rızvaniye Medresesi

Medrese, Rızvaniye Cami avlusunun kuzeyindeki dershane üzerindeki kitâbesi ile cami'in tam karşısına rastlamaktadır. Kitâbe altı mısradır.

احمد الپاشا بنى هذا البنا
ساعى الله فى ارصائه
مسرتان من البيت الاخر
وفق التاريخ فى مبنائه
ربنا عمرى بفضلك بانيا
بيت علمك اسّست لاحيائه
سنه 1149

Ahmed el-Başa benâ haza'l-bina
Sa‘iyallahu fi irsâihi
Misratani min el-beyti'l-aher
Vefaka'l-tarih fi mebnâihi
Rabbena ‘ömri bifadlike baniyen
Beyti ‘ilmike essestü li-ihyaihi
Sene: 1149

Medrese kitâbesi olan bu kitâbede 1149 hicri (miladi 1736) tarihinde medresenin yaptırıldığı belirtilmektedir. Son mısrada tarih düşürülmüştür. Harflerin toplamı 1149 yapılış tarihini vermektedir. Bu binayi Ahmed Paşa'nin yaptırdığı, Allah'ın çalışmasını arttırmasını, belirtmiş ve son iki mısrada bu medresenin binası için uygun bir tarih düşürüldüğü yazılmıştır. Ya Rabbi sen bu binanın banisinin ömrünü faziletli kıl. İlmini ihya etmek için bu medreseyi tesis ettiği kaydedilmiştir.

Bu medrese ve camiin vakfiyesi yapılış tarihinden dört sene sonra hicri 1153 (miladi 1740) tarihinde Urfa'da Vezir Rızvan Ahmed Paşa'nın isteği üzere şer'i şerif meclisinde aktedilmiştir. O sırada Ahmet Paşa Urfa- Rakka valisi bulunuyordu.

Rızvaniye Medresesi Kitabesi

SAKIBİYE MEDRESESİ KİTABELERİ

Sakıbiye Medresesi Kitabesi:

Sakıbiye Medresesi, Akarbaşı çarşısında Hasan Padişah Camiinin karşısında idi.

Kitabe sekiz mısradır.

خاندان اورفادن ثاقب افندی خیرخواه
ایلدی الله ایچون بنیاد بر نو مدرسه
محض توفیق هدایتدر جناب باریدن
یوقسه بو آثار خیر اولماز موفّق هر کسه
بویله آثار جلیل که بر سویونمز شعله در
حشره دك بیك باد اکر پروانه تك دور ایلسه
گلدی بر هاتف دیدی صابر آنك تاریخنی
ثاقبیه نام ایله اولسون بنا بو مدرسه
1279

Hanedan-ı Urfa'dan Sakıb Efendi hayırh'âh
Eyledi Allah içün bünyad bir nev medrese
Mahz-ı tevfik-i hidayetdir Cenab-i Bari'den
Yoksa bu asar-i hayr olmaz muvaffak herkese
Böyle asar-i celil ki bir söyünmez şu'ledir
Haşre dek bin bâd eger pervane-tek devr eylese
Geldi bir hatıf dedi Sabır anın tarihini
Sakıbiye nam ile olsun bina bu medrese[82]
1279

Urfa hanedanından hayır yapmayı isteyen Sakıb Efendi, Allah için yeni bir medrese yaptırdı. Ancak o ihlâsla, Cenab-ı Hakk'tan doğru yolda kendisine uygun hareket etmekte yardımcı olmasını istemektedir. Yoksa böyle bir hayırlı işi herkes yapamaz. Bu öyle bir büyük eserdirki, adeta sönmez bir alevdir. Haşre kadar binlerce rüzgar etrafında pervane gibi dönerek esse de sönmez. Şair Sabır, bir eklemek suretiyle medresenin yapılış tarihini söyledi ki, bu medrese Sakıbiye adiyle yapılmış olsun. Denilmektedir. Son mısraya bir eklenince hicri 1279 (miladi 1862)

[82] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, 1986, 1,184

tarihini verir. Manzume " fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün" vezninde yazılmıştır.

Sakıbiye Medresesi, Tevhid-i tedrisat kanunundan sonra kapanınca, binası satılmıştı. Binayı alanlar, burada bulunan her şeyi ortadan kaldırmışlardı. Binanın içi değiştirilmiş kitâbeler yerlerinden sökülmüştü. Burada tekke de olduğundan, Sakıb Efendi'nin ve yakın akrabalarının mezarları da bulunuyordu. Bu mezarlar da sökülerek, Mevlidi Halil haziresine nakledilmişti. Onun için bugün bu Sakıbiye medrese ve tekkesi tamamen yok olmuştur. Kitâbeleri de ya kaybolmuş veya yazılar kazılarak, taşları bir duvarda kullanılmıştır. Bu yüzden bu kitâbelere biz ulaşamadık. Merhum Bedri Alpay, Sakıbiye medrese ve tekkesi henüz sağlam iken, bunların kitâbelerini okumuştu. Merhumun ölümünden az önce yayınlayabildiği Şanlıurfa Şairleri kitâbına, bu kitâbeleri yazmıştır. Biz de bu kitâbeleri latin harfleriyle merhum Bedri Alpay'ın "Şanlıurfa Şairleri" kitabından naklen aldık.

Sakıbiye Sıbyan Mektebi Kitabesi:
Sibyan Mektebi aynı medrese içinde bulunuyordu.
Kitabe sekiz mısradır.

قامو اولاد اسلامی جناب واهب الاحسان
ایده علم و کمالی معرفتله هالك الاقران
یتیم ایله فقیر اولادنی حسبی اوقوتماق ایچون
بو حجره لطف حقله اولدی هر انشاد ابادان
دو عالمده شرفبخش سعادت علم و عرفاندر
اوقوتدر هم اوقو زینهار قالمه جاهل و نادان
سواب اولور امیدیله ثاقب سویلدم تاریخ
گدا ایتام ایچون اولدی بنا بو مکتب صبیان
1277

Kamu evlad-i İslamı cenab-ı vahib ül-ihsan
Ede ‘ilm u kemâli ma‘rifetle halik ül-akran
Yetim ile fakir evladını hasbî okutmak içün
Bu hücre lütf-i Hakk'la oldu her inşad-ı abâdan
Du ‘alemde şerefbahş-i sa‘adet ‘ilm u ‘irfandır
Okutdur hem oku zinhar kalma cahil u nâdân
Sevab olur ümidiyle Sakıb söyledim tarih

Gedâ eytam içün oldu bina bu mekteb-i sübyan[83]
1277

Kitâbede: Nerede o ihsan ve hediyelerde bulunan İslam evladı? Ki derin ilmi ve marifeti ile arkadaşlarını miskinlik ve fukaralık içinden kurtarsın. İşta Sakıp Efendi tarafından yetim ve fakir çocukları okutmak amacı ile bu oda, Allah'ın lütfü ile ma'mur oldu. Her iki alemde şerefli ve mutlu olmak ilim ve irfanladır. Hem okut ve hem de oku, asla cahil ve bilgisiz kalma. Sakıb, sevab olur düşüncesiyle mektebin yapılış tarihini söyledi ki, yetim ve fakirler için bu okul yaptırıldı. Denilmektedir. Manzumeyi bizzat Sakıb Efendi kendi yazmış ve son mısrada tarih düşürmüştür. Düşürülen tarih 1274 çıkmaktadır. Doğru çıkması için (saadet, ilim ve irfân) kelimelerinin üç etmesinden dolayı, 1274 rakamına 3 eklemekle 1277 tarihi çıkar. Manzume "mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün" vezninde yazılmıştır. Bu okul 1277 hicri (miladi 1860–61) tarihinde yaptırılmıştır. Bugünkü ilkokul karşılığıdır.

[83] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, 1986, 1,198

ŞEHBENDERİYE MEDRESESİ KİTABESİ

Atatürk Mahallesi, Topçu meydanında Şehbenderiye Camiinin avlusundadır.

Kitabe dört mısradır.

دائما بو طالع انوار علمده طالب همرازی
نعمت عظمايي بولسون جهانده بانیء شهبندری
چار يارك نصرتيله بيلدم تاريخ هم تحری قلدم
ارونا الله لهم و الطالبين (....؟)
سنه 1328

Daima bu tali‘i envar ‘ilimde talib hemrazi
Ni‘met-i ‘uzmayı bulsun cihanda bani-i Şehbenderi
Çar yarın nusretiyle bildim tarih hem taharri kıldım
Erûna Allahu lehum ve't-talibine (….?)
Sene: 1328

Kitâbe son cemaat yerinin batı cephesinde bulunmaktadır. İlim aydınlığında sırdaş olan talebelerin şansı ile Şehbenderî cami ve medresesini yaptıran Bekir Bey, dünyada en büyük nimeti bulsun. Çar-ı yarın yardımiyle bunun tarihini yazdı. Allah bize ve talebelere ve zakirlere göstersin. Diye alt mısrada tarih düşürmüştür. Fakat alt satır iyi okunamadığı için parantez içine nokta koyarak bıraktım. Bu kelime:

“**محب العلما و الفقها** = muhibbü’l ‘ülema ve’l-fukara” da olabilir.

“ **محب الذاكرين** = muhibü’l-zakirin” de olabilir.

Medrese cami ile birlikte bir dershane olarak yapılmış ve hicri 1328 (miladi 1910) tarihinde tamamlanmıştır. Medrese, cami ile birlikte Parmaksızlardan İran Şehbenderi (konsolosu) Bekir Bey tarafından 1910'da yaptırılmıştır.

Şehbenderiye camisi ve medresesine Müslüm oğlu Bekir Bey tarafından hicri 1328 (miladi 1910) tarihinde vakfiyesi de hazırlanmıştır.

Şehbenderiye Medresesi kitabesi

ÇEŞME, SEBİL VE HAYRAT KİTÂBELERİ

ADİLE HANIM ÇEŞMESİ KİTABESİ

Kubbe mescit sokakta, Ulucami'i yakınında ve Rastgeldi sokağın karşısında idi.

Adile Hanım Çeşmesi

Kitabe dört mısradır.

سنه 1287
(...) مسليم لامع افندى شوقيله
(...) پك سعى و استجلاب ايدوب اجر جزيل
دوكدى هنر آب قلم تاريخه صابر زلال
عادله خانم ايدوب لله اجرآ سلبيل

(...) Müslim Lami‘ Efendi şevkiyle
(...) Pek sa‘i ve isticlab edib ecr-i cezil
Dökdü hüner-i ab-ı kalem-i tarihe Sabır zülal
Adile Hanım edüb lillah ecren selsebil
sene: 1287

Müslüm Lami‘ Efendi büyük mükafat kazanmak isteğiyle çalıştı. Şair Sabır da, hünerli kaleminden tatlı su dökerek tarihini yazdı. Adile Hanım Allah rızası için bu sebili yaptı. Anlamında ifade etmiştir. Manzumeyi Şair Sabır yazmış olup, bozuk olduğu için vezni çıkmamaktadır. Çeşmeyi hicri 1287 (miladi 1870) tarihinde Adile Hanım yaptırmıştır. Çeşme Ulucamiin batı tarafında iken, buradan 12 Eylül caddesi açılınca yıkılmıştır.

AĞCAMİ ÇEŞME VE KUYU KİTABESİ

Ağcami (Nimetullah Camii) avlusundadır.
Camiin minare altındaki sebil odası içindeki kitabe:
Kitabe altı mısradır.

فخر اعیان رها حاجی فیروز بك اکرم
سوی خیراته مالنی صو گبی سبیل ایتمیش
احسانیدر توفیق خدا بونجه آثارینه نیجه (...)
بوراسی چشمه ایشته بو صو (...)
بو (...) و عینی زمزم گبی اولمشدر
زیبا دلشاد اولدی بنا گلدی تاریخی دخی

Fahr-ı a'yan-ı Ruha Hacı Firuz beg ekrem
Sû-yi hayrata malını su gibi sebil etmiş
İhsanıdır tevfik-i Huda bunca asarına nice(...)
Burası çeşme işte bu su (...)
Bu (...) ve 'ayni Zemzem gibi olmuşdur
Ziba dilşad oldu bina geldi tarihi dahi

Kitâbenin etrafı sıva olduğu için kenarlar iyi okunamadığı gibi, bazı harflerin arası da sıva dolduğundan okumayı oldukça güçleştirdi. Bu bakımdan kitabede çok eksiklik oldu. Fakat çeşme, hatta sebil kitâbesi olduğu kesinlikle anlaşılıyor. Bu sebili de yaptıran Firuz beydir. Yalnız bu kitabede Urfa ayanının övündüğü bir zat olarak bahsedilmektedir. Hakikaten de birçok hayrata imzasını atmış olan Firuz Bey, övünüldüğü kadar büyük hayratlar yapmış bir kimsedir.

Cami avlusunun doğu duvarında kuyu kitabesi:

بو بیری قاسم ابن ابراهیم قلدی بنا
گوهر قلسونلر بعشقی چون شهید کربلا
صو چکین ای شافیء دوران دوکولور می دوندرك
خیر ایدك الله ایچون تاریخیدر امر رضا
1242

Bu bîri Kasım İbni İbrahim kıldı bina
Gevher kılsunlar be-'aşki çün Şehid-i Kerbelâ
Su çekin ey Şafi-i devran dökülür mey dönderin
Hayr edin Allah içün tarihidir emr-i Rıza
1242

Hicri 1242 (miladi 1826) tarihinde İbrahim oğlu Kasım tarafından bu kuyu yaptırılmıştır. Son mısrada tarih düşürmüş olup, (emr-i Rıza) harflerinin toplamı 1242 tarihini vermektedir. Manzume "fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün" veznindedri.

Kuyu Kitabesi

DABAKHANE ÇEŞME KİTABESİ

Dabakhane Camiinin batı kapısı bitişiğindedir.

صاحب الخيرات حسين فريدالدين

“Sahib el-hayrat Hüseyin Ferideddin”

Dabbakhane camiinin batı kapısı yanında ve Şeyh Hafız Muhammed Selim Efendinin türbesi bitişiğinde bir çeşmedir. Sadece isim yazılmış, tarih yazılmamıştır. Hüseyin Ferideddin, Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin oğludur. Sonradan kendisine Paşa ünvanı da verilmiştir.

Çeşmeyi, babasının türbesi yanına, türbe ile birlikte 1880 de yaptırmıştır.

FİRUZ BEY HAYRATI KİTABESİ

Hayratın güney kemeri üzerindeki kitabe:

صاحب الخيرات الحاج فيروز بك 1185

"Sahib el-hayrat el-Hac Firuz Bey. 1185"

Hayratın kuzey kemeri üzerindeki kitabe:

عمّر هذا صاحب الخيرات الحاج فيروز بك 1185

"Ammere haza sahib el-hayrat el-Hac Firuz Bey. 1185"

Kitabede, Hayrat sahibi Firuz Bey'in bu hayratı hicri 1185, (miladi 1771) de yaptırdığı kaydedilmiştir.

Urfa Suruç yolu üzerinde, Urfa'dan 15 km. kadar uzakta Hayrat diye meşhur olmuş bu su ambarı Hacı Firuz Bey tarafından yaptırılmıştır. Yoldan geçen kervanların su ihtiyacını karşılamak için yaptırılmış olan bu su ambarına küçük bir suni gölcük de diyebiliriz.

Bu hayratın doğu tarafında bulunan bir tepeden hayrata kadar birkaç tane ince su kanalları uzanmaktadır. Bu kanallar, yağmur ve eriyen kar sularını temiz bir şekilde hayrata doldurmak için yapılmıştır. Böylece yoldan geçen kervanların su ihtiyacı bu gölcükten karşılanıyordu. Hayratın yani gölcüğün üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kuzey tarafında gerektiğinde gölün içine inebilmek için basamaklar yaptırılmıştır. Bugün harabe bir vaziyette bulunan bu hayrat halen **"Firuz Bey Hayratı"** olarak bilinir.

FİRUZ BEY ÇEŞMESİ KİTABESİ

Ulucamiin güney duvarının dış cephesindedir.
Dört satır halinde sekiz mısradır.

قاپوجی باشی درگاه جلیل العیون
حاجی فیروز بك اول منبع احسان سخا
رقه نك ایلدی هر سوینه لطفون جاری
اشته بو دری ایله قلدی کوفتا اروا
حاجت خیره صو گبی آقیدوب مال کثیر
کوشه بکوشه اولدی رها مأوی بهشت
بری چقدی دیدی تاریخین بر قدی
کوثرین عینی دگیلمی بو سبیل اوفا
سنه 1196

Kapucıbaşı dergâh-i celil el-'uyun
Hacı Firuz Beg ol menba 'ı ihsan sehâ
Rakka'nın eyledi her sûyine lütfün câri
İşte bu deri ile kıldı güfta irvâ
Hacet-i hayre su gibi akıdub mal-i kesir
Köşe be-köşe oldu Ruha me'va bihişt
Biri çıkdı dedi tarihin bir kaddi
Kevser'in ayni değil mi bu sebil-i evfâ
Fi sene 1196

Ulucaminin bitişiğindeki medresenin güney duvarı üzerinde yapılan bir çeşme üzerinde bulunan bu kitâbede şunlar anlatılmak istenmiştir. "Yüce dergâhın ayanından Kapucubaşı cömert ve ihsan kaynağı olan Hacı Firuz Bey, Rakka'nın her tarafını hayratlarla donatmıştır. İşte bu cümleden olmak üzere hayırlı yerlere ve işlere su gibi servetini akıtmıştır. Urfa'nın da birçok köşesini böyle cennet yurduna çevirmiştir. Bir çıkarmak suretiyle bu çeşmenin tarihini söyledi. Ki bu çok vefalı sebil kevserin aynı değil midir?"

Son mısranın harfleri toplanıp bir çıkarmakla 1196 hicri tarihi çıkmaktadır, bu da miladi 1781 tarihidir.

Ulucami ve Medrese ile Firuz Bey çeşmesinin tarihleri hemen hemen aynı tarihlere rastlamaktadır. Hakikaten Firuz Bey Urfa'nın birçok

köşesine su götürmüş, hayırlar yapmış, manzumede methedildiği kadar kıymetli bir hayırseverdir. Manzumenin vezni "mefûlü / fâilâtün / fâilâtün / fâilün (fa'lün)"dir.

Bu çeşme kitâbesinden anlaşıldığına göre, o sırada Firuz Bey ayandan olup kapıcıbaşıdır. Kapıcıbaşılık 18. yüzyıldan itibaren taşra hizmetinde bulunanlara verildiği gibi, bilfiil değil de rütbe olarak a'yanlara da verilmiştir.[84] Firuz Bey de bu sırada böyle itibarlı bir rütbede idi. Diğer kitâbelerde Firuz Bey için "Kapıcıbaşı" ünvanı kullanılmamıştır.

Firuz Bey çeşmesi kitabesi

[84] Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. İstanbul 1983, II, 168 186

SAHİB'ÜL-HAYRAT VE'L-HASANAT FİRUZ BEY KİMDİR?

Gerçekten lakabına layık bir isim Firuz Bey. Hayır ve hasenat sahibi. Firuz Beyin o kadar çok hayır hasenatı varki, bütün ömürünü bu uğurda harcamıştır diyebiliriz. Firuz Bey kimdir? Firuz Beyin kimliği hakkında hemen hemen birşey bilmiyoruz. Birçok cami tamir etmiş, çeşmeler yaptırmış, suni su gölcükleri yaptırarak yolcuların su ihtiyacını karşılamış olan bu gerçek hayırseverin ne yazıkki hayatını bilemiyoruz. Doğum tarihini bilmiyoruz. Firuz Beyin. Ölüm tarihi ise, Ulucami kabristanında bulunan mezarı üzerindeki kayıttan belli oluyor. Baş tarafındaki mezar taşında en alt satırda şu satıra rastlıyoruz:

"*Defn-i evvel Sahib-i hayrat el- Hac Firuz Paşa. Sene 1223".*

Yani, birinci defin, hayrat sahibi Hacı Firuz Paşa. Sene Miladi olarak 1808'dır. Miladi 1808 tarihinde vefat eden Firuz Paşanın mezarına 1879 tarihinde vefat eden Urfa mutasarrıfı Germiyanoğlu Hacı Süleyman Rüşdü Bey gömülmüştür. Ne yazık ki, üzerinde bir başkasının defnedilmesinden dolayı belki de mezar taşının üzerinde Firuz Bey için yazılmış birçok bilgi de silinmiş, sadece alt satırdaki ismi kalmıştır.

Birçok caminin tamirini yaptıran Firuz Bey, bu tamir kitâbelerinin altına sadece adını yazdırmıştır. Yalnız Kazancı pazarındaki Ömeriye camisinde, duvardaki yerinden çıkarılarak bir tarafa bırakılan bir kitâbe, Firuz Beyin babasının adını bize vermektedir.

"Kad ammere hazihi camii şerifi sahabi'l-hayrat ve'l-hasenat el-Hac Firuz Bey ibni Ali Bey fi şehr rebiül-evvel sene 1186" kitabesi.

Bu kitâbe, Ömeriye camisini 1772 tarihinde tamir eden Firuz Bey'in babasının Ali Bey olduğunu belirtiyor. Evet, Ali Beyin oğlu Firuz Bey, Ömeriye Camisini tamir etmeden bir sene önce, bütün Urfalılar tarafından "Hayrat" olarak bilinen bir su deposu yaptırmıştır.

Urfa Suruç yolu üzerinde, Urfa'dan 15 km kadar uzakta yukarda adını verdiğimiz "Hayrat" diye meşhur olmuş bir su ambarı Firuz Bey tarafından yaptırılmıştır. Yoldan geçen kervanların su ihtiyacını karşılamak için yaptırılmış olan bu su ambarına küçük bir suni gölcük de diyebiliriz. Kuzey-Güney istikametinde uzanan beşik tonozla örtülü olan bu su ambarının güney tarafındaki kitâbede:

"Sahib el-hayrat el-Hac Firuz Beg 1185"

Kuzey tarafındaki kitabede:

" 'Ammere haza sahib el-hayrat el-Hac Firuz Bey 1185"

Kayıtlıdır. Demekki bu su ambarının adı bizzat “Hayrat”tır. Firuz Bey bu hayratı hicri 1185 miladi 1771 tarihinde yaptırmıştır. Bu hayratın doğu tarafında bulunan bir tepeden hayrata kadar birkaç tane ince su kanalları uzanmaktadır. Bu kanallar, yağmur suları ve eriyen kar sularını temiz bir şekilde hayrata doldurmak için yapılmıştı. Böylece yoldan geçen yolcuların su ihtiyaçları bu hayrattan karşılanıyordu. Hayratın kuzeyinde gölün içine gerektiğinde inebilmek için basamaklar yaptırılmıştı. Bugün harabe bir vaziyette bulunan bu hayrat halen "Firuz Bey hayratı" diye hatırlanmaktadır.

Firuz Bey gerçekten su getirmek işine çok önem vermiştir. Ulucaminin güney cephesinde bulunan çeşmeyi yine hicri 1196, miladi 1781 tarihinde Firuz Bey yaptırmıştır. Ulucaminin tamirini baştanbaşa yaptırdığı gibi, halkın su ihtiyacı için de böyle bir çeşme yaptırmayı gerekli görmüştür. Akcaminin de tamirini yaptıran Firuz Bey, bu camide de yine bir sebil yaptırmıştır. Akcaminin minaresi altında bir oda içinde bulunan bu sebil veya çeşme mahallelinin su ihtiyacını karşılıyordu. Camiden çıkanlara, soğuk su veya ayran ve şerbet gibi içecekler ücretsiz olarak verilirdi.

Kara Musa Camii diye bilinen, Beykapısındaki camiyi de tamir eden Firuz Bey, Caminin güney kapısındaki kitâbede bu camiye su da getirdiğini belirtiyor. Hicri 1195, miladi 1780 tarihinde yaptırdığı kitâbeden anlaşılmaktadır.

Görülüyorki, Firuz Bey gerçekten Urfa'nın suya olan ihtiyacını bilmiş ve her imaretinin yanında muhakkak bir çeşme yaptırmayı ihmal etmemiştir.

Su kanallarından söz açılmışken Şanlıurfamıza bazı evlerinin içinden geçen sudan da biraz bahsedelim. Bugün Külaplı dediğimiz tepe'nin tarafından gelen ve Devlet Hastahanesinin yanından geçen bir su vardır ki, bu suya "Açıksu" denilmektedir. Külaplı tepesinden Karakoyun deresine kadar bazı su değirmenlerini de çalıştırmaktadır. Başka bir kanalla da Açıksu, Romalılar devrinde Karakoyun deresinin üzerinde yapılmış bulunan bir su kemeri ile Samsat Kapısı dediğimiz semte gelir. Bu su kemeri, bugün askeri gazino ve Merkez Komutanlığı olan binanın yanından Karakoyun deresinin üzerinden yüksek kemerler yapılarak geçirilmiştir. Buradan geçen su yüksek yerden terazi denilen bir su haznesinde başka yerlere gönderilmek üzere tazyiklendirilirdi. Bu su haznelerinden biri de bu gün Su Meydanı dediğimiz yerde idi. Zaten o meydana “Su Meydanı” denilmesinin sebebi de bu yüzdendi. Açıksu'dan gelen bu su kanalı yeraltından ve bazı evlerin içinden geçerdi. Bazı evlerde ise suyun tazyikli gelmesinden istifade ederek havuzlar ve

fiskiyeler bile yapmışlardı. Mahalle meydanlarında yaptırılmış olan çeşmelere bağlanmış olan bu sudan, mahalleli su ihtiyacını karşılardı.

Balıklı gölden çıkan su, yeraltından geçerken, bazı yerlerde basamaklarla inilen kapılarla istifade edilir hale getirilmiştir. Hatta avlusundan su kanalı geçen evler, sudan faydalanmak için küçük bir giriş yeri yapmışlardı. Adeta bir kapı gibi olan bu yerlere bir kaç basamakla inilir ve su alınırdı. Mahalleli de bazen bu sudan faydalanırlardı. Bu su da Hasan Padişah Camisinin avlusundan, Narinci Camisi avlusundan, Boyahane Çarşısı'nın altından geçerek Gümrük Hanı'na yetişirdi. Gümrük Han'ında açıktan geçen su, bu hanı çıkınca yeniden yeraltından geçer. Tenekeci Pazar'ında yeraltından geçen suyu çekebilmek için bir kapı yapılarak bir kaç basamak ile kanala yetişilirdi. Burada Pazar Cami'ine yetişen su kanalı, bu caminin de avlusunda açıktan geçerdi. Balıklı Göl'den Pazar Camii'ne kadar bu su kanalının üzerinde altı tane su dolabı bulunurdu. Bu dolaplar, akan suyun etkisiyle döner ve dönerken yanlarında bulunan küçük kovalarla su çeker yüksek yerlere boşaltır, oradan da bazı lüzumlu yerlere kanalcıklar vasıtasıyle gönderilirdi. Bu dolapların bazıları camilerin tuvaletlerine ve bazıları da hamamlara su gönderdiği olurdu. Bugün bu su dolaplarından hiç biri kalmamıştır.

Boyahane Çarşısı ki, bugün Akarbaşı çarşısı dediğimiz çarşıda, eski Kuyumcular Pazarının altındadır. Bu çarşı yerin altında bulunurdu. İki tarafındaki dükkânlarda boya yapıldığından buraya boyahane denildiğini gören yaşlılarımız anlatmaktadır.

Yeraltından geçerek şehrin birçok cami ve evlerine dağılan bu su kanalları, Urfa'nın su ihtiyacını mümkün olduğu kadar karşılardı. Kara Musa Camii'nin avlusunda bulunan su havuzu da böyle kanalların doldurduğu bir havuzdu. Bu camii'nin avlusunda oldukça büyük bir havuzun varlığından yine bu havuzu gören yaşlılar anlatmaktadır. Öyleki, bunu anlatanın, on – oniki yaşlarında iken bu havuzda mahallelinin çocukları ile yüzdüklerini anlatırken gözleri dalarak çocukluk çağlarına gittiği yüzünden belli oluyordu. Aşağı yukarı elli altmış sene evvel bir tamir sırasında bu havuz ortadan kaldırılmıştır. Tabii havuzu dolduracak su olmayınca havuza da gerek kalmamıştır. Öyle sanıyorum ki Firuz Bey'in bu camii de yaptırdığı havuz bahsedilen havuz olmalıdır.

Urfa a'yanından diye tanınmakta olan Firuz beyin, hicri Muharrem 1201 miladi Ekim 1786 tarihinde Rakka eyaleti valisi olduğunu görüyoruz. Rakka valisi olduğu 1201 hicri senesi olayları arasında şöyle anlatılmaktadır:

"Tevcih-i eyalet-i Rakka be-Firuz Bey, Bu sene-i mübareke tevcihatında Rakka Eyaleti Ereglili vezir Halil Paşa'ya ihsan olunup bir-

iki günden sonra müşarünileyhin fevti haberi varid ve bu ana dek eyalet-i merkume bir kimseye tevcih olunmamış idi. Urfa'da eşraf-ı a'yandan olup vezarete istihkakı nümayan olan Firuz Bey hakkında inayet-i mülûkâne erzâni kılınup işbu Muharremü'1-Haramın gurresinde mir-i mümâileyh dâhil-i silk-i vüzera ve eyalet-i merkume ile haiz-i rehine izz ü ala oldu.[85]

Cümleleri bize, Firuz Beyin Ekim 1786 senesinde vezirlik rütbesiyle birlikte Rakka Eyaletine vali tayin edildiğini açıklamaktadır. Urfa da Rakka ile birlikte bir eyalet olup, Urfa – Rakka Eyaleti idi ve eyalet valileri Urfa'da otururlardı. Sicill-i Osmanî'de de Firuz Paşanın 1786 senesinde Rakka valisi ve 1787 senesinde de Diyarbakır valisi olduğundan sözetmektedir.[86]

Bu duruma göre Firuz Bey, Urfa âyânından olup, birçok imar ve onarım işlerinde bulunmuştur. Yaptığı imar işlerinin üzerindeki kitâbe tarihleri 1770 ile 1781 arası tarihlerini taşımaktadır. 1781 de Kapıcıbaşı ünvanını almıştır. Bu tarihten sonra ise kitâbelerde adı geçmemiştir. 1786 da kendisine vezirlik rütbesiyle beraber Urfa Valiliği verilmiştir. Bir sene kadar sonra Diyarbakır Valisi olmuş ve 1808 de Urfada bulunuyorken vefat etmiş, Ulu Cami haziresine defnedilmiştir.

Halk arasında (Hayrat sahibi Firuz Bey) diye tanınmıştır.

Firuz Paşanın Ulucami haziresinde mezarı

[85] Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar, (nşr.) Dr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 369

[86] Muhammed Süreyya, Sicill-i Osmanî, İstanbul 1308, IV, 32

HAYDAR AĞA ÇEŞMESİ KİTABESİ

Bu çeşme Türkmeydanı Mahallesi, Çakeri camiinin karşısındadır. Kitabesi sekiz satır halinde on dört mısradır.

سمی حضرت شیر خدادر
کوراوغلی زاده لردن حیدر اغا
کشاده ایلدی ابو اسد خیرینی
سر دربان درگاه معلا
یاپوب توفیق حقله بناسینی
آقتدی کوثر ماننده مأوی
زلال لوله دن چقدقچه ایلر
دم عیسا گبی امواتی احیا
بو مضمونی ایشتکم قدسیان دبیر
جزاك الله فی الدارین خیرا
شهید کربلانك حرمتی چون
قیامتده ویره اجرینی مولا
دیدی خالد مجوهردن بو تاریخ
یوغیکن حیدر اغا قیلدی انشا
محرم الحرم سنه 1275

Sümmi hazret-i şir-i Huda'dır
Köroğluzadelerden Haydar Ağa
Küşâde eyledi Ebu Esed hayrini
Ser derbanı-ı dergâh-ı mu‘allâ
Yapub tevfik-i Hak'la binasını
Akıtdı kevser-i manende me'vâ
Zülal lüleden çıkdıkça eyler
Dem-i ‘İsa gibi emvatı ihya
Bu mazmunu işitkim kudsiyan-ı debir
Cezakellahu fi dareyn hayra
Şehid-i Kerbelâ'nın hürmeti çün
Kıyametde vere ecrini Mevlâ
Dedi Halid mücevherden bu tarihi
Yoğiken Haydar Ağa kıldı inşâ
Muharrem el-haram sene: 1275

Bu çeşme Karapınar mevkiinde Çakeri camiinin karşısındaki evin duvarındadır. Kitâbesini çok yüksekde yazdıklarından, kitâbeye ulaşmak mümkün değildir. Kitâbede kısaca şunlar anlatılmıştır:

İsmi, Allah aslanının ismi olan Köroğlulardan Haydar Ağa, bu Ebu Esed hayrını açtı. Ki Ebu Esed Haydar Ağa, yüce dergâhın kapıcıbaşısıdır. Allah'ın yardımı ile bu çeşmenin binasını yaptırarak, Cennet bahçesinin kevserine benzer su akıttı. Çeşmeden çıkan tatlı su, Hz. İsa'nın nefesi gibi ölüleri diriltir. Bu manayi işiten, kâtib melekler de "Allah iki cihanda hayırlı mükâfatlar versin" dediler. Kerbela şehitlerinin hürmetine Mevla kiyamette mükâfatını versin. Şair Halid bu çeşmeye "yokiken Haydar Ağa bu çeşmeyi yaptırdı." mısrasıyla cevher tarih düşürdü.

Son mısranın noktalı harfleri 1275 hicri tarihi verir. Miladi 1858'de yaptırılmıştır. Manzume "mefâîlün / mefâîlün / feülün" veznindedir.

Haydar Ağa Çeşmesi kitabesi

HEKİMDEDE ÇEŞMESİ KİTABESİ

Bu çeşme Hekim Dede mahallesinde Hekim Dede Camiinin batı duvarı üzerindedir.

كاتب سرحد بو تربه يى (...) كريم
عارفى احمد افندى صرف ايدوب اموال
(...) (...) (...)
يعنى حكيم دهده (...) صو سبل
ايده اهل خيرات (...)
چشمه يه تشنه گلنلر صو سبل
(...) (...) (...)
عارفى احمد افندى ايتدى صو سبل
سنه 1120

Katib-i serhad bu türbeyi (...) kerim
Arıfî Ahmed Efendi sarf edüb emval
(…) (…) (…)
Yani Hekim Dede (...) su sebil
Ede ehl-i hayrat (...) (...)
Çeşmeye teşne gelenler su sebil
(...) (....) (…)
Arifi Ahmed Efendi etdi su sebil
Sene: 1120

Kitâbede bu çeşmenin sadece Arıfî Ahmed Efendi tarafından hicri 1120 (miladi 1708) tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kitabenin harfleri çok küçük ve bozulmuş olduğundan tamamı okunamamaktadır. Çeşme Hekim Dede camiinin batı duvarı ve Hekim Dede türbesinin güney duvarı üzerindedir.

MENCEKZADE ÇEŞMESİ KİTABESİ

Mencekzade veya Emencekzade çeşmesi, Kadıoğlu mahallesinde Sumeydanında Kadıoğlu camii kapısı bitişiğindedir. Kitabe iki satır halinde dört mısradır.

حبذا صاحب پاك اثر منجك زاده
زبدهء اهل مسارف گهر پاك نژاد
دو رمان لوله دن چقدی ندای تاریخ
روح اجدادینه بو چشمه ایتدی بنیاد
سنه 1138

Habbeza sahib-i pâk eser Mencekzâde
Zübde-i ehl-i mesarif güher pâk nejâd
Dü rumman lüleden çıkdı Nidayi tarih
Ruh-i ecdadına bu çeşme etdi bünyâd
Sene: 1138

Kitâbede, bu çeşmeyi soyu temiz Mencekzâde'nin yaptırdığını, kendisinin masrafdan kaçınmadığını belirtmiş ve nar gibi iki lüleden iki çıkarmakla tarihini düşürdüğünü belirtmiştir. Çeşmeyi ceddinin ruhu için yaptırdığını yazmıştır. Manzumenin şairi Nidâi'dir. Son mısra harfleri toplanarak iki çıkarılmakla yapılış tarihi 1138 (miladi 1723) tarihi çıkmaktadır. Yazı celi talik hatla yazılmış olup "fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fa'" veznindedir.

Emencekzade çeşmesi, Sumeydanı semtinde Kadıoğlu camii kapısı bitişiğinde yapılmıştır.

Mencekzâde çeşmesi kitabesi

MEVLİDİHALİL YENİ CAMİİNİN ŞADIRVAN KİTABESİ

Kitabe besmele ile beraber yirmi üç mısradır.

بسم الله الرحمن الرحيم
ميلادى بيك طقوزيوز سكساننده
اساس مسجده باشلاندى بونده
سكز سنه ايچنده بو مبارك
مقام انشا ايديلدى چون بلا شك
عبادته آچلمقله سويندى
جميع اهل ايمان شاد اولوندى
خليل الله مقامنه بو جاهى
قبولينه قرين ايله الهى
دخى جمله مصائب و بلادن
تزلزل گبى آفات و قضادن
مصون ايله بو درگاهى الهى
سنسك كه پادشاهلر پادشاهى
سنه سكسان طقوز اولينجه وقتا
كه آرزولادى اهل خير و تقوى
مُهَيّآ ايليه بر ماء بارد
ايچه آندن جميع اهل وارد
نائل اولدى بو خيره حج محمد
امين اوصلوصوى اسمنده كى امجد
ديلرسك تاريخ هجريه سنى
بيان ايده م سكا بن جفريسنى
غفور اسمنه ايدرسه ك علاوه
عميد وصفنى ايررسك مرامه
ه 1410 - 1989م

Bismillahirrahmanirrahim
Miladî bindokuzyüz sekseninde
Esas-ı mescide başladı bunda
Sekiz sene içinde bu mübarek
Makam inşa edildi çün bilâ şek
‘İbadete açılmakla sevindi
Cemi‘i ehli iman şâd olundu
Halilullah makamına bu câhi
Kabulüne karîn eyle İlâhî
Dahi cümle mesâib ve beladan
Tezelzül gibi afat û kazadan
Masun eyle bu dergahı ilâhi
Sensin ki padişahlar padişahı
Sene seksen dokuz olunca vaktâ
Ki arzuladı ehl-i hayr u takva
Müheyya eyleye bir ma-i barid
İçe andan cemi‘i ehl-i varid
Nail oldu bu hayre Hac Muhammed
Emin Uslusoy ismindeki emced
Dilersen tarih-i hicriyesini
Beyan edem sana ben cifrisini
Gafur ismine edersen ilave
‘Amid vasfını erersin merame
1410 H.- 1989 M.

Kitâbede bu şadırvanı Mehmet Emin Uslusoy'un yaptırdığını anlatmaktadır. Sonunda "Ğafur" ve "‘Amid" kelimelerinin toplamı ile tarih düşürmüştür. Manzumeyi Mevlid-i Halil Camii İmam Hatibi Sabri Yazar Hoca yazmıştır. Hattatı ise Öğretmen Mehmet Ali Caduk’tur.

SAKIBİYE TEKKESİ HAVUZ KİTABESİ (1)

Sakıbiye medresesi ve tekkesi aynı yerde bir külliye halinde yapılmış idi. Bu havuz da aynı külliye içindedir. Kitabesi on mısradır.

خانقاه ثاقبيه گرچه دلجودر ولى
اولدى بو حوض ايله حقه غبطه كه كائنات
قاليبى بى روح ايدى اصلنده گويا بو مقام
بولدى آب حوض رعنا ايله شيمدى نوحيات
بر مربع وقفه دوندى مركزينده قطب حوض
حكمى جاريدر انك چون چار ركن و شش جهت
بويله آثار جميله بويله خيرات حسن
نص ايله ثابت ايدر البتده محو سيئات
خضر اوقور جوهر گبى محوى آنك تاريخنى
طالبه ماء زلال حوض اوله عين حيات

Hankah-ı Sakıbiye gerçi dil-cûdur veli
Oldu bu havz ile hakka ğıbta-geh-i kâinat
Kalibi bi-ruh idi aslında güya bu makam
Buldu ab-ı havz-i ra'na ile şimdi nev hayat
Bir mürebba' vakfa döndü merkezinde kutb-i havz
Hükmü carîdir anın çün çar-i rükn u şeş cihet
Böyle asar-ı cemile böyle hayrat-i hasen
Nass ile sabit eder elbetde mahv-i seyyiât
Hızır okur cevher gibi **Mahvî** anın tarihini
Talibe ma-i zülâl-i havz ola ayn-i hayat[87]

Kitâbede: Gerçi Sakıbiye tekkesi gönül çekici bir yerdir amma bu havuz ile de gerçekten kâinatın ğıbta ettiği bir mekân oldu. Söylenildiğine göre bu makam aslında ruhsuz bir kalıp idi, bu güzel havuzun suyu ile şimdi yeni bir canlılık kazandı. Havuz, Tekkenin ortasında dört köşe duruşu ile göze çarpmakta olup, altı taraf ve dört rüknü ile hükmünü sürdürmektedir. Bu kadar güzel hayır ve hasenat ve

[87] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, 1986,1, 136

böyle güzel eserlerle, elbette bütün günahların yok olmasının isbatına delildir. Mahvî, onun tarihini 223Hızır cevher gibi okuyarak, öğrencilere havuzun tatlı suyu hayat kaynağı olsun. Denilmektedir.

Kitâbeyi Urfa şairlerinden Mahvî yazmıştır. Son mısrada cevher tarih düşürdüğünden noktalı harflerin toplamı hicri 1279 (miladi 1862) tarihi çıkmaktadır. Manzume "fâilâtün / fâilâtün / fâilatün / fâilün" veznindedir. Sakıb Efendi'nin tekke ve medrese olarak yaptırdığı binaya, abdest almak ve su içmek için bir de havuz yaptırmıştı. Bu kitâbe havuz için yazılan kitâbedir. Havuz için ikinci bir kitâbe daha yazılmıştır. O da şöyledir;

SAKIBİYE TEKKESİ HAVUZ KİTÂBESİ (2)

Kitabe On mısradır.

ثاقب افندی حضرتی بولسون دوام دولتی
اول غوث اعظم حرمتی دائم رفیق اولسون اکا
بو تکه یی بنیاد ایدوب ویران ایکن اباد ایدوب
اجداد روحینی شاد ایدوب قلدی اکا اجرای ماء
اولدی بو حوض دل ربا مانند کوثر جان فزا
هر قطره سنجه حق اکا احسان ایده اجر و جزا
بشلر گلوب عصمت همان ایدوب ایکی تاریخ بیان
هر مصراعی گوهر فشان ایشته شو بیت چل گشا
بو مایه ای صافی گلوب کوثر مثالی صو آلین
آل آبدستی قیل نماز حاج ثاقبه اوقو دعا

Sakıb Efendi Hazreti bulsun devam-ı devleti
Ol Gavs-i A'zam hürmeti daim refik olsun ana
Bu tekkeyi bünyad edüb viran iken abad edüb
Ecdad-i ruhin şâd edüb kıldı ana icra-yi mâ
Oldu bu havz-i dil-rubâ manend-i kevser can feza
Her katresince Hakk ana ihsan ede ecr u ceza
Beşler gelüb **İsmet** heman edüb iki tarih beyan
Her mısra'ı gevher feşan işte şu beyt-i dil-küşâ
Bu mâye ey safi gelüb kevser misali su alın
Al abdesti kıl namaz Hac Sakıb'a oku du'a[88]

[88] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, 1986, I, 110

Kitâbede: Sakıb Efendi devamlı böyle büyük saadet bulsun. Ona, Gavs-azam Abdulkadir Geylani hazretleri'ni (k.s) arkadaş olsun. Burası harabe iken, bu tekkeyi bina ederek ma'mur etti. Suyu getirmek suretiyle ecdadının ruhunu şâd etti. Bu gönül alıcı, kevser gibi insana can veren havuzu yaptırdı. O havuzdaki suyun her damlası kadar, Allah da ona mükâfatlar ihsan etsin. Şair İsmet, beş eklemek suretiyle iki tarih söyledi. Onlarda şu beyttir. "Ey sofi, bu suya gelerek kevser gibi su alın. Al abdesti, kıl namazı, Hacı Sakıb Efendiye dua et." Denilmektedir. Manzume "müstefilün / müstefilün / müstefilün / müstefilün" vezninde yazılmıştır.

Bu, Sakıb Efendi'nin tekke ve medresesine yaptırdığı havuz için yazılan bir kitâbedir.

Bu kitâbeyi de Urfa Şairlerinden İsmet yazmıştır. İsmet manzumesinin sonunda iki cevher tarih düşürmüş olup, her mısradaki noktalı harflerin toplamı 1274 etmektedir. Beş getirmeyi istediği için 1274 rakamına 5 ekleyince 1279 hicri (miladi 1862) tarihini verir.

SİVEREKLİ CAMİ'İ ÇEŞME KİTÂBESİ

Siverekli mahallesinde Siverekli camiinin kapısı yanında bulunuyordu.

Çeşme üzerindeki kitâbesi:

عمّر هذه سلسبل حافظ سليمان بوزان افندى
ابن واعظ محمد افندى گوموك زاده سنه 1300

'Ammere hazihi selsebil Hafız Süleyman Bozan Efendi
ibni Vaiz Muhammed Efendi Gömükzade. Sene 1300

Çeşme, hicri 1300 (miladi 1882) tarihinde Gömükzade Vaiz Muhammed Efendi'nin oğlu Hafız Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Bu çeşmenin yanında Siverekli Camii adında bir cami mevcuttu. Şimdi maalesef bozulmuş ve ev olarak kullanılmaktadır. Yanında sadece bir kısmı şimdi Hz. Abbas Camii olarak hizmet görmektedir.

ŞEHBENDERİYE ÇEŞMESİ KİTÂBESİ

Topçu Meydanında Şehbenderiye Camiinin kuzey duvarı dış cephesindedir. Kitabe altı mısradır.

تشنه لکدن بو محل بیمار ایدی
ایشته بو خیرات ایله بولدی احیا
آقدی بر تاریخ حلمی خامه دن
(خیلی) مصرف ایلدی بولدی نجات
اوقویوب بر فاتحه بانیسینه
نوش قیل بو چشمه دن آب حیات
1327

Teşnelikden bu mahal bimar idi
İşte bu hayrat ile buldu ihya
Akdı bir tarih Hilmi hameden
(Hayli) masraf eyledi buldu necat
Okuyub bir fatiha banisine
Nuş kıl bu çeşmeden ab-ı hayat
1327

Topçu meydanında Şehbenderiye Camiinin kuzey duvarının dış cephesinde ki çeşme üzerine yazılmıştır. Kitâbede: Bu mahalle susuzluktan hasta idi, bu hayrat ile canlandı. Bir tarihin kalemden aktığını şair Hilmi söyleyerek buraya çok masraf edildiğini ve bina eden kişiye bir fatiha okuyarak, halkın bu çeşmeden abıhayat gibi suyu içmelerini söylemektedir. Son mısrada tarih düşürmüştür. Son mısra harfleri toplanıp, bir çıkarılınca hicri 1327 (miladi 1909) tarihini vermektedir. Şairi Hilmi'dir "fâilâtün-fâilâtün-fâilün" vezninde yazılmıştır.

Şehbenderiye Çeşmesi ve kitabesi

ŞEYH BEKİR SEBİLİ KİTÂBESİ

Ulucamiin doğu kapısı yanındadır. Kitabe dört mısradır.

صاحب الخيرات اصفر ايدوب زر و سيم
بو مقامى ايديجك مجراى اب التفات
تشنه گان ديديلر تاريخنى ايدوب خطاب
بو سبيل الله دن نوش ايله يك ماء حيات

Sahib el-hayrat asfar edüb zer u sim
Bu makamı edecek mecra-yı ab-ı iltifat
Teşnegan dediler tarihini edüb hitab
Bu sebilullah'dan nuş eyleyin ma-i hayat

Kitabede: Hayrat sahibinin sarı sarı altın ve gümüş para harcadığını ve bu makamı, suyuna iltifat edilen bir yer edeceğini söylüyor.

Susayanların bu sebilin tarihini hitab ederek söylediklerini belirtiyor. Tarihini de, Allah için yapılan bu sebilden hayat suyunu içelim cümlesinde veriyor. Sebil, Allah rızası için bedava dağıtılan su veya şerbet gibi içeceklere verilen isimdir. Bu sebil de Ulucaminin doğu kapısında bulunuyordu.

Son mısrada tarih düşürmüş olup, harflerin toplamı 1123 hicri (miladi 1711) tarihini vermektedir. Burada Şeyh Bekir adındaki zat, yoldan geçenlere su veriyormuş. Sebilin binasının yapılış tarihi hicri 1123 (miladi 1711) dir. Şeyh Bekir ölünce buraya defnedilmiştir. Üzerine de türbe yapılmış ve türbe kitâbesi yazılmıştır.

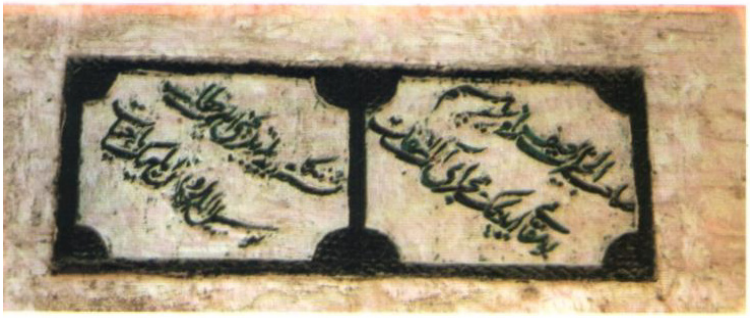

Şeyh Bekir sebili kitâbesi

ŞEYH SAFVET ÇEŞMESİ KİTÂBESİ

Kurtuluş meydanında Halveti tekkesinin kapısı yanındadır. Kitabe beş satır olup manzumesi altı mısradır.

بسم الله الرحمن الرحيم
و سقيهم ربهم سلسبله
حاكم بلديه جناب فضل حضرتى
وار امرينه صرف ايلدى اول همّتى
ينه بو سلسبل يم فيروزى اثر
ياپدى بو گلزار زر خيراتى
نوش ايدوب جوهر گبى ديدم صفوت تاريخنى
اشروب بو نو كوثرين من روضة الجننيى
سنه 1309

Bismillahirrahmanirrahim
Ve sakahum rebbuhum selsebile
Hakim-ı beldeye cenab-ı fazıl hazreti
Var emrine sarf eyledi ol himmeti
Yine bu selsebil yüm-i firuzi eser
Yaptı bu gülzar-i zer hayratı
Nuş edüb cevher gibi dedim Safvet tarihin
Uşrub bu nev kevserîn min ravdati'l-cenneti
Sene 1309

Kitâbede: Beldenin hakimi fazıl hazretlerinin emrine uyarak himmetini buna sarf ederek bu deniz gibi firuzi sebili yaptı. Bu hayrat, altın gibi gül bahçesi hayratıdır. Safvet de su içerek cevher tarihini söyledi. Cennet bahçesinin kevser suyu gibi bu suyu için. Anlamında ifade etmiştir. Manzume bozuk olduğu için vezni bulunamadı.

Çeşmeyi Şeyh Abdulkadir'in oğlu Şeyh Safvet hicri 1309 (miladi 1891) tarihinde yaptırmıştır.

Çeşme, Halveti Tekkesi duvarındadır.

Şeyh Safvet çeşmesi ve kitabesi

ULUCAMİ ÇEŞME VE ŞADIRVAN KİTÂBELERİ ULUCAMİ ÇEŞME KİTÂBESİ

Ulucami son cemaat yerinin doğusundaki çeşme kitâbesi:
Kitabe beş satır halında on mısradır.

اورفا اوقاف مدیری ذی همّت
یعنی کم مصطفی افندی او ذات
بر حیات چشمه سی قیلوب اجرا
جامعه مصرف قیلدیبی حساب
تا که باران و برفدن محفوظ
آله آبدست خلق برای صلات
ایله خیر دعاسینی صابر
یازیله دفترینه چوق حسنات
صو گبی اوقی جوهری تاریخ
گل بیور ایچ حوضدن آب حیات
سنه 1287

Urfa evkaf müdürü zi-himmet
Yani kim Mustafa Efendi o zat
Bir hayat çeşmesi kılub icrâ
Camiye masraf kıldı bi-hisab
Taki baran u berfden mahfuz
Ala abdest halk bera-yı salat
Eyle hayr du‘asını Sabır
Yazıla defterine çok hasenat
Su gibi oku cevheri tarih
Gel buyur iç havuzdan ab-ı hayat
Sene: 1287

Bu kitâbe hicri 1287 (miladi 1870) tarihinde yapılan bir çeşme kitâbesidir. Son mısradaki noktalı harflerin karşılığı olan sayılar 1287 hicri tarihini vermektedir. Böylece şair mu‘cem bir tarih düşürme yaparak güzel bir edebi örnek vermiştir. Bu manzume "Fâilâtün / fâilâtün / fâilün" vezni ile yazılmıştır. Kitâbenin şairi Sabır'dır.

Kitâbenin bulunduğu duvarın önünde, kitâbede sözü edilen bir havuz bulunurmuş. Havuz eyvan içinde olduğu için yağmur ve kar sularından korunurdu. Burada abdest alınırdı. Zamanla bu havuzu kaldırmışlar. Şimdi yalnız duvardaki kitâbesi durmaktadır. Havuzun ne zaman kaldırıldığı bilinmiyor. Yalnız bugün avludaki büyük havuz ortasındaki küçük havuzun, eyvandaki havuz olduğu söylenilmektedir.

Ulu Cami avlusu çeşme kitabesi

Ulucami Avlusunda Yeni Yapılan Şadırvan Kitâbesi

جناب حقه حمد اولسون كه احسان ايلدى توفيق
نصيب ايلدى محمد امين اولصوصويه تحقيق
بو جاهه ايشبو چشمه ايلدى انشا بعون الله
ولايت ياردم ايلدى معين اولدى اوكا لله
لطيف ايله غفور اسمى تاريخنه رمز ايله
اوله كم لطف ايده مولا بزى مغفور ايده لله
1415-1995

Cenab-ı Hakk'a hamdolsun ki ihsan eyledi tevfik
Nasib eyledi Muhammed Emin Uslusoy'a tahkik
Bu câhe işbu çeşme eyledi inşa bi'avnillah
Vilayet yardım eyledi mu'in oldu ona lillah
Latif ile Gafur ismi tarihine remz ile
Ola kim lütf ede Mevlâ bizi mağfur ede lillah
1415 H. - 1995 M.

Kitâbede: Bu yerde bu çeşmeyi inşa etmek, Cenabı Hakk'ın yardımıyla Muhammed Emin Uslusoy'a nasib oldu. Vilayetin de yardımıyla çeşmeyi inşa etti. Bu çeşmenin tarihi Allah'ın "Gafur" ve "Latif" isimlerinin karşılığıdır. Belki Cenab-ı Hak bizi mağfiret buyurur. Anlamı ifade edilmiştir.

Ulucamiin avlusunda yapılan bu şadırvan hicri 1415 (miladi 1995) tarihinde Vilayetinde yardımı ile Muhammed Emin Uslusoy tarafından yaptırılmıştır. Kitâbeyi Mevlidihalil Camii imam hatibi Sabri Yazar Hoca yazmış ve Hattat Mehmet Ali Caduk da hattını yazmıştır.

YUSUF PAŞA CAMİİ ÇEŞME KİTÂBELERİ

Yusuf Paşa Camiinin avlusunda idi.

Yusuf Paşa Camii Çeşme Kitâbesi[89]

Kitabe on mısradır.

صرف ايدرسه ماليني هر كيم كه خيره بى گمان
ايريشير امدادينه هر دم خداى مستعان
بولديلر جاى سعادتده فرح بى حد كامى
بر حيات ايكن قويان آثار رحمتدن نشان
صاحب الخيره شهيد كربلانك عشقينا
جوى فيضندن ويره بر جام پر فخر جهان
دو جهانده ايله سك حاصل آنك مقصودينى
ره نما اولسون آكا هم زمرهء صاحب دلان
عبديا خامه م ديدى معجم ايله تاريخينى
حق آنى جاويد قيلسون كم به جاه خسروانه
سنه 1298

Sarf ederse malını her kim ki hayra bi-güman
Erişir imdadına her dem Hudâ-yı müste‘an
Buldular ca-yı sa'adetde ferah bî-had kamu
Ber hayat iken koyan asar-ı rahmetden nişan
Sahib ül-hayra şehid-i Kerbelâ'nın aşkına
Cu-yi feyzinden vere bir câm-i pür Fahr-i Cihan
Dü cihanda eylesin hasıl anın maksûdunu
Reh-nümâ olsun ana hem zümre-i sahib dilân
Abdiyâ hâmem dedi mu‘cem ile tarihini
Hak anı cavid kılsun kim be-cah-ı husrevan
Sene: 1298

Kitâbede: Kim malını hayr için sarf ederse, şüphesiz Allah onun yardımına yetişir. Henüz hayatta iken kendileri için sevab kazandıran eserler yapanlar, saadet yerinde arzuladıkları sonsuz gönül ferahlığını buldular. Bu hayır sahibine Kerbela şehitlerinin aşkına, cihanın övündüğü peygamber kendi feyzinden bir bardak dolusu feyz versin. Her iki cihanda onun isteğini yerine getirsin. Gönül sahibleri, Allah dostları

[89] Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 14

ona yol gösterici olsun. Ey Abdi kalemim mu‘cemle tarihini söyledi ki, onun yerini Allah, hüsrevlerle beraber aynı yerde ebedi kılsın. Anlamını vermektedir.

Manzume Şair Abdi tarafından yazılmış ve son mısrada mu'cem tarih düşürmüştür. Manzume “fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün” vezninde yazılmıştır. Çeşmenin yapılış tarihi hicri 1298 (miladi 1880) dir. Yani bu çeşme camiden çok sonra bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır.

Kitâbenin, Yusuf Paşa Camiinin kuzey kapısındaki çeşme kitâbesi olduğunu merhum Bedri Alpay "Şanlıurfa Şairleri" kitabında belirtmişti. Bugün bu çeşme mevcut değildir. Cami son senelerde tamir edilirken bu kitâbe de kuzey kapısı üzerine konularak üzeri sıvanmıştı. Sonra üstündeki sıva nisbeten temizlendi. Ama yazı hala okunamaz durumdadır.

Yusuf Paşa Çeşmesine Şair Nabi'nin Yazdığı Kitâbe[90]

آصف صاف درون حافظ خیرات نمون
حاکم مشفق جانبخش محروسهء رها
نیتی اولمغله جانب خیره جاری
ایتدی بو آب روانیله بو راهی احیا
پدری مادری روحینه ایدوب قصد ثواب
ایتدی بو برکهء پاکیزهء علیایی بنا
وارد و صادر ایچون آب زلال ایتدی روان
گتوره تشنگیء حشرده راهینه خدا
شهره بنیاد حصار اولنه لی گوردیگی یوق
چشم ابواب رها بویله بنای غرّا
نابیا حب وطن اولمغله ایماندن
غائبانه عطش طبعمز ایتدی اروا
مایهء جوشش اولوب طبعمه مانندهء آب
ایلدم شوق و طربدن ایکی تاریخ اهدا
نوش ایدن آب روانن دیدی نابی تاریخ
راه فردایه سبیل ایلدی یوسف پاشا

[90] Nabi, Divan, İstanbul 1292, s. 86

1120

Asaf-i saf derun hafız-ı hayrat nümun
Hakim-i müşfik-canbahş-i mahsura-i Ruha
Niyyeti olmağla canib-i hayre cari
Etdi bu ab-ı revaniyle bu rahı ihya
Pederi maderi ruhuna edub kasd-ı sevab
Etdi bu bürke-i pakize ‘ulya-yı bina
Varid u sadır içün ab-ı zülal etdi revan
Getüre teşnegi-i haşrde rahına Huda
Şehre bünyad-ı hisar olunalı gördüğü yok
Çeşm-i ebvab-ı Ruha böyle bina-ı ğarra
Nabiya hubb-i vatan olmağla imandan
Gaibane ‘atş-ı tab‘ımız etdi irva
Maye-i çuşiş olub tab‘ime manende-i ab
Eyledim şevk u tarabdan iki tarih ihya
Nuş eden ab-ı revanın dedi Nabi tarih
Rah-ı ferdaya sebil eyledi Yusuf paşa
Katre-i abın içenler dedi Nabi tarih
Ruh-i ecdadını şad eyledi Yusuf paşa
1120

Kitâbede: Can bahşeden Urfa şehrinin, içi temiz ve hayratları yaptıran müşfik hakimi vezir Yusuf Paşa, hayırlı işler yapmaya niyet ederek bu akan su ile bu yolu ihya etti. Anne ve babasının ruhuna sevabını bağışlayarak, bu yüce ve temiz havuzu yaptırdı. Buraya ulaşıp akması için tatlı su getirtti. Allah da mahşer susuzluğu sırasında onun yoluna su getirsin. Şehrin kapıları, surları içinde yapıldığından bu yana, böyle gösterişli bir bina görmemişlerdi. Ey Nabi, vatan sevgisi imandan olduğu için, ğiyabında da olsa susuzluk tabiatımız, suya kandı. (Nabi bu kitâbeyi yazdığı sırada Urfa'da bulunmuyordu. Gaib sözünü onun için kullanmıştır.) Su gibi tabiatımı coşturdu. Sevinç ve arzumdan iki tarih söyledim.

Birisi: Ey Nabi tarihi; Akan suyu içenler dedi ki, yarının yollarına Yusuf Paşa suyu sebil etti.

İkincisi, Ey Nabi, suyun bir damlasını içenler dediler ki, Yusuf Paşa ecdadının ruhunu şad eyledi. Anlamını ifade etmektedir.

Manzume “feilâtün / feilâtün / feilâtün / fa’lün” veznindedir. Hicri 1120 (miladi 1708) tarihinde yapılmış olan bu çeşmeye Nabi iki tarih düşürmüştür. Manzumenin sondan üçüncü mısrasının harflerinin toplamı

1123 tarihini verir. Bundan "ab" karşılığı olan 3 rakamı çıkarılırsa 1120 hicri (miladi 1708) tarihi çıkar.

İkinci düşürdüğü tarih ise son mısradadır. Bu mısranın da harflerinin toplamı 1117 eder. Yine "ab" kelimesinin karşılığı olan 3 rakamını bu defa işaret ettiği gibi eklemekle 1120 tarihi çıkar.

Tarih düşürmede çok usta olan Şair Nabi'nin bu manzumeleri Urfa camileri için çok güzel birer örnektir.

1970'li yıllarında Yusuf Paşa camiinin avlusunda batı tarafında geniş bir havuz vardı. Havuzun eni yirmi, uzunluğu yirmi ve yüksekliği birbuçuk metre ebadında idi. Üstü açıktı. Sonradan bu havuzu toprakla doldurdular üstünü düz bir sekki yaptılar. Bir kaç sene sonra bu yüksek sekkiyi de kaldırarak yerini düz yaptılar ve cami avlusuna kattılar. Şair Nabi'nin bahsettiği "bürke" havuz bu kaldırılan havuz olmalıdır.

Yusuf Paşa Çeşmesine Şair Nabi'nin Yazdığı Diğer Bir Kitâbe[91]

لله ايديجك بو آبى اجرا
بو بركه يه آصف صف آرا
گوش ايلديگنده ديدى نابى
تاريخنى آب روحبخشا
1120

Lillah edecek bu abı icra
Bu bürkeye asaf-ı saf ara
Guş eylediğinde dedi Nabi
Tarihini ab-ı ruh bahşa
1120

Kitâbede, Asaf gibi, bu havuza temiz hüküm düşünenler, vallahi bu suyu akıttılar. Nabi bunu işittiği zaman çeşmenin tarihini "ruh bahşeden su" anlamında verdi. Demektedir. Son mısradaki "Ab-ı ruhbahşa" hicri 1120 (miladi 1708) tarihini vermektedir.

Manzumenin vezni "Mefûlü-mefâîlü-feûlün" dür.

[91] Nabi, Divan, İstanbul 1292, s.87

SUR, KALE VE ABİDE KİTÂBELERİ

HARB-İ UMUMİ ŞEHİTLERİ ABİDESİ KİTÂBESİ

Atatürk bulvarında, Kültür Müdürlüğü binasının önündedir.
Abidenin güney cephesi üst kitâbesi:

تاریخ
جای جهاده گیدن
ارلره نصرت اوله
1334

Tarih
Ca-yı cihade giden
Erlere nusret ola
1334

Kitâbede: Savaş meydanına cepheye giden erlere yardım olsun duası yapılmıştır. Bu cümle ile tarih düşürmüştür. Rumi 1334 (miladi 1918) tarihi eder.

Abidenin güney cephesi alt kitâbesi:

حرب عمومی
شهدایا فاتحه
1333 – 1330

Harb-i ‘umumi
Şühedâya fatiha
1330 – 1333

Cihan savaşı şehitlerine fatiha istenmektedir. Burada iki tarih vermiş biri Rumi 1330 (miladi 1914–15) diğeri 1333 Rumî (miladi 1917) tarihlerini vermektedir.

Abidenin kuzey cephesi üst kitâbesi:

تاريخ
بو حجر صامت دگل
اكليل جهاد اكبردر
1335

Tarih
Bu hacer samit değil
İklil-i cihad-ı ekberdir
1335

Kitâbede: Bu taş sessiz değil büyük cihan savaşının tacıdır. Anlamı ifade edilmiştir. Rumi 1335 (miladi 1919) tarihi kayıtlıdır.

Abidenin kuzey cephesi alt kitâbesi:

حرب عمومى
شهدايا فاتحه
1333 – 1330

Harb-i ‘umumi
Şühedâya fatiha
1330 – 1333

Kitâbede yine birinci cihan savaşına giden ve orada şehit düşen askerlere fatiha istenmektedir. Yine aynı tarihler yazılmıştır. Burada Nusret kelimesi iki anlama gelmektedir. Biri “yardım” anlamındadır. Diğeri de devrin Urfa Mutasarrıfının adı da Nusret beydir.

Harb-i umumi şehitleri abidesi

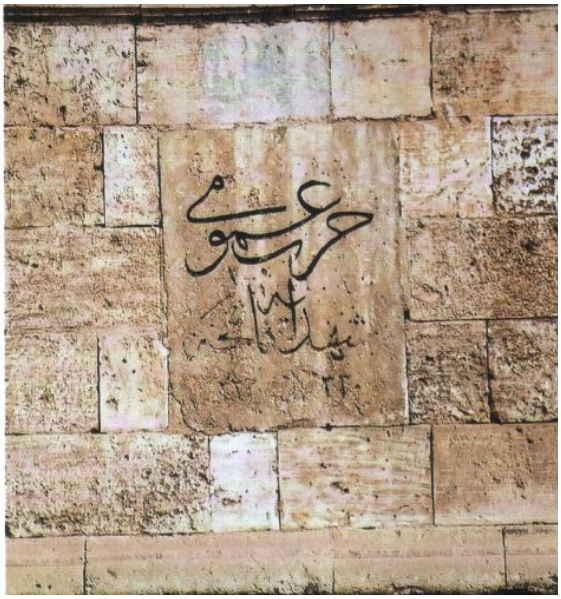

Harb-i umumi şehitleri kitabesi

Harb-i umumi şehitleri abidesi kitâbesi

YOL GÖSTEREN ABİDE ÇEŞMESİ KİTABESİ

Abide kavşağındadır.

Doğu tarafı:

قافقاسیا یولی 1332

Kafkasya Yolu 1332

Güney tarafı:

هندستان یولی 1332

Hindistan Yolu 1332

Batı tarafı:

مصطفی کمال پاشا جاده سی

Mustafa Kemal Paşa Caddesi 1332

Kuzey tarafı:

ANKARA YOLU 1959

Bu abide çeşme rumi 1332 (miladi 1916–17) tarihinde yapılmıştır. Çeşmenin dört tarafında gidilecek yolun adı yazıldığı ve okla yön gösterdiği için, bu çeşme abideye halk arasında "Yol gösteren çeşmesi" ve “Mustafa Kemal Paşa Çeşmesi” denilmektedir.

Abide çeşme daha önce Belediye binası ile Vilayet binası arasında idi. 1959 tarihinde Urfa Valisi Kadri Eroğan tarafından vilayet önüne nakledildi. Ankara Yolu yazılı olan tarafında daha önce ne yazılı olduğunu hatırlayan yoktur. Vali Bey Ankara yolunu gösteren tarafa latin harfleriyle "Ankara Yolu 1959" yazdırdı. Bu abide Çeşme'nin Çanakkale savaşına giden askerlerin hatırasına yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyle vilayet önündeki caddeye (Mustafa Kemal Paşa Caddesi) adı verilmiştir. Bu abide 1973 de şimdiki yeri olan dört yol ortasına nakledilmiştir.

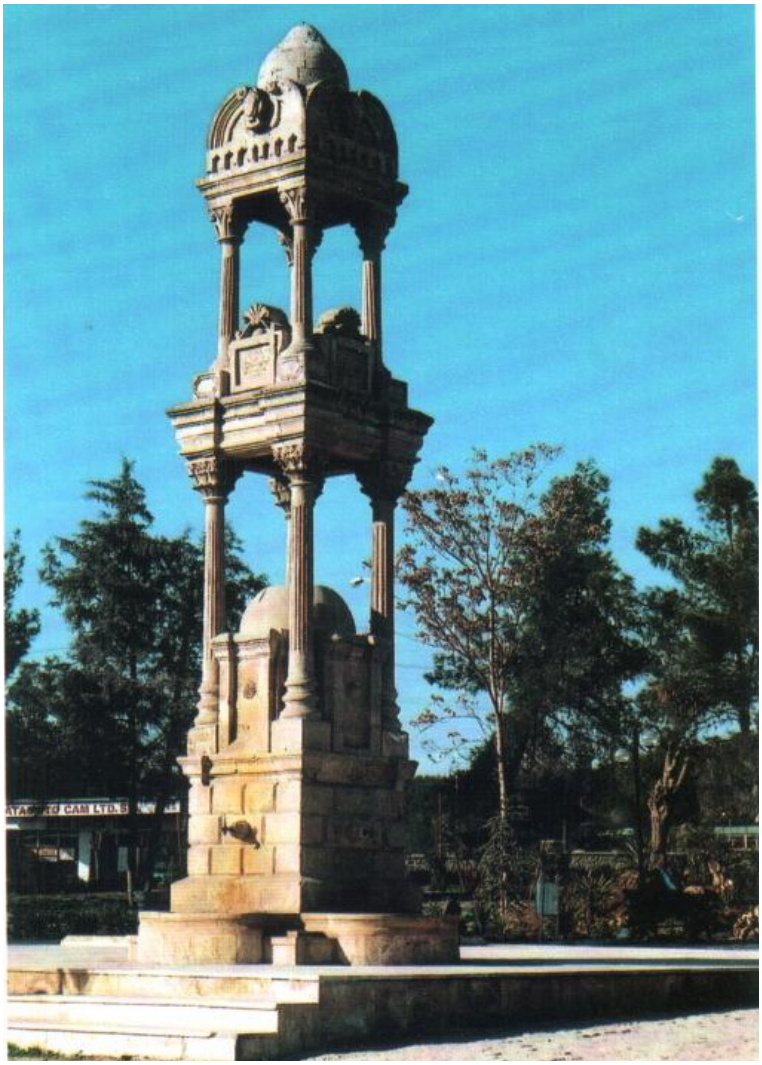

Yol gösteren çeşmesi abidesi

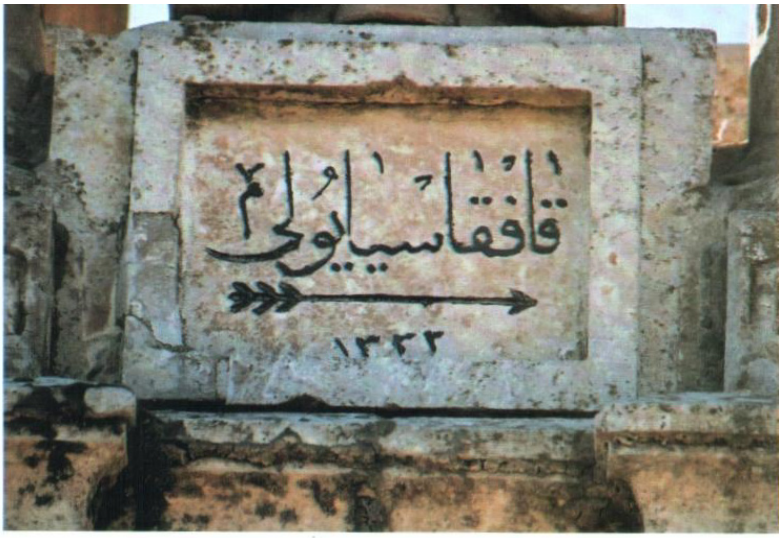

Yol gösteren çeşmesi abidesi (Kafkasya yolu) kitâbesi

Yol gösteren çeşmesi abidesi (Mustafa Kemal Paşa caddesi) kitâbesi

Yol gösteren çeşmesi abidesi (Hindistan yolu) kitâbesi

HARRAN KAPI KİTÂBELERİ

Harran Kapı semtinde şehir kapısıdır.
Kapı üzerindeki bir satırlık kitâbe:
Kitabe uzun bir satır halinde yazılmıştır.

بسم الله
مما امر بعمارته مولانا السلطان الملك المعظم
العالم العادل المؤيد المنصور شهاب الدنيا والدين
ابى الفتح شاه غازى ابن سلطان الملك العادل ابوبكر
ابن ايوب بولاية لفقير الى رحمة الله كافور
العادلى شبل الدولة المظفر
الملك لله واحد القها ر

"Bismillah
Mimma emere bi'imaretihi Mevlana es-Sultan el-Melik el-Mu'azzam el-'Alim el-'Adil el-Müeyyid el-Mansur Şahab ed-dünya ve'd-din ebi'l-feth Şahğazi ibni Sultan el-Melik el-'Adil Ebubekir ibni Eyyub bi-vilayeti li-fakir ilâ rahmetullah. Kâfûr el-'adili şible'l-devleti'l-muzaffer.
el-Mülkü lillah Vahid el-kahhar."

Buranın imareti, Eyyub oğlu Mevlana melik sultan el-adil, muzaffer, Ebubekir oğlu Şahğazi tarafından yaptırılmıştır. Denilmektedir.

Kitâbe, Harran Kapı'nın üzerine boydan boya iri harflerle yazılmıştır. Yazı "muhakkik" hattır. Kapının iki tarafında bir adam elinde bir iple bir aslanı tutar vaziyette iki kabartma mevcuttur.

Kitâbede adı geçen Ğazi Ebubekir bin Eyyub, Salahaddin Eyyubinin kardeşidir. Bu melik Meyafarrikin Eyyubilerinden olup, 1220–1230 tarihlerinde hüküm sürmüştür. Kitâbenin tarihi yazılmamıştır. Anlaşıldığına göre 1220 ile 1230 seneleri arasında yazdırılmıştır. Urfa Salnamesinde, bu kitâbede ismi geçen zatın Salahaddin Eyyubinin kardeşi Adil Seyfeddin olduğu kaydedilmiştir.[92] Halbuki kitâbe de bu isme rastlamadık.

Kapının iç tarafında bir taş üzerine yuvarlak bir tuğra işlenmiştir.

[92] Urfa Salnamesi 1927, s. 70

Harran Kapı kitâbesi

URFA KALESİ KİTÂBELERİ

Urfa kalesi şehrin güneyindeki kayalar üzerine yapılmıştır. Çeşitli zamanlarda tamir yapılmış ve bu tamirlerin kitabesi yazılmıştır. Urfa kalesinin üzerinde duvarın yetişilemeyeceği yüksek yerlerinde beş ayrı kitâbe bulunmaktadır. Bunlardan biri kalenin doğu tarafında, ikincisi güney tarafında, üç tanesi de şehre bakan kuzey tarafındadır. Bunlardan bir kısmı kırılmış, bozulmuş ve taşları dökülmüş olduğu gibi, bir kısmı da çok yüksek olduğu için okunması bizim için imkânsız olmuştur. Bütün imkânsızlığımıza rağmen, bu kitâbelerin fotoğraflarını çekerek tanıtmaya çalıştık. Benim okuyamadığım kısımları, ilerde okuyabilecek birinin çıkması, beni çok memnun edecektir.

Kalenin doğu cephesindeki kitâbe:

Uzun bir satır halinde yazılmıştır.

بسم الله الرمن الرحيم ما امر بعمارته السلطان
الملك الاعظم ابو النصر حسن بهادر على بن
عثمان بيك اليابندر خان خلدالله ملكه و سلطانه
(وذلك سنه سبعه و ستين و ثمانمائة)

Bismillahirrahmanirrahim. Ma emere bi‘imaretihi es-Sultan el-Melik el-A‘zam

Ebu'n-Nasr Hasan Bahadır Ali bin Osman Beg el-yabender Han.

Halladallahu mülkehu ve sultanuhu ve (zalik. Sene seb'a ve sittine ve semanemie) [93]

Urfa Kalesi doğu cephe kitabesi

[93] Urfa Salnamesi 1927, s. 73

Kitâbe, bu kalenin imaretinin, Sultan Hasan bin Osman, yani Osman Bey oğlu Sultan Hasan tarafından 867 (miladi 1462) tarihinde yaptırıldığını bildirmektedir. Kitâbede (ve zalik) den itibaren tarihin yazıldığı taş düştüğü için okuyamamıştık. Tarih kısmını Urfa Salnamesinden tamamladık. Sultan Hasan Akkoyunlu devleti hükümdarıdır.

Bu kitâbeden biraz uzakta tek bir taş üzerinde bir parça kitâbe:

"es-Saltanatuhu illa. tahriri fi şehri rebielahir 955"

Miladi 1548 tarihi göze çarpmaktadır. Tarih Osmanlı devrinde Kanuni Sultan Süleyman zamanına rastlıyor. Yazı "muhakkik" hatla yazılmıştır.

Ne yazıkki kalenin güney cephesinde bir satırlık upuzun bir satır kitabeyi, taşların çok dökülmüş olmasından ve çok aşınmasından dolayı hiç okuyamadık. Burada ayrı ters konulmuş bir taş üzerinde "celi sülüs" hattı ile "Bismillahirrahmanirrahim" yazısı göze çarpmaktadır.

Kalenin şehre bakan kuzey cephesinde üç ayrı yerde kitâbe olup, bulunduğu yer sarp kayalık olduğu için çok yüksek kaldığından fotoğrafla güçlükle tespit edebildiğimiz bir kitâbe vardır.

Kalenin kuzey cephesindeki kitabe:

هذا ما امر بعمارته السلطان ابن السلطان الملك الاعظم
ابو النصر حسن السلطان المؤمنين خلدالله سلطانته

Haza ma emere bi‘imaretihi es-Sultan ibni's-Sultan el-Melik el-a‘zam

Ebu'l-Nasr Hasan es-sultanü'l-mü'minin, halladallahu saltanatuhu.

Bu kitabe yüksekte olup taştan bir çerçeve içine alınmıştır.

Bu kitâbe de kalenin Sultan Hasan, yani bizim Uzun Hasan dediğimiz Akkoyunlu hükümdarı tarafından tamir edildiğini belirtmektedir. Bu kitâbede de tarih yazılmamıştır.

Urfa Kalesi kuzey cephe kitabesi

Kalenin kuzey cephesindeki ikinci kitâbe:

هذا بعمارة (...) السلطان ابو النصر حسن بهادر
على خان خلدالله ملكه (...) الله - محمد –
سنه خمس و ستين و سمانمائة

"Haza bi'imareti (...) es-Sultan Ebu'n-Nasr Hasan Bahadır Ali Han. Halladallahu mülkehu (...) Allah Muhammed Sene hamse ve sittine ve semane mie."

Bu kitâbede yine Sultan Hasan tarafından bu kalenin tamir edildiğini belirtmekte olup, tarihi 865'dır (miladi 1460).

Bu kitâbenin sağ tarafında bir daire içinde:

لااله الاالله محمد رسول الله

"Lâilâhe illallah Muhammedün Resulallah" kelime-i tevhidi yazılmıştır. Sol tarafta ki daire içindeki yazı okunamadı.

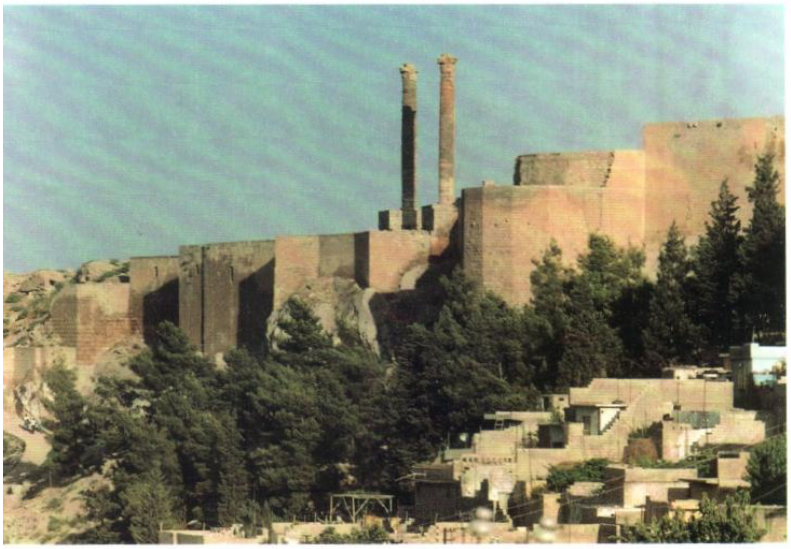

Urfa Kalesinden bir görünüm

Şehre bakan cephedeki üçüncü kitâbenin ise taşları çok düşmüştür. Kalan yazılardan da bir anlam çıkarılamadı.

Urfa bir müddet Karakoyunluların hâkimiyetinde kalmış, sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın eline geçmiştir. Akkoyunlulardan sonra bir müddet de Safevi hükümdarı Şah İsmail'in hâkimiyetine girmiştir. Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim (1512–1520) tarafından mağlub edilmesinden sonra Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Bu yüzden kale duvarı üzerinde okuyamadığımız kitâbelerde bunların da ismine rastlamak mümkündür.

Urfa kalesi güney cephesi kitabesi

Urfa kalesi güney cephesi kitabesi

Urfa kalesi güney cephesi kitabesi
(Kitabeler bozuktur)

KARAKOYUN DERESİ KÖPRÜ KİTÂBESİ

Hızmalı Köprü Kitabesi:

صاحب الخيرات اوله نلر دوزخدن
اولسونلر بعيد تجديدينه
اولدى الحج محمد سعيد
فى سنه 1259

Sahib el-hayrat olanlar duzahden
Olsunlar ba‘id tecdidine
Oldu el-Hac Muhammed Sa‘id
Fi sene 1259

Hicri 1259 (miladi 1843) tarihinde Hacı Muhammed Said tarafından tamir ve yenilenmiştir. Satırlar karşılıklı yazıldığı için bu dört satırın ortalarında “Maşallah” yazılmıştır. Kitâbenin hattı sülüsdür.

Bu kitabe, Hızmalı köprünün doğu cephesinde gövdesinin ortalarına doğru ve kemerin üzerine yazılmıştır.

Hızmalı köprü kitâbesi

Ali Saib Köprüsü Kitâbesi:

علی صائب
کوپریسی
سنه 1341

Ali Saib
köprüsü
Sene 1341

Celi sülüs hatla yazılmıştır. Hicri 1341 (miladi 1922) tarihini taşımaktadır. Bu köprüye Millet Köprüsü de denilir. Köprü çok eski olup, tarihi bilinmemektedir. Köprü kapısı üzerinde olan bu kitâbe, Urfa kurtuluş savaşı kahramanlarından Yüzbaşı Ali Saib Bey'in hatırasına yazılarak buraya konulmuştur.

Köprü kapısı ve kitabesi, Karakoyun deresinin güneyindedir.

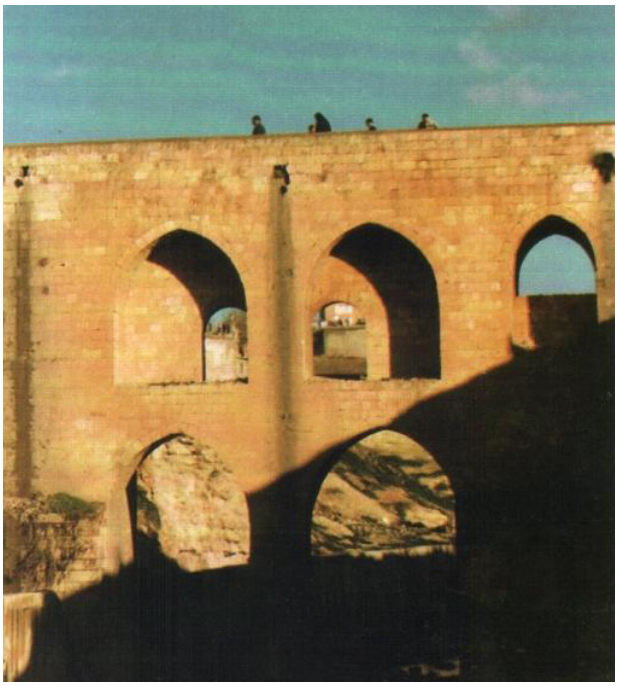

Karakoyun Deresi üzerinde Hızmalı Köprü

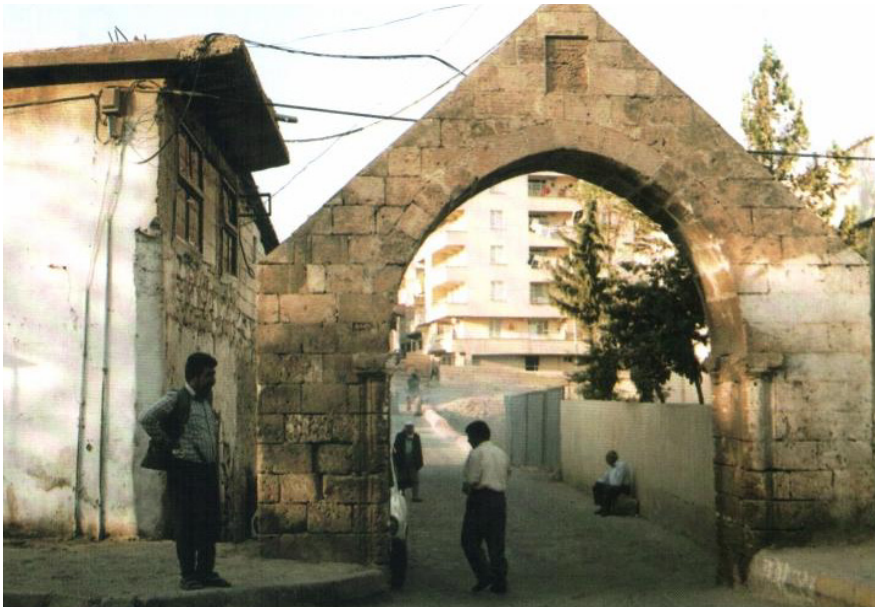

Ali Saib Köprüsü kapı ve kitâbesi

TEKKE VE TÜRBE KİTÂBELERİ

AĞCAMİ NÎMETULLAH TÜRBE KİTÂBESİ

Türbe, Ağcami avlusunda ki Abbasiye Medresesi odalarından birinin altında bulunmaktadır. Türbenin içinde üç mezar vardır.

Ağcami Nimetullah Bey Türbesi

Türbenin kitâbesi şöyledir:

زير زمين حجره ده مدفون مرحوملره فاتحه
روز بك الشهير نعمت الله بك سنه 927
على بك ابن لطفى بك سنه 1003

Zir-i zemin hücrede medfun merhumlara fatiha
Ruz Beg eş-şehir ni‘metullah Beg. Sene 927
Ali Beg ibni Lütfi Beg. Sene 1003

Nimetullah diye şöhret kazanmış olan Ruz Begin vefat tarihi hicri 927 (miladi 1520), yine Lütfi Beğ'in oğlu Ali Beğ'in vefat tarihi ise hicri 1003 (miladi 1594) tarihini vermekle, cami tarihinin çok eskilere gittiğini göstermektedir. Cami'nin bir isminin de "Nimetullah" diye anılması büyük bir ihtimalle bu türbede yatan zattan ileri gelmektedir. Öyle ise

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra yaptırılan ilk camilerden olup, camiin bu zat tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Türbe içinde üç kabir bulunmakta olup, kabirlerin üzerinde ayrıca tarih yoktur. Sadece isimleri yazılıdır.

Ağ Cami, Nimetullah Bey İbni Asker türbesi kitâbesi

Nimetullah Bey türbesinde mezarlar

ARİŞ HOCA TÜRBESİ KİTÂBESİ

Türbe Harran Kapı semtinde Yavuz Selim ilköğretim okulunun kuzeyindedir. Kitabesi altı satırdır.

حمیدیه میرلواسی مفخر محب خدا
یعنی ایله سون (بریع) اقدام
لطف ایله رب رحیم بو تربه یه رحم ایلدی
ایلیه حق اللهه ویر السلام و مرحبا
(...) مصطفی (...) (...)
صرف منت ایله (...) کرام

Hamidiye Mirlivası mafhar-i muhib-i Huda
Ya‘ni eylesun (beri')-i ikdam
Lütf ile Rab u Rahim bu türbeye rahm eyledi
Eyleye Hakullah'a ver esselam ve merhaba
(. . .) Mustafa (…) (…)
Sarf-i minnet ile (…) (…) kiram

Ariş Baba türbesi kitabesi

Kitâbede: Allah'ı sevenlerin kendisiyle iftihar ettiği, Hamidiye Alayının mirlivası, bu sevilen Allah dostuna bu türbe acıyarak (tamir ettirdi). Allah rahmet eyleye. Buraya gelenler, Allah hakkı için bu ehlullaha selam versin, dua etsin. Anlamı ile birlikte, kitâbenin çok bozuk olması sebebiyle tam bir anlam çıkarılamamıştır. Zorla harflerinin çıkarılmaya çalışıldığı bu kitâbenin tarihi de belli değildir. Yalnız 1930'lu yıllarında vefat ettiği sanılan bu türbede yatan zatın "Arş Hoca" olduğu bilinmektedir. Yaşadığı devrin sevilen velilerinden biri olduğu söylenilir. Türbeyi yaptıranın Hamidiye Alayı kumandanı olduğu kitâbeden anlaşılmaktadır. Kendisinin de bu alayda görev yaptığı söylenilmektedir.

Ariş Baba Türbesi

HARTAVÎZADE HAFIZ MUHAMMED SELİM TÜRBESİ KİTÂBELERİ

Türbe, Dabakhane Camiinin batı kapısı bitişiğindedir.

Hafız Muhammed Selim Efendi'nin türbesi

Caminin batı kapısı bitişiğindeki kitâbe:
Kitabe dokuz satırdır.

حسبناالله و نعم الوكيل
قطب محبوب زمان حافظ محمد حضرتي
انتقال خالد ايدى عن قيوميتى. سنه 1277
پيروش احياى سنت ايتديكه دال ارسال چون
خالدى يه قطب ارشاد عزمى اسفر و رحلتى. سنه 1277
بيك ايكيوز قرق ايكى قيامى ايتمش بر ده
عزمى طوقسان برده چون مولود خليلدن فرقاتى
فيض ايله تام لطيف تربه سى تاريخنده ياز. سنه 1298
ياپدى فرزندى فريدالدين ايدنجه لب همتى. سنه 1298

Hasbünallah ve ni‘me'l-vekil[94]
Kutb-i mahbub-i zaman Hafız Muhammed Hazreti
İntikal-ı Halid idi an kayyumiyeti. sene 1277
Pirveş ihya-yı sünnet etdiği dal irsal çün
Halidi'ye kutb-i irşad azmi esfer u rihleti. sene 1277
Bin ikiyüz kırk iki kıyamı etmiş biri de
Azmi doksan birde çün Mevludihalil'den firkati
Feyz ile tam latif türbesi tarihinde yaz. sene 1298
Yapdı ferzendi Ferideddin edince leb-i himmeti, sene 1298

Kitâbede özetle şunlar anlatılmaktadır: Zamanın sevilen kutbu Nakşibendi Şeyhi Hafız Muhammed hazretleri, ebediyete göçetmek için harekete geçti, vefat etti. (Şeyhinin adı da Halid olduğu için, şeyhinin huzuruna gitti, anlamını da veriyor.) Yaşlılar gibi sünneti yaşatmak için delil, yol gösterici oldu. 1277 hicri (miladi 1860) tarihinde, Halidi kolunun kutbu dünyadan göç etmeye azmetti, vefat etti. Şeyhi Halid-i Bağdadî hicri 1242 (miladi 1826) de vefat etmişdi. O tarihten itibaren Hafız Muhammed Selim, Urfa'da Mevlana Halid Bağdadî'nin halifeliğini devam ettirmişti. Muhammed Selim 1860 da vefat edince Mevlidihalil kabristanına defnedilmişti. Bu mıntıkadan yol açılınca hicri 1291 (miladi 1874) de kabri Dabakhane camiindeki bugünkü yerine nakledildi. Oğlu Ferideddin hicri 1298 (miladi 1880) de üzerine bu türbeyi yaptırdı.

Türbenin cami avlusundaki doğu kitabesi:
Kitabe sekiz satır halinde on iki mısradır.

فاتحه
لااله الاالله محمد رسول الله
نامداش حضرت شه شهيد كربلا
حبذا الخير الخلف حسين افندى نكته دان
صدق ايله بيك ايكييوز طوقسان سكزده اول فريد
ايلدى تشمير شامى سعيدا همت همان
و آلدر حميت دفنى خاكنه حرمت ايله
ياپدروب بو قبهء پر نور و فردوس آشيان
سعى مشكور اوله يا رب طالع و بخت سعيد

[94] Kur’an-ı Kerim, (3) Al-i İmran Suresi /173 (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir).

مظهر لطف و عطا قلسون او كريم و مستعان
بر قرر اولدقچه نه كنبدله چرخ بى ستون
قبهء والاسنه اولسون ملائك پاسبان
رأفت استمداد ايدوب يازدى گهر تاريخنى
قطب الاقطاب شيخ محمد اولدى جانانه روان
سنه 1277

Fatiha
Lailahe illallah Muhammedün resulallah
Namdaş-ı Hazret-i şeh-i şehid-i Kerbelâ
Habbeza el-hayr el-halef Hüseyin Efendi nüktedân
Sıdk ile bin ikiyüz doksan sekizde ol ferid
Eyledi teşmir Şamı saidâ himmet heman
Ve aldır defni hamiyet hâkine hürmet ile
Yapdurub bu kubbe-i pür nur ve Firdevs aşiyan
Sa'yi meşkur ola Ya Rab tali' ve bahti said
Mazhar-i lütf-i ita kılsun o Kerim û müste'an
Ber karar oldukça nüh künbedle çarh-i bî sütun
Kubbe-i valâsına olsun melaik pâsıbân
Ra'fet istimdad edüb yazdı güher tarihini
Kutbu'l-aktab Şeyh Muhammed oldu canane revan
Sene: 1277

Kitâbenin son mısrasında noktalı harflerle hicri 1277 (miladi 1860) tarihi düşürülmüştür. Bazı mısralar uymamakla beraber ekserisi "Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün-fâilün" veznindedir. Mevzu bir evvelki kitâbenin aynı olup ezcümle şöyledir: "İsmi Kerbela şehidlerinin şahı Hazret-i Hüseyn'in ismi olan nüktedan Hüseyin Efendi ne güzel hayırlı bir halefdir. O Hüseyin Efendi 1298 (m. 1881) de sadakatle büyük bir himmet göstererek o mübarek zatın cesedini hürmetle hamiyet toprağına defnetdi. Bu nurlu kubbeyi bir cennet köşkü gibi üzerine yaptırdı. Ya Rab, bu çalışmasından dolayı talihi ve bahtı mutlu olsun. O Kerim ve yardımcı olan Allah, kendisine lütfunu hediye etsin. Dokuz künbetle sütunsuz duran gök kubbe, yerinde durdukça, onun kubbesine melekler bekçi olsun. Ra'fet yardım dileyerek şu cevher tarihi yazdı ki, kutublar kutbu Şeyh Muhammed sevgiliye gitti."

Urfa salnamesi[95] de Hartavi Hafız Muhammed Selim Efendinin Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler söylemiş büyük bir âlim ve şeyh olduğunu kaydetmektedir.

Dr. Burhan Vural Bey'den aldığımız bilgiye göre; Hafız Muhammed Selim Efendi, kendisinin dedesinin dedesi olmaktadır. 1785 tarihinde Urfa'da doğdu. Asıl adı Hartavizade Hafız Muhammed Selim'dir. Rızvaniye medresesi'nde meşhur Besnili İbrahim Efendiden tahsilini tamamladı. Bağdatta Nakşibendî şeyhi Mevlana Halid hazretlerine intisab ederek ondan Nakşibendî halifeliği aldı. Mevlana Halid Şam'a giderken Hafız Muhammed Selim Efendiye de Şama gelmesini söylemiş ve Hafız da Şam'a gitmiştir. Mevlana Halid'in vefatından sonra kendisi de Urfa'ya gelmiş, Urfa'da irşad görevini sürdürmüş ve 1860 da Urfa'da vefat etmiştir. Önce Dergâh haziresine defnedilmiş, sonra bugünkü yeri olan Dabakhane camiindeki türbesine nakledilmiştir. Bazı şiirleri mevcuttur.

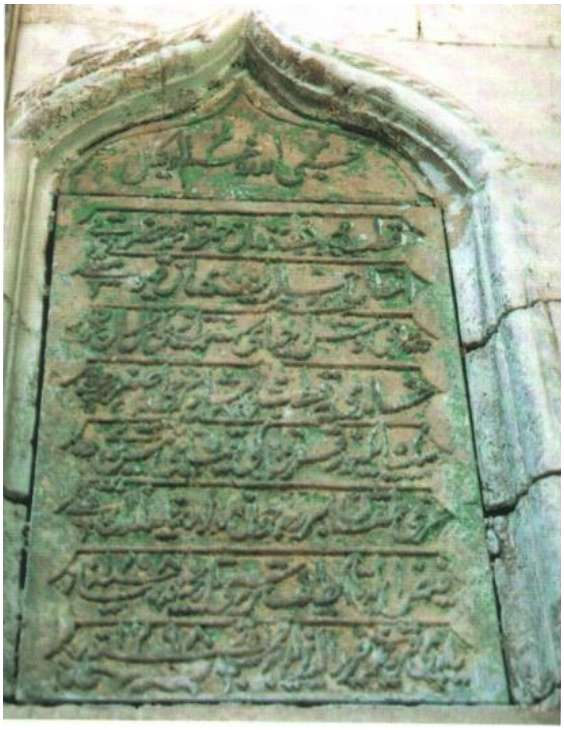

Hartavizade Muhammed Selim Hafız türbesi kitabesi

[95] Urfa Salnamesi, 1927, s. 111

Hartavizade Muhammed Selim Hafiz türbesi avlu kitabesi

HALVETİ TEKKESİ KİTABELERİ

Tekke, Kurtuluş meydanında bulunmaktadır. Kapısı batı tarafındadır.

Halveti Tekkesi iç kapı Kitabesi:

اهل توحیده صلا اولدقده
دیندی تاریخی رضاءًلله

Ehl-i tevhide sala oldukda
Dendi tarihi rıazaenlillah

Son mısradaki "رضاءًلله = Rızaen lillah" kelimesinin harfleri toplandığında 1067 hicri tarihini vermektedir. Bu da miladi tarihle 1656-57 etmektedir. Bu tarih Halveti tekkesinin asıl yapılış tarihidir.

Halveti Tekkesi Kapı Kitâbesi:
Kitabe on iki mısradır.

بسم الله الرحمن الرحيم
فادخلوها بسلام امنين
ظهور ايتدى خداوندى كريمين لطف احسانى
گورندى ناگاه خلوتيمه فتح ربّانى
بو جاى دلكشاى شيخ عبدالقادرين فيضى
سراسر ايلدى رشك اول فردوس رضوانى
ياپلدى همتيله منار انفاس پاكنده
مجدد بر مناره حجره لرله باب ذى شانى
بو آثاريله مسرور اولدى روح بانى واقف
مقيم روضهء جنّت جناب حضرت شانى
ختامنده صفاى فكره صفوت گلوب در تاريخ
سراپا رونق افزا اولدى بو درگاه رحمانى
سنه 1308

Bismillahirrahmanirrahim
Fedhuluha bi-selamin eminin[96]
Zuhur etdi Hudavendi kerimin lütf-i ihsanı
Göründü nagâh halvetime feth-i Rabbani
Bu ca-yı dilküşâ-yı Şeyh Abdulkadir'in feyzi
Seraser eyledi reşk ol Firdevs-i Rıdvanı
Yapıldı himmetiyle minar-ı enfas-i pâkinde
Mücedded bir minare hücrelerle bab-ı zi-şânı
Bu asariyle mesrur oldu ruh-i bani-i vakıf
Mukim-i ravza-i cennet cenab-ı hazret-i Şânî
Hitamında safa-yi fikre Safvet gelüb der tarihin
Serâpâ revnak efzâ oldu bu dergâh-i rahmânî
Sene 1308

Kitâbede: Besmeleden ve buraya emniyet ve güvenle giriniz, ayetinden sonra, Yüce Allah'ın (c.c) lütf ve ihsanı belli oldu. Çünkü halvetime aniden ilahi kapının açıldığı göründü. Bu, Şeyh Abdulkadir'in feyziyle bu gönül alıcı yer, Rıdvan'ın cennetini baştanbaşa kıskandırdı. Onun himmetiyle, pâk ve nurlu nefesleriyle, yeni bir minare ile odası ve şanlı kapısı yapıldı. Vakfı eyleyen vâkıfın ruhu bu eserlerle mutlu oldu.

[96] Kur'an-ı Kerim, (15) Hicr suresi / 46

Ki bu Halveti tekkesini yaptıran ve vakıfta bulunan, o Hazret-i Şani şimdi cennet bahçesinde ikamet etmektedir. Bu tamiratın bitiminde, Safvet fikir safasına gelerek tarihini söyledi. Bu Rahmani dergah baştan aşağı çok parlak oldu. Denilmektedir.

Manzume, Şeyh Abdulkadir'in oğlu şeyh ve Şair Safvet tarafından yazılmıştır, "mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün" vezninde yazılmıştır. Son mısrada tarih düşürülmüştür. Tamirat 1308 hicri (miladi 1890–91) tarihinde yapılmıştır. Kitabede bir minareden de sözedilmektedir. Oysa zamanımızda minare olmadığı gibi yeride belli değildir. Minarenin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir.

Bu Halvetiye tekkesi, 1665 tarihinde vefat eden Gazi Halife oğlu Ramazan Şani tarafından yaptırılmıştır. Kendisinin mezarı şimdi kaldırılmış olan buğday pazarı civarındadır. Halveti şeyhi Ramazan Şani, bir de vakfiye düzenleyerek birçok gelir getiren yerleri burası için vakfetmiştir.

Manzumede adı geçen Şeyh Abdulkadir Erbili, Erbil'den gelmiş hem kadiri ve hem de Halveti tarikatı şeyhi olup, bu Halveti tekkesine şeyh olmuştur. 1897 de vefat ettiğinde, hemen tekkenin içine defnedilmiş ve dışardan bir pencere açılmıştır.

Halveti tekke ve türbesi

HALVETİ TEKKESİ ŞEYHİ ABDULKADİR ERBİLİ TÜRBESİ KİTÂBESİ

Türbe, Kurtuluş meydanında Halveti tekkesi bitişiğindedir. Kitabe dört satırdır.

الفاتحه
هذا ضريح العارف بربه الغوث
ابى محمد محى الدين السيد الشيخ
عبدالقادر ابن الشريف محمد
محى الدين الصديقى الحسينى
توفى عن احدى و تسعين سنة
فى شهر رمضان رحمه الرحمن
سنه 1315

el-Fatiha
Haza darih el-‘arifi birabbihi el-ğavs
Ebi Muhammed Muhyiddin es-Seyyid eş-Şeyh
Abdülkadir ibni eş-Şerif Muhammed
Muhyiddin es-Sıddıki el-Hüseyni
Tüvüffiye an ihda ve tis‘ine sene
Fi şehri Ramazan rahimehurrahman
sene 1315

Kitâbede: Bu Muhammed Muhyiddin'in babası ve Şerif Muhammed Muhyiddin’in oğlu arif-i billah, ğavs, seyyid Şeyh Abdulkadir'in türbesidir. Oğlunun adı da Muhammed Muhyiddin, Babasının adı da Şerif Muhammed Muhyiddin'dir. Şeyh Abdulkadir, sıddıki ve Hüseyni'dir. Yani Peygamber efendimizin soyundan Hz. Hüseyin evlatlarındandır. Ramazan ayında hicri 1315 (miladi 1897) tarihinde 91 yaşında vefat etmiştir. Denilmektedir.

Türbe, Kurtuluş meydanında Halveti tekkesinin kenarındadır. Abdulkadir Erbili, Erbil'den gelmiş bu tekkede hem şeyh ve hem de mütevellisi olmuştur. 1897 de vefat edince buraya defnedilmiştir.

HİNDİYE TEKKESİ KİTÂBELERİ

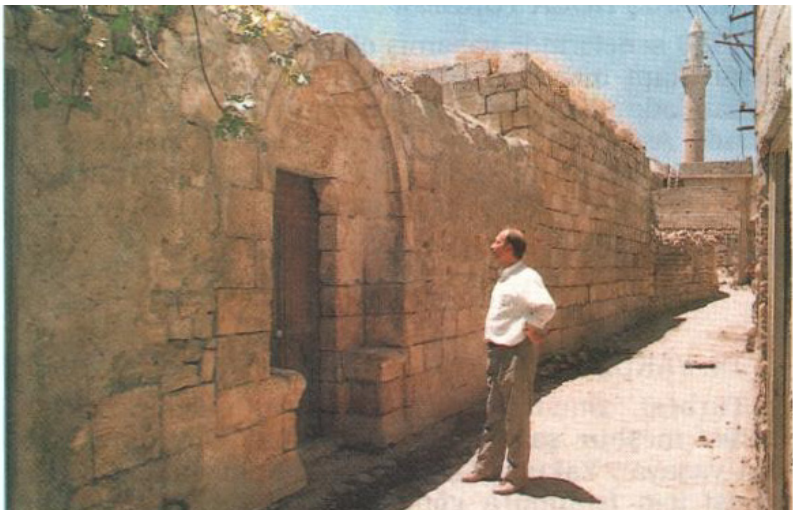

Hindiye tekkesi.

Türkmeydanı Mahallesinde Hızanoğlu Camiinin doğusunda bulunmaktadır. Kapısı, tekkenin kuzeyindedir.

Hindiye Tekkesi Dış kapısı kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
لااله الاالله محمد رسول الله
عمر فى سنه ثلث و خمسين و تسعمائه

Bismillahirrahmanirrahim.
Lâ ilahe illallah Muhammedün Resulallah
‘Ammere fi sene selase ve hamsine ve tis‘a mie

Kitâbede: Besmele ve şehadet kelimesinden sonra hicri 953 (miladi 1546) tarihinde imar edildiğini belirtmektedir.

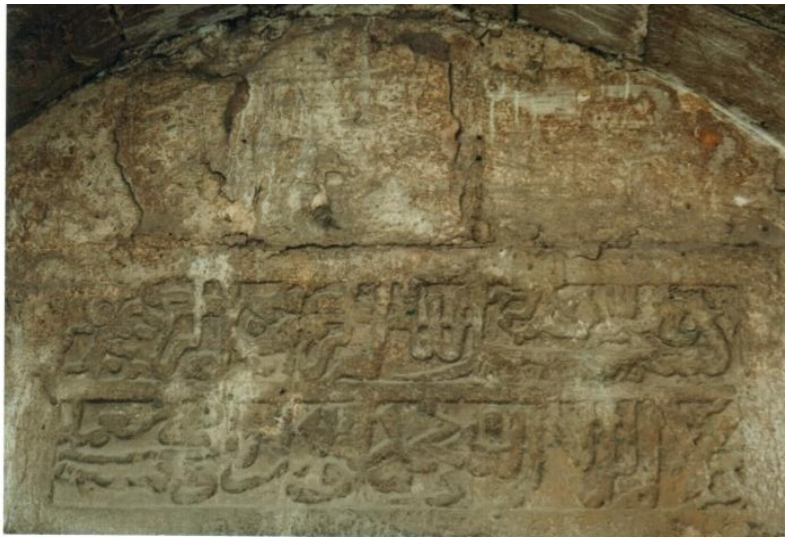

Hindiye Tekkesi Dış kapısı kitâbesi

Hindiye tekkesi adı verilen burası, Hızanoğlu camiinden Kara Pmar'a giden yol üzerindedir. Osmanlı devrinde 1546 yılında yaptırılan bu Hintli müslümanların tekkesi, aynı zamanda Hintli müslümanların barınmaları için de hizmet vermekteydi. Şimdi harabe haline gelmiş olan bu tekke, bir müddet ev olarak kullanılmıştır.

Hindiye Tekkesi mecsid kitâbesi:

عجلوا بالسلواة قبل الفوت
و عجلوا بالتوبة قل الموت
فى سنة 1287

‘Accilû bi's-selati kable'l-fevt
Ve ‘accilû bi't-tevbe kable'l-mevt
fi sene 1287

Hindiye tekkesinin mescidinin kapısı üzerinde bulunan bu kitâbede, "Vakti çıkmadan önce namaz için, ölmeden önce tövbe için acele ediniz." Anlamı ifade edilmektedir. Kitâbe hicri 1287 (miladi 1870) tarihini taşımaktadır.

Hindiye Tekkesi mecsid kitâbesi

Hindiye Tekkesi avlusunda doğu oda kitâbesi:

مشيخت خانهء هندستانى اليوم كشاد اولدى
امين تجديد ايله بانيسى نك ارواحى شاد اولدى
فى سنه 1342 صفر الخير 15

Meşihathane-i Hindistani el-yevm küşâd oldu
Emin tecdid ile banisinin ervahı şâd oldu
fi sene 1342 safer el-hayr 15

Kitâbede, Hindistan tekkesi meşihathanesi, yani şeyhlik odası bugün açıldı. Emin yenileme ile kurucusunun ruhu mutlu oldu. Anlamı ifade edilmektedir. Kitâbe, 15 safer 1342 (miladi 28 Eylül 1923) tarihini taşımaktadır. Kitabeyi Şair Kıratoğlu Emin yazmıştır.

SEYYİD MAKSUD VE HACI MUSTAFA TÜRBESİ KİTÂBELERİ

Seyyid Maksud Türbesi Harrankapı mezarlığının orta bölümündedir.

Türbenin kapı kitâbesi:
Kitabe beş satır halinde on mısradır.

رشادتلو طريق قادرن
كرامت اهلى حاجى مصطفى در
زهى مرشد كامل قطب علم
بحار فيض اسرار خدادر
شريعتله طريقت ايكى مكتب
حقيقت معريفت آنده نمادر
زيارتگاه ايتدى بو مقامى
مريض خالصه دارى شفادر
گلوب اوچلر ديدى تاريخين تعمير
عمارني مرقد نو ايده قانع سزادر
سنه 1293

Reşadetlü tarik-i Kadir'in
Keramet ehli Hacı Mustafa'dır
Zehi mürşid-i kâmil kutb-i ‘alem
Buhar-i feyz-i esrar-i Huda'dır
Şeri‘atle tarikat iki mekteb
Hakikat ma‘rifet anda nümadır
Ziyaretgâh etdi bu makamı
Mariz-i halise dârı şifâdır
Gelüb üçler dedi tarihin ta‘mir
‘İmarını merkad-i nev ede kani‘-i sezâdır
Sene:1293

Bu zat, Kadirî tarikatının reşadetli keramet ehli Hacı Mustafa'dır. Evet, o, bir mürşid-i kâmil ve kutubdur. Cenab-ı Hakk'ın sırlarının feyzinin buharıdır. Şeri'at ve tarikat iki okul olup, hakikat ve ma'rifet bu

ikisinde kendini gösterir. Burayı bir ziyaret yeri etti ki, ihlas hastalığına bu bir şifa evidir. Üçler gelerek tamir tarihini söylediler ki, bu yeni türbenin imarına kanaat etmek layıktır. Senesi 1293 (miladi 1876) dır.

Bu Türbe, devrin Kadiri şeyhi Hacı Mustafa (k.s) Efendiye ait olup, hicri 1293 (miladi 1876) da tamir ettirilmiş olduğunu belirtmektedir.

Kitâbe "Feilatün / feilatün / feilün" vezninde yazılmıştır. Alt mısrada tarih düşürmüştür.

Seyyid Maksud ve Hacı Mustafa
Türbenin kapı kitâbesi

Türbenin kuzey kemeri üzerindeki kitâbesi:
Kitabe iki satırdır.

هذا قبر السيد السادات ابو الخير و الحسنات
السيد الحاج (على) ابن السيد مقصود
الغريق فى رحيمه الله للملك المعبور بنى
فى ربع الاول فى سنة ثلث و الف

Haza kabre'l-seyyid es-sadat ebu'l-hayr ve'l-hasanat
es-seyyid el-Hac A(li) ibni es-seyyid Maksud.
el-ğarik fi rahimehullahi lil-mülki'l-ma‘bur
bena fi rebi‘u’l-evvel fi seneti selase ve elf.

Kitabe türbe kapısının sağındaki kemer üzerine yazılmıştır. Bu kabir, seyyidler seyyidi hayr ve hasenat babası-Seyyid Maksud oğlu-Seyyid Ali'nin kabridir. Seyyid Ali, Allah'ın rahmetine kavuştuğu hicri rebiülevvel 1003 tarihinde burası bina edildi, denilmektedir. Hicri 1003 (miladi 1594 - 95) tarihi etmektedir.

Türbe içinde hemen sağdaki ilk mermer kabir, Seyyid Maksud'un oğlu Seyyid Ali'nin kabridir. Kabrin baş dikme taşında "Haza kabr el-seyyid Ali ibni Seyyid Maksud" ayak dikmesinde ise "teveffa fi şehri rebielevvel fi sene selase ve elf" cümlesi ve 1003 hicri (1594 - 95) tarihi kayıtlıdır.

Bu kabrin yanındaki yeşil sandukalı ise Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kabridir. Türbe önceleri sadece sekiz ayak üzerinde ve ayak araları açık olarak hicri 1003 tarihinde Seyyid Ali'nin üzerine yapılmıştır. Sonra hicri 1293 (miladi 1876) da Hacı Mustafa vefat edince, buraya defnedilmiş ve türbenin de ayak araları örülerek bir kapı konulmuştur. Böylece bu zatın iki oğlu ve bir kızı ile 1969 da vefat eden Şeyh Hüseyin de bu türbeye defnedilmiştir. Hacı Mustafa Efendi'nin babası Hac kermo diye tanınan Hacı Abdulkerim de türbenin sekiz on metre kuzey doğusunda defnedilmiş olup, üzeri yeşil boyanmıştır.

Seyyid Ali b. Maksut ve Hac Kermo Hacı Mustafa türbesi

SU MEYDANI TÜRBELERİ KİTÂBELERİ

Arab Baba Türbesi kitabesi: Türbe, Kadıoğlu mahallesi Su Meydanında nur fırını bitişiğindedir. Kitabe dört mısradır.

مراد بك قبرى هم جدلرينك چاكرى
مرقدى طاهر اولدى قلديلر جاى تنوير
راشد گورينجه آنى معجمله ديدى تاريخ
عرب بابا تربه سن اسلام بك ايتدى تعمير

Murad Beğin kabri hem cedlerinin çakeri
Merkadi tahir oldu kıldılar ca-yı tenvir
Raşid görünce anı mu‘cemle dedi tarih
Arab Baba türbesin İslam Beg etdi ta‘mir
sene 1290

Kitâbede: Atalarının kölesi ve murad Beyin kabri temiz oldu ve yerini aydınlattılar. Şair Raşid onu böyle görünce türbe için mu'cemle tarih düşdü. Dediki Arab Baba'nın türbesini İslam Beg tamir etti. Sene hicri 1290 (miladi 1873). Anlamı ifade edilmiştir. Son mısra noktalı harflerinin toplamı türbenin tamir tarihi olan hicri 1290 (miladi 1873) tarihini vermektedir.

Böylece kitâbeden, mezarın Murad Bey'in mezarı olduğu ve üzerindeki türbeyi de İslam Bey'in yaptırdığı anlaşılmaktadır. Manzume “mefâîlün / fâilâtün / mefâîlün / fa’lün” vezninde yazılmıştır.

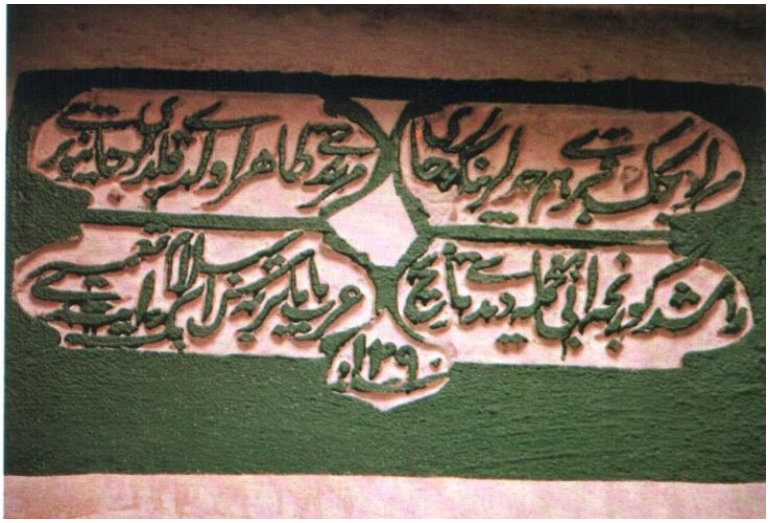

Sumeydanı Arap Baba türbesi kitabesi

Zebe Ziyareti türbesi Kitâbesi:

Türbe, Su meydanından sarayönüne giden yoldadır.

قد عمّر هذا مرقد
ملازم محمد
انشاء سنه 1252
ماشاالله كان

Kad ‘ammere haza merkad
Mulazim Muhammed
İnşaü sene 1252
Maşaallahukâne

Kitâbede, bu türbeyi Müzalim Muhammed yaptırdı. İnşa tarihi hicri 1252 (miladi 1837)'dir, denilmektedir. Urfa'nın çeşitli yerlerinde bunun gibi çoğunun ismi bile bilinmeyen ve ne oldukları hakkında sadece kulaktan kulağa söylenilen birçok mezar bulunmaktadır.

ŞEYH BEKİR TÜRBESİ KİTÂBESİ

Türbe, Ulu Camiin doğu kapısı yanındadır.

شيخ ابوبكر ولى سالك را تحقق
كه بو مدفندر اكا خوابگه عالم سر
قالدروب ايكى ألك روحنه اول فاتحه خوان
سنگ تعميرينه قوى تاريخ شيخ بكر

Şeyh Ebubekir veli salikra tahakkuk
Ki bu medfendir ana h'âbgeh-i alem sır
Kaldırub iki elin ruhuna ol fatiha h'ân
Seng-i ta‘mirine koy tarih Şeyh Bekir

Kitâbede; Bu mezarın Şeyh Ebubekir'in ebedi istirahatgahı olduğunu, iki elini kaldırarak ruhuna bir fatiha okunmasını istemektedir. Bu türbenin tamir tarihini "Şeyh Bekir" olarak taşına yazdığını belirtmektedir.

Bu türbe, Ulucami'in doğu kapısı yanındadır. Kitâbede belirttiği gibi, "Şeyh Bekir" kelimesinin harflerinin toplamı,türbenin tamir tarihi olan hicri 1132 (miladi 1719) tarihini vermektedir.

Şanlıurfa Müze Müdürlüğü tarafından bu türbe içine konulan bir tabelada, burada yatan zatın 1098-1151 tarihleri arasında Urfa'yı haçlılardan kurtarmaya gelen Salahaddin Eyyubi ordusunda bir kumandan olduğu ve burada şehit düştüğü yazılmıştır. Oysa ki Salahaddin Eyyubi 1169-1174 tarihleri arasında valilik yapmış ve 1174-1193 tarihleri arasında da Eyyubi devleti sultanı olmuştur. Eyyubi sultanı'nın hükümran olduğu tarihle, müzenin verdiği tarih arasında uzun bir tarih farkı olduğundan, müzenin verdiği tarihler yanlış olmalıdır. Zaten bu tabela sonraları türbeden çıkarılmıştır. Yine kitâbede veli kelimesinin geçmesi, bu zatın şehit değil, evliyadan olduğuna işarettir.

Bu duruma göre türbe 1719 tarihinde tamir edilmiştir. Kitâbe talik hatla yazılmıştır.

ŞEYH MES‘UD TEKKESİ KİTABELERİ

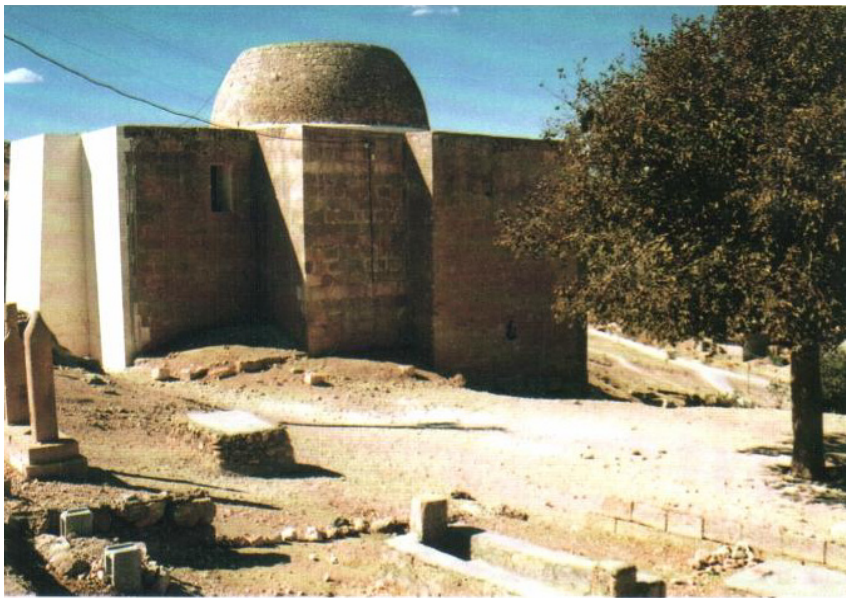

Şeyh Mes’ud Tekkesi

Bu tekke ve içindeki türbe, Urfa’nın güney tarafındaki dağların üzerinde yapılmıştır.

Tekkenin içinde kuzey duvarındaki kitâbe:
Kitabe beş satır halinde on mısradır.

جناب قبدلی زاده(قیدلی زاده) عمر بك
یگانه سرتسر (ازار و یسیر)
گورنجه مندرس بو جایه گانی
بنایه ساق همّت ایتدی تشمیر
مقامین شیخ مسعود ولینك
ضیای مهر جودی قلدی تنویر
جهانده بو اثر اولدقچه باقی
ایدرلر همّت پاکینی تذکیر
اولوب دلداده هاتف دیدی تاریخ
عمر بك ایلدی بو جایی تعمیر

Cenab-ı Kubadlızade (veya Kayıdlızade) Ömer Beg
Yegâne serteser (azar u yesir)
Görünce münderis bu cayekâni
Binaya sak-i himmet etdi teşmir
Makamın Şeyh Mes‘ud Veli'nin
Ziya-yı mihr-i cûdi kıldı tenvir
Cihanda bu eser oldukça baki
Ederler himmet-i pâkini tezkir
Olub dildade hatif dedi tarih
Ömer Beg eyledi bu cayi ta‘mir

Şeyh Mes’ud Tekkesi kuzey duvarı kitabesi

Kitabe "Mefailün-feilatün-feilün" vezninde yazılmıştır. Kitâbede; Kubadlızade veya kayıdlızade diye bilinen Ömer Bey, bu tekke ve türbeyi böyle baştan başa harab olmuş, yok olmaya yüz tutmuş halinde görünce, himmet paçalarını sığadı ve tamir ettirdi. Şeyh Mes'ud hazretlerinin tekke ve türbesi olan bu binayı cömertlik güneşinin ziyasiyle nurlandırdı. Bu eser dünyada ayakta durdukça, kendi himmetini de hatırlarlar. Diye düşünüyor ve buraya gönül vererek gizli bir ses, Ömer Bey'in bu türbeyi tamir ettirdiğini tarih olarak söyledi. Demektedir.

Son mısranın harfleri toplandığında hicri 1129 tarihi (miladi 1717) tarihini vermektedir.

Bu tamir tarihi Miladi 1717 tarihidir. Kitâbenin altında ayrıca tarih yazılmamıştır.

Kitabedeki bazı kelimelerde şüplelendiğimiz için parantez içinde gösterdik. Parantez içindeki kelimelerin bozuk olması, beyitlerin anlamını güçleştirmektedir. Yazılışından dolayı "bukadlızade" mi, yoksa "kayıdlızade" mi olduğu iyi anlaşılamayan Ömer Bey'in kim olduğu da anlaşılamadı.

Tekkenin içinde batı duvarındaki kitabe:
Kitabe beş satır halinde on mısradır.

رهایه والی اولدی کتخدای صدراعظم کیم
علی پاشای عادلدر آنك عنوان و معهودی
اولوجامع شهرین نه رعنا ایلدی تعمیر
آنك گبی نیجه خیر ایتمك ایکن دخی مقصودی
گلوب گوروب زیارت ایلدی شیخین مزارنده
یقیلمش جا بجا گوردی همان بو جای محمودی
همیشه خیر بابنده اولان لطف و فراوانك
بو مرقدده دخی اجرا ایدوب قلدی ینه جودی
(...) تجدید ایتدی همّت دیدی تاریخن
یکی یاپدی علی پاشا مقام مرد مسعودی

Ruha'ya vali oldu Kedhüda-yı sadra‘zam kim
Ali Paşa-yı adildir anın ünvan-u ma‘hûdi
Ulu Cami'i şehrin ne ra‘na eyledi ta‘mir
Anın gibi nice hayr etmek iken dahi maksûdi
Gelüb görüb ziyaret eyledi şeyhin mezarında
Yıkılmış câ becâ gördü heman bu ca-yi mahmûdi
Hemişe hayr babında olan lütf u firâvânın
Bu Merkadde dahi icrâ edüb kıldı yine cûdi
(...) tecdid etdi himmet dedi tarihin
Yeni yapdı Ali Paşa makam-i merd-i Mes‘ûdi

Kitabede yine tarih yazılmamıştır. Zamanın Urfa Valisi Ali Paşa'nın tamir ettiğini bildirdiği kitâbede şunlar belirtilmektedir.

Sadrazam'ın kethüdası Ali Paşa Urfaya vali oldu. Ali Paşa, Adil ünvanı ile bilinmekte ve tanınmaktadır. Şehrin Ulucami'ini ne güzel tamir ettirdi. Onun gibi daha nice hayırlı işler yapmak istiyordu ki, Şeyh Mes'ud'un türbesine gidip ziyaret eylediğinde, oranın yer yer yıkılmış,

harap olduğunu görünce, hemen hayr için bol bol lütuf ve ihsanda bulundu. O cömert zat, bu türbeyi de yeniden tamir ettirdi. Tamir tarihini de, "Şeyh Mes'ud'un makamını Ali Paşa yeni yaptı" mısrası olarak verdi. Demektedir.

Son mısra harfleri toplandığında, hicri 1096 (miladi 1684) tarihini vermektedir. Demekki bu tamir tarihi de miladi 1684 tarihidir. Ali Paşa, Ulu Camii de aynı tarihte tamir ettirmiştir. Manzume, "mefailün-mefailün-mefailün-mefailün" veznindedir.

Ömer Bey'in yaptırdığı 1717 tarihli tamir ile Ali Paşa'nın yaptırdığı 1684 tarihli tamir arasında 33 sene gibi bir zaman bulunmaktadır.

Şeyh Mes'ud Tekkesi batı duvarı kitabesi

Sarnıç üzerindeki kayaya kazılan sarnıç kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
قد فرغ من عمل صرينج الفقير الى رحمة الله
مسعود بن سعيد هنكل النسابورى
فى عشرة من رجب الغر سنه
تسع و سبعين و خمس مائة
فرحيمه الله من دعا (...) و اعانه و ساعده
و لجمع المومنين

Bismillahirrahmanirrahim.
Kad farağa min ‘ameli sahrinc el-fakir ila rahmetullahi
Mes‘ud bini Sa‘id Hengel el-Nişaburi
fi'l-aşareti min receb el-ğarra. sene tis‘a ve
seb‘ine ve hamse mie. ferahimehullahi men da‘a
(...) ve i‘anehu ve sa‘adehu ve licemi‘i'l-mu'minîn.

Kitabede, bu sarnıcın Nişaburlu Said Hengel oğlu Mes‘ud tarafından hicri 579 senesi Receb ayının 10'unda (miladi 30 Ekim 1183) bitirilmiştir. Kim Allahı yardıma çağırırsa, Allah ona ve bütün müslümanlara yardım etsin, merhamet etsin ve yardım etsin. Anlamı ifade edilmektedir.

Bu duruma göre sarnıcın açılış tarihi 30 Ekim 1183 tarihidir.

Sarnıç, yağan yağmur sularının içinde toplanması için ağzı dar, dibi geniş olarak kazılan bir su deposudur. Eskiden, su ihtiyaçlarını daha çok bu sarnıçlarda toplanan sulardan karşılarlardı. Bu sarnıç da tekke ve türbe binasının batı tarafında kayalar arasında olup, bizzat Şeyh Mes'ud tarafından kazılmıştır.

Kitabe hicri 579 Receb ayının 10'unda yazılmıştır. Yani miladi 30 Ekim 1183 tarihi demektir. Böylece en eski kitâbe olarak zamanımıza kadar nisbeten sağlam ulaşabilen ender kitâbelerden biridir. Bu kitâbe ile bu türbede bulunan zatın isminin "Şeyh Mes'ud" olduğunu ve 30 Ekim 1183 de burada bulunduğunu anlamaktayız. Şeyh Mes'ud Nişabur'dan Urfa'ya gelerek bu mevkide yerleşmiş bir Allah dostudur. Geldiği tarih bilinmemekle beraber sarnıcın bitirildiği tarih miladi 1183 senesidir.

Şeyh Mes'ud Tekkesi Sarnıç Kitabesi

Şanlıurfa'nın güney tarafındaki Urfa Kalesinin de güney tarafına düşen tepenin üzerinde yapılmış olan Şeyh Mes'ud Tekkesi, halk arasında yanlış olarak "Şıh Maksud" diye tanınmaktadır. Oysa ki doğru adı **"Şeyh Mes'ud"**dur. Bu Tekke hem bir ziyaret yeri ve hem de bir mesire yeridir. Bahar ve güz aylarında Urfa hanımları buraya kıra gelirlerdi.

"Maksud" ise Harran kapı kabristanında olup, "Seyyid Maksud oğlu Seyyid Ali"dir. Onu da kendi bölümünde belirttik.

Tekke Selçuk Mimari tarzında yapılmış olup, kubbesi yarı açık bırakılmıştır. Bu türbenin iki defa tamir gördüğü içten taraf batı ve kuzey duvarları üzerindeki kitâbelerinden anlaşılmaktadır.

Şeyh Mes'ud'un mezarı Tekkenin doğu tarafında bulunan eyvanın bodrumundadır. Normal olarak eyvanın içinde tahtadan bir sanduka vardır ve üzeri yeşil bir kumaşla örtülüdür. Bu sandukanın içi boştur. Eyvanın altı ise bodrumdur ve asıl mezar bu bodrum içindedir.

Seneler önce şiddetli bir yağmur sonucu bodrumun doğu duvarı yıkılınca, bunun içinde beş mezar olduğu görüldü. Yine orada oturan ve gelen giden ziyaretçilerden bahşiş toplayan, kendini türbenin bakıcısı olarak tanıtan bir kadının – nereden duymuşsa – anlattığına göre, Şeyh Mes'ud, kızkardeşi ve diğer üç mezar da müridlerinin mezarlarıdır. Mezarların bulunduğu bodruma türbe içinden bir kapı yoktur. Bu tekkenin içinde mescidi, müridlerin çilehaneleri ve misafirler için ayrılan odaları bulunmaktadır. Herhalde üstü açık olan kubbenin tam altında -ki burası tekkenin tam ortası oluyor- yağmur suyunun toplanması için bir havuz bulunmakta idi. Şimdi böyle bir havuz yoktur.

Tekke hakkındaki bu birkaç cümle açıklamadan sonra, asıl üzerinde durulması gereken Şeyh Mes'ud'un kimliğidir. Şeyh Mes'ud'un kimliği hakkında tek bilgi, tekkesinin birkaç metre batısında kazdırdığı sarnıç üzerindeki kitâbesidir.

Yağmur sularını toplamak için kazılan bu sarnıcın hemen doğu duvarı üzerinde yükselen kayanın üzerine kazılmış olan bu kitâbe hicri 579 tarihini göstermektedir. Miladi tarihe çevirdiğimizde zaman 1183 tarihi eder. Böylece Şeyh Mes'ud'in yaşadığı devir belli olmaktadır.

Doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Şu kadar var ki Nişarburludur ve kitâbede belirtildiği gibi babasının adı Said'dir. Evet, Nişarburlu Said oğlu Mes'ud hakkında bu iki satırlık kitâbeden başka yazılı bir belge bulunmamaktadır. 1183 tarihinden önce Nişarburdan gelerek Urfa'da bu tepelerin üzerinde bir tekke yaparak yerleşmiştir.

Bazı coğrafi ve tarihi yakınlıklara dayanarak, Şeyh Mes'ud hakkındaki görüşüm şöyledir: Nişabur, İran'ın doğusunda bir şehir olduğu için Merv ve Buhara gibi Batı Türkistan şehirlerine yakındır. Türklerin Müslüman olduktan sonra kalabalık bir şekilde yaşadıkları bölgeler Türkistan şehirleridir. İlim ve irfan öğrenmek isteyenler Horasan ve Buhara gibi alim ve mutasavvufların kalabalık olduğu bu şehirlere giderlerdi.

Bu tarihler de Türkistan'da şöhret kazanmış ve pir-i Türkistan diye de isim yapmış Hoca Ahmed Yesevi (ölm. 1166) nin[97] yaşadığı devre rastlamaktadır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin yetiştirdiği öğrenciler, Doğu Türkistan, Anadolu ve hatta Bulgar içlerine kadar giderek İslam Dinini yaymaya çalışmışlardır. Hoca Ahmed Yesevi'nin türbesi Yesi'de dir. Kendisi hacegan silsilesine mensuptur. Büyük bir mutasavvuf Şair olan Hoca Ahmed Yesevi, Yesevilik tarikatının kurucusudur. 13. yüzyılda Yesevilik Anadolu'ya girmiştir. O tarihlerde Anadolu Selçuklular tarafından

[97] İslam Ansiklopedisi, l, 210

yeniliye fethedilmiş ve Müslüman Türkler büyük gruplar halinde Anadolu'ya gelerek yerleşmişlerdi.

İşte Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için Hoca Ahmed Yesevi'nin halifeleri, bazan dervişleri ile birlikte küçük gruplar halinde Anadolu'ya göçetmişlerdir.

Hatta Hacı Bektaşi Veli'nin bile bunlardan olduğu söylenilmektedir. Mesela Saru Saltuk diye şöhret bulan Muhammed Buhari, yediyüz Horasan eriyle Anadolu'ya gelerek oradan Avrupa'ya Leh memleketlerine geçmiştir. O bölgenin halkını müslüman etmiştir.[98] İşte bunlar gibi Yesevi şeyhleri Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gelerek yerleşmiş ve buraları müslüman etmeye çalışmış oldukları gibi, Şeyh Mes'ud da Urfa'ya gelerek Urfa'nın islamlaşmasına hizmet etmiş, Ahmed Yesevi halifelerinden veya halifesinin halifelerinden biri olabilir diye düşünmekteyim.

Ahmed Yesevi'nin ölümü ile Şeyh Mes'ud'ün Urfa'da bulunuşu arasında sadece 17 yıl bulunmaktadır. Şeyh Mes'ud bizzat Ahmed Yesevi'nin halifesi değilse, O'nun halifesinin halifesi olduğu çok kuvvetlidir. İkinci olarak, Ahmed Yesevi'nin ikinci halifesi de miladi 1218/19 tarihinde vefat eden Harzemli Said'dir.[99] Her ne kadar Şeyh Mes'ud'ün babası ile aynı adı taşıyorsa da, şimdilik bir benzerlikten daha ileri gidememektedir.

Sonuç olarak; yeni bilgilere ulaşıncaya kadar Nişaburlu Said'in oğlu Şeyh Mes'ud, Hoca Ahmed Yesevi'nin halifelerinden olup, Nişabur'dan Urfa'ya gelmiş ve 1183 miladi tarihlerinde Urfa'da yaşamış Urfa'yı müslümanlaştırmaya çalışmış evliyadandır, diye düşünebiliriz.

[98] Prof. Dr. Fuad Köprülü - Türk Edebiyatından İlk Mutasavvuflar, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları,
Ankara 1966, S. 45

[99] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e, S. 73

Şeyh Mes‘ud Türbesi

ULUCAMİ HAZİRESİNDE MEVLANA ŞEHABEDDİN AHMED TÜRBESİ KİTÂBELERİ

Türbe, Ulucami haziresindedir. 1845 tarihinde yapılmış olan türbenin kapısı üzerinde biri Türkçe manzum, diğeri Arapça olmak üzere iki kitâbesi bulunmaktadır.

Türbenin Türkçe manzum kitâbesi:
Kitabe on mısradır.

زمانك قطبی مولانای خالد قدس سره
اوتوز طوقوزنده هجرت ایلهینجه شاما اول نحبه
رهاده نجل پاك شیخ شهاب الدین ایدوب رحلت
گیچوب او قصر فانیدن چکیلدی عالم لبّه
مهال قیلدی اسباب سفر اول شاهه صیغینه
بیاض دلبنددن صون انا خیاط قدر جبّه
زیارتگاه اهل حاجت دیله سون ایشته بو یا هو
یاپلدی اوستینه نورعلی نور اولدی اول تربه
چیقوب بر هاتف غیب دیدی نوری تربه تاریخین
قافسدر طوطیء روح شهاب الدینه نو قبّه

Zamanın kutbu Mevlana-yı Halid kuddise sirruh
Otuz dokuzunda hicret eyleyince Şam'a ol nuhbe
Ruha'da necl-i pak Şeyh Şehabeddin edüb rihlet
Geçüb o kasr-i faniden çekildi ‘alem-i lübbe
Mehal kıldı esbab-ı sefer ol şah'e sığına
Beyaz dülbendden son ana hıyyat kadar cübbe
Ziyaretgah-ı elh-i hacet dilesün işte bu ya hû
Yapıldı üstüne nur ala nur oldu o türbe
Çıkub bir hatıf-ı ğayb dedi Nuri türbe tarihin
Kafesdir tûti-i ruh-i Şehabeddin'e nev kubbe

Kitâbenin vezni (mefâîlün-mefâîlün-mefâîlün-mefâîlün) dür. Bu kitâbenin altında yazılış tarihi yoktur. Yalnız ebcet hesabına göre tarih düşürmüştür. Son mısra harfleri toplandığında 1263 kiymetini

vermektedir. Bir evvelki mısrada (bir çıkub) dediği için, 1263 ten bir çıkaracağız. O zaman 1262 hicri tarihi, miladi 1845 tarihi çıkmış olur. Zaten hemen yanındaki Arapça kitâbe de aynı tarih kaydedilmiştir. Kitâbe celi talik hatla yazılmıştır.

Kitâbede özetle şunlar anlatılmaktadır: Zamanın kutbu büyük veli Mevlana Halıd (k.s), o seçkin kişi 1239'da (miladi 1823'de) Şam'a hicret eyleyince, küçük oğlu Şahabeddin Urfa'da kalmıştı. Urfa'da hastalanmış ve 1823 de vefat etmiştir.

Bu fani alemden, asıl olan dünyaya göçtü. Bu seferin sebebleri o şaha sığınmaktı. O beyaz bir cübbe giymiş gibi oldu. Kendisini ziyaret eden hacet ehlinin isteği ile, mezarının üstüne Nuri Paşa nur gibi bir türbe yaptırdı.

Gizli bir ses bir çıkararak türbenin tarihini Nuri söyledi ki, bu yeni kubbe, Şahabeddin'in ruhunun papağanına bir kafestir. Yani hicri 1263 (miladi 1845) de Nuri Paşa bu türbeyi yaptırdı. Kitâbeyi yazan Nuri Paşa'dır. Osman Nuri Paşa o zaman Urfa valisi bulunuyordu.

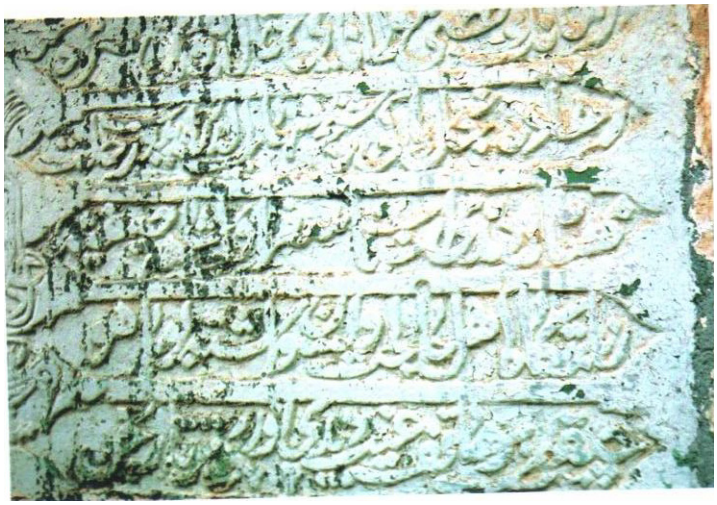

Mevlana Halid oğlu Şahabeddin Ahmet türbesi kitabesi

Mevlana Halid oğlu Şahabeddin Ahmet türbesi kitabesi

Türbenin Arabça kitâbesi:
Kitabe dört satırdır.

ضريح الشيخ شهاب الدين احمد افندى ابن غوث الثقلين
مولانا ضيا الملة و الدين الشيخ خالد افندى قدس الله تعالى
سرّهما و افاض علينا بركتهما سافر من البغداد لملاقاة ابيه
فى الشام توفى و دفن ها هنا. بناها السيّد عثمان نورى پاشا
الشهير الشيخ زاده سرّه پاشا. فى سنه 1262

Darihu Şeyh Şahabeddin Ahmed Efendi bin ğavsi sakaleyn
Mevlana Ziyaü'l-milleti ve'd-din. eş-Şeyh Halid Efendi
kaddesallahü ta‘ala sırrahuma ve efâda ‘aleyna bereketühüma
safere min Bağdad limülakati ebihi fi'ş-Şam
tüviffa ve dufinaha huha. Benaha es-Seyyid Osman Nuri Paşa
eş-şehir bi-şeyhzade sirruh Paşa. fi sene 1262. (miladi 1845)

Mevlana Halid Bağdadî (k.s)'nin Bağdat'tan Şam’a giderken küçük oğlu Şahabeddin Ahmed Urfa'da vefat etmiştir. 1823 de vefat eden Şahabeddin Ahmed'in üzerine Halep-Urfa Valisi Osman Nuri Paşa 1845 tarihinde bu türbeyi yaptırmıştır.

Kitâbede bu olaydan bahsedilmektedir. Osman Nuri Paşa Şeyhzade diye şöhret bulmuştur. Bu duruma göre Osman Nuri Paşa'nın babası veya dedesi de şeyhdir.

İslam Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi ilgili maddelerinde Nakşibendi halifesi Mevlana Halid-i Bağdadi'nin Bağdat'tan Şam'a geçerken oğlu Şahabeddin Efendi'nin Urfa da vefat ettiği kayıtlıdır.[100]

Yine Osman Nuri Paşa'nın kim olduğunu araştırdık da bir iki isme rastladık. Bunlardan biri 1845 de vezaretle Halep valisi olmuş. 1847'de İstanbul'da vefat etmiştir. Diğer Osman Nuri Paşa ise 1850 tarihinde Halep valisi oldu.[101] Bunlardan birincisi sene itibariyle bu kitabede adı geçen Osman Nuri Paşa'ya çok yakındır. O zaman Urfa Haleb'e bağlanmış olduğu için bu zat olabilir diyoruz.

Yeri gelmişken burada Mevlana Halid (k.s) den de biraz söz edelim. Mevlana Halid Bağdadi 1782 tarihinde Bağdad Süleymaniye'de doğdu. Tahsilini devrin büyük alimlerinden tamamladı.

Sonra 1809 tarihinde Hindistan'a giderek Nakşibendi halifesi Abdullah Dehlevi'ye intisab etti. 1811 tarihinde icazet alarak büyük bir mürşid olarak Bağdad'a döndü. Vali Davut Paşa'nın icraatlarından huzursuz oldu. Bunun üzerine 1822 de Şam'a gitmek üzere Urfa'dan geçerken kitabede zikredildiği gibi oğlu 1823 de vefat etti.

Kendisi de Şam'da 1826 tarihinde vefat etmiştir, (geniş bilgi için ilgili maddelere müracaat edile).

Mevlana Halid oğlu Şahabeddin Ahmet Türbesi Arapça kitabesi

[100] Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani, II, 265
[101] Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani, III, 446

ABDURRAHMAN DEDE KÖYÜ CAMİİ VE TÜRBESİ KİTÂBELERİ

Abdurrahman Dede köyü Harran yolu üzerinde eski hava alanının yakınındadır.

Camiin son cemaat yeri doğusundaki kitâbe:

Kitabe beş satırdır.

(...) (...) (...)
هذا قبر المرحوم عبدالله ابن
عبدالرحمن ابو يوسف البرمكىي
توفى الى رحمة الله فى تاريخ
صفر الخير سنة 311

Haza kabre'l-merhum Abdullah ibni
Abdurrahman Ebu Yusuf (el-Bermeki)
Tüviffa ila rahmetullahi fi tarih
Safer el-Hayr sene 311

Kitabede, (...) Bu kabr, merhum el-Bermeki Ebu Yusuf Abdurrahman'ın oğlu Abdullah'ındır. Ölümü, Allah kendisine rahmet etsin, Safer ayı 311 (miladi, Mayıs-Haziran 923) senesidir. Denilmektedir.

Bu kitâbe ile yıllardır kim olduğunu bilemediğimiz Abdurrahman Dede türbesinin kimliğini öğrenmiş oluyoruz. Doğrusu bu tarih bizi şaşırtmadı değil. Dikkat edilirse ölüm tarihi hicri 311 (miladi 923) dür. Bu tarih türbenin yapılış tarihi değildir. Onun için acaba 311'in önünde bir rakamı var mıydı? diye düşünmeye lüzum yoktur. Bu kitâbe de Bermeki kelimesi de bizi düşündürdüğü için onu parantez içinde gösterdik. Böylece bu kitabe, mezarın Bermeki ailesinden Ebu Yusuf Abdurrahman'ın oğlu Abdullah'ın kabri olduğunu ve bu zatın miladi 923 yılında vefat ettiğini belirtmiş oluyor.

Abdurrahman Dede Köyü Camii son cemaat yeri batı kitâbesi:
Kiabe altı satırdır.

(...) (...) (...)
ایکی جهاندە بولسون صفایی
(...) (...) (...)
نایل اولە او پیغمبریکك
شفاعتی آمین
سنه 1288 شهر شعبان

(üç mısra okunamadı)
İki cihanda bulsun safayi
(iki mısra okunamadı)
Nail ola o peygamberinin
Şefa‘ati Amin
Sene 1288 şehri Ṣa'ban

Kitâbe çok bozuk ve çimento ile sıva olduğu için beş aded mısra okunamadı. Okunan dördüncü mısrada, iki cihanda sefa bulsun. Yedinci mısrada ise, o peygamberinin şefaatine kavuşsun. Sene hicri 1288 Şaban ayı (miladi Ekim-Kasım 1871) tarihi vardır.

Camiin avlu duvarındaki kitâbe:

هذا مقام شیخ عبدالرحمن ده ده
فی سنه 1239

Haza makamu Şeyh Abdurrahman Dede
fi sene 1239

Kitâbede, Şeyh Abdurrahman Dede'nin makamı, sene hicri 1239 (miladi 1823-24) tarihi kaydedilmiştir. Sanırız, caminin tamiri sırasında bu kitâbe gelişi güzel camiin avlusunu çeviren duvara konulmuştur. Çünkü bu tarihten daha eski olduğunu sandığımız bir kitâbe, camiin çeşitli yerlerine parça parça konulmuştur.

Türbedeki tahta levha kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
هذا ضريح عبدالرمن
ابن عوف صاحب رسول الله
صلى الله عليه و سلم

Bismillahirrahmanirrahim
Haza darihu ‘Abdurrahman
ibni ‘Avf sahibu Resulallah
Sallallahu ‘aleyhi ve sellem

Besmeleden sonra bu türbe Resullullah (S.A.V)'in sahabesi Avf oğlu Abdurrahman'ın türbesidir. Denilmektedir.

Yazı, tahta bir levha üzerine sülüs hatla yazılmıştır. Bilemediğimiz bir tarihte cami yanmış olduğu için bu levhalar da ateşten nasibini almış ve etrafı yanık izleri ile kararmıştır.

Türbedeki ikinci levha kitâbe:

جدّد العبد الفقير الله تعالى سعدى ابن طاهر
فى سنة خمسة عشر وثمانمائه

Ceddede ‘Abdu’l-fakirullah ta‘ala sa‘dî ibni Tahir
fi senetü hamsetü aşere ve semane mie.

Kitabede, Allahu taala'nın fakir kulu Tahir oğlu Sa'dî, 815 hicri (miladi 1412-13) senesinde yenileyerek tamir etti, denilmektedir. Türbe ahşap sanduka ile örtülmüş ve sanduka oldukça süslenmiştir.

Türbedeki Sandukanın baş tarafındaki kitâbe:

عمل الفقير الله تعالى الحاج بها الدين بن عبدالله
غفرالله له (...)

‘Amele el-fakirullah ta‘ala el-Hac Bahaeddin ibni ‘Abdullah
ğafarallahu lehu...

Kitâbede, bunu yapan, Abdullah'ın oğlu Allah'ın fakir kulu Hacı Bahaeddin'dir. Allah onu mağfiret etsin. Denilmektedir.

Fotoğrafını verdiğimiz bu kitâbeler, cami duvarına gelişigüzel konulmuştur. Onun için okunamamaktadır. Yalnız yazılar Eyyubî devri yazısına benzemektedir.

Abdurrahtnan Dede köyü camii duvarındaki kitabe parçaları

Abdurrahman Dede köyü camii duvarındaki kitabe parçaları

Abdurrahman Dede köyü camii duvarındaki kitabe parçaları

ŞEYH HATTAB KÖYÜ CAMİİ VE TÜRBESİ KİTÂBESİ

Şeyh Hattab köyü tektek dağlarında Çamlıdere beldesine bağlı bir köydür. Cami ve Türbe köyün kenarındadır. Kitabe cami kapısının üzerinde olup altı satırdır.

صنوف اهل خير اشبو كرمدن موراغلى زاده (...)
مقام شيخ خطابى گورينجه قلوب يني باشدن انشا
ايدوب تعميره بيوك مصرفدن بو جامعا بو جايى ينه احيا
يوم محشرده هم اجر جميلك كندو اولان خوابگاه خاص مولا
گلوب اهلى يازينجه بونك تاريخى نخوش ياپدى بو جامعى معلا
سنه 1284

Sünuf-i ehl-i hayr işbu keremden Murağlızade (...)
Makamı Şeyh Hattabı görünce kılub yeni başdan inşâ
Edüb ta‘mire büyük masrafdan bu cami‘â bu cayı yine ihya
Yevm-i mahşerde hem ecr-i cemilin kend'olan h'abgah-ı has Mevlâ
Gelüb ehli yazınca bunun tarihi ne hoş yapdı bu cami‘i mu‘allâ
Sene 1284

Kitâbede, hayır ehli sınıfları bu büyük Murağlızade'den (...) Şeyh Hattab'ın makamını böyle görünce, yeni baştan inşa etmek için büyük masraflar yaptı, bu camii ve bu yeri diriltti. Allah, kıyamet gününde bu özel türbenin yapımından dolayı güzel mükâfatlar versin. Bundan anlayan gelip tarihini yazınca, bu yüksek camii ne hoş yaptı dedi. Anlamında ifade edilmiştir.

Kitâbenin son mısraında tarih düşürmüştür. (Ne hoş yapdı bu camii muallâ) mısraının harflerinin toplamı tamir tarihini vermektedir.

Kitâbeden Şeyh Hattab'ın türbesiyle birlikte cami de tamir edildiği anlaşılmaktadır. Hatta cami yeni yapılmıştır. Camiin yapılış ve türbenin tamir tarihi hicri 1284 (miladi 1867)'dir. Tamiri Murağlızade diye bir kişi yaptırmıştır. Yalnız ismi okunamamaktadır.

Türbede yatan şeyh Hattab'ın ensardan bir zat olduğu köylüler tarafından söylenilmektedir. Bu rivayet doğru ise türbenin asıl tarihi çok eski olmalıdır. Fakat bu rivayet doğru değildir.

Şeyh hattab Köyü, Şeyh Hattab Camii ve türbesi kitabesi

HEKİM DEDE TÜRBESİ KİTABESİ

Hekim Dede Türbesi, Hekim Dede mahallesinde bulunan ve aynı adı taşıyan "Hekim Dede Camii"nin kapısı yanındadır. Hekim Dede'nin asıl adı bilinmemektedir.

Hekim Dede acaba bir tıp doktoru muydu? Hastaların buraya çok gitmeleri onun tıp doktoru olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Yine bu hekim kelimesini "Hikem" şeklinde düşünürsek, hikemli söz söyleyen kimse anlamına da geliyor. Acaba Hekim Dede böyle hikemli söz söyleyen bir zat mıydı? Yoksa duası makbul bir veli miydi? Bütün bunlar Hekim Dede hakkında düşündürücü şeylerdir.

Sahabeden Ubeydullah bin Cerrah'in (r.a), Cerrah ismi göz önüne alınarak, bazı kimseler tarafından bu zatın aşere-i mübeşşereden Ubeydullah bin Cerrah olduğu da söylenilmiştir. Çünkü "Hekim" kelimesi ile "Cerrah" kelimesi arasında bir ilgi kurulmakta olup, Übeydullah bin Cerrah olduğu ileri sürülmüştür. Fakat elbette Hekim Dede, Ubeydullah bin Cerrah değildir. Öyle ise kimdir? Hasılı Hekim Dedenin kimliği hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Türbenin üzerinde her hangi bir kitabesi de yoktur. Yalnız, cami avlusunda duvar üzerindeki Hekim Dede Camiinin tamir kitabesi bize en azından bu zatın yaşadığı dönem hakkında bir işaret vermektedir.

هذا مقام حكيم ده ده
عمارت قلدى مسجد المشرف
بايرام بك ابن احمد بندهء محمد
فى شهر ذى القعد فى سنة ثلث و اربعين و الف

Haza makam-ı Hekim Dede
'İmaret kıldı mescid el-müşrif
Bayram Beg ibni Ahmed bende-i Muhammed
Fi şehri zi'l-ka'de fi sene selase ve erba'ine ve elf.

Kitâbede: Bu Hekim Dede makamı camiini, Muhammed'in bendesi Ahmed oğlu Bayram Bey hicri 1043 senesi zi'l-ka'de ayı (miladi Mayıs 1634) tarihinde harabe olan bu camii yeniden tamir etmiştir, denilmektedir.

Bu duruma göre Hekim Dede'nin 1634 senesinden çok önceleri yaşamış olduğu kesindir. Hatta Camiin asıl yapılış tarihinden de önce yaşamış bir zat olarak kabul edilebilir.

Hicri 1120, miladi 1708 tarihinde Hekim Dede türbesinin bitişiğinde yine Hekim Dede adı ile söylenilen bir çeşme de yaptırılmıştır.

Camiin asıl yapılış tarihi ise bilinmemektedir. Yine camii kimin yaptırdığı da bilinmemektedir. Camii yaptıran zat, bu camiyi Hekim Dede adına ithaf mı etmiştir, yoksa camiyi bizzat Hekim Dede mi yaptırmıştır? Acaba "Hekim Dede Camii" ismi verilmesi, bu camii Hekim Dedenin yaptırdığını gösteriyor mu? Bu da düşünülebilir bir durumdur.

Camiin yapılış tarihini bilmediğimiz için 1634 tamir tarihinden en az yüz sene evveline gidecek olursak, camiin yapılış tarihi ve Hekim Dedenin yaşadığı devir olarak 1400-1500'lü yılları tahmini olarak söylemek gerekir. Yani Osmanlı hakimiyetinden evveldir.

Hekim Dede mahallesinde bu mahalleye adını veren **"Hekim Dede"** bilhassa hastaların dilekte bulundukları bir türbedir. Çünkü bu zatın tabib olduğu ve her Cuma gecesi ilaç hazırladığına inanılır. Bu ilaçları hazırlayış sırasında havanda döğdüğü için havan seslerinin geldiğini duyanlar olduğu da söylenilenler arasındadır. Buraya Perşembeyi Cumaya bağlayan gece, bir şişe içinde zeytinyağı getirerek türbe içine bırakırlar. Ertesi sabah bu zeytinyağı şişesini alarak ilaç niyetine hastanın ya vücuduna sürerler veya içirirlerdi. Böylece hastanın iyileşeceğine inanırlardı. Yine Cuma günleri Cuma selası okunduğu sırada bu türbeye hastanın elbisesini atarlardı. Bu şekilde hastanın ya iyileşmesi veya ölmesi bakımından hangisi hayırlı ise onun olması istenilirdi.

AHİEVRAN ŞEYH MUHAMMED TÜRBESİ KİTABESİ:

Eskici pazarında Dabakhane camii yanında bulunan Dabakhane kahvesinin önündeki havuzun altında bir türbe olduğu söyleniliyordu. Bu havuzun yeri kazıldı ve gerçekten de içinde yıkılmış bir türbe kapısı üzerinde bir kitabe bulundu. Bu kitabede şunlar yazılı idi:

Kitabesi tarihle birlikte on bir satırdır.

اخی اوران سالکلریندن ایشته بریسی
بو جایی بقاده جسدی ایتدی مقیّد
وقتیله اونا قبّه بنا اولموش ایکن گور
هدم اولمغه یوز ایتمیش ایدی قیلدی مجدّد
طبقخانه نك اوستادلری بر برین الحق
یك دل اولوب اثار جمیل اوزره مؤکد
روحانیتی باقی اوله بانیلرین هب
ظل انجمن اوله سایه سی یا رب مؤبّد
حمداً چقوبن سویلدی تاریخنی ثانی
پك اولدی گوزل بو مدفن شیخ محمد
فی سنه 1267 ذی القعده 7

Ahi evrân saliklerinden işte birisi
Bu câ-yı bekada cesedi etdi mukayyed
Vaktiyle ona kubbe bina olmuş iken gör
Hedm olmağa yüz etmiş idi kıldı mücedded.
Tabakhanenin ustadları birbirin el-Hak,
Yek dil olup asar-ı cemil üzre müekkid.
Revhaniyeti baki ola banilerin heb,
Zill-i encümen ola sayesi Ya Rab müebbed.
"Hamden" çıkuben söyledi tarihini Sanî
Pek oldu güzel bu medfen-i Şeyh Muhammed
Fi sene 1267 zilka'de 7

Burada da Şeyh Muhammed adında bir çarşı ağası veya bugünkü deyimle dernek başkanı diyebileceğimiz bir zat yatmaktadır. Türbenin tamir tarihi hicri 1267, miladi 3 Eylül 1851'dir. Manzume "mefûlü /

fâilâtün / feilâtün / feûlün" vezninde yazılmıştır. Bir Mevlevi dervişi olan Şair Sanî'nin (1783–1852) türbe taşına yazdığı kitabe ile bu zat hakkındaki bilgilere ulaşıyoruz. Türbenin üzerindeki bu havuz, Urfalı bir hayırseverin yarıdımıyla ve yine Urfalı değerli araştırmacı yazar Mehmet Oymak ve Mimar Cevher İlhan'ın rehberliğinde eski havuzun yerinde, 2004 yılı içerisinde yeniden güzel bir tarzda yaptırıldı.

Ahievran Şeyh Muhammed'in eski Türbesi

HAN VE ÇARŞI KİTÂBELERİ

DELİLAN HANI KİTABESİ

Bu kitabe Urfa müzesindedir. Sekiz beyittir.

ماشاالله
جناب حضرت مير كرم اول محو بك كيم
خدادن محض لطف اولدقده بيانه ذات ذى شانى
هميشه رف ايدوب اوقاتنى اثار خيراته
علو همتى معمور قلدى نيجه ويرانى
من الجمله ييقلمش پر خراب اولموش ايكن بو خان
عمارت قلدى نو تجديداً بعون الله بانى
چون اولدى همت اثنى عشر ثاقب ديدم تاريخ
محو بك ايلدى نو عمار بو خان دليلانى
فى سنه 1249

Maşaallah

Cenab-ı hazret-i mir-i kerem ol Meho Beg kim
Huda'dan mahz-i lütf oldukda beyane zat-i zi-şanı
Hemişe sarf edüb evkatını asar-ı hayrata
Uluvv-i himmeti ma‘mur kıldı nice viranı
Mine'l-cümle yıkılmış pür harab olmuş iken bu han
‘İmaret kıldı nev tecdiden bi ‘avnillah banî
Çün oldu himmet-i isnâ ‘aşer Sakıb dedim tarih
Meho Beg eyledi nev i‘mar bu han-ı delilanı
fi sene 1249

Kitabede; Kerem sahibi Meho Beyin, Allah'ın lütfü ile bütün vaktini hayir eserler için sarfettiğini belirtmekte, birçok harabe hale gelmiş yerleri imar etmiş olduğu gibi bu harabe olmuş hanı da yeniden yaptırmak suretiyle tamir ettirmiştir. Temelden yeniden olmak üzere Allah'ın yardımıyla yaptırmış. Şair Sakıb da kitâbesini yazmış ve bu Deliller hanının tarihini, Meho bey yaptı diye düşürmüştür. Son mısranın toplamı 1237 yi verir. Bu rakama, isna aşere'nin karşılığı olan 12 yi eklersek 1249 hicri (miladi 1833) tarihi çıkar.

Böylece harab olan bu han 1833 tarihinde Meho Bey tarafından yeniden inşa edilmiştir.

Bu kitâbe de Urfa Müzesinde bulunmaktadır. Delilan yani deliller (yol gösteren, kılavuzlar) hanının nerede olduğunu anlayamadık. Kitabeyi Sakıb Efendi yazmış olduğu için, bu hanın Urfa'da veyahut Sakıb Efendi'nin doğum yeri olan Birecikte de olduğu düşünülebilir. Diyarbakır'da da böyle bir (Deliller) hanı vardır.

Sonradan anlaşıldığına göre bu kitabe Urfa'daki Millet Hanı kapısı kitabesi idi. bir müddet kışla olarak da kullanılan bu han, belki de kışla olarak kullanılmaya başlandığı zaman kitabesi oradan çıkarılarak müzeye kaldırılmıştır.

EMNİYET OTELİ KİTÂBESİ

Bu otel, Aşağı Çarşı Haşimiye meydanında bulunuyordu.

يا فتّاح
مجوهر حرفله حلمى ديدم تاريخ انشاسن
بو خان رونق افزا اولدى نو انشا مبارك أو

Ya Fettah
Mücevher harfle Hilmi dedim tarih-i inşasın
Bu han-ı revnak efzâ oldu nev inşâ mübarek ev
Sene 1303

Kitâbede: Şair Hilmi cevher tarih düşürmüş ve bu güzel hanın yeni inşa olduğunu ve mübarek olmasını dilemektedir. Yapılış tarihi hicri 1303 (miladi 1885) dir. Son mısrada noktalı harfler toplanıp, han ve ev kelimeleri birer kabul edilerek, toplanan rakama eklenirse tarihi çıkmaktadır.

Burası daha önce han olarak yapılmış olduğunu belirtmektedir. Fakat nedense beytin sonunda "ev" kelimesini kullanmıştır. Sonraları 1950'li yıllarında polis karakolu olarak kullanılıyordu. Ondan sonra polis karakolu başka yere taşınınca, otel yapıldı ve "Emniyet Oteli" adını aldı. Yeri aşağı çarşıda Haşimiye meydanında idi. Sonra burası yıktırıldı ve meydan yapıldı. Kitabeyi yıkılan otelin taşları arasında görerek okuduk.

BEHRAM PAŞA KERVANSARAYI (GÜMRÜK HANI) KİTÂBELERİ

Bu Kervansaray Aşağı çarşıda Haşimiye meydanının arkasına düşmektedir. Günümüzde Gümrük Hanı denilmekte ve iş hanı olarak kullanılmaktadır.

Doğu giriş kapısı üzerindeki kitâbe:

شهنشاه زمان سلطان سليمان
كمينه بنده سى بهرام پاشا
رهاده ياپدردى بر خان فرح بخش
جهان خلقينه اولمغه تماشا
ديدى تاريخنى هاتف يزانه
مبارك اوله بو خانى ايت انشا
974

Şehinşah-ı zaman Sultan Süleyman
Kemine bendesi Behram Paşa
Ruha 'da yapdırdı bir han-ı ferahbahş
Cihan halkına olmağa temaşa
Dedi tarihini hatif yezane
Mübarek ola bu hanı et inşa
974

Kitâbede; Sultan Süleyman devrinde, Behram Paşa'nın Urfa'da bir han yaptırdığını belirtmektedir. Gönüllere ferahlık veren bu hanı, insanların görüp beğenmesini istemektedir. Sonunda tarih düşürmüştür.

Kitâbenin altında yazdığı inşa tarihi Hicri 974 (miladi 1566-67) dür. Dört rakamını İran dördü olarak yazmıştır. Son mısrada (Mübarek ola bu hanı) kelimelerinin harfleri toplamı 974 hicri tarihini (miladi 1566-67) vermektedir.

Şimdi Gümrük Hanı diye adlandırdığımız bu kervansaray, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında Behram Paşa tarafından 1566 tarihinde yaptırılmıştır. Bu tarih Kanuni Sultan Süleyman'ın öldüğü yıla rastlamaktadır. Han iki katlı olup, içinde mescidi ve dershanesi de bulunmakta idi.

Behram Paşa kervansarayı (Gümrük Hanı) kapı kitabesi

Behram Paşa ismine Dabakhane camiinin bir köşesinde de rastladık. Orada hicri 970 (miladi 1562) tarihi kayıtlı idi. Behram Paşa bu kervansarayın vakfiyesini hicri 976 (miladi 1568) de hazırlamıştır. Bu Behram Paşa'nın Diyarbakır Beylerbeyliği yapan Halhallı Behram Paşa olduğu muhtemeldir.

Doğu giriş kapısı sağ ve sol duvarlarındaki kitâbe:

اللهمّ يا مفتح الابواب افتح علينا ابواب رحمتك
و انشر علينا خزائن رحمتك يا ارحم الرّاحمين

Allahümme ya müfettihe'l-ebvab. İftah ‘aleyna ebvabe rahmetike.
V’enşur ‘aleyna hazaine rahmetike. Ya Erhame'r-Rahimin.

Kitâbede: Ey kapıları açan Allahım; Rahmetinle bizim üzerimize hayırlı kapılar aç. Rahmet hazinelerini üzerimize saç. Ey merhametlilerin merhametlisi. Anlamı ifade edilmiştir.

Kapının iki tarafındaki duvar üzerine yazılmış olan bu dua, karşılıklı simetrik bir şekilde görünmektedir. Yazı sülüsdür.

Behram Paşa kervansarayı (Gümrük Hanı) yan duvar kitabesi

HACI KÂMİL HANI KİTÂBESİ

Aşağı çarşıda sipahi pazarı karşısındadır.

Batı kapısı kitabesi:

حاجی کامل قیلدی بو بابی کشاد
ایله دارینده یا رب آنی دلشاد
سنه 1239

Hacı Kâmil kıldı bu babı küşâd
Eyle dareynde Ya Rab anı dilşâd
sene 1239

Kitâbede, Bu kapıyı Hacı Kâmil açmıştır. Ya Rabbi sen kendisini iki cihanda mutlu kıl. sene 1239 (miladi 1823). Anlamı ifade edilmektedir.

Urfa'nın zamanımıza kadar sağlam olarak gelen tarihi eserlerden biridir. Hacı Kâmil iş hanı iki katlı olarak yaptırılmıştır. Aşağı çarşı dediğimiz semttedir. Çukur bir han olup, içinde bir su havuzu ve çeşmesi bulunmaktadır. Hicri 1239 (miladi 1823) de yaptırılan bu han da artık bakımsız bırakıldığından yavaş yavaş harabe olmaya yüz tutmaktadır. Şimdi iş hanı olarak kullanılmakta olan bu han zamanında da ticari amaçla yapılmıştır.

Hacı Kâmil Hanı'nın doğu ve batıda olmak üzere iki kapısı olup, kitâbe batı kapısındadır.

HARRAN KAPI HANI KİTÂBESİ

Harran Kapının güney duvarına bitişiktir. Kitabe dört mısradır.

گوزل خان اولدی بو کهنه مغارا
اولور ساکنی غریب و فقارا
بیور گل بو صحرایه سیر ایت
گلور تاریخی ده قهوه جغارا
سنه 1330

Güzel han oldu bu köhne mağara
Olur sakini ğarib u fukara
Buyur gel bu sahraya seyr et
Gelür tarihi de kahve cığara
Sene 1330

Harran kapının dıştan taraf yanındadır. Şimdi içinde bez parçaları satanlar çalışmaktadır. Hicri 1330 (miladi 1912) tarihinde hemen kapının bitişiğine yapılmıştır. Burası aslında bir mağaradır.

Yabancıların, kimsesizlerin, yoksulların barındığı bir han imiş.

Son mısrada tarih düşürmüş olup, "de kahve cığara" kelimelerindeki harfler toplandığında yapıldığı tarih olan hicri 1330 (miladi 1912) tarihi çıkmaktadır.

Kitâbede: Bu köhne mağara güzel han oldu. Burada oturanların hepsi ğaribler ve fakirlerdir. Sen de buyur bu kahveye gel, buradan uçsuz bucaksız sahrayı seyret. Çünkü o tarihlerde bu mağara kahvesinin yeri şehrin sonu idi. “Kahve ve cığara” bu hanın tarihini vermektedir. Anlamı çıkmaktadır.

HÜSEYNİYE ÇARŞISI KİTABESİ

Kazancı pazarı ile bıçakçı pazarı arasında iki kapalı çarşıdır.

ماشاالله تعالى
سوق آچيلدى. آيت كريمه
نصر من الله و فتح قريب
1305

Ortada : Maşaallahu ta‘ala
Sağda : Sûk açıldı Ayet-i Kerime
Solda : Nasrun minallahi ve fethün karib
1305

Kitâbede: Allah ne dilerse o olur, Çarşı açıldı, ve ayet-i kerime diyerek "Yardım Allah'tandır ve fetih, açılış yakındır" anlamındaki ayet yazılmıştır. Yapılış senesi hicri 1305 (miladi 1887)'dir.

Bu çarşı, Kazancı pazarı ile bıçakçı pazarı arasında kuzey-güney doğrultuda uzanan üstü beşik tonozla kapalı yan yana bitişik yapılmış iki çarşıdır. Kitâbede çarşıyı yaptıranın ismi yazılmamıştır. Ama burayı yaptıranın Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin oğlu Hüseyin Ferideddin olduğu sicillerden anlaşılmaktadır.

Kitâbede ayet-i kerimenin harflerinin toplamı yapılış tarihini vermektedir.

KEÇECİ HANI KİTÂBESİ

Gümüş Kuşak Mahallesi Alpan Sokaktadır. Bakırcılar çarşısının doğusundadır.

Keçeci Hanı kitabesi

Üst sağda:

ماشاالله
Maşallah

Üst solda:

شهر شعبان سنه 1230
Şehri Şa‘ban sene 1230

Ortada:

الهى فضل لطفكله
كرم بابك كشاد ايله
بو خانه صاحبنك
يا رب ايكى عالمده شاد ايله

İlâhî fazl-ı lütfünle
Kerem babın küşâd eyle
Bu hane sahibinin
Ya rab iki ‘alemde şâd eyle

Kitâbede: İlahi, bu ulu kapını lütüf ve fazlınla aç. Bu ev sahibini iki cihanda mutlu eyle. Anlamı ifade edilmektedir. Kitâbenin sağ üst tarafında Maşaallah, sol üst tarafında Şa'ban ayı sene 1230 (miladi 1815) tarihi kaydedilmiştir. Bu han, keçecilerin keçe yaptıkları bir handır. Kitabeye göre 1815 yılında ev olarak yapılmıştır.

ŞARK OTELİ HAN KİTÂBESİ

Aşağı çarşıda Mevlevihanenin kuzey doğusundadır.

يا مفتّح الابواب
افتح لنا خير الباب
لى خمسة اطفى بها
حرّ الوباء الحاطمه
المصطفى و المرتضى
و ابناهما و الفاطمه
سنه 1325

Ya mifattih el-ebvab
İftah lena hayr el-bab
Li hamsetin etfa biha
Harre'l-vebae'l-hatime
El-Mustafa ve'l-Murtaza
Ve'bna hüma ve'l-Fatima
Sene 1325

Kitâbede: Ey kapıları açan Allahım, bize hayırlı kapı aç, duasından sonra devam eden mısralarda:

"Beş şey veba ateşinin hararetini söndürür. Bunlar, Mustafa ve Murtaza ve iki oğlu ve Fatime'dir. Anlamı çıkmaktadır. Yani Resullullah (s.a.s) ile Hz. Ali ve Hz. Fatime ile oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a) dir. Bunların sevgisi şiddetli ateşin hararetini söndürür" demektedir. Böylece bu manzume tasavvufi bir metin olmuştur.

Bu duaların altında hanın yapılış tarihi olan hicri 1325 (miladi 1907) vardır.

Şark Oteli Han Kitâbesi

KÖŞK VE EV KİTABELERİ

VALİ MUSTAFA PAŞA'NIN HALİLÜRRAHMAN SEMTİNDE YAPTIRDIĞI KÖŞKE ŞAİR NABİ'NİN YAZDIĞI KİTABE[102]

مصطفی پاشای عالیشان وزیر بی نظیر
کیم رها شهرین قدومی جنّت آباد ایلدی
اولدیغنده دولتیله خط پرای رها
مرحمتله خاطر سکاننی شاد ایلدی
اولدی خلقه سایه سی سرمایعء امن و امان
قتح باب عدل صرف جوهر داد ایلدی
بخت عالیدر رهانك کیم گلوب بویله وزیر
غبطه گاه روم و شام و مصر و بغداد ایلدی
رسم احکام وزارت طرز آداب امور
ذاتنه مخصوص گویا کندی ایجاد ایلدی
آب ابراهیم وش غرق ایتدی خلقی نعمته
ناسی احسانی ایله قول ایتدی آزاد ایلدی
قویدی جدّ الانبیانك استاننده اثر
بو مزین قصر رنکین سقفی آباد ایلدی
حبذا قصر جهان آرا که حسن دلکش
کهنه چرخك جنبش شوقینه امداد ایلدی
اویله نازکدر بنای دلکشی کیم هر صباح
سیرینه مهر جهان آرای معتاد ایلدی
احتراع طبع معماریله اجاد ایلیوب
یمن تعلیمیله استادینی استاد ایلدی
سیر ماهی ایدنی ماهی ایله هم چشم ایدوب
عالمی بو قصریندن گوگه دك شاد ایلدی
رونق قصر بهشتك قالمدی گتدی دیو

[102] Nabi, Divan, İstanbul 1292, s. 76

رشکدن رضوان در جنتده فریاد ایلدی
سایه سنده فیض آلوب آب روان بخش خلیل
چشمهء ماء الحیوتی واردی ارشاد ایلدی
کهنه سن کیم یاد ایدر قصر سلیمان اولسه ده
نام و شانن بو بنای تازه بر باد ایلدی
آب وش رومال ایدوب نابی دیدی تاریخ
مصطفی پاشا نه زیبا قصر بنیاد ایلدی

Mustafa Paşa-yı ‘alişan vezir-i bi-nezir
Kim Ruha şehrin kudumı cennet abad eyledi
Olduğunda devletiyle hatt-ı pira-yı Ruha
Merhametle hatır-ı sükkanını şad eyledi
Oldu halka sayesi sermaye-i emen ü aman
Feth-i bab-ı ‘adl-i sarf-ı cevher – dad eyledi
Bahtı alidir Ruhanın kim gelüb böyle vezir
Gıbtageh-i Rum ü Şam ü Mısır ü Bağdat eyledi
Resm-i ahkam-ı vezaret tarz-ı adab-ı umur
Zatına mahsus guya kendi icad eyledi
Ab-ı İbrahim veş ğark etdi halkı nimete
Nassı ihsanı ile kul etdi azad eyledi
Koydu ceddi'l – enbiyanın asitanında eser
Bu müzeyyen kasr-ı rengin sakfı abad eyledi
Habbeza kasr-ı cihan – araki hüsn-i dilkeşi
Köhne çarhın cünbiş-i şevkine imdad eyledi
Öyle hazıkdır binay-ı dilkeşi kim her sabah
Seyrine mehr-i cihan ara-yı mutad eyledi
İhtira'-ı tab'ı mi‘mariyle icad eyleyüb
Yemen ta‘limiyle üstadını üstad eyledi
Seyr-i mahi edeni mahi ile hem çeşm edüb
Alemi bu kasr yerden göge dek şad eyledi
Revnak-ı kasr-ı bihiştin kalmadı gitdi deyu
Rişkden rızvan der-i cennetde feryad eyledi
Sayesinde feyz alub ab-ı revanbahş Halil
Çeşme-i ma'i'l-hayvanı vardı irşad eyledi
Köhnesin kim yad eder kasr-ı Süleyman olsa da
Nam ü şanın bu binayı taze berbad eyledi
Abveş-i revmal edub **NABİ** dedi tarihin
Mustafa Paşa ne ziba kasr bünyad eyledi

Son mısrada düşürdüğü tarih 1117 hicri (miladi 1705) tarihini vermektedir. Bu köşkü devrin valisi Mustafa Paşa Halilürrahman'da yaptırmıştır. "Fâilâtün-fâilâtün-fâilâtün-fâilün" veznindedir.

Kitâbede: Eşsiz vezir şanı büyük Mustafa Paşa Urfa'ya gelmesiyle, Urfa'yı cennet gibi ma'mur eyledi. Onun varlığıyla Urfa çevresi güzelleşti. Merhametiyle sakinlerinin gönlünü şad eyledi, sevindirdi. Onun gölgesi, halka, güven ve emniyet kaynağı oldu.

Adalet kapısını açarak, adalet cevheri dağıttı. Böyle bir vezir geldiği için Urfa mutludur. Çünkü Rum, Şam, Mısır ve Bağdat gibi şehirler Urfa'yı ğıbta ettiler. Onun vezirlik hükümlerinin resmiyeti, emirlik adabının tarzı usulü, kendi şahsına mahsusmuş gibi idi.

Mustafa Paşa, Hz. İbrahim (a.s)'in suyu gibi halkı nimete ğarketti. İhsan ve hediyeleri ile halkı önce kendine kul etti, sonra da azad eyledi. Peygamberlerin atası Hz. İbrahim (a.s)'in dergahında bir eser bırakmak için bu süslü güzel ve renkli tavanlı köşkü yaptırdı. Cihanı süsleyen, güzelliğiyle gönülleri çeken bu köşk ne güzeldir, ki bu eskimiş dünyanın hareket etme arzusuna yardım etti.

Bu gönül alıcı bina o kadar naziktirki, her sabah dünyayı süsleyen güneş, onu seyretmeyi alışkanlık haline getirdi. Misli görülmemiş bir usulde imar ederek ustasını yemen usulü bir öğretme ile usta etti. Balıkları seyredenleri, balıklarla birlikte gözetleyerek, bu köşk alemi yerden göge kadar sevindirdi.

Cennet köşkünün parlaklığı kalmadı diye, Cennetin kapıcısı Rıdvan, cennetin kapısında kıskançlığından feryat eyledi. Hz. Halil'in, akıcılığı bahşeden suyu, onun sayesinde feyz alarak, vardı ab-ı hayat'ın çeşmesini irşad eyledi. Süleyman peygamberin köşkü olsa dahi eskimiş olanı kim hatırlar? Onun adını sanını bu yeni yapılan köşk yok etti. Su gibi yüzüne sürüp Nabi bu köşkün tarihini söyledi ki, Mustafa Paşa ne güzel bir köşk yaptırdı. Anlamı ifade edilmektedir.

VALİ SÜLEYMAN PAŞA'NIN YAPTIRDIĞI KÖŞKE ŞAİR NABİ'NİN YAZDIĞI KİTABE[103]

حبذا قصر خوش آينده بو تازه بنا
كه تماشاسى ويرر روحه غذا چشمه ضيا
قصر جنت گبى دنياده نظيرى نا ياب
مثل مقصورهء فردوس گبى نا پيدا
بونا مانند اوله مز قصر زجاجىء فلك
آبده عكسى اولور انجق اولورسه پيدا
حق بودر كه اثر پاك جهان آرادر
ايتمدى كمسه دخى بويله محلنده بنا
بودر اول جلوه كه معجزهء برد و سلام
مهبط وحى خدا مظهر آيات هدا
بودر اول ما حصل نهر رحيق تسنيم
بودر اول آب صفا بخش روان پرور كيم
ايلدى فيض ازل پاى خليله اجرا
حسننك وصفنه امواجد سطور تحرير
طرحنك مدحنه ماهيسى زبان گويا
كندى رخسارينى آيينه ده سير ايتمكيچون
ويردى روشنكر باد آيينهء آبه جلا
ايديجك همتله نابى بو قصرى ابداع
چشمدن دائرهء عين رها بولدى رها
جريان لب آبيله ديدم تاريخن
ياپدى بو طرح دل آشوبى سليمان پاشا
1100

Habbeza kasr-ı huşayende bu taze bina
Ki temaşası verir ruha gıda çeşme ziya
Kasr-i cennet gibi dünyada naziri nayab
Misli maksure-i Firdevs gibi na peyda
Buna manend olamaz kasr-ı züccaci-i felek
Ab'de aksi olur ancak olursa peyda

[103]Nabi, Divan, İstanbul 1292, s. 77

Hak budur ki eser-i pak cihan aradır
Etmedi kimse dahi böyle mahallinde bina
Budur ol cilvegeh-i mucize-i berd u selam
Mehbit-i vahy-i Hüda mazhar-ı ayat-ı Hüda
Budur ol ma hasıl nehr-i rakik tesmim
Budur ol kıta-i gülzar na‘im-i ma'va
Budur ol ab-ı safabahş-i revan perver kim
Eyledi feyz-i ezel pay-i Halile icra
Hüsnünün vasfına emvacı südur-i tahrir
Tarhinin medhine mahisi zeban güya
Kendi ruhsarını ayinede seyretmek için
Verdi rüşenger-i bad ayine-i aba cila
Edecek himmetle (Nabi) bu kasri ibda
Çeşmden daire-i ayn-i Ruha buldu reha
Ceryan-ı leb-abiyle dedim tarihin
Yapdı bu tarh-i dil-aşubu Süleyman Paşa
Sene: 1100

Nabi bu manzumede de Köşkü yaptıran vali paşayı oldukça övüyor. Son mısrada da tarih düşürüyor. Bu tarih 1100 hicri (miladi 1688) dir. "Failatün-failatün-failatün-failün (feul)" vezninde yazılmıştır.

Kitâbede: Yeni yapılan bu bina ne güzeldir. Onu seyretmek bile ruha ğıda ve göze de ziya vermektedir. Dünyada eşi bulunmaz bir cennet köşkü ve cennet kadınları gibi benzersizdir. Feleğin camdan yapılmış köşkü bunun benzeri olamaz.

Ancak böyle bir şey görünürse, onun sudaki aksi görünür. Gerçekten bu güzel ve temiz eser dünya çapındadır. Kimse böyle yerli yerinde bir bina yapmamıştır. "Berd u selam" mucizesinin meydana geldiği yer burasıdır. Burası Cenab-ı Hakk'ın vahyinin indiği yer, hidayet ayetlerine kavuştuğu yerdir. Burası ince, zarif cennet ırmağının meydana çıktığı yerdir.

Yine Naim cennetinin gül bahçelerinin memleketi burasıdır. Burası, safa bahşeden suyun akarak beslediği yerdir ki buranın ezeli feyzi Hz. İbrahim Halil'in ayaklarına su akıtmış, dalgaları onun güzelliğinin vasfını anlatmak için satırlarca yazı yazmıştır.

Onun tertibinin methi için balıklar dile gelmiştir. Kendi yüzünü aynada seyredebilmek için aynayı cilalayarak parlatmıştır. Bu köşkü himmetiyle yaptırmakla Urfa'nın gözü olan bu semti gözden kurtuldu. Ben de dudaktan dökülen su ile tarihini şöyle dedim ki, gönle kargaşalık veren bu binayı Süleyman Paşa yaptı. Anlamı ifade edilmiştir.

SAKIB EFENDİ'NİN HALEPLİ BAHÇESİ KÖŞKÜ KİTÂBESÎ

Halepli Bahçesi'nde 140 sene evvel yapılmış olan köşkün üst katında ve doğu tarafında kalan odanın iç tarafında her dört duvarın üzeri baştanbaşa tek satır halinde Sakıp Efendinin kendi el yazısiyle yazdığı kasidesi tahta üzerine beyaz boya ile talik bir hat ile yazılmıştır. Her duvarda dört beyit vardır. Yalnız güney duvarı üzerinde üç beyit bulunuyordu. Çünkü bu beyitin yazılı olduğu tahta kaybolmuştu. Bu beyiti daha sonraları arşivimdeki bir medrese öğrencisinin not defterinin yaprakları arasında gördüm ve buraya ilave ettim. Böylece kaside tamamlanmış oldu.

Batı duvarı kapı üstünden başlayan kaside şöyledir:

خوش جای صفا ایدی بو معموره دنیا
اولسیدی اساسنده بقادن اثر اما
نو قصر معلاده فرحبخش ایلدی ارام
انجام اگر خفرهء قبر اولمه سه نوا
دلبستهء نوا بنیهء دهر فنایه
ابرت می دگل طاق رواق جم و کسرا
اقبالینه اعمارینه آلدانمه جهانك
صانمه که ثبات اوزره قالا هیچ بری حاشا

(دور ایتسه ده کام اوزره فلك بر نیجه مدّت)
(بر عکسی دونوب آخر ایدر جمله سك افنا)[104]
کام المادی هیچ کیمسه بو دنیای دنیدن
صد حسرتیله اولدیلر هپ عظیم عقبا
بو زینت و زیباسی بوتون نقش و خیالدر
عارف بوکا هیچ بند میان ایلمز اصلا
هپ بیلمش ایکن بونلری حسب البشریه
ثاقب ینه بو قصر نوی ایلدم انشا

[104] Parantez içindeki bu iki mısra, arşimizdeki (bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 21-22)'den tamamlanmıştır.

طوتمش نیدهیم دیدهء آکاهمی غفلت
بو چشم علیلم مگر الله ایده بنا
توفیق الهیه اولوب (یاور و) رهبر
دلدن ایده بو حب سوا نقشنی امحا
عقبا اوی معمور گرك یوقسه فناده
بی فائده در اولسه صد قصر معلا
انجق بو نیازم که گیدوب دار فنادن
بو مسکن آری اولیجق آخره سکنا

بانیسنی بر فاتحه ایله ایده لر یاد
شاید که اوله بر سبب رحمت مولا
بو قصر فرحبخشیده ایتدکجه اقامت
شاد ایلیه لر روحیمی بر رحمتله احیا
نوا بو امیدیله ایدوب بونلری اباد
تاریخینی بو لوحه یه ایلر ایکن املا
تبریکینه بر احباب گلوب سویلدی تاریخ
مسعود اوله هر انده بو قصر فرح افزا
1263

Batı duvarı:
Huş ca-yı safa idi bu ma‘mure-i dünya
Olsaydı esasında bekadan eser amma
Nev kasr-ı mu‘allada ferahbahş eyledi aram
Encamı eğer hufre-i kabr olmasa neva
Dilbeste-i neva bünye-i dehr-i fenaya
İbret mi değil tak-ı revak-ı Cem u Kisra
İkbaline ‘imarına aldanma cihanın
Sanma ki sebat üzre kala hiçbiri haşa

Güney duvarı:
Kâm almadı hiç kimse bu dünya-yı deniden
Sad hasretiyle oldular hep ‘azim-ı ukba
Bu ziynet u zibası bütün nakş u hayaldir
Arif buna hiç bend-i meyan eylemez asla
Hep bilmiş iken bunları hasb el-beşeriyye
Sakıb yine bu kasr-ı nevi eyledim inşa
“Devretse de kâm üzre felek bir nice müddet”
“Bir aksi dönüp aher eder cümlesin ifna”

Doğu duvarı:
Tutmuş nideyim dide-i agahımı gaflet
Bu çeşm-i ‘alilim meğer Allah ede bina
Tevfiki İlahiye olub (yaver) u rehber
Dilden ede bu hübb-i siva nakşını imha
Ukba evi ma‘mur gerek yoksa fenada
Bi-faidedir olsa da sad kasr-i mu‘alla
Ancak bu niyazım ki gidüb dar-i fenadan
Bu mesken-i arı olacak ahere sükna

Kuzey duvarı:
Banisini bir fatiha ile edeler yad
Şayed ki ola bir sebeb rahmet-i Mevla
Bu kasr-ı ferahbahşide etdikce ikamet
Şad eyleyeler ruhumu bir rahmetle ihya
Neva bu ümmidile edüb bunları abad
Tarihini bu levhaya eyler iken imla
Tebrikine bir ahbab gelub söyledi tarih
Mesud ola her anda bu kasr-ı ferah efza
1263

Sakıp Efendinin Halepli Bahçedeki köşkü

Şair Sakıb Efendi'nin olan bu köşk, 1263 hicri (1845 miladi) tarihinde yaptırılmıştır. Son mısrada tarih düşürülmüş olup, 1262 çıkmakta ve bir ahbab geldiği dediği için de bir rakamı eklenmek suretiyle 1263 hicri tarihini vermektedir. Manzume "Mefulü-mefailü-mefailü-feulün" vezninde yazılmıştır.

Sakıb efendinin asıl adı el-hac Muhammed Emin Sakıb İbni el-Hac Mustafadır. Hicri 1286 (miladi 1869) tarihinde vakıfda bulunmuştur.

Kitâbede: Bu bayındır dünya, safalı hoş bir yerdir. Amma bu dünyada insan devamlı kalabilseydi. Eğer sonuçda kabir çukurunun varlığı söylenilmese, bu ferahlık veren yeni yapılmış yüksek köşkte rahat edecekti. Bu geçici dünya binasının sesine gönül bağlayanlara, Cem ve Kisra'nın kemerleri ve eyvanları ibret değil midir? Cihanın bayındırlığına, imaratına ve ikbalına sakın aldanma, bunların aynı şekilde kalacaklarını mı sanıyorsun?

Eğer bu dünyanın böyle ebedi kalıcı olduğunu sanıyorsan, bilki, hiç kimse bu alçak dünyadan arzusunu alamadı, arzuladığını bulamadı. Hepsi büyük hasretlerle ahirete göçettiler. Dünyanın bu süsü ve güzelliği sadece bir nakıştır, hayaldir. Arif olan kimse bütün bunlara hiç gönül bağlamaz, bütün bunları insanlık cihetiyle bildiğin halde, ey Sakıb, yine de bu yeni köşkü inşa eyledin.

Ne edeyim, ğaflet benim basiretimi bağlamış, ancak bu hasta gözümü Allah görür hale getirsin, iyileştirsin. Ancak Allah yardımiyle, gönlümdeki bu beraberlik nakşını, dünya sevgisini yok etsin. Dünyada insan yüz tane bile yüksek köşkler yaptırsa, ahiretini ma'mur ve bayındır etmedikçe, hiç bir faydası olmaz.

Ancak benim isteğim budurki, ben dünyadan göçettikten sonra, bu mesken de benden başkasının malı olacak. İşte o zaman, Cenab-ı Hakk'ın rahmetine sebeb olsun diye bu köşkün banisine bir fatiha okuyup, hatırlasınlar. Bu ferah verici köşkte oturdukları müddetçe, bir rahmetle ruhumu şad eylesinler, ihya etsinler.

Bu ümidle bütün bunları yaptıktan sonra tarihini de bu levhaya yazarken, tebrik için bir dost gelerek bu tarihi söyledi. Bu ferahlığı arttırıcı köşk, ve burda oturanlar her zaman mesut ve bahtiyar olsunlar" Demektedir.

Sakıb Efendi köşkü iç kitabesinin bir mısrası

Sakıb Efendi köşkü iç kitabesi son beytinin birinci mısrası

Sakıb Efendi köşkü iç kitabesi son beyti tarih düşürdüğü mısrası

SAKIB EFENDİ'NİN AKARBAŞI SEMTİNDEKİ EVİNİN KİTÂBESİ

جناب ثاقب افندیه هر دو عالمده
بهشت ایلیه توفیقینی رونق خدا
شو خانه لرله شو ایوان رونق افزانك
بو طرز نوله مجدید قاموسون ایتدی بنا
صفا ایله اوتوره کندیسی هم اولادی
ایچینده گورمه یه لر هیچ غم و کدر اصلا
گورنجه فاتر عدمی یه دوشدی بر تاریخ
همان بو خانه یی معمور ایلیه مولا
سنه 1268

Cenab-ı Sakıb Efendiye her du ‘alemde
Behişt eyleye tevfikini refik Huda
Şu hanelerle şu eyvan-ı revnak efzanın
Bu tarz-ı nevle müceddid kamusun etdi bina
Safa ile otura kendisi hem evladı
İçinde görmeyeler hiç gam ve keder asla
Görünce fatır-ı ‘Admi'ye düşdü bir tarih
Heman bu haneyi ma‘mur eyleye mevlâ
Sene 1268

Kitâbede: Allah, Sakıb Efendi'ye her iki alemde yardımını arkadaş ede ve yerini cennet eyleye. Bu evlerle bu güzel, zarif eyvanı yeni bir tarzda yeniledi. Kendisi ve evlatları içinde safa ile otursunlar. Allah kendilerine hiç ğam ve keder vermesin. Şair Admi, Şiirde zayıflık görünce bir düşerek tarihini söyledi ki, hemen Allah bu evi ma'mur ve bayındır eylesin. Demektedir.

Ev, Akarbaşı semtinde iken yıkılmış olup, kitâbe hicri 1268 (miladi 1852) tarihinde yapıldığını belirtmektedir. Son mısrada, harflerin toplamından bir çıkarılınca yapılış tarihi hicri 1268'i vermektedir. Şairi Admi'dir. Kitâbe, şimdi Urfa müzesindedir.

SAKIB EFENDİ'NİN EV KİTÂBESİ

اولدی بو عرصه چون بعون خدا
همن حالی خراب ایکن آباد
حبذا باعث بناسی بونك
آلر فیض و شرف مبارك باد
دیدی رفعت سه جوهر تاریخی
ایتدی ثاقب افندی نو بنیاد
سنه 1274

Oldu bu arsa çün be-avn-ı Hüdâ
Hemen hali harab iken âbâd
Habbeza bais binası bunun
Alır feyz u şeref mübarek bâd
Dedi Rif'at se cevher tarihi
Etdi Sakıb efendi nev bünyâd
Sene 1274

Kitabe Sakıp Efendinin köşkünün bahçesinde bir duvar üzerine konulmuştur.

Kitabe, boş bir arsanın içine bir ev yapılarak ma'mur edildiğini anlatıyor. Daha önce göremediğim bu kitâbe belki de Sakıb Efendinin köşkü bakımsızlıktan harabe hale geldiği günlerde biri tarafından alınarak bir tarafa atılmıştır. Çünkü Sakıb Efendi'nin yeni yaptırdığı bu evin tarihi hicri 1274 miladi 1856 tarihidir. Yani köşkün içindeki kitâbe tarihinden 11 sene sonra yazılmıştır. Gerçi arada 11 sene gibi uzun bir zaman bulunması insanı biraz düşündürmüyor değil. Ama Sakıb Efendi'nin Akarbaşı'ndaki evinin kitabesi müzede bulunmaktadır, bunun

tarihi hicri 1268'dir. Bu iki kitâbe arasında ise 6 sene bulunmaktadır. Ayrıca evinin zaten bir kapı kitâbesi olduğuna göre ikincisine lüzum yoktur. 1274 hicri tarihli kitâbe ise köşkün her tarafı tamamladıktan sonra yazılmış kapı kitâbesi olmalıdır.

İkinci farkı ise kanatime göre oda duvarına yazılan kitâbenin şairi bizzat Sakıb Efendi'nin kendisidir. Fakat bu kapı kitâbesinin şairi ise Rıf'at'dir. Akarbaşı'ndaki evin kitâbesinin şairi ise Admî'dir.

Bu kitâbede şair son satırda cevher tarih düşürmüştür. Onun için noktalı harflerin toplamı 1274 hicri tarihini vermektedir. Miladi 1857-58 tarihi etmektedir.

Sakıp Efendinin ev kitabesi

ŞURKAV TAZİYE EVİ KİTÂBESİ

آچلدقچه قپانسون چشم اعدا
(خير ايله دائم) بابك كشاد ايله
بحق سورهء انّا فتحنا
بو خانه صاحبك يا رب ايكى عالمده شاد ايله

Açıldıkça kapansın çeşm-i a‘dâ
(Hayrile daim)[105] babın küşâd eyle
Bi-hakkı sure-i inna fetahnâ
Bu hane sahibin ya Rab iki ‘alemde şâd eyle

Kitâbede, kapı açıldıkça düşmanın gözü kapansın. Înna fetahna suresinin hakkı için, bu hane sahibini iki cihanda mutlu eyle. Anlamı çıkmaktadır. Kitâbenin ikinci mısrasının ilk iki kelimesi silinmiştir. Onun yerine kendim koyduğum kelimeleri parantez içine aldım. Kitâbenin tarihi yoktur.

Burası şimdi ŞURKAV (Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı)’nın elinde olup taziye evi olarak kullanmaktadır.

[105] Parantez içindeki kelimeler kırılmış olduğundan kendi yanımdan yazdım

TÜRKMEN GARAJI GÜNEY KAPISI KİTABESİ

Sarayönünde Belediye binasının batısında ve Karakoyun Deresinin kuzeyindedir.

Türkmen Garajı kapısı

Kapı üzerinde sağdaki kitabe:

مسافرخانهء عمومی
سنه 1318

Misafirhane-i ‘Umumi
Sene 1318

Kapı üzerinde soldaki kitabe:

دیدم گوهر گبی تاریخینه رمز لطافتله
بو مهمانخانه یه جمله گلن چقسن سعادتله
سنه 1318

Dedim gevher gibi tarihine remz-i letafetle
Bu mihmanhaneye cümle gelen çıksın sa‘adetle
sene 1318

Kitâbede: Buranın bir misafirhane yani otel olduğu belirtilmektedir. Cevher tarih düşürdüğünü, bu misafirhaneye her gelenin mutlu olarak çıkmasını dilemekte ve bu cümlenin noktalı harfleri 1318 hicri (miladi 1900) tarihini vermektedir. Buranın yapılış tarihi hicri 1318 (miladi 1900) dür.

Burası, doğudaki kapısından garaj olarak kullanılıyordu. Güneyde olan bu kapı ise, yazlık bir sinema olarak (Türkmen sineması) kullanılıyordu.

Burası Yemen askeri Mustafa Ağa'nın hanı idi. Kitâbeyi yazan şair Remzi'dir. "mefailün-mefailün-mefailün-mefailün" vezninde yazılmıştır.

URFA MÜZESİNDEKİ KİTABELER

URFA MÜZESİNDE BİR EV KİTÂBESİ

بو خانه اویله بر خانه هر اصولی با صفا
ایچنده ساکن اولنلر چکمه یه اصلا جفا
بر گلن بر دخی گلسین دیمه سنلر بی وفا
صاحبینه قیل شفاعت یا محمد مصطفی
1348

Bu hane öyle bir hane her usulü ba-safa
İçinde sakin olanlar çekmeye asla cefa
Bir gelen bir dahi gelsin demesinler bî vefa
Sahibine kıl şefa‘at ya Muhammed Mustafa
1348

Kitâbede, bu evde oturanlar için duada bulunulmuştur. Hicri 1348 (miladi 1929) tarihini taşımaktadır. Hattat Lobut Ahmed Efendi tarafından hattının yazıldığı söylenilmektedir.

Bir Ev kitabesi

ESKİ SARAY KAPISI KİTÂBESİ

دوشوردم بر متن تاریخ رومی حین انشاده
آچقدر جمله نین بو قاپی باب حکومتدر
سنه 1300

Düşürdüm bir metn-i tarih Rumi hin-i inşada
Açıkdır cümlenin bu kapı bab-ı hükümetdir
Sene 1300

Bu kitâbe eski hükümet konağının kapı kitâbesidir. Şair Rumî yazmıştır. Alt mısranın toplamı 1300 hicri (miladi 1882) tarihini vermektedir. Kitâbe Urfa Müzesindedir.

Manzume, "mefailün-mefailün-mefailün-failün" vezninde yazılmıştır.

MÜZEDE BİR KİTABE

حسبناالله و نعم الوكيل
نعم المولى و نعم النّصير

Hasbüna Allah ve ni‘me’l-vekil
Ni ‘me’l-Mevla ve ni‘me’n-nasir

BAZI EV KİTÂBELERİ

KARANLIK KAPI SOKAKDA
ZİYA KÜÇÜK EVİ KİTABESİ

الهی فضل لطفکله کرم
بابن کشاد ایله
بو خانه صاحبن یا رب
ایکی عالمده شاد ایله

İlahi fazl-ı lütfünle kerem
Babın küşad eyle
Bu hane sahibin ya Rab
İki ‘alemde şâd eyle

Yarabbi yüce iyiliğinle cömertlik kapını aç. Bu evin sahibini iki cihanda mutlu kıl ya Rabbi. Anlamı ifade edilmektedir. Tarih yazılmamıştır.

Ev Ulu Camiin kuzey kapısı tarafında ve karanlık kapı sokaktadır.

BİR EV KİTABESİ

يا مفتح الابواب ما شاالله
افتح لنا خير الباب شهر رجب تعمير
فى سنه 1237

Ya mifattah el-ebvab Maşallah
İftahlena hayre'l-bab şehri Receb ta'mir
Fi sene 1237

Kitabede: Ey kapıları açan, bize hayırlı bir kapı aç. Maşallah, tamiri Recep ayı hicri 1237 (Miladi, Nisan 1822)'dir. Anlamı çıkmaktadır.

HALİL HAFIZ KÜRKÇÜOĞLU EVİ KİTÂBESİ

هذا من فضل ربي
بر تاريخ گهر داريم اولور البت شوق افزون
شو مأوادا اقامت ايليان ممنون و شاد اولسون
سنه 1320

Haza min fazli Rabbî
Bir tarih-i güher darim olur elbet şevki efzûn
Şu me'va'da ikamet eyleyen memnun u şâd olsun
Sene 1320

Kitâbede, Bu Rabbimin fazlındandır. Bir cevher tarihim vardır. Elbette onun şevki, arzusu çok fazladır. Bu evde oturanlar memnun ve mutlu olsunlar. Sene 1320 (miladi 1902). İfade edilmiştir. Kitâbede cevher tarih düşürmüş olduğundan alt satırdaki noktalı harflerin toplamı 1320 hicri (miladi 1902) tarihini vermektedir.

BİR EV KİTÂBESİ

ماشاالله تعالى
سنه 1306
چقوب برلر ديدى تاريخ جوهر
عجب دلكش شو قصر خوب اعلى

Maşaallahu Ta'ala
Sene 1306
Çıkub biriler dedi tarih-i cevher
Acib dilkeş şu kasr-i hub a‘la

Kitâbede, Maşaallahu taala'dan sonra hicri 1306 (miladi 1888-89) tarihinden sonra cevher tarih düşürdüğünü söylemektedir. Bu yüce güzel köşk ne gönül çekicidir anlamındaki son mısrada tarih düşürmüştür. Son mısranın noktalı harfleri toplanıp bir çıkarılınca 1306 tarihi bulunmaktadır.

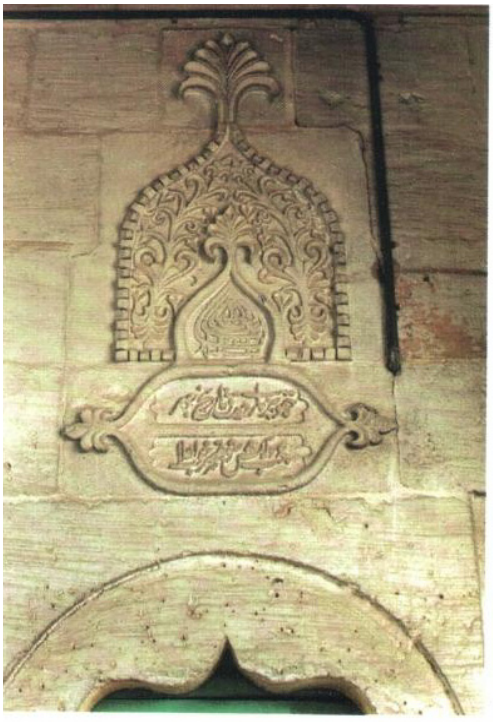

Ev kitabesi

BİR EV KİTABESİ

Bu ev Kurtuluş Mahallesi Mısır sokaktadır. Kitabeler avlunun üst katındaki kuzeye bakan eyvan duvarındadır.

Eyvan doğu duvarı Farsca kitabesi:

سنه 1302
بترسد از عذابمن خلایق
خلایقرا بجزمن نیست معبود

Sene 1302
Bitersid ez azab-i men halayık
Halayıkra be cüz men nist ma‘bud
(Ey kullar benim azabımdan korkun. Kullar için benden başka tapacak yoktur.)

Eyvan batı duvarı Farsca kitabesi:

ماشاالله
منم پروردگار جمله موجود
ترا جز من نباشد هیچ مقصود

Maşaallah
Menem perverdigar-i cümle mevcud
Türa cüz-i men nebaşed hiç maksud

(bütün varlıkları besleyen ve yetiştiren benim. Senin isteğini benden başka kimse karşılayamaz.)

Bu iki kitabe Urfa'da rastladığımız tek Farsça kitabedir.

Eyvan kemeri kilit taşı kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
قل اعوذ برب الفلق من شرّ ما خلق

Bismillahirrahmanirrahim
Kul e‘uzu biRabbi’l-felak min şerri ma halak.[106]

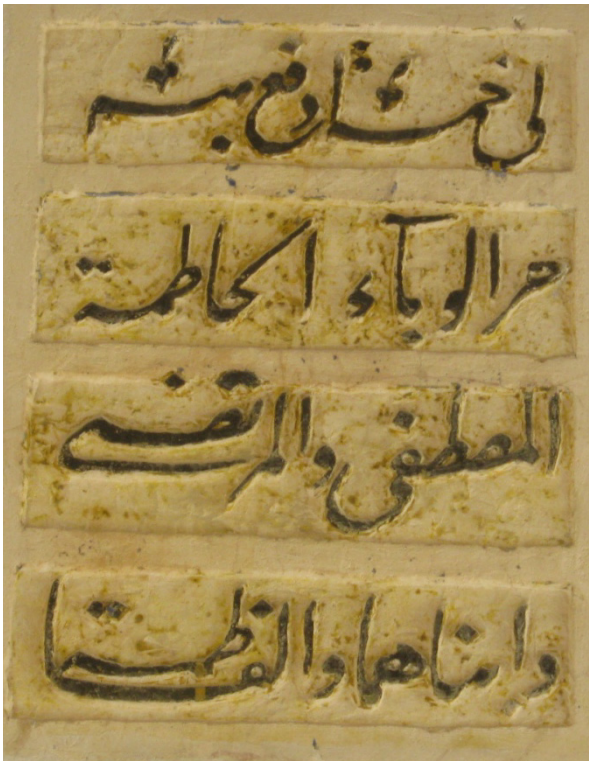

Eyvan içi batı oda kapısı Arapça kitabesi:

لی خمسة ادفع بها
حرّ الوباء الحاطمة
المصطفی و المرتضی
و ابناهما و الفاطمه

[106] Kur’an-ı Kerim, (113) Felak suresi / 1, 2

Li hamsetün edfa‘ biha
Harre el-vebai'l-hatime
El-Mustafa ve'l-Murtaza
Ve'bna hüma ve'l-Fatima

Beş şey veba ateşinin hararetini def eder. Bunlar, Mustafa ve Murtaza ve iki oğlu ve Fatime'dir. Anlamı çıkmaktadır. Yani Resullullah (s.a.s) ile Hz. Ali ve Hz. Fatime ile oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a) dir. Bunların sevgisi şiddetli ateşin hararetini söndürür.

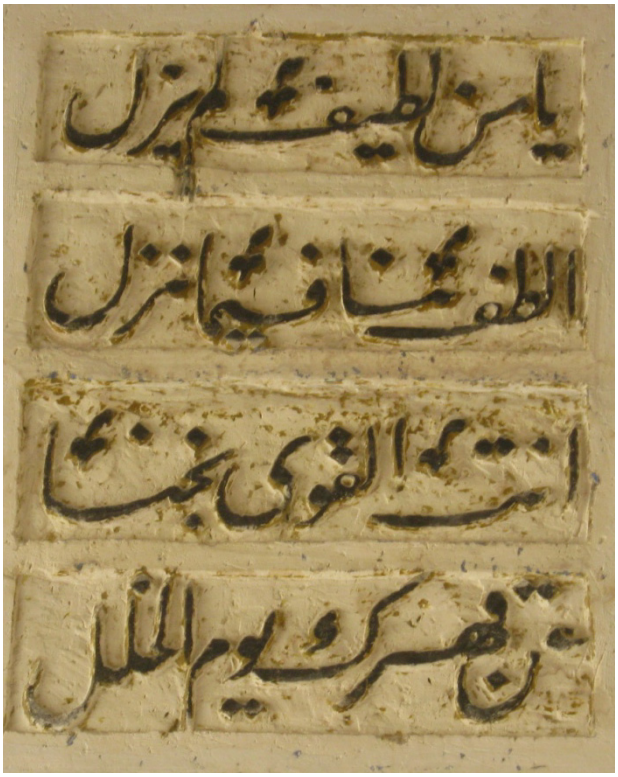

Eyvan içi doğu oda kapısı kitabesi:

يا من لطيف لم يزل
الطف بنا فيما نزل
انت القوىّ نجّنا
من قهرك يوم الخلل

Ya men latifü lem yezel
Ültüf bina fima nezel
Ente'l-kaviyyü neccina
Min kahrike yevme'l-halel

Eyvan kible duvarı kitabesi:

قال علیّ کرم الله وجهه
بسم الله الرحمن الرحیم
اللهم اغفر زمرات الاتحاظ و سقطات
الافاظ و شهوات الجنان و هفوات اللسان

Kale 'Aliyyün kerremallahu vechehu
Bismillahirrahmanirrahim
Allahümme'ğfir zümürati'l-ittihaz ve sekatatı'l-elfaz
Ve şehevati'l-cinan ve hefevati'l-lisan.

İMAM DEMİRKOL EVİ KİTABESİ

Camii Kebir Mahallesi Hacıban sokakta bulunan bu evin ahşap kapı kitabeleri vardır.

منبع خير اوله قصر دلكشا
Menba‘-i hayr ola kasr-i dilküşa

نام تاريخش(چه چيز سه) البيوت
Nam-ı tariheş (çe çiz se) el-büyut

VELİ BEY HAMAMI KİTABESİ

Pıçakçı Pazarının doğusunda ve Mithat Paşa İlköğretim okulunun karşısındadır.

احیای بناء هذا الحمام
الحاج ولیي بك بن (...)

İhya-yi bina-i haza'l-hamam
el-hac veli beg bin (…)

kitabede, bu hamamın yapılışının canlandırılışı yani tamir edilişi, (…) oğlu Veli Bey tarafından yapılmıştır. Denilmektedir. Kitabede tarih yoktur. Veli beyin babasının adı da okunamamaktadır.

DEVLET GÜZEL SANATLAR GALERİSİ KAPI KİTABESİ

Saray önünde Postahanenin güneyinde bulunmaktadır.

يا حافظ
ماشاالله كان
اللهم يا مفتح الابواب
افتح لنا خير الباب
سنه 1306

Ya hafiz
Maşaallahu kâne
Allahümme Ya Müfattah el-ebvab
İftah lena hayr el-bab
Sene 1306

Kitabede, ey koruyan ve ey kapıları açan Allah, bize de hayırlı bir kapı aç. Anlamı ifade edilmiştir. Tarihi hicri 1306 (miladi 1889)'dur.

Kitabe Sarayönü Caddesinde, Devlet Güzel Sanatlar Galerisinin kapısı üzerindedir. Burası daha önce ev idi.

Devlet güzel sanatlar galerisi Kapı ve kitabesi

BİRECİK İLÇESİ KİTABELERİ

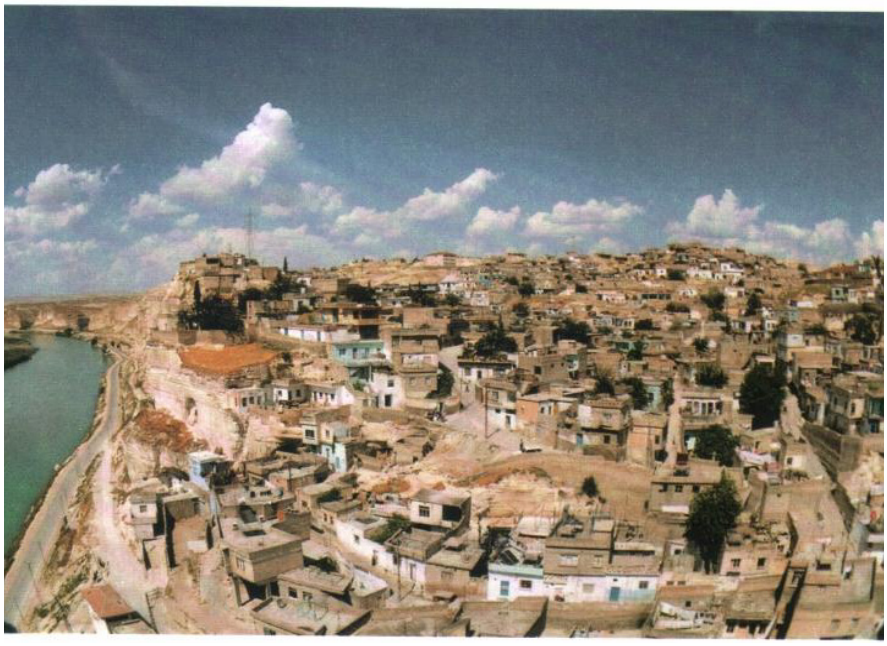

Birecik ilçesinden bir görünüm

1.BİRECİK SURLARI KİTABELERİ

BİRECİK SURLARINDAKİ MÜHÜR KİTÂBE

ابى النصر قايتباى
عن المولانا السلطان الملك الاشرف
عزّ نصره

Ebu el-Nasr Kayıtbay
Ani'l-Mevlana es-Sultan el-Melik el-Eşref
Azze nasruhu

Birecik surları üzerinde birkaç yerde yuvarlak bir mühür halinde kazılmış olan bu kitabe, Devrin Mısır Memluk sultanlarından Ebu Nasr Kayıtbay (1468-1496)'ın ismini vermektedir.

Birecik surları baştan başa devrin hükümdarının övgüsü ile doludur. Surların birkaç yerinde göze çarpan bu hükümdar tuğrası adeta surların üzerine vurulmuş bir mühür gibi durmaktadır.

Surların üzerindeki mühürlerden biri.

Surlardaki mühürlerden bir başkası, sadece yazılışta küçük bir fark vardır.

BİRECİK SURLARI URFA KAPISI KİTÂBESİ

بسم الله الرحمن الرحيم
امر بعمارته مولانا السلطان الملك
الاشرف ابى النصر قايتباى عزّ نصره
بتولى الفقير الى الله تعالى يونس
الشرفى نائب بيره لطف الله به

Bismillahirrahmanirrahim
Emere bi‘imaretihi Mevlana es-Sultan el-Melik
el-Eşref Ebu'n-Nasr Kayıtbay azze nasruhu
bi-tevelli el-fakir ilaallahi ta‘ala Yunus
eş-Şerefi Naibi Bire lütfullahi bih.

Bu kapı kitâbesi, Mısır Memluk Sultanı Kayıtbay devrinde onun Birecik Naibi Yunus tarafından, Kayıtbay'ın emri ile tamir edildiğini belirtmektedir. Kapının tamir tarihi burada belirtilmemiştir. Surların üzerindeki kitâbenin sonunda bir tarih vermiştir ki, kapının da aynı sene içinde yaptırıldığını göstermektedir.

Birecik surları Urfa kapısı kitâbesi

BİRECİK SURLARI MEÇAN KAPISI KİTÂBESİ

بسم الله الرحمن الرحيم
امر بانشائه مولانا السلطان المقام العظيم
والملك المعظم سلطان الاسلام والمسلمين
محى العدل (فى العالم خادم الحرمين والقبلتين الحاج الى
بيت الله الحرام) سيف الله المرهف مولانا السلطان الملك
الاشرف ابى النصر قايتباى عزّ نصره بتولى الفقير
الشرفى يونس نائب البيره عفو الله عنه و كان الفراغ
الى هذا البدن فى العشر الاخر
سنة تسع و ثمانين و ثمان مائه

Bismillahirrahmanirrahim.
Emere bi-inşaihi Mevlana es-sultan el-makam el-‘azam
ve'l-melik el-mu‘azzam sultanü'l-İslam ve'l-müslimin
muhyi'l-‘adli (fi’l-‘alem hadim el-harameyn ve’l-kibleteyn
el-Hacc ila Beytullah el-haram)[107] Seyfullah
el-mürahhef mevlana es-sultan el-melik el-eşref ebi'n-Nasr
Kayıtbay ‘azze nasruhu bitevelli el-fakir eş-şerefi
Yunus naibe'l-Bire ‘afvallahu ‘anhu. ve kâne'l- firağu
ila haza'l-beden fi'l-‘aşere'l-aher
senetü tis‘a ve semanine ve semane mie.

Kitabede: Besmeleden sonra, adaleti dirilten mevlana bu makamın sultanı, büyük melik, islamin ve müslümanların sultanı buranın yapımını emretti. Mescid-i Hatameyn’in kölesi, Allah’ın evinde hacı olan Allah'ın keskin kılıcı mevlana sultan melik Eşref Ebi Nasr Kayıtbay'ın yardımı büyüktür. Onun Birecik Naibi Yunus-Allah onu affetsin-bu surları 889 hicri (miladi 1484) tarihinde son on gününde tamamladı. Anlamı ifade edilmiştir. Kitâbeden anlaşıldığına göre kalenin bu kısmında ki surlar çok harabe olduğundan kapı ile birlikte yeniden yaptırılmıştır.

BİRECİK SURLARI KİTABESİ

Urfa Kapısının sağ ve sol taraflarındaki kitabe:

(بسم الله الرحمن الرحيم أمربانشائه) مولانا السلطان الاعظم
الملك المعظم قامع العناق الباغين باوتاد عدله و عاقر
هموم القاصدين بعقار فضله السلطان المالك الملك
الشرف أبو النصر قايتباى عامر عامّ البلاد بديانته
و بذله محيى السنّة المحمديه بقوله و فعله رافع لواء
الاسلام بخفض المظالم و قامع عماد الطغيان بردع كل ظالم

منفق خزائنه فى الطاعات و منشى الحصون الحفظ
ديار المسلمين و صون اعراض المسلمات
افضل ملوك عصره
على الاطلاق و اقومهم فى ذات الله بلا شقاق سيف

[107] Parantez içindeki bu satırı aşağıdaki kaynaktan tamamladım.
T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkale'deki taşınmaz kültür varlıkları, Ankara 1999, (K.Türkmen, s. 207)

الله المرهف ناصرالدين المحمد المشرف السلطان المالك
الملك الاشرف ابو النصر قايتباى عزّ نصره و كان
انتهاء البناء فى هذه السور المبارك الى هذا المكان
فى رابع عشر رمضان المعظم
سنه ثمان و ثمانين و ثمانمائة من الهجرة

(Bismillahirrahmanirrahim. Emere bi-inşaihi) mevlanâ
es-sultani'l-a'zami el-meliki'l-mu'azzami kami'i'l'inaki'l-bağîne
bi-evtadi adlihi ve akiri hümumi'l-kasidîne bi-'ikari
fadlihi's-sultani'l-mâliki'l-mülki'ş-eşrefi
Ebu'n-Nasr Kayıtbay 'amiri 'ammi'l-biladi bi-diyanetihi ve
bezlihi muhyî'l-sünneti'l-Muhammediye bi kavlihi ve
fi'lihi rafi'i livâi'l-islami bi-hafdi'l-mezâlimi ve kami'i
imâde'l-tuğyani bi-red'i külli zâlim.
Münfiku hazainihi fi't-ta'âti ve menşeyi'l-husûn lihifzi
diyarü'l-müslimîne ve sûni a'râdi'l-müslimâti efdalü
mülûki asrihi alâ'l-ıtlaki ve akvamihim fi zatillahi
bilâ şikaki seyfullahi'l-mürhefi nasırüddini'l-muhammedi
el-müşerrefi es-sultani'l-mâliki'l-mülki'l-eşrefi
Ebu'n-Nasr Kayıtbay azze nasruhu ve kâne intihai
el-binai fi hazihi's-sûri'l-mübareki ilâ haza'l-mekâni
fi rabi'i 'aşri Ramazan el-mu'azzami
sene semani ve semanine ve semani miete min el-hicreti.

Kitâbede: Fazilet kaynağı ile kendisine ihtiyaçlarının karşılanması için gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak üzüntülerini gideren, adaletinin doğruluğu ve güçlülüğü ile asilerin cezalarını veren ve adaleti sağlayan, büyük melik ve büyük sultan mevlana Ebu Nasr Kayıtbay bunun inşâsına emir verdi. Mülkün maliki şerefli Sultan Kayıtbay, zülumları durdurdu, isyancıların isyanını kırdı. Zalimleri alçaltarak mülkünden kovdu. Bütün beldeleri tamir ettirdi. O söz ve davranışlariyle Muhammediye sünnetini diriltti, bağış ve diyaneti ile İslam bayrağını yükseltti.

Müslümanların memleketlerini ve namuslarını korumak için kaleler inşa etmek ve itaat etmek için hazinelerini sarfetti. Devrindeki meliklerin en faziletlisi, Allah'ın zatını tanımada zorluk çekmeyenlerin en kuvvetlisidir. Allah'ın keskin kılıcı Muhammed dininin yardımcısı olarak şereflenmiş mülkün maliki Sultan Ebu Nasr Kayıtbay – Allah onun yardımını yüceltsin – bu yerde bu mübarek surun yapımını tamamladı.

Tarihi hicri 14 Ramazan 888 (miladi 16 Ekim 1483)'dir. Anlamı ifade edilmiştir.

Mısır Memlüklerinden olan Ebu Nasr Kayıtbay (1468-1496) tarafından bu surların yaptırıldığı ve 16 Ekim 1483 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. O tarihlerde Mısır Memlükleri Fırat'a kadar hakim olmuşlardı.

Birecik surları kitabesinden parçalar ve mühür kitabeler

Birecik surları kitabesi

Birecik surları kitabesinden parçalar ve mühür kitabeler

Birecik surları kitabesinden parçalar ve mühür kitabeler

Birecik surları kitabesinden parçalar

Birecik surları kitabesinden parçalar

BİRECİK İÇKALE GİRİŞİNDEKİ KİTÂBE: [108]

جدّدت هذه البدنة المباركة فى أيّام مولانا السلطان
الملك السعيد العالم العادل المجاهد ناصر الدنيا و الدين
منصف المظلومين من الظالمين قامع الخوارج
و المتمرّدين محمد بركة خان بن مولانا السلطان الملك
الظاهر قسيم أمير المومنين خلّد الله سلطانه بتولّى
الأمير جمال الدين نائب السلطنة المعظمة بالبيرة

Cüddidet hazihi'l-bedeneti'l-mübarekete fi eyyami
mevlâna es-Sultan el-Meliki's-Sa'id el-'alimi el-'adili el-mücahidi
Nasıriddünya ve'd-din münsif el-mazlumine mine'z-zalimine
Kami'i'l-havaric ve'l-mütemerridine Muhammed Bereket Han
bin Mevlana es-Sultan el-Melik ez-Zahir Kasım
Emire'l-müminin halladallahu sultanuhu bitevelli
el-emir Cemalüddin naibü 's-saltanatü'l-mu'azzameti bi 'l-Bire.

Kitâbede: Bu mübarek sur, Sultan el-melik said, alim, adil, mücahid, Nasıreddünya ve din, Zalimlerden mazlumları kurtarıcı, asilerin ve tartedilmişlerin cezalarını veren, inanmışların emiri Melik Sultan ez-Zahir Kasım Baybars (1260-1277)'ın oğlu Sultan Muhammed Bereket Han (1277- 1279) zamanında, Birecik Naibi Emir Cemaleddin tarafından yenilenmiştir. Anlamı ifade edilmektedir.

Kitabenin altına tarih atılmamış fakat Oppenheim hazırladığı kitabında Sultan Muhammed Bereket Han'la babası ez-Zahir Kasım Baybars'ın devri olan hicri 676 muharrem ile 678 Rebiülahir (miladi, haziran 1277 ile Ağustos 1279) tarihini vermiştir. Çünkü Sultan Muhammed Berke Han, 1264'den itibaren babası ile ortak saltanat sürüyordu.

Bu duruma göre bu kitabe sur kitabelerinden daha eski bir kitabedir.

[108] Max Freiherrn von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahre 1899, Leipzig, J.C. Hinrichs 1913, s. 101.

BİRECİK MEYDAN KAPI DUVARINDAKİ KİTABE:[109]

بسم الله الرمن الرحيم (...) عزّ لمولانا السلطان الاعظم
سيف الله المرهف الملك الاشرف أبى النصر
قايتباى بتولّى الفقير الى الله تعالى يونس
سنة سبع و ثمانين و ثمانمائة
اللهمّ وأدم العزّ المولانا السلطان الملك الاشرف
أبو النصر قايتباى فى شهر جماذى الاخر
سنة سبع وثمانين و ثمانمائة

Bismillahirrahmanirrahim. (. . .) ‘azze limevlâna
es-Sultan el-a‘zam Seyfullah il-mürhef
el-Melik el-Eşref Ebu'n-Nasr Kayıtbay bitevelli
el-fakir ila Allahi ta‘ala Yunus,
sene seb‘a ve semanine ve semanemietin.
Allahümme ve edame el-‘izze limevlana
es-Sultan el-Melik el-Eşref Ebu'n-Nasır Kayıtbay
fi şehri cemazi el-ahir. Sene seb‘a ve semanine ve semane mietin.

Kitâbede: Besmeleden sonra, büyük sultan aziz efendimiz... Allah'ın kılıcı en şerefli melik Ebu Nasır Kayıtbay (1468-1496)'ın idareciliği ile fakir Yunus tarafından hicri 887 (miladi 1482) de (yaptırıldı, tamir edildi).

Ey Allah'ım, izzetli sultanımız şerefli Ebu Nasr Kayıtbay'ın mülkünü devam ettir. Hicri Cemazi'al-ahir 887 (miladi, Temmuz 1482). İfadeleri ile tarih atılmıştır.

Bu kitâbeye biz yetişemediğimiz için adını verdimiz kaynaktan aldık.

[109] Max Freiherrn von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahre 1899, Leipzig, J.C. Hinrichs 1913, s. 102-103.

2.BİRECİK CAMİ VE MESCİTLERİ KİTABELERİ

CÜCÜK CAMİİ (ABDİKETHUDA) KİTÂBESİ

İç kapıdaki kitâbesi:

بو عبد خدا نو بنا شرف بخشای فیض آور
خراب اولمش ایکن زیب اولدی مجددیله رونقتر
صبری زاده علی بابا ایدوب خیر اهلنی ترغیب
بو اثاره دلالت ایتدی صد اجره اوله مظهر
حکم پر شرف بولدقده باقوب دیدی تاریخن
فرحیاب اولدی نو تجدیدله بو جامع انور
1243

Bu ‘abd-i Huda nev bina şerefbahşa-i feyzâver
Harab olmuş iken ziyb oldu müceddediyle revnakter
Sabrizâde Ali Baba edüb hayr ehlini terğib
Bu asare delalet etdi sad ecre ola mazhar
Hakem pür şeref buldukda bakub dedi tarihin
Ferahyab oldu nev tecdidle bu cami‘i enver
1243

Allah'ın (c.c) bu kulu feyz getirici, şeref bahşeden bu yeni binayı, harab olmuş bir vaziyette iken çok güzel yeni ve parlak bir şekilde yeniledi. Sabri zade Ali Baba hayır ehlini rağbetlendirerek bu eserin yapılmasına öncülük etti. Allah kendisini yüz kat mükâfatlandırsın. Hakem bunu çok şerefli bulunca tarihini şöyle dedi. Bu nurlu cami yeni yapı ile ferah buldu. Anlamı çıkmaktadır. Manzume “Mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Son mısrada Şair Hakem tarih düşürmüştür. Harflerin toplamı hicri 1243 (miladi 1827-28) tarihi çıkmaktadır.

Cücük camii iç kapı kitâbesi

ÇARŞI CAMİİ KİTÂBELERİ

Çarşı camii avlu kapısı kitâbesi:

بلديه رئسى نورى افندى ميركلام
لجهء غفرانه غرق ايتسون آنى ربّ العباد
چارسولر ياندى پازارلر آتش آلدى بالعموم
نازلى ماللر ياندى اما ياپدى بو عالى نهاد
جامعى بولدى خراب اوقافى يانمش آتشه
جمله وقف اللهى ياپدى خيرى ايتدى اعتياد
و آلدى مخلص بقاى نامنه ديدى تاريخ
ياپدى وقف اللهى بو نجل نجيب خير العباد
1331- 1333

Belediye reisi Nuri Efendi Mirkelâm
Lücce-i ğufrâne gark etsun anı Rabbi'l-'ibâd
Çarşular yandı pazarlar ateş aldı bi'l-'umum
Nazlı mallar yandı amma yapdı bu âli nihâd
Cami'i buldu harab evkafı yanmış ateşe
Cümle vakfullah'ı yapdı hayri etdi i'tiyâd
Ve aldı Muhlis beka-yi namına dedi tarih
Yapdı vakfullah'ı bu necl-i necib hayr el-'ibâd
1333 - 1331

Kitâbede: Allah, Belediye başkanı Mirkelam Nuri Efendi'yi engin mağfiret denizine ğarketsin. Çarşı ve pazarların hepsi yanarak kül olduğunda, bu yüce yaratılışlı insan hepsini yaptı. Cami ve bütün vakıf mallar harap olmuş ve yanmış olduğu halde bu zat bunları yaptırdı. Çünkü hayrı alışkanlık haline getirmişti. Muhlis de adının devamlı kalması için ona tarih dedi. Bu kulların soyu temiz evladı Allah'ın vakıflarını yaptı. Denilmektedir. Manzume "Fâilatün, fâilatün, fâilatün, fâilün" vezninde yazılmıştır. Son mısrada tarih düşürülmüştür. Ama 1333 çıkmamaktadır. Hicri 1333 (miladi 1915), diğer tarih 1331 rumi (miladi 1915) tarihi eder.

Çarşı camiinin avlu kapısı kitabesi

Çarşı camii iç kapı kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم . انّما يعمر مساجد الله
من امن بالله و اليوم الاخر سعى بعمارة هذا الجامع
الشريف الحاج سيّد اسماعيل بن السيّد محمد
فى سنه ثمان و ستين و مائة و الف

Bismillahirrahmanirrahim. İnnema ya‘muru mesacidallahi
men amene billahi ve'l-yevmi'l-ahiri.[110] Se‘a bi‘imareti haza'l-cami‘iş-şerif
el-Hac Seyyid İsma‘il bin es-Seyyid Muhammed
fi sene semani ve sittine ve mietin ve elf.

Kitabede: besmeleden sonra, “muhakkakki Allah'a ve ahiret gününe iman edenler Allah'ın mescidlerini imar ederler" Anlamındaki ayet-i Kerimeden sonra bu camiin imaretini Seyyid Muhammed oğlu Hacı Seyyid İsmail 1168 senesinde (miladi 1755) yaptırdı. Denilmektedir.

Mihrab üzerindeki kitâbe:

[110] Kur’an-ı Kerim, (9) Tevbe suresi / 18

بسم الله الرحمن الرحيم . انّما يعمر مساجد الله من
امن بالله عفى الله عنه بسعى بعمارة هذا الجامع
الشريف السيد عبدالرزاق ابن السيد مجيد

Bismillahirrahmanirrahim. İnnema ya‘muru mesacidallahi men amene billahi ‘afallahu ‘anhu. Bise‘i bi‘imareti haza’l-Cami‘iş-şerif es-Seyyid Abdurrazzak ibni es-Seyyid Mecid.

Kitâbede yine aynı ayeti kerime anlamından sonra bu camii şerifi tamir eden Seyyid Mecid'in oğlu Seyyid Abdurrezzak'dır. Denilmektedir. Tamir tarihi yazılmamıştır. Herhalde yalnız mihrabın tamiri olmalıdır.

Çarşı camii iç kapı kitabesi

Çarşı camii minare kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم . بناء هذه منارة
المباركة محمد بن على
بن حمّد الختانى تارتا الحج عبدالرحمن
رحمه الله السنه احدى و سبعين و سبعمائة

Bismillahirrahmanirrahim. Benae hazihi

Minaretü'l-mübareketü Muhammed bin
Ali bin Hammad el-Hattani tareten
el-Hac Abdurrahman rahimehullah.
es-Sene ihda ve seb'ine ve seb'a mie.

Kitâbede: Bu mübarek minareyi sünnetçi Hammad'ın oğlu Ali'nin oğlu Muhammed ve ikinci defa Hacı Abdurrahman yaptırdı. Senesi 771 hicridir (miladi 1369) tarihidir.

Camiin en eski kitabesi bu kitâbe olmalıdır. Bu kitâbe ile bu minarenin Memlüklüler devrinden kaldığını göstermektedir.

İkinci kitabe:

ثلثمائة و الف 1300

Selase mietin ve elf – 1300

Kitâbenin başlangıcı tamamen bozulmuş ve yalnız hicri 1300 (miladi 1883) tarihi okunabilmektedir.

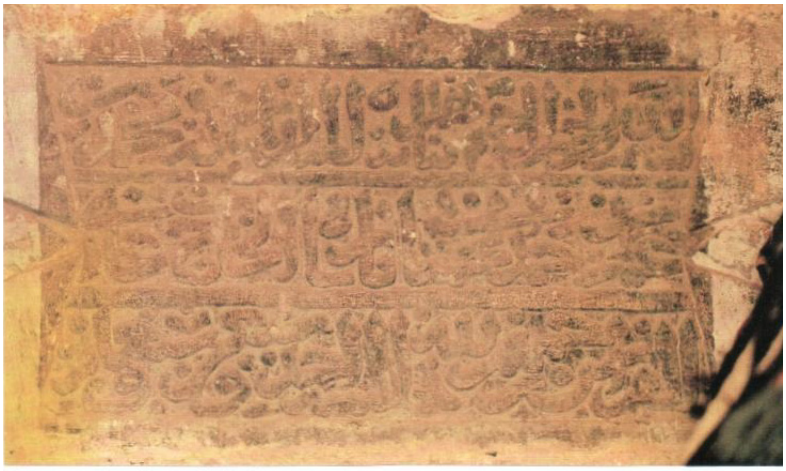

Çarşı camii minare kitabesi

MAĞARA CAMİİ KİTÂBELERİ

Camiin giriş cephesi solundaki kitâbe :

نه گوزل اولدى عمارتك بو ايوان نعيم
ويره محشرده خدا يعنى انده در اجر عظيم
شانيا سويلر بونده تعميرينه تاريخ
اثرى پاكن مقبول ايده مولاى قديم
سنه 1221

Ne güzel oldu ‘imaretin bu eyvan-ı na‘im
Vere mahşerde Huda yani andadır ecr-i azim
Şanîya söyler bunda ta‘mirine tarih
Eserî pâkin makbul ede Mevlâ-yi Kadim
sene 1221

Kitabede, eyvanın ne güzel olduğunu, bunun mükâfatını Cenabı Hakk'ın mahşerde vermesini dilemektedir. Şair Şani de Mevla'nın bu temiz eseri kabul etmesini dileyerek tarih düşürmüştür. Anlamı çıkmaktadır. manzume “Mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün” vezninde yazılmıştır. Eyvanın yapılış tarihi hicri 1221 (miladi 1806) dır. Son mısranın toplamı hicri 1223 tarihini vermektedir.

Camiin giriş cephesi sağındaki kitabe:

انشاء و بنا هذه الحجرة الشريفة
السيد الحج عبدالقادر المفتىء سابقا
(...) (...) (...)

Enşau ve bena hazihi-l-hücreti'ş-şerifeti
es-Seyyid el-Hac Abdulkadir el-Müfti-i sabıkan
(...) (…) (…)

Bu kitabede, eski müftü Seyyid Hacı Abdulkadir Efendinin bir oda yaptırdığı belirtilmiştir. Alt satır okunamayacak kadar bozuktur. Bu odanın yapılış tarihi bu silinmiş satırda olmalı idi.

Magara Camii giriş cephesi kitabesi

MAHMUT PAŞA CAMİİ KİTÂBELERİ

Cami kitabesi:

جدّد هذا الجامع الشريف فى شهر شعبان المعظم
سنه 1135
انشاء هذا الجامع الشريف المبارك العبد الفقير محمود
پاشا فى سنه احدى و ثمانين و تسعماية

Cüddide haza'l-cami'üş-şerifü fi şehri şa‘bani’l-mu'azzami
sene 1135
Enşau haza'l-cami'eş-şerife’l-mübarek el-abdu'l-fakir
Mahmud Paşa fi sene ihda ve semanine ve tis'amietin.

Kitabede iki ayrı tarih kaydedilmiştir. Üsttekinde bu camii şerif hicri 1135 senesi Şaban ayında (miladi 1723 mayıs) yenilenmiştir. İkinci satırda, bu mübarek camii şerif Mahmut Paşa tarafından hicri 981 (miladi 1573)'de inşa edilmiştir. Denilmektedir.

Kitabeler üst üste konulmuş iki ayrı taş üzerine yazılmıştır. Böylece hem camiin yapılış tarihi ve yaptıran kişi bilinmiş oluyor, hem de tamir tarihi bilinmiş oluyor. Yalnız yeniden tamir ettiren kişinin adı yazılmamıştır.

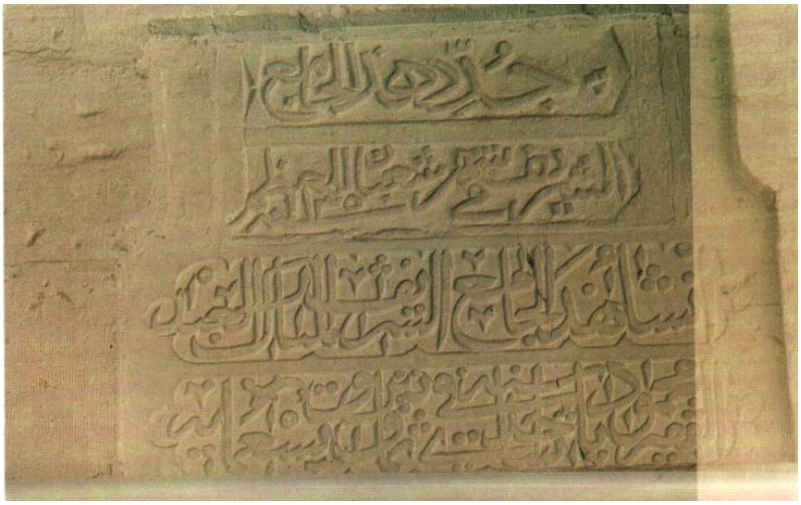

Mahmut Paşa camii kitabesi

ŞEYH MUHAMMED ZEHRAVİ MESCİDİ KİTÂBELERİ

Dışkapı kitâbesi:

خراب اولمش گورنجه بو عبادتخانه یی انجق
رضای باری تحصیل اچون اونو بنا ایتدم
بو مرقد اندلسلی شیخ زهراوی محمددر
خراب ایدی یاپوب نور کهره بن التجا ایتدم
دخی دفن ایلدم اوغلم محمد نوریی بورده
غریق لجهء غفرنتی حقدن رجا ایتدم
بو تربه مسجدك بانیسی مخلص دوشدی بر تاریخ
صلادر اهل ایمانه بر نو مسجد بنا ایتدم
1340

Harab olmuş görünce bu ibadethaneyi ancak
Rıza-yı Barîyi tahsil içün onu bina etdim
Bu merkad Endülüslü Şeyh Zehravi Muhammed'dir
Harab idi yapub nur gühere ben iltica etdim
Dahi defn eyledim oğlum Muhammed Nuri'yi burda
Ğarik-i lücce-i ğufranetini Hak'dan rica etdim
Bu türbe mescid'in banisi **Muhlis** düşdü bir tarih
Saladır ehl-i imane bir nev mescid bina etdim

Kitabede: Bu ibadethaneyi harab olmuş iken Cenab-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için yeniden yaptırdım. Bu türbe Endülüslü (îspanyalı) Şeyh Zehravî Muhammed'in türbesidir. Harab olmuştu, yaptırıb nur cevherine iltica ettim. Oğlum Muhammed Nuri de ölünce, onu da buraya defnettim ve Cenab-ı Hakk'tan kendisini mağfiret deryası derinliklerine ğarketmesini diledim. Bu türbe mescidi yaptıran Muhlis bir de tarih düştü. Dediki namaz için müslümanlara yeni bir mescid yaptırdım. Anlamı ifade edilmektedir. Manzume " Mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün" vezninde yazılmıştır.

Mescidi yaptıran Muhlis bu manzumeyi de yazmıştır. Son mısranın toplamından bir çıkarmakla hicri 1340 (miladi 1921) tamir tarihi çıkar.

Şeyh Muhammed Zehravî mescidinde herhangi bir türbe göremedik. Bu mescidi yeniden tamir eden zat, ölen oğlunu da aynı türbeye defnettiğini söylüyor. Herhalde türbe, mescitten daha uzakta kalmıştır veya kaldırılmıştır.

Zekravi Mescidi kitâbesi

Muhammed Zehravî mescidinin Mihrab kitâbesi:

سنه 1340
اون ایکی اماملر عشقی ایله یاز تاریخنی
میر کلام مسجدك یاپدم خدا مقبول ایده

Sene 1340
Oniki imamların aşkı ile yaz tarihini
Mirkelam mescidin yapdım Huda makbul ede

Kitabede, bu mescidi Mirkelam'ın yaptırdığını ve Allah'ın bu hayrı kabul etmesini, tarihini de oniki imam'ın aşkı ile yazdığını belirtmektedir. Son mısra harflerinin toplamına 12 eklenince mescidin yapılış tarihi olan hicri 1340 (miladi 1921) tarihi çıkmış olur.

SANCAK MESCİDİ KİTÂBELERİ

İç kapı kitâbesi:

شاكر افندى حيدر زاده اهل وجدان
حاجى صالح افندى ايله قيلدى عزم و پيمان
شو معبد معلى اولمش ايدى خراب
اجرا اولنميوردى آيين فرض يزدان
بو ايكى اهل غيرت بذل ايليوب مساعى
ارباب خيرى تحريك ايتمكله آچدى ميدان
يقيرديلر بناى انشا ايچون مجدّد
احيا اولوندى تكرار بو سجده كاه ويران
بتدكده چقدى لازب تاريخن ايتدى انشاد
جامع ياپلدى ايشته شاد اولدى اهل ايمان
مارت 1341

Şakir Efendi Haydar-zade ehl-i vicdan
Hacı Salih Efendi ile kıldı azm û peyman
Şu ma'bed-i mu‘allâ olmuş idi harab
İcra olunmuyordu ayin-i farz-ı Yezdan
Bu iki ehl-i gayret bezl eyleyub mesâ‘î
Erbab-ı hayri tahrik etmekle açdı meydan
Yıkdırdılar binayı inşa içün mücedded
İhya olundu tekrar bu secdegah-ı viran
Bitdikde çıkdı **Lazıb** tarihin etdi inşad
Cami‘ yapıldı işte şâd oldu ehl-i iman
Mart 1341

Kitâbede: Haydarzade Şakir Efendi ile Hacı Salih Efendi, Harab olmuş olan bu Sancak mescidini tamir ettirmek için ahdettiler. Öyleki bu mabedde Cenab-ı Hakk'ın farzı yerine getirilemiyordu. Bu iki gayretli kişi buraya mesailerini sarfderek, hayr sahiplerinin ümidini harekete geçirdiler. Yeniden inşa için binayı yıktırdılar ve bu mescidi tekrar yeniden yaptırdılar. Yapımı bittikten sonra Lazıb çıkarak tarihini söyledi. İşte cami yapıldı ehli iman şad oldu, mutlu oldu. Anlamı ifade edilmiştir. Manzume “Fâilatün, fâilatün, fâilatün, fa’lün” vezninde yazılmıştır. Şair

Lazıb'ın yazdığı bu manzumenin son mısrası toplanıp, "lazıb" kelimesinin harfleri toplamı çıkarılınca 1341 (miladi 1922-23) tarihi çıkar.

Sancak Mescidi iç kapı kitabesi

İç kapının sol yanındaki kitâbe:

سانجق محلله سی مسجد شریفی
سنه 1344 محرم

Sancak mahallesi mescid-i şerifi
Sene 1344 Muharrem

Diye camiin adını belirten bir kitâbe olup hicri 1344 Muharrem miladi 1925 senesi Aralık ayında tamir edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İç kapının sağındaki kitâbe:

بانیسی عابی اوستا سنه 1344 محرم

Banisi ‘Abi Usta sene 1344 Muharrem

Burayı yaptıranın ismi ve tarihi kaydedilmiştir.

Yine camide kufi yazı ile

لااله الاالله محمد رسول الله

“Lâilâhe illaallah Muhammedün Resulallah"
Yazısı pencere üzerinde yer almaktadır.

Sancak Mescidi geometrik kitabe
(Lailahe illallah Muhammedün Resulallah)

SAADEDDİN CAMİİ KİTÂBELERİ

Batı kapısı kitâbesi:

اگر ایستر ایسك اولمق سعادت عقبی دار
ره نمای حقّی تحصیله غیرت ایله دنیاده
اولوب سعی فکره ایشته بو خاتون بی همتا
که اسمی عایشه خاتوندر شیخ مصطفی زاده
مقام شیخ سعادالدین خراب بولاجق بو مسکنی
ایدوب بر خیلی مصرف سعی قلدی آنی بنیاده
قرین ایتسون قول ربّ خرقاسنی گوزن
قیامتده اکا شاه رسالت ایرسون امداده
چقوب بر منجی کامل دیدی معجمله تاریخ
الهی شو مقامی یاپدران سکا اولسون جیران
فی سنه 1329

Eğer ister isen olmak sa‘adet-i ‘ukbâdâr
Rehnümâ-yı hakkı tahsile gayret eyle dünyade
Olub sa‘yi fikre işte bu hatun-i bî hemtâ
Ki ismi ‘Ayişe Hatun'dur Şeyh Mustafa zade
Makam-ı Şeyh Sa‘adeddin harab bulacak bu meskeni
Edüb bir hayli masraf sa‘i kıldı anı bünyâde
Karin etsün “kul Rabbi” hırkasını gözün
Kıyametde ana şâh-ı risâlet ersün imdâde
Çıkub bir münci **Kâmil** dedi mu‘cemle tarihin
İlâhi şu makamı yapdıran sana olsun cirân
Fi sene 1329

Kitâbede: Eğer ebedi hayatın mutluluğunu istersen, dünyada hakkı gösteren yolu tahsile ğayret et. İşte bu benzeri olmayan hatun, bu işi

düşündü ki adı Şeyh Mustafazade Ayşe Hatundur. Bu Şeyh Saadeddin'in makamını harabe görünce, bu yere birçok masraf ederek tamir ettirdi. Gözlerin "kul Rabbi" hırkasını görmeye yakın olsun. Kıyamet günü ona peygamberlerin şahı imdad eylesin. Münci Kâmil bir çıkararak tarihini mu'cemle söyledi ki İlâhî bu makamı yaptıran kişi sana komşu olsun. Anlamı ifade edilmektedir. manzume “Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Manzumenin şairi Münci Kâmil olup, mısrada tarih düşürmüştür. Bu camiin avlusunda Hakim Baba denilen Şeyh Saadeddin'in türbesi bulunmaktadır. Cami, Şeyh Mustafazade Ayşe Hatun tarafından hicri 1329 (miladi 1911) tarihinde tamir edilmiştir.

Saadeddin Camii dış avlunun batı kapısı kitabesi

Saadettin Camii avlu kapısı kitâbesi okunurken

ULUCAMİ KİTÂBELERİ

Ulucami içkapı kitâbesi:

ما وصل الزمان بتاريخ سنه
سبع و عشرة و ماتين و الف
سعى بعمارة هذا الباب و الايوان
سردار احمد اغا شكر الله
سعيه و اجره ضاعف امين

Ma vasala ez-zamanü bi-tarihi sene
Seb‘a ve ‘aşereten ve mieteyni ve elfin.
Se‘a bi-‘imareti haza'l-babi ve'l-eyvani
Serdar Ahmed Ağa. Şekerallahu
Sa‘yehu ve ecrehu da‘afe amin.

Kitâbede: üstteki satırda, Yetişdiği tarih senesi 1217 hicri (miladi 1802) tarihindedir. Serdar Ahmed Ağa tarafından kapı ve eyvan yaptırılmıştır. Anlamı ifade edilmiştir.

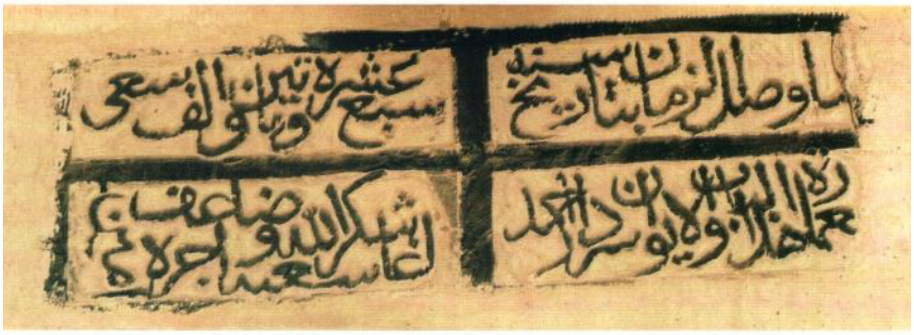

Ulucami içkapı kitâbesi

Eyvanda bulunan kitâbe:

بینباشی احمد جودت روحینه فاتحه سنه 1337

Binbaşı Ahmed Cevdet ruhuna fatiha. Sene 1337 Muharrem

Mezar taşı kitabesine benzeyen bir kitabedir. Herhalde hicri 1337 (miladi, ekim 1918) de bir tamir yaptırmıştır.

Ulu cami minare kitabesi:

ینه فیض حق اولدی اکابره
جدیده سعی اولندی بو مناره
اجرامنه ویره بو صاف ایچنده
دلی حیرت قالدی واحد کردگاره

Yine feyz-i Hak oldu ekâbire
Cedide sa‘î olundu bu minare
Ecramına vere bu saf içinde
Dili hayret kaldı Vahid-i Kirdigar’e
Fi sene 1232

Kitâbede ulu kimselere feyiz geldiğini bu minareyi hicri 1232 (Miladi 1817) senesinde tamir ettirdiğini ve bu saf içinde bulunanların mükâfatını Cenabı Hakk’ın vermesini dilemektedir. Bu olaylardan dolayı da Allah’ın birliğine gönlünün hayrette kaldığını belirtmiştir. Manzume “fâilâtün, fâilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır.

Ulu cami minare kitabesi

BİRECİK İÇKALEDEKİ CAMİ KİTÂBESİ[111]

بسم الله الرحمن الرحيم جدّد هذا البناء فى ايّام مولانا
السلطان الملك الناصر ابى المعالى محمد بن السلطان
الملك المنصور اعزّ الله انصاره فى آخر سنه سبعمائة

Bismillahirrahmanirrahim. Cüddide haza'l-binae fi eyyami
Mevlana es-sultan el-melik en-Nasır ebu'l-Me'ali
Muhammed bin es-Sultan el-melik el-Mansur
a'zzallahü ensaruhu fi ahiri sene seb'a mietin.

Kitâbede: Besmeleden sonra, bu bina, Sultan Melik el-Mansur'un oğlu Sultan Melik el-Nasır ebi'l-Me'ali Muhammed zamanında Hicri 700 senesinin sonunda (miladi 1301)'de yenilenmiştir. Anlamı ifade edilmektedir.

Sultan Melik Mansur (1279-1290)'dan sonra aralıklarla üç defa saltanat süren oğlu Melik Nasır Ebi'l-Me'ali Muhammed (1293-1294), (1299-1309), (1310-1341) tarihlerinde hükmetmiştir. Bu camiin yapımı ise kendisinin ikinci saltanatı dönemine rastlamaktadır.

Bu kitâbeye biz ulaşamadık. Kitâbeyi aşağıda işaret ettiğimiz kaynaktan aldık.

[111] Max Freiherrn von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahre 1899, Leipzig, J.C. Hinrichs 1913, s. 102.

BİRECİK TEKKE CAMİİ (BAHRİYE TEKKESİ MESCİDİ) KİTÂBESİ[112]

انشأ هذا الجامع المبارك (السلطان سليم ابن)
السلطان سليمان خان عزّ نصره تاريخ سنة
احدى و ثمانين و تسعمائة

Enşae haza'l-cami‘el-mübarek (es-Sultan Selim ibni)
es-Sultan Süleyman Han ‘azze nasruhu tarihu sene
ihda ve semanine ve tis'amietin.

Kitâbede: Bu mübarek cami'in inşası Sultan Süleyman Han (oğlu Sultan Selim) Allah onun yardımını yüceltsin zamanında yapıldı. Senesi hicri 981 (miladi 1573-74)'dir. Anlamı ifade edilmektedir.

Bu kitâbeye biz ulaşamadık. Aldığımız kaynakta ise parantez içindeki (Sultan Selim) kısmı yoktur. Oppenheim yaptığı açıklamada da Sultan Süleyman oğlu sultan Selim Han olması gerektiğine işaret etmiştir. Tarih de Sultan Selim (1566- 1575) devrine rastlamaktadır. Çünkü Sultan Süleyman Devri (1520-1566) tarihleri arasıdır. Onun için Kitâbeye Parantez içindeki (es-Sultan Selim ibni) kelimelerini biz ilave ettik. Bu kelimelerin Oppenheim tarafından görülmemiş olduğu kanaatindeyiz.

[112] Max Freiherrn von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahre 1899, Leipzig, J.C. Hinrichs 1913, s. 106

3.BAHÇE DAMLARI KİTÂBESİ

بو جای صفا باغ فراح افزا
یاپدم که جهانده ایده نامینی ابقا
حضر دگلم خصیت عالی ایتدم
بر ذکر حمیت فکر ایله بو باغچه یی انشا
جمله دیدی تاریخینی اتمام بابن
بو کشی ایدر ایسه کشادنی بو گون اجرا

Bu ca-yı safa bağ-ı ferah efzâ
Yapdım ki cihanda ede namını ibka
Hızır değilim hassiyet-i ali etdim
Bir zikr-i hamiyet fikr ile bu bağçeyi inşa
Cümle dedi tarihin itmam-ı babın
Bu kişi eder ise küşâdını bugün icrâ
Sene 1303

Kitâbede; Bu safalı yeri ferahı arttırıcı bağı yaptım ki namını dünyada devamlı kılsın. Ben hızır değilim özellikle yüce yaptım. Hamiyet fikri ile hatırlansın diye bu bahçeyi yaptırdım. Cümlesi kapının tamamlanmasının tarihini söyledi ki bu kişi bugün bunun açılışını yapsın. Anlamını ifade etmektedir. Son mısrada tarih düşürmüş olup harflerin toplamı 1303 tarihini verir. Kitâbenin sağ tarafında bir işleme içine "rumi" sol tarafında bir işleme içine "fi şubat" yazılmıştır. Bu durumda Rumi takvime göre şubat 1303 (miladi 1888) tarihinde yaptırılmıştır. İnşaat sahibinin ve şairin ismi yazılmamıştır. Manzume "mefûlü, mefâîlün, feilâtün, fa'lün" vezninde yazılmıştır.

Bahçe damları ev kitabesi

4.BİRECİK TÜRBE KİTABELERİ

DEH KUBBE KİTÂBESİ

بسم الله الرحمن الرحيم هذا مرقد المعصوم
المرحوم المغفور امير محمد بك بن الحاج حسين
محتاج الى رحمة الله تعالى تاريخ وفاته
خمس و ثلاثين و تسعمائة

Bismillahirrahmanirrahim. Haza merkad el-ma‘sum
el-merhum el-mağfur Emir Muhammed Beg bin
el-Hac Hüseyin muhtacu ila rahmetullahi ta‘ala
tarihu vefatuhu hamse ve selasine ve tis‘amie.

İki satır halinde yazılan kitâbede; Besmeleden sonra, bu ma‘sum, merhum, mağfur Hacı Hüseyin oğlu Emir Muhammed Bey'in merkadidir. Vefat tarihi 935 hicri (miladi 1529)'dur. Anlamı ifade edilmiştir. Deh Kubbe On kubbe anlamındadır.

Deh kubbe türbesi kitabesi

BİRECİK ŞEYH SAFİ TÜRBESİ KİTÂBESİ[113]

بيره جيك رديف ايكينجى بلوك ملازم اولي
مسلم فهمى افندينك سعيى و دلالتى و اهل خيرك
معاونتلريله شيخ صافىي الدين خراسانىي
حضرتلرينك مرقد شريفى ايله قبّه سنك تجديدى
تاريخى خدا سعيلرنى مشكور ايلسون
جماذي الاول سنه 1332

Birecik redif ikinci bölük mülazım-ı evveli Müslüm
Fehmi Efendi'nin sa'yi ve delaleti ve ehl-i hayrin
Mu'avenetleriyle Şeyh Safieddin Horasani hazretlerinin
Markad-i şerifi ile kubbesinin tecdidi tarihi
Huda Sa'yilerini meşkur eylesun.
Cemazielevvel sene 1332

Kitâbede: Birecik yedek ikinci bölüğü üstteymeni Müslüm Fehmi Efendi'nin rehberliği ve çalışması sonucu ve hayırseverlerin de yardımlariyle, Horasanlı Şeyh Safieddin hazretlerinin mezar-i şerifi ve türbesinin tamir tarihidir. Allah çalışmalarını kiymetli bulsun. Senesi, hicri cemazielevvel 1332 (miladi Mart 1914). Anlamı ifade edilmektedir.

Kitâbeye biz ulaşamadığımız için aşağıda verdiğimiz kaynaktan faydalandık. Türbenin yapılış tarihi yoktur. Kitâbenin yazısı sülüs hatladır.

[113] T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkale'deki taşınmaz kültür varlıkları, Ankara 1999, (Şeyh Safi Türbesi Kitâbesi, K. Türkmen, kitabe 28,s,154)

BOZOVA İLÇESİ KİTABELERİ

BOZOVA İLÇESİ
AGVİRAN KÖYÜ CAMİİ KİTÂBELERİ

Ağviran Köyü Camii Kapı Kitabesi:

صاحب الخيرات و الحسنات و بانىء هذا الجامع الشريف
لمرضاة طلباً وجه ربه الكريم حسين پاشا بن
سعادتلو شيخ محمد سليم حافظ النقشيبندى الخالدى
الرهاوى الشهير بخرتوى زاده
فى سنه تسع عشر و ثلثمائة و الف من الهجريه
في سنه 1319

Sahibü'l-hayrat ve'l-hasanat ve banii haza'l-camie'ş-şerif li-mardati taleben vechi Rabbihi'l-kerim. Hüseyin Paşa bin sa‘adetlü Şeyh Muhammed Selim Hafız el-Nakşibendi el-Halidi er-Ruhavi eş-şehir bi-Hartavizade.

Fi sene tis'a aşere ve selase mie ve elfün min lehu 'l-hicre. Sene 1319

Kitâbede: Hayır ve hasenat sahibi ve bu cami-i şerifin banisi, Nakşibendi tarikatı Halıdi kolundan saadetli Şeyh Hartavizade Muhammed Selim Hafız'ın oğlu Hüseyin Paşa'dır. Yapılış tarihi hicri 1319 (miladi 1901) dir.

Cami Ağviran köyünde 1901 tarihinde Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır.

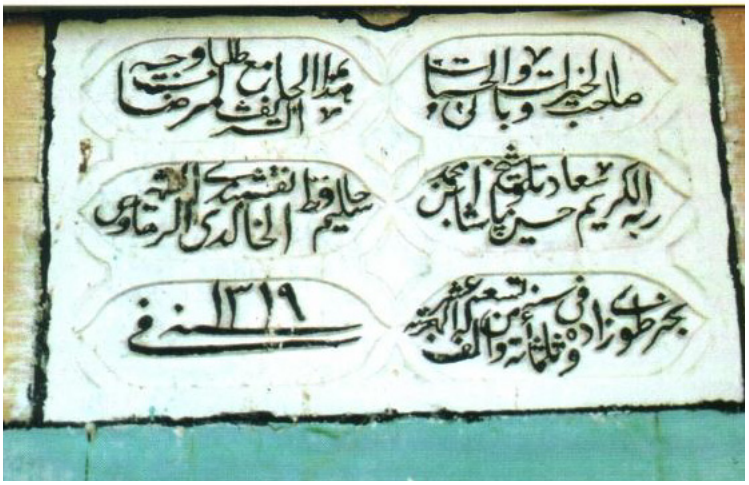

Ağviran camii kapı kitabesi

Ağviran Camii Mihrab Kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
لا اله الا الله محمد رسول الله حقا
كلما دخل عليها ذكريا المحراب
چراغ مسجد منبر محراب
ابوبكر عمر عثمان حيدر سنه 1319

Bismillahirrahmanirrahim
La ilâhe illallah Muhammedün Resulallah Hakka.
"Küllema dahale aleyha Zekeriyya el-mihrabe"[114]

[114] Kur'an-ı Kerim, (3) Al-i İmran suresi, 37

Çırağ-ı mescid-i minber (u) mihrab
Ebubekir, Ömer, osman, Haydar,
Sene 1319

Kitâbede, besmele, kelime-i tevhid ve bir ayet-i kerime “Zekeriya onun yanına mabede her girdiğinde …” den sonra, Mescidin ışığı, minber ve mihrabın ışığı, Ebubekir, Ömer, Osman ve Haydar Ali (r.a.) hazretleridir, denilmektedir. Tarihi hicri 1319 (miladi 1901)'dir.

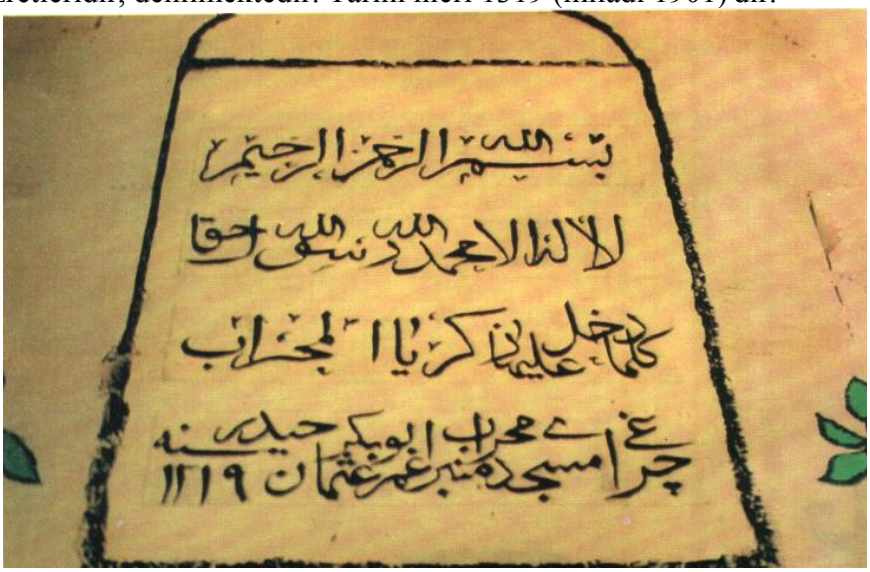

Ağviran Camii mihrab kitâbesi

YAYLAK BUCAĞI (KARASUNGUR) CAMİİ KİTÂBELERİ

Caminin son cemaat yeri iç kapısı üstü orta kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
هو الخلّاق الباقى
لا اله الا الله محمد رسول الله
ماشاالله
1166
صاحب الخيرات يوسف ابن حسين

Bismillahirrahmanirrahim
Hüve'l-Hallakü'l-Baki
Lâ ilahe illallah Muhammedün Resulallah
Maşaallah 1166
Sahib el-hayrat Yusuf İbni Hüseyin

Kitâbede, besmeleden sonra o yaratandır, bakidir. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın peygamberidir. Allah'ın dilediği olur. Tarihi Hicri 1166 (miladi 1753)'dır. Hayır sahibi Hüseyin oğlu Yusuf'tur. Anlamı ifade edilmektedir.

Kitâbeden anlaşıldığına göre cami hicri 1166 (miladi 1753) tarihinde Hüseyin oğlu Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Köylülerin anlattığına göre bu cami, daha önce Yaylak beldesinin başka bir yerindeydi. Fakat sonraları cami çok harab olunca, şimdiki yerinde yeniden yaptırılmıştır.

Yaylak Camii son cemaat yeri iç kapı üstü doğu kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
انّ الله لا يضيع اجر المحسنين
الهى قيل لطفكله بو جامع كشاد ايله
بو جامعى تعمير ايلين بو بيت حرمتن شاد ايله
سنه 1237

Bismillahirrahmanirrahim
İnn'allahe la yudi'u ecre'l-muhsinin[115]
İlahî kıl lütfünle bu cami'i küşâd eyle
Bu cami'i tamir eyleyen Bu beyt hürmetin şâd eyle
sene 1237

Kitâbede, besmeleden sonra yapılan güzel işlerin kaybolmayacağı ifade edilmektedir. Onun altında "Allah" lafza-i celali yer almaktadır. Daha alttaki dörtlükde ise, İlahi bu camii lütfünla aç. Bu camii tamir eyleyeni, bu beyt hürmeti için mutlu eyle. Anlamı ifade edilmektedir. Tamir senesi hicri 1237 (miladi 1821-22) tarihidir.

[115] Kur'an-ı Kerim, (9) Tevbe suresi, 120

Cami üzerindeki bu kitâbede, camii tamir edenin adı yazılmamıştır. Bu tarihten 28 yıl sonra yapılan ikinci tamir kitâbesinde adı geçen iki kişiden birinin 1822 de camii tamir eden kişi olduğu düşünülebilir.

Yaylak Camii son cemaat yeri iç kapı üstü batı kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
لا اله الا الله محمد رسول الله
ماشاءالله لاقوة الا بالله
صاحب الخيرات
حسن ابن حسين و موسى ابن يوسف
عمر فى سنه 1266

Bismillahirrahmanirrahim
Lâ ilahe illallah Muhammedün Resulallah
Maşaallahü. lâ kuvvete illâ billah
Sahib ül-Hayrat Hasan ibni Hüseyin
ve Musa ibni Yusuf ‘ammere fi sene 1266

Kitâbede, besmeleden sonra kelimei tevhid yazılmış, onun altında "Allah ne dilerse" ve "başkasının kuvveti yoktur, ancak Allah'ın kuvveti vardır" anlamlarından sonra, hayrat sahibi Hüseyin oğlu Hasan ve Yusuf oğlu Musa’dır. İfadeleri yer almaktadır. Altta da hicri 1266 (miladi 1850) senesinde tamir edilmiştir. Denilmektedir.

Bu kitabeye göre, bu cami 1850 tarihinde ikinci tamiri yapılmıştır. Tamiri Hüseyin oğlu Hasan ile Yusuf oğlu Musa'nın yaptırdığı belirtilmektedir. Bu iki kişi acaba birlikte mi tamir etmişler, yoksa bunlardan biri, bu tamirden önceki tamiri mi yaptırmıştı? Düşüncesini de vermektedir.

Yaylak Camii son cemaat yeri iç kapı üstü üst kitâbesi:

عمّر هذا الجامع دوماً بالجمعة
ايها الاحرار لانّها خمس و عشرون
كما عمّره باللسان و بذل الاموال الابرار
فى سنه 1973-1389

Amere haza el-cami‘e devmen bi'l-cema‘ati
Eyyuha’l-ahrarü li-enneha hamsün ve ‘işrûne
Kemâ ‘ammerehu bi'l-lisani ve bezli'l-emvali’l-ebrari
fi sene 1973-1389

Kitâbe tamamen sağlam olmasına rağmen imlası bozuk olduğundan anlamı kolay çıkmamaktadır. Ancak şöyle bir anlam vermeye çalışacağız: "Beyler bu camii 25 kişilik bir ekip, tıpkı dilleriyle gönülleriyle fethettikleri gibi, bol bol mal sarfederek ve yardımlaşarak imece usulu ile Rumi 1389 ve Miladi 1973 senesinde tamir ettiler." Denilebilir.

Bu tamir kitâbesi, en son yapılan tamiri göstermektedir. Tamir tarihi olarak hem Rumi ve hem de miladi tarih vermiştir. Böylece bu caminin kapısı üzerinde yapılış kitâbesi ile birlikte tamir kitâbelerini bildiren dört kitâbe bir arada bulunmaktadır. Bu suretle camiin geçirmiş olduğu tamir tarihleri belli olmaktadır.

HALFETİ İLÇESİ KİTÂBELERİ

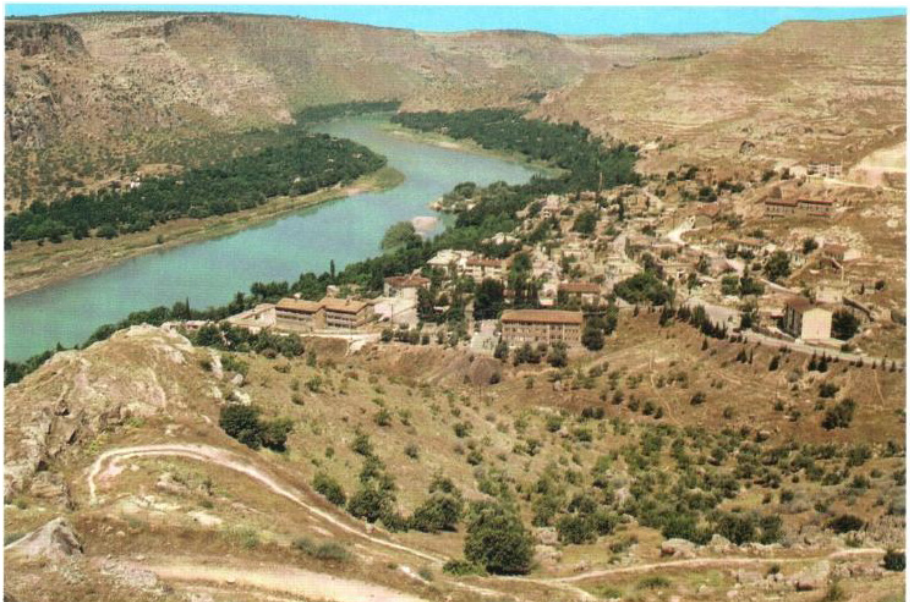

Halfeti ilçesinden genel bir görünüm

1.HALFETİ İLÇESİ CAMİ KİTABELERİ

HALFETİ MERKEZ CAMİİ KİTÂBELERİ

Cami kapısı üstü sağdaki kitâbesı:

بو بيت الجليل حضرت الله اعظمدر
كه هر كم ايتدى تعظيمن دو عالمده مكرّمدر
خلوصيله اجابتگاه حاجاته قيلك تكريم
بوكا جان ايله خضمت جمله اشيادن مقدّمدر
رياسز ايلدى انشا عبادتخانهء اسلامى
ره حقه بو دكلو خضمت اول ذاته مسلّمدر
ينه تعمير ايدوب عبداللطيف زاده محمد كيم
افندى بو قدر لطيف ناميله مشهور عالمدر
بنايه معجم و تعميره مهمل نافعا تاريخ
جمله مومن مخلصلره بو دار خيراتدر
سنه 1219 بنا سنه 1286 تعمير

Bu beytü'l-Celil-i Hazret-i Allahu a‘zamdır
Ki her kim etdi ta‘zimin du alemde mükerremdir
Hulusiyle icabetgah-ı hacate kılın tekrim
Buna can ile hizmet cümle eşyadan mukaddemdir
Riyasız eyledi inşâ ‘ibadethane-i İslam’ı
Reh-i Hakk'a bu denlü hizmet ol zate müsellemdir
Yine ta‘mir edüb ‘Abdullatifzâde Muhammed kim
Efendi bu kadr-i latif namiyle meşhur-i ‘alemdir
Binaye mu'cem ve ta'mire mühmel Nafi‘a tarih
Cümle mümin-i muhlislere bu dar-ı hayratdır
sene 1219 bina sene 1286 ta‘mir

Kitabede: Bu büyük ev, Hazreti Allahu azimuşşan (c.c)'ındır. Her kim buraya hürmet gösterirse her iki cihanda yükselir. Kalb temizliği ile ihtiyaçların, dualaların kabul edildiği yere hürmet edin. Buna canla başla hizmet etmek her şeyden önce gelir. Bu islam ibedethanesini riyasız bir şekilde inşa etti. Hak yoluna bu kadar hizmet etmek ancak o zata verilmiştir. Abdullatifzade Muhammed yine tamir etti ki, bu zat, bu kadar hoş yumuşak ismiyle bütün dünyada meşhur olmuştur. Ey Nafi, yapılışına mu'cem, tamirine de mühmel tarihdir. Bütün ihlaslı mü'minlere bu hayrat evidir. Anlamı ifade edilmektedir. manzume "Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün" vezninde yazılmıştır.

Cami hicri 1219 (miladi 1804) inşa ve hicri 1286 (miladi 1869) da tamir edilmiştir.

Yazı sülüs hatla yazılmış ve şairi Nafi mahlaslıdır.

Merkez Camii kapı üstü soldaki kitâbe:

(...) (...) (...)
سایهء لطفنده اولدی هر طرف بر خلدین
بزه ده ایردی او لطف منتهای خیردن
گونبگون اولدی معمر جابجا ارکان دین
انهدامنه مائل ایکن ایشبو جامع کاملاً
ابراهیم رشید افندیلر قیلوب تجدید متین
ابن لطیفزاده لرك مزداد قیلسون دولتن
شمع اقبالی فروزان اوله هم رحمت قرین
همده سائر مومنین مستغرق غفران اوله
معبد اسلامی توسیع ایله دیلر مسلمین
سنه 1324 شمسیه

(birinci mısra silinmiştir).
Saye-i lütfünde oldu her taraf berr-i huldin
Bize de erdi o lütf-i münteha-yi hayirden
Günbegün oldu mu'ammer câ becâ erkân-ı din
İnhidamına mail iken işbu cami' kâmilen
İbrahim Reşid Efendiler kılub tecdid-i metin
İbni latifzadelerin müzdad kılub devletin
Şem'i ikbali firuzan ola hem rahmet karîn
Hem de sair mü'minin müstağrik-i gufran ola

Ma‘bed-i İslam'ı tevsi‘ eylediler müslimîn
sene 1324 şemsiye

Kitabede: Onun büyüklüğü sayesinde her taraf cennet içi gibi oldu. O hayrın sonuçlanmasının büyüklüğü bize de yetişti. Her yerdeki dini adablar günden güne uzun ömürlü oldu. Bu camii bütünüyle yıkılmaya yüz tutmuş iken, İbrahim ve Reşid Efendiler yeniden temelden yenilediler. Allah, Latifzadelerin oğlunun devletini uzun etsin ve onların ikballerinin ateşi devamlı parlasın, rahmete yakınlaşsınlar. Hem de diğer müminler Allah'ın mağfiretine kavuşsunlar. Çünkü müslümanlar İslam mabedini genişlettiler. Anlamı ifade edilmektedir. manzume “fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Şemsi 1324 tarihi miladi 1945 tarihine tekabül etmektedir. Fakat minare kitabesinde bu tarihi Rumi olarak vermiştir. Öyle ise şemsi kelimesi yanlış yazılmış olup rumi 1324 yazılmalı idi veya Şemsi ile Rumiyi aynı anlamda kullanmıştır. Rumi 1324 tarihi ise miladi 1908 tarihi etmektedir.

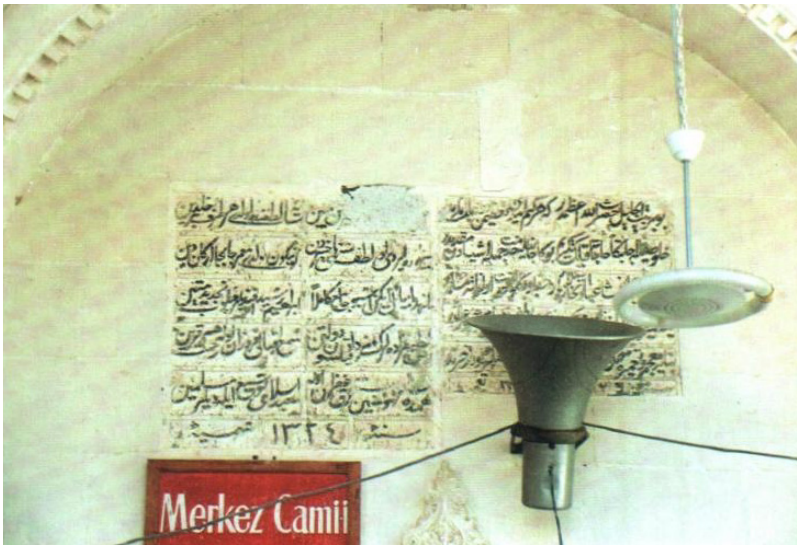

Merkez Camii kapı kitabeleri

Merkez Camii minare kitâbesi:

خلوص ايله تمسّك ايت اذانه
يتشور امر مولانك جهانه
ديكلدى ارضه ضياى بر سرو مصنوع
هزار مومنينه اولدى لانه
قلوب عمار ابراهيم افندى
يوق ايكن بويله بر خيردن نشانه
سحرده شاكرا تمجيد اوقو كيم
گيده اصوات تكبير آسمانه
157 632 498 39

1324 سنه 1326 ه عربى

Hulûs ile temessük et ezane
Yetiştir emri Mevlâ'nın cihane
Dikildi arza ziya-yı ber serv-i masnu‘
Hezar-i mü'minîne oldu lâne
Kılub ‘imar İbrahim Efendi
Yok iken böyle bir hayirden nişane
Seherde şakirâ temcid oku kim
Gide asvat-ı tekbir asumâne
39 498 632 157
1324 sene 1326 h. Arabi

Kitabede: Temiz kalble ezane ihtimam et. Mevla'nın emri bütün cihana yetişir. Dünyaya, Allah'ın yarattığı bir servinin ziyası dikildi. Mü'minlerin bülbüllerine yuva oldu. Böyle bir hayırdan nişan yok iken, İbrahim Efendi imar etti. Ey Şakir, seherde Allah'ı yücelten dualar oku ki, tekbirin sesi göklere gitsin. Anlamı ifade edilmektedir. Şakir, hem şairin mahlası ve hem de şükreden anlamına gelir. Son mısradaki her kelimenin karşılığını rakam olarak vermek suretiyle minarenin yapılış tarihini söylemiştir. Yapılış tarihi hicri 1326 ve rumi 1324 tarihlerinin miladi karşılığı 1908'dir. Manzume “mefâîlün, mefâîlün, feûlün” vezninde yazılmıştır.

2. HALFETİ İLÇESİ KONAK KİTABELERİ

BEY KONAĞI KİTÂBESİ

Halfeti Bey Konağı Selamlık Bölümü Eyvanındaki Kitâbesi:[116]

مدد يا حضرت محمد بهاالدين
شاه نقشيبند قدس سره
گوزلدر موقع يتيمخانه
حيات افزا هواسى جسم جانه
مسافر خانه سى بونده بكر بك
خدا عونيله ياپدردى يگانه
حبيبك حرمتينه يا الهى
ايريشدر قصر اعلاى جنانه
گيرنلر هب ديسونلر ما شاالله
اوله مقبول حق خيرى عمّانه
چيقوب برى حاميد يازدى تاريخ
بارك الله رونق كبر خان
بندهء سر هنرى بكر صدقى
سنه 1330 -1328

Meded Ya Hazret-i Muhammed Bahaeddin
Şah-ı Nakşibend kuddise sirruhu
Güzeldir mevki'i yetimhane
Hayat efzâ havası cism-i cane
Misafirhanesi bunda Bekir Beg
Huda avniyle yapdırdı yegâne
Habibin hürmetine Ya İlahi
Erişdir kasr-i a'la-yı cinane

[116]T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge kalkınma idaresi başkanlığı; Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkaledeki taşınmaz kültür varlıkları, Ankara 1999, s. 257 (K. Türkmen)

Girenler heb desinler Maşaallah
Ola makbul-i Hak hayri ‘ummane
Çikub biri Hamid yazdı tarih
Barekallahu revnak kibirhan
Bende-i ser hüneri Bekir Sıdkı
Sene 1330-1328

Kitabede: İmdad eyle ey Şahı Nakşibendi Hazret-i Muhammed Bahaeddin. (Allah onun sırrını kutlulasm). Bu yetimhanenin yeri ne güzeldir. Havası insanın canının hayatını arttırıcıdır. Bekir Bey bu misafirhaneyi Allah'ın yardımiyle yaptırdı. Yarabbi, habibin hürmetine onu cennetlerdeki yüce köşklere ulaştır. Girenlerin hepsi Maşaallah desin. Allah katında hayrı denizler kadar çok olarak kabul olsun. Şair Hamid bir çıkmak suretiyle tarihini dedi. Anlamı çıkmaktadır. Manzume “Mefâîlün, feilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Tarihi veren mısra yanlış olduğundan tarih çıkmamaktadır. İki tarih vermiş olup biri Rumi, diğeri hicri 1330 ve rumi 1328 (miladi 1912)'dir. Konak yetimhane olarak yaptırılmıştır.

Kitabeye ulaşamadığımdan adını verdiğim kaynaktan faydalanılmıştır.

HALFETİ FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI KİTÂBESİ

زمان دولت كه فيض الله افندى
بو دار خرّمى خوش قلدى بنياد
بهشت آسا مزين قصر دلكشى
چو اولدى بو حواليده نو ايجاد
فلك دوندكجه معمور ايله يا رب
اهاليسن دخى مسرور دلشاد
يازيلدى جوهرين تاريخ توفيق
زهي هر لحظه قصر دلكش آباد
1319

Zaman-ı devlet ki Feyzullah Efendi
Bu dar-ı hurremi hoş kıldı bünyâd
Bihişt âsâ müzeyyen kasr-i dilkeşi
Çü oldu bu havalide nev icâd
Felek döndükçe ma‘mur eyle Ya Rab
Ahalisin dahi mesrur (u) dilşâd
Yazıldı cevherin tarih-i Tevfik
Zehi her lahza kasr-i dilkeş âbad
1319

Kitabede: Feyzullah Efendi'nin zenginliği zamanında, bu sevinçli evi hoş bir şekilde yaptırdı. Bu gönül alıcı, cennet gibi süslü bu köşkü, bu havalide yeni yeni yaptırdı. Ya Rabbi dünya döndükçe bayındır eyle. Bunun içinde oturanları da mutlu eyle. Tevfik cevher tarih söyledi, evet her an bu gönül alıcı köşk abad olsun. Anlamı ifade edilmektedir. Manzume “mefâîlün, feilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Son mısra noktalı harfleri toplamı hicri 1319 (miladi 1901) tarihini vermektedir. Köşkte bu tarihte yapılmıştır.

Feyzullah Efendi konağı kitâbesi

3.HALFETİ İLÇESİ HAMAM KİTABELERİ

HALFETİ LATİFZADE HAMAMI KİTÂBESİ

لطيفزاده محمد باقر ابراهيم عاليٮنام
زهى دولتكه بو امر عظيمه ايتدلر اقدام
يوغيكن خلفتيده بويله بر خيرى قيلوب ايجاد
خدانك نصر و عونيله بناسن ايتديلر اتمام
بناى عمر اقبالن صولارك حق قديم ايتسون
رفيقن خضر توفيق ايلسون ماادامت الايّام
مصادف اولدى دور حضرت عبدالحميد خانه
كه بو عصر سعادته حر اولوبدر اشرف اعوام
يديلر همّتيله سويلدى تاريخنى رشدى
قوريلدى بر مقام دلكشاده قبهّء حمام
سنه 1311 عربية هجرية

Latifzade Muhammed Bakır İbrahim ‘âlî nâm
Zehi devletine bu emr-i ‘azime etdiler ikdam
Yok iken Halfeti'de böyle bir hayri kılub icad
Huda'nın nasr u ‘avniyle binasın etdiler itmam
Bina-yı ömr u ikbâlin suların Hak kadim etsün
Refikin Hızır tevfik eylesün madameti'l-eyyam
Müsadif oldu devr-i Hazret-i ‘Abdulhamid Han’e
Ki bu asr-i sa‘adete hasrolubdur eşref-i a‘vam
Yediler himmetiyle söyledi tarihini **Rüşdi**
Kuruldu bir makam-i dilküşâde kubbe-i hamam
Sene 1311 Arabiye hicriye

Kitabede: Adı yüce olan Latifzade Muhammed Bakır İbrahim Efendiler, ne güzel, ne saadet ki, yüce emre gayret ve sebatla çalıştılar. Halfeti'de yok iken, böyle bir hayrı kendi icadetti. Allah'ın (c.c) yardımlariyle bunun binasını tamamladılar. Bunların binalarının ömrünü ve sularını Hak Taala devamlı etsin. Hergün arkadaşın Hızır (a.s)

yardımcın olsun. Bu hamamın yapılması Hz. Abdulhamid Han'ın devrine (salt. 1876-1909) tesadüf etti. Öyleki bu mutlu asra halkın eşrafı kendilerini adamışlardır. Rüşdi, yedilerin himmetiyle bu hamamın tarihini söyledi. Bu hamamın kubbesi gönül çekici bir makam olarak yapıldı. Anlamı verilmiştir. Manzume "Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün" vezninde yazılmıştır. Hamamın yapılış tarihi hicri 1311 (miladi 1893-94) tarihidir. Manzume şair Rüşdi tarafından yazılmıştır. Son mısrada tarih düşürmüş olup, harflerin toplamı olan 1304 rakamına yedi eklemekle 1311 tarihi çıkmaktadır. Yazı sülüsdür.

Latifzade Hamamı kitabesi

4.HALFETİ İLÇESİ TÜRBE KİTABELERİ

ÇEKEM MAHALLESİ TÜRBE KİTÂBESİ

انشأ هذه التربة المباركة على الشيخ الصالح
الحاج على بن (حسين) مولانا السلطان الملك
الظاهر ابو سعيد برقوق خلّدالله ملكه باشارة
(الهامش سيف العالى المولوي الامير الكبير
آلبتغ طقين نائب السلطنة الشريفة)[117]
بتاريخ شهر رمضان المعظم
سنه سبع و تسعين و سبعمائة

Ünşie hazihi-t-türbeti'l-mübareketi ‘ala'ş-Şeyhi’s-salih
el-Hac Ali bin (Hüseyin) Mevlana es-Sultan el-Melik
ez-Zahir ebu Sa‘id Berkuk halladallahu mülkehu bi-işareti
(el-Hamişi seyfü'l-‘âli el-mevlevî el-Emir el-Kebir
Albtuğ Tekin Naibü's-saltanati'ş-şerifeti)
Bi-tarihi şehri Ramazan el-mu‘azzam
sene seb‘a ve tis‘ine ve seb‘a mietin

Kitabede: Hüseyin oğlu şeyh Hacı Ali'nin üzerine inşa edilen bu türbe, saltanatın naibi büyük emir Mevlevi Alptuğ Tekin'in işareti ile Efendimiz Sultan Melik Zahir Ebu Sa'id Berkuk -Allah mülkünü daim kılsın- tarafından yaptırılmıştır. Yapılış tarihi, Ramazan ayı hicri 797 (Haziran 1395) senesidir.

Sultan Ebu Said Berkuk (1382-1399) tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

Parantez içindeki yazı tarafımızdan okunamadığı için aşağıda adını verdimiz kaynaktan alınmıştır.

[117] Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rum Kale'deki taşınmaz kültür varlıkları, Başbakanlık Gap idaresi, Ankara 1999, (Çekem mahallesi Mescidi ve Türbesi, türbe kitabesi, K. Türkmen, kitabe no 58, sayfa 246)

HALFETİ MEZARLIĞI DOĞUSUNDAKİ TÜRBE KİTABESİ:

ملا يوسف ايدى بو ذاتك آدى
دوشورمزدى ديلدن اورادى
علم و عرفانه حقيله آشنا ايدى
ذكر و عبادتدى هم معتادى
رحمتيله تلطيف بويورسون الله
نور ايچنده ياتسين همده اجدادى

Molla Yusuf idi bu zatın adı
Düşürmezdi dilinden evradı
‘llm u ‘irfana hakkiyle aşina idi
Zikr u ‘ibadetdi hem mu‘tadı
Rahmetiyle taltif buyursun Allah
Nur içinde yatsun hem de ecdadı

Kibâbede : Burada medfun zatın adı Molla Yusuf idi. O hiçbir zaman dilinden Allah zikrini düşürmezdi, eksik etmezdi. İlim ve irfanı hakkiyle bilirdi. Onun zikri ve ibadeti alışkanlığı idi. Allah kendisini rahmetiyle ödüllendirsin, ecdadını da nur içinde yatırsın. Anlamı verilmektedir. Manzume “fâilâtün, fâilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır. Kitabenin altında tarih yoktur.

Türbe kitabesi

HARRAN İLÇESİ KİTÂBELERİ

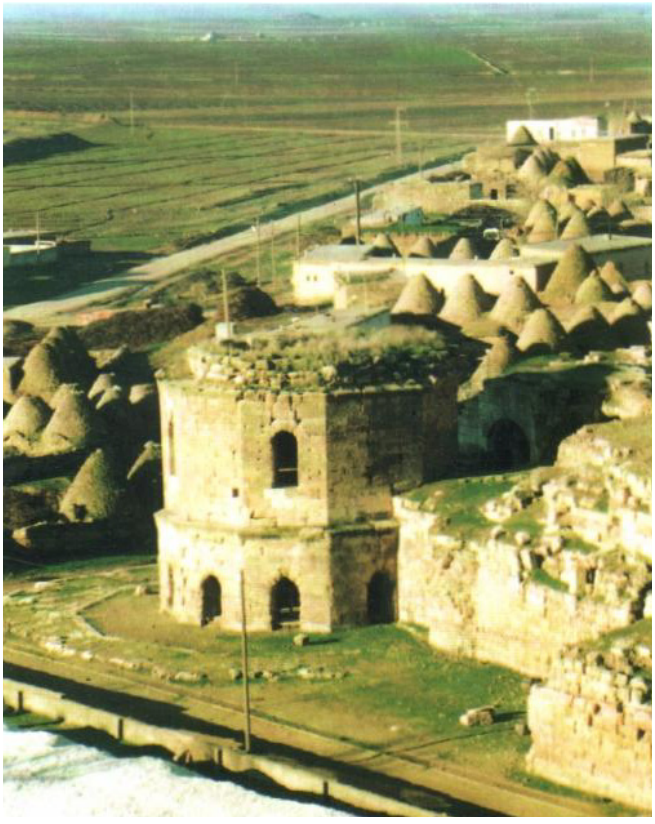

Harran ve kalesinin bir görünüşü

HARRAN KALESİ ASLANLI KAPI KİTABESİ[118]

بسم الله الرحمن الرحيم (... مما أمر) بعمله مولانا
الامير السيّد الأجلّ المؤيّد المنصور نجيب الدو(لة)
و رضيّها اب(والزمام) منيع ابن الامير صنيعة
الدولة و صفوتها ابى الريّان شبيب ابن مؤيد الدولة
وثّاب ابن جعبر النميرى فى سنة احدى و خمسين و
اربع مائة

"Bismillahirrahmanirrahim (...mimma emere) bi'amelihi Mevlana el-emir es-Seyyid el-eccellü'l-müeyyedü'l-Mansur Necib ed-dev (leti) ve radiyyuha eb (u ez-zimam) Mani'übnü el-emir Sani'atü ed-devleti ve safvetuha Ebi'r-Reyyan Şebib ibni Müeyyideddevle

Vessâb ibni Ca'ber el-Numeyri fi seneti ihda ve hamsine ve erba'a miete."

Kitabede: Ca'ber en-Numeyrinin oğlu Müeyyideddevle Vessâb'ın oğlu şanlı, değerli, Allah tarafından takviye ve yardım görmüş olan, devleti kollayıp razı eden, yönetim ve yetki sahibi, devletini koruyan, devletin kurucu ve yücelticisi Ebu Reyyân Şebib hicri 451 (miladi 1058-59) senesinde buranın yapılmasına emir verdi. Anlamı ifade edilmektedir.

Kitabede yapılması anlatılan kapının iki tarafında zincirlerle bağlı birer aslan kabartması bulunmaktadır. Kapının üstü tamamen yıkılmış ve taş ve toprakla dolmuştur.

Numeyriler 991-1081 tarihleri arasında Harran'da hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir.[119] 1951 de Rice'nin yaptığı kazıda meydana çıkan bu kitâbe siyah bir taş üzerine yazılmış olup, bir parçasının Urfa Müzesinde olduğu söylenilmektedir.[120]

[118] D.S. Rice, Anatolian Studies, Vol. II. 1952, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Ankara, s. 53
[119] Ramazan Şeşen, Harran Tarihi, Ankara 1993, s.17 ve s.40
[120] Erciyes Üniversitesi, Harran Üniversitesi'nin Bilimsel temelleri Harran'lı Bilim Adamları, Kayseri 1995. Cihat Kürkçüoğlu, Harran Mimarisi, s.14

BAZDA MAĞARALARI KİTÂBELERİ

Bazda mağarası taşocağı kitabesi:

عبدالرحمن الحقارى

Abdurrahman el-Hakkari

هذا الموضع
محمد العذار صاحب
رحمه الله من رحمه على الفقير

Haza'l-mevzi‘
Muhammed el-‘îzar sahibu
Rahimehullahü min rahmihi ‘ala'l-fakir

Kitâbede bu yerin sahibinin Muhammed İzar olduğunu belirtmektedir. Altta Allahın rahmeti bu fakirin üzerine olsun denilmiştir.

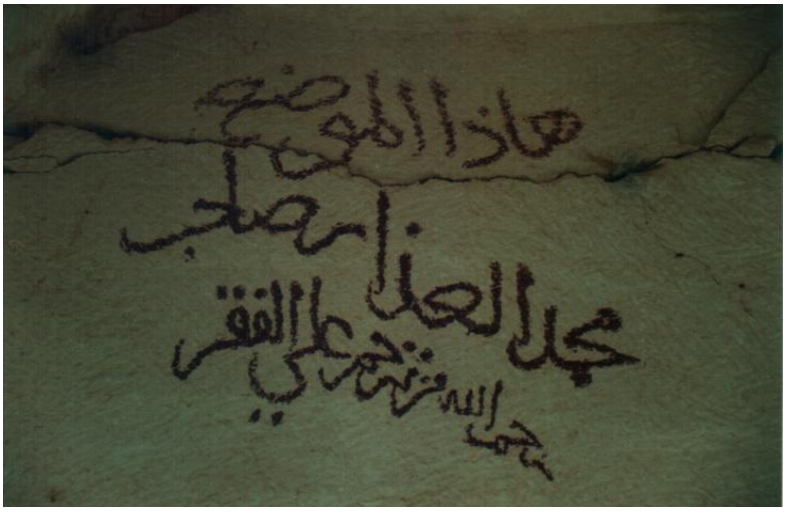

Bazda mağarası taşocağı kitabesi

Bazda Mağara Kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
فتح هذا الغمد الشمس محمد ابن تمّام المعمار رحمه الله
سنه تسع و اربعين و ستمائة

Bismillahirrahmanirrahim.
Fetaha haza 'l-ğumdu' ş-şems Muhammed ibni Temmam el-mi‘mar rahimehullah. Sene tis‘a ve erba‘ine ve sitte mietin.

Kitâbede: Bu güneş kılıfını, yani güneşten korunmak için bu mağarayı, Temmam oğlu mimar Muhammed 649 senesinde açtı. Allah ona rahmet etsin. Denilmektedir. Burası Harran İlçesinin doğu taraflarında Tektek dağları üzerinde oyulmuş geniş ve büyük mağaralardır. Bu mağarayı da Temmam oğlu Muhammed hicri 649, (miladi 1251) senesinde açmıştır. Kendisinin mimar olduğunu da söylemektedir.

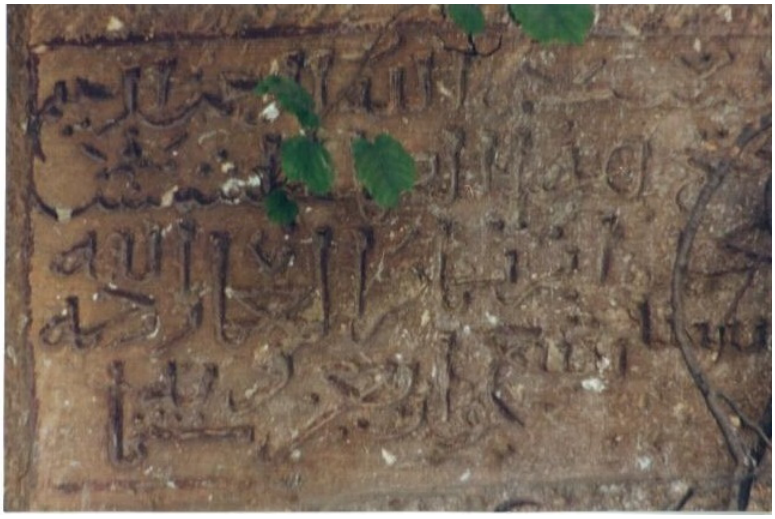

Bazda Mağara Kitabesi

HARRAN ULUCAMİİ KAPI KİTABESİ

(...) (...) بيد الوزير الاكمل (...)
(...) (...) القائم معظم بعون الله
فى سنه ثمان و ثمانين و خمسمائة

(…) (…) bi-yedi'l-vezir el-ekmel (…)
(…) (…) el-kaimu mu'azzam bi'avnillahi fi
Sene semane ve semanine ve hamse mie .

Tam okunamadığından devrinin sultanının ismi çıkarılamadı. Vezirin ismi okunamadı. Yalnız tarih olarak 588 hicri (miladi 1192) senesi belli olmaktadır. Bu Eyyubilerin Urfa ve harran'ı hâkimiyetleri devrine rastlamaktadır. Bu tarih de **Sultan Salahaddin Eyyubî** (saltanatı.1174–1193) saltanatı senelerine rastlamaktadır.

Harran Ulu Camii kapı kitâbesi

HARRAN ULUCAMİİ İÇİNDE YERDE BİR TAŞ KİTÂBESİ

كان فراغه فى سنة سبعين و خمسمائة

Kâne ferağehu senetü seb'ine ve hamse mietin.

Kitâbe Arabça olarak ve yazı ile yazılmış bir tarihtir. Yerde diğer taşlar arasında bulunan bu süslemeli ve Türkçesi "*Beşyüz yetmiş senesinde bitirildi*." Anlamına gelen bu hicri tarih, bulunduğu yapının bitirilişi tarihini vermektedir. Hicri 570 senesi miladi 1174-5 senesini vermektedir. Harran Ulucamiinin harebeleri arasında bulunmaktadır.

1175 miladi senesi Nureddin Mahmut Zengi'nin (1146–1174) Urfa ve Harran'a hakim olduğu dönemdir. Nureddin Mahmut Zengi bu tarihte Harran Ulucamiini tamir ettirmiş, süslemiş ve birazda genişletmişti. Bir sütun başlığına da bu tamir tarihini attırmıştı. Üzerinde Nurettin Zenginin 1174 senesi tamir tarihini taşıyan bir sütun başlığının doğu duvarının yanında olduğu söylenilmektedir.[121] İşte bu kitabenin, adı geçen o sütun başlığı olduğu kesindir.

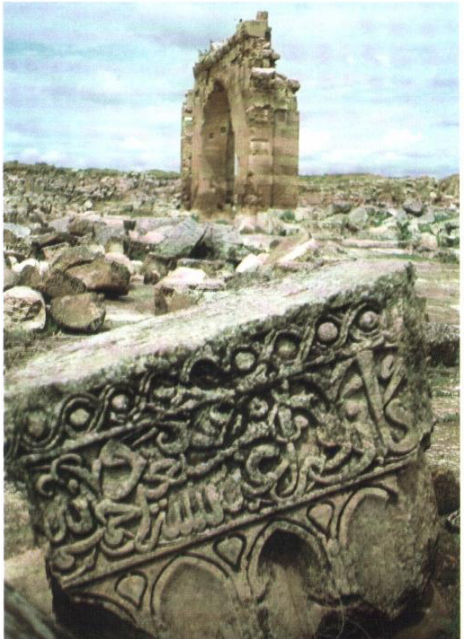

Bir taş kitabesi

[121] Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 42

HAYAT-I HARRANİ CAMİ VE TÜRBE KİTÂBELERİ

Hayat el-Harrani Cami ve Türbesi

Cami'in kapı üstü kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم امر انشاء هذا المشهد المبارك
الفقير الى رحمة الله تعالى الشيخ الصالح
الزاهد العابد عمر ابن الشيخ حيات ابن قيس
و اخوه ابن الشيخ ابوبكر قدس الله تعالى على يد
الفقير ابن اخته على غفرالله له و لجميع المسلمين
وكان الفراغ من عمارته فى شهر جمازالاخر
السنه اثنين و تسعين خمس مائة

Bismillahirrahmanirrahim. Emere inşaü haza'l-meşhed
el-mübarek el-fakir ila rahmetillahi ta‘ala eş-Şeyh
es-Salih ez-Zahid el-‘abid Ömer ibni eş-Şeyh Hayat ibni Kays
ve ehuhu ibni eş-Şeyh Ebubekir kaddesallahu ta‘ala
ala yedi'l-fakir ibni uhtihi Ali ğafarallahu lehu
ve licemi‘i'l-müslimin ve kâne'l-firağ min ‘imaretihi
fi şehri cemazielahir es-sene isneyn ve tis‘ine hamse mietin.

Yapılış tarihi hicri cemazielahir 592, miladi Mayıs 1196’dir.

Kitâbede: Bu mübarek türbenin inşasına, Kays'ın oğlu Şeyh Hayat'ın oğlu abid, zahid, salih, Şeyh Ömer ve kardeşi Şeyh Ebubekir'in oğlu (k.s.) emretti. Kız kardeşinin oğlu Ali'nin eliyle yapıldı. Allah onu ve bütün müslümanları mağfiret etsin. Yapımı-bittiği tarih 592 senesinin cemazielahir ayındadır. Bu tarih miladi Mayıs 1196 demektedir.

Kitâbe cami'nin giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır. Onun için önce cami kitabesi sanıldı. Fakat türbe kitabesi olduğu meşhet kelimesinden anlaşılıyor. Meşhed, şehid düşülen yer veya defnedildiği yer anlamındadır. Bu yüzden kitabe türbe kitabesidir. Türbe kapısına konulmamış, cami kapısı üzerine konulmuştur. Belki de daha sonraları buraya konulmuş olabilir. Hayat ibni Kays, yani Hayat el-Harranî (k.s) hicri 581 (miladi 1185) tarihinde vefat etmiştir.[122]

Cami'in içinde kuzey duvardaki kitabe:

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذى جعل احياء هذا
الجامع الشريف والمقام المنيف
على يد الاضعف العباد محمد مقيم ابن السيد حسين الحرانى
سنه 1168
حرّم التقوى من امّه فهو من قد اسّسها
معبد فى حران تاريخه قد ارخا
خادم سلطان العارفين
الشيخ حيات ابن قيس قدس سره

122 İmam Şaranî (çevr. Abdulkadir Akçiçek), Tabakatü'l-Kübra, İstanbul 1969, II, 682 – Abdurrahman Cami, Nefahatü'l-Üns, tercüme Lami Çelebi, İstanbul 1289, s. 984

Bismillahirrahmanirrahim.
El-Hamdü lillahillezi ce‘ala ihyae haza
el-cami‘eş-şerif ve'l-makami’l-münif
‘ala yedi’l-ad‘afi el-‘ibad es-seyyid Muhammed Mukim
ibni Seyyid Hüseyn el-Harranî.
Sene 1168
Harreme’l-takva min ümmihi fehüve min kad esseseha
ma‘bedi fi Harran tarihuhu kad erha.
hadimü Sultani’l-‘arifin
Eş-Şeyh Hayat ibni Kays kuddise sırrahu

Kitabede: harran’da olan bu mübarek cami'i şerif ve makamın ihya kılınması yani tamir edilmesi, Ariflerin Sultanı Kays'in oğlu Şeyh Hayat (k.s) hazretlerinin hizmetlisi Seyyid Hüseyin Harranî'nin oğlu ve kulların en zayifi Seyyid Muhammed Mukim eliyle ve annesi tarafından tesis kılındı. Hicri sene 1168 (miladi 1755) senesinde tamir edilmiştir. Tarihi (kad erha)dır.

(Kad Erha) Arap harflerinin karşılığı hicri 905 eder. Miladi olarak 1499-1500 tarihini verir. Yazılar ayrı tamir tarihini verir. Erha tarih değilse bu sadece hicri 1168 (miladi 1755) deki tamirin kitabesidir.

kuzey duvardaki kitabesi

Cami eyvanındaki bir kitabe:

بسم الله الرحمن الرحيم
لا اله الاالله
محمد رسول الله
ما شا الله 1275

Bismillahirrahmanirrahim.
Lâ ilahe illallah
Muhammedün Resulallah
Maşaallah 1275
Hicri 1275 (miladi 1858) tarihini taşımaktadır.

Kölemenlerden Şam kafili ve koruyucusu merhum ve maliki Aduddevle emir el-mü'minin el-emir Abdulcevad Mencik, Hayat el-Harrani Hazretleri'nin türbesine hicri 1048 (miladi 1638) tarihinde vakıfta bulunmuştur.

Hayat-ı Harrani Camii kapı kitabesi

HARRAN'DA BİR TÜRBE KİTABESİ

هذ(ا) تربة العبد الفقير الى رحمة الله تعالى
مظفرالدين ابراهيم ابن غزاقنا المعالى (...)
الى هنا فى سنه سبع و عشر و اربعمائة

Haza türbetü'l-'abde'l-fakir ila rahmetullahi te'ala
Muzaffereddin İbrahim ibni (ğuzakna el-Me'ali)(...)
İla hüna fi sene seb'a ve aşere ve erba'a mietin.

Kitabe iki uzun satırdan ibarettir. Birinci satır iyi okunmakta ise de ikinci satır bozuk olduğundan iyi okunamamaktadır. Yazının bozulmasına sebeb, kitabe taşının ikinci bir yapıda kullanılması olmuştur. Kitabe Harran'dan Urfa Müzesine getirilmiştir.

Kitâbede, (...) (Ğuzakna el-me'ali)'nin oğlu Allah'ın rahmetine kavuşan fakir kul Muzaffereddin İbrahim. Senesi 417 (miladi 1026-27) tarihli türbesidir. Anlamı ifade edilmektedir.

HAN EL-BA‘RUR HANI KİTÂBELERİ

Kapı üzerindeki kitâbesi:

الحاج حصام الدين على ابن عماد ابن عيسى
(غفرالله لاجره)
خان البعرور فى شهر ذى الحجة
السنه ست و عشرة و ستمائة
و كان الفراغ فى شهر جمازى الاول
سنه ست و عشرة وستمائة و الحمدلله

el-Hac Hüsameddin Ali îbni ‘İmad ibni İsa (ğafarallahu liecrihi)

Han el-Ba‘rur fi şehri zi'l-hicce es-sene sitte ve ‘aşerete ve sitte mietin.

ve kâne'-firağe fi şehri cemazie'l-evvel sene sitte ve ‘aşere ve sitte mietin. ve'l-hamdülillah.

Kırılan yazılardan dolayı bazı kelimelerde tahmin yürütülmüş olup, bunları parantez içinde belirttik. Selçuklu devrinden kalan bu kitabe, hicri 616 (miladi 1220) tarihinde yazılmıştır. Eyyubi devletinin Urfa'ya hakimiyetleri zamanına rastlanmaktadır. Üst satırda hanı yaptıranın kimliği şöyle belirtilmiştir. İsa oğlu İmad oğlu Hacı Hüsameddin Ali (Allah ecrini mağfiret etsin)

Han-ı Ba‘rur, zi'l-hicce ayı ve 616 senesi, (miladi, Şubat 1220)

Bitiriliş tarihi cemazielevvel ayı sene 616 (Temmuz 1219)

Allah'a hamdolsun" anlamındadır.

Bu büyük Kervansaray Tektek dağları üzerinde ve Bağdat güzergahındadır. Hicri cemazielevvel 616 (miladi, Temmuz 1219) da bitirilmiş ve hicri zilhicce 616 (miladi, Şubat 1220) tarihinde kitabesi yazılmıştır.

Kapının yan duvarındaki kitabe:

ملعون ابن ملعون ابن ملعون ابن ملعون
من ظهر على بانى هذا الخان المبارك

Mel‘un ibni mel‘un ibni mel‘un ibni mel‘un
Men zehere ‘ala bani haza'l-han el-mübarek

Kitâbede: Kim bu mübarek hanın banisine sırt çevirirse, mel'un oğlu mel'un'dur anlamı ifade edilmektedir. Doğrusu biz bunu okurken, okumamıza inanamadık. Çünkü bir lanetleme vardır. Hana uğramayanlara beddua ediyordu. Orada bulunan yaşlı bir köylü sorumuz üzerine

-Evet, dedi, buradan geçip de hana uğramayanları lanetlemiştir.

NİÇİN HAN'el-BA‘RUR: Ba‘rur kelimesi arapçada keçi, deve gibi hayvanların pisliği anlamına gelmektedir. Denildiğine göre, bütün bu bölge üzüm bağı ile kaplı imiş. Bu hanın sahibi, hanı kara üzümle doldururmuş. Ve

-Benden sonra gelenler bu hanı doldurabilirlerse keçi gübresi ile doldursunlar, demiş. Bu yüzden hanın adı Ba'rur kalmış. Kimse değil üzümle, keçi gübresi ile bile dolduramamış bu hanı. Çünkü etrafta bir tek üzüm bağı bile kalmamış. Her taraf kuru çöl haline gelmiştir.

Kapının yan duvarındaki kitabe

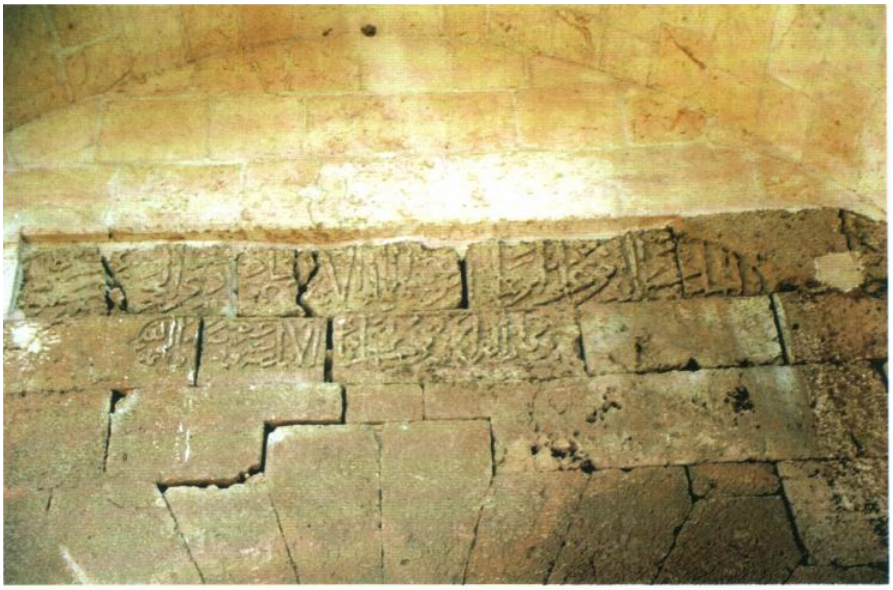

Han el-Ba‘rür kervansarayı cephesi kitabesi

Han el-Ba‘rür portali

SİVEREK İLÇESİ KİTÂBELERİ

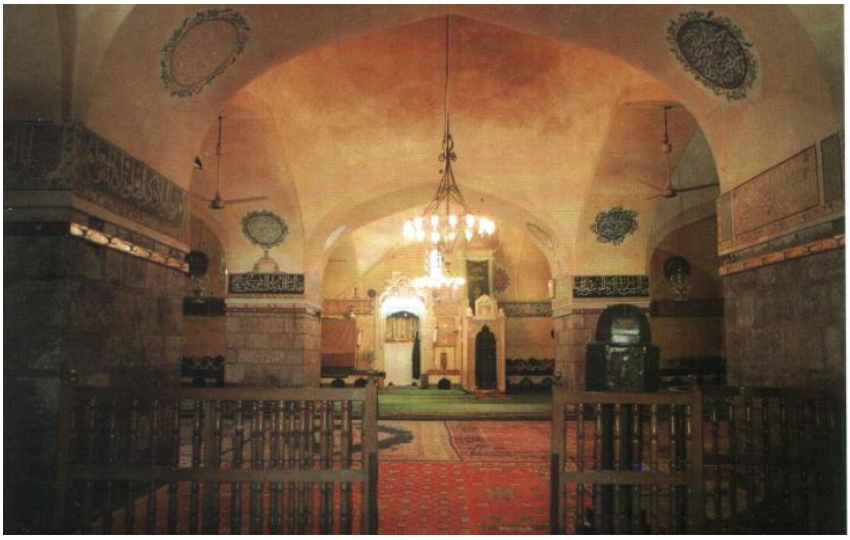

Siverek Ulu Camii içten görünümü

SİVEREK ESKİ HÜKÜMET KONAĞI OSMANLI DEVLET ARMASI KİTABESİ

Siverek eski hükümet konağı kitabesi

الغازى عبدالحميد خان بن عبدالمجيد خان
1293
المستند بتوفيقات الربّانية ملك الدولة العثمانيه
سنه 1325

El-Ğazi Abdulhamid Han bini Abdülmecid Han
1293
el-Müstenidü bi-tevfikati'r-Rabbaniye Mülkü'd-Devletü'l-Osmaniye
Sene 1325

Kitabede, Tuğra Sultan II. Abdulhamid Han'ın tuğrasıdır. Abdülmecid Han'ın oğlu Gazi Abdulhamid Han, yazılıdır. Altındaki tarih Sultan Abdulhamid'in tahta geçtiği tarih hicri 1293 (miladi 1876)'dir.

Hilal içindeki kitâbe: Cenab-ı Hakk'ın tevfikine dayanan Osmanlı Devletinin mülkü. Sene 1325 (miladi 1907) Anlamı ifade edilmiştir. Bu Siverek Kaymakamlık binasının yapıldığı tarihtir. Aynı sene Siverek mutasarrıflık olmuş ve bina mutasarrıflık binası olarak açılmıştır. Tuğranın altındaki yazı, az bir değişiklikle bütün Osmanlı Devlet Armalarında yer almaktadır.

GÜLABİ BEY CAMİİ KİTÂBELERİ

Gülabi Bey Camii Sağ iç kapı kitâbesi:

سنه بيك يوز يكرمى برده اى جان
تمام اولدى بعون الله بو ايوان
بناسنه اولوب هر كم معاوين
ميسّر قل اكا كوثر شرابن

Sene binyüz yirmibirde ey can
Tamam oldu bi‘avnillah bu eyvan
Binasına olub her kim mu‘avin
Müyesser kıl ana kevser şarabın

Kitabede: Ey can, bu eyvan bin yüz yirmi bir senesinde tamam oldu. Yapılışına kim yardım ettiyse, onu kevser şarabına kavuştur ya Rabbi. Anlamı ifade edilmiştir. Manzume “Mefâîlün, fâilâtün, feûlün” vezninde yazılmıştır.

Gülabi Bey camiinin eyvanı hicri 1121 (miladi 1709) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Gülabî Bey Camii sağ iç kapı kitâbesi

Gülabi Bey Camii son cemaat yeri revakları soldaki kitâbe:

رشك ايسته بو طاقه نوله ز طاق سماوات
اول طاق معلى ايسه بو موج طاعات
هر كم كه بو ايوانده ايثار ميقاتى
(...) (...) (...)
تاريخنه برده ايتمده در صاحب خيرات
سنه 1312

Reşk etse bu taka n'ola ze tak-ı semâvat
Ol tak-ı mu'allâ ise bu mevc-i ta'ât
Her kim ki bu eyvanda iysâr-ı mikatı
Mahşerde Hudayi eyleye ecrini mükâfat
(…) (…) (…)
Tarihine birde etmededir sahib-i hayrat
Sene 1312

Kitabe üzerindeki badana ve sıvadan dolayı okunamaz hale gelmiştir. Kitabenin tarihi hicri 1312 (miladi 1894-95) tarihini taşımaktadır.

Manzumede, bu eyvanın takma, kemerine göklerin takı kıskansa ne olur? Çünkü o gökkubbe ise, bu da Allah'a itaatlerin dalgasıdır. Her kim ki bu eyvanda belirli zamanını cömertce geçirirse, Allah da onun mükafatını mahşerde versin. Anlamı ifade edilmektedir. Beşinci mısra hiç okunamadığı için anlam verilemedi.

Bu eyvan 1894-95 tarihinde yaptırılmıştır. Oysa yandaki kitabe, daha eski bir tarih vermektedir.

Gülabi Bey Camii son cemaat yeri revakları sağdaki Kitabesi:

ايوانك تعميرينه سويلدى قول مصطفى
خيرات ياپانك قبول ايت وجمله القا
ذنبنى عفو ايت ثوابك ايله مقبول يا خدا
روزيچهء محشرده شفيع اوله محمد مصطفى
سنه 1183

Eyvanın ta‘mirine söyledi **Kul Mustafa**
Hayrat yapanın kabul et ve cümle ilka
Zenbini afv et sevabın eyle makbul ya Huda
Ruziçe-i mahşerde şefi‘ ola Muhammed Mustafa
Sene 1183

Kitabede, Hz. Muhammed (s.a.s)'in kendisine şefaat etmesini ve Allah (c.c)'ın hayır ve hasenatını kabul etmesini istemektedir. Yine Ya Rabbi günahlarını affet, sevabını kabul eyle dedikten sonra kıyamet gününde Hz. Muhammed (s.a.s)'in kendisine şefaatçi olmasını dilemektedir. Kitabe hicri 1183 (miladi 1769) tarihini taşımaktadır. Bu kitabenin manzumesini Kul Mustafa adındaki bir şair yazmıştır.

Gülabî Bey Camii son cemaat yeri revakları soldaki kitabesi

Gülabi Bey Camii son cemaat yeri revakları sağdaki kitabesi

HACI ÖMER CAMİÎ KÎTÂBELERİ

Hacı Ömer Camii batı iç kapısı Kitâbesi:

بعد سلا بانی اهل خیرات احسان
دو جهانده لطف حقله لا جرم مأجور اوله
بو مسجدده ادا ایلر صلاة خمسه
یا الهی جرم عصیانی قمو مغفور اوله
دولی دعوت ایله رفعت دیدی تاریخ نو
جامع حاجی عمر توحید دلیله نور اوله
1263

Ba‘de sela bani ehl-i hayrat-ı ihsan
Du cihande lütf-i Hak'la lâ cürm me'cur ola
Bu mescidde eda eyler salat-i hamse
Ya îlahi cürm-i isyanı kamu mağfur ola
Dû’lu da‘vet ile **Rifat** dedi tarih-i nev
Cami-i Hacı Ömer tevhid-i delile nur ola
1263

Kitâbede: Duadan sonra camiin banisi hayr sahibi, her iki cihanda günahsızlıkla mükâfatlansın. Ya Rabbi bu camide beş vakit namazı eda edenlerin hepsinin günah ve isyanları bağışlansın. îki eklemek ile Rıf'at yeni bir tarih söyledi. Hacı Ömer'in camii Tevhid deliline nur olsun. Anlamı ifade edilmektedir. manzume “Mefâîlün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün,” vezninde yazılmıştır. Yapılış tarihi hicri 1263 (miladi 1847) dir.

Manzumeyi Siverek şairlerinden Rıf'at yazmış olup, son mısrada tarih düşürmüştür. Son mısra harfleri toplandığında 1261 çıkar. Bu rakama "dulu" daki (ikili) deki 2 rakamı eklenince 1263 hicri (miladi 1847) tarihi çıkar.

Cami 1847 de Hacı Ömer tarafından yaptırılmıştır.

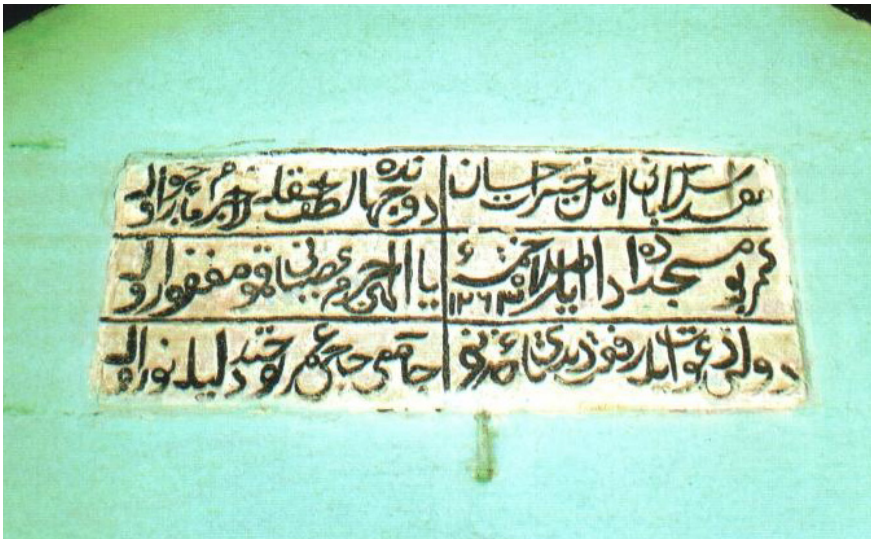

Hacı Ömer Camii batı iç kapı kitâbesi

HALİLİYE CAMİİ KİTÂBELERİ

Haliliye Camii Minare kapısı Kitabesi:

چونکه اولدی بو خلیلیه تمام
لفظ فارغ اولدی تاریخ ای همام

Çünkü oldu bu Haliliye tamam
Lafz-i fariğ oldu tarih ey hümam

Kitabede: Ey himmet sahibi, bu Haliliye Camii tamamlandığı zaman (fariğ) kelimesi onun yapılış tarihini vermektedir. Anlamı ifade edilmektedir. Fariğ kelimesinin harflerinin toplamı hicri 1281 (miladi 1864) tarihini vermektedir. Kitabede ayrıca rakamla camiin yapılış tarihini vermemiştir. Manzume "Fâilâtün, fâilâtün, fâilün" vezninde yazılmıştır. Yazı sülüsdür.

Haliliye Camii Minare kapısı Kitabesi:

حق تجلی ایلینجه هر ایشی آسان ایدر
خلق ایدر اسبابنی بر لحظه ده احسان ایدر

Hak tecelli eyleyince her işi asan eder
Halk eder esbabını bir lahzada ihsan eder

Kitâbede, Hak tecelli eyleyince her işi kolaylaştırır. Sebeblerini yaratarak bir anda onu hediye eder. Anlamı ifade edilmektedir. Manzume "Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün,fâilün" vezninde yazılmıştır.

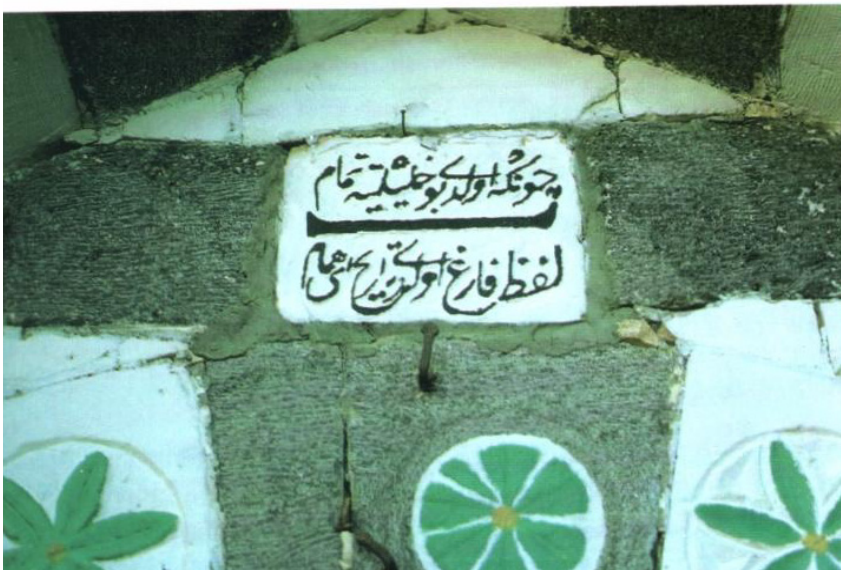

Haliliye Camii minare kapısı kitâbesi

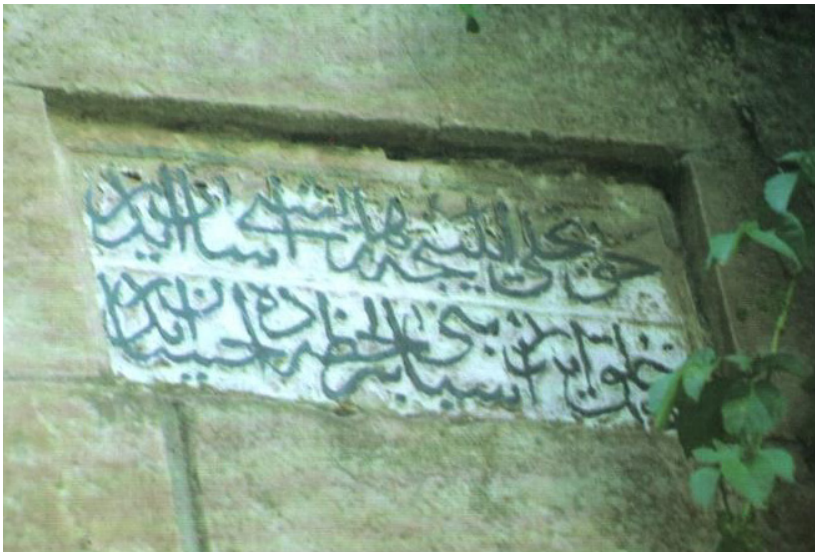

Haliliye Camii minare kapısı kitâbesi

HASAN ÇELEBİ CAMİİ KİTÂBELERİ

Hasan Çelebi Camii Sağdaki iç kapısı kitabesi:

جمله خیرات اهلی شان ایده حق یوم القیام
سنه 1259
بیك ایکیوز اللی طقوزده اولدی جامع ختام

Cümle Hayrat-i ehli şân ede Hak yevm el-kıyam
Sene 1259
Bin ikiyüz elli dokuzda oldu cami hitam

Kitabede: Hak taala kıyamet gününde hayrat sahiplerinin hepsini şanlı yapsın. Bu cami 1259 tarihinde tamamlandı. Anlamı ifade edilmiştir. Hicri 1259 (miladi 1843) tarihinde camiin yapımı tamamlanmıştır.

Hasan Çelebi Camii soldaki iç kapı kitâbesi:

بیك ایکیوز اللی طوقوزده اولدی تمام
صاحب الخیراتك ویر آخرتده یا رب احیاسنی
سنه 1259
ما شا الله

Bin ikiyüz elli dokuzda oldu tamam
Sahib el-hayratın ver ahretde ya Rab ihyasını
Sene 1259
Maşaallah

Kitâbede, camiin hicri 1259 (miladi 1843) de tamamlandığını, Allah'dan hayır sahibini ahirette mükâfatlandırmasını dilemektedir.

Hasan Çelebi Camii soldaki iç kapı kitâbesi

Hasan Çelebi Camii sağdaki iç kapı kitâbesi

Hasan Çelebi Camii Abdest alma yeri revakları cephesi soldaki kitâbesi:

ماء جاریه سیدر ترزی زاده مصطفی
اول دخی اخر نفسده صاحب ایمان اوله
عبدالهادی زاده محمودنده حسبی خدمتی
اوله مقبولی خدانك لطفنه شایان اوله سنه 1310
طورمیه بیجان ازمن درگه حقدن قیل نیاز
روز محشر بونلره شافع ایکی سلطان اوله

Ma-i cariyesidir Terzizade Mustafa
Ol dahi ahir nefesde sahib-i iman ola
Abdulhadizâde Mahmud'un da hasbî hizmeti
Ola makbulu Huda'nın lütfüne şâyân ola sene 1310
Durmaya bican-ı ezman dergeh-i Hak'dan kıl niyaz
Ruz-i mahşer bunlara şâfi‘ iki sultan ola

Kitabede; Bu, Terzizade Mustafa'nın akan suyudur. O da son nefesinde iman sahibi olarak vefat etsin. Abdulhadizade Mahmut'un da bunun yapımında hizmeti vardır. Onun yaptıkları da Allah katında kabul edilsin ve O'nun lütfûne layık olsun. Ey Bican bu zamanlarda durmak olmaz, Hakk'ın dergahında dua et. Bu iki hayırsevere, mahşer gününde iki sultan şefaatçi olsun. Anlamı verilmektedir.

Kitâbenin tarihi hicri 1310 (miladi 1892-93)'dir. Bu tarihlerden anlaşıldığına göre, iki sene ara ile bu eyvanlar Rahime Hatun, Terzizade Mustafa ve Abdulhadizade Mahmut tarafından yaptırılmıştır.

Hasan Çelebi Camii abdest alma yeri revakları cephesi sağdaki kitâbesi:

بش وقتده ایشبو مسجد طوبطلو انسان اوله
حقلرنده رحمت حق دائما احسان اوله
منت جماعتدن فهم ایدر که بو نلسون
اول رحیمه خاتونك چشم ایکی ایوان اوله سنه 1312
دیگری رحیمه خاتوندر بو خیراته (...)
جنت ایچره خدمتنده حوریلر خندان اوله

Beş vakitde işbu mescid dopdolu insan ola
Haklarında rahmet-i Hak daima ihsan ola
Minnet-i cema‘atden fehm eder ki bu nolsun
Ol Rahime Hatunun çeşm-i iki eyvan ola sene 1312
Diğeri Rahime Hatundur bu hayrata (...)
Cennet içre hizmetinde huriler handan ola

Kitabede, Bu mescid her beş vakit namazda insanla dolsun. Allah'ın rahmeti daima bunların haklarında bağışlansın, verilsin. Cemaatin bir kısmı bunun ne olduğunu düşünürler. O Rahime Hatunun iki gözlü eyvanıdır. Diğeri de Rahime Hatunun bu hayratı...

Cennette Huriler, Rahime Hatun'un hizmetinde gülerek çalışsınlar. Anlamı ifade edilmektedir. manzume "fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, failün" vezninde yazılmıştır.

Bu, abdest almak için yapılan eyvanın tarihi hicri 1312 (miladi 1894- 95)'dir.

Hasan Çelebi Camii abdest alma yeri revakları cephesi sağdaki kitabesi

Hasan Çelebi Camii abdest alma yeri revakları cephesi soldaki kitabesi

SULU CAMİİ KİTÂBELERİ

Sulu cami son cemaat yeri revakları kitâbesi:

خدایا اهل کیرام عمر زاده سلیمانی
جهان فخری محمد حقّیچون (...) شاد ایله
بو ایوانه دیدیم بنده تاریخ تام سامی مصراعی
(فانی و هم بقا ایله ایوان نو رعنا ایله)
سنه 1308

Hudâ'yâ ehl-i kiram Ömerzade Süleymanı
Cihan fahri Muhammed hakkı içün (...) şad eyle
Bu eyvane dedim ben de tarih-i tam Sami mısra'ı
(Fenâ ve hem bekâ ile eyvan-i nev ra'na eyle)
sene 1308

Kitâbede, Allah'tan, ikram sahibi Ömerzade Süleyman'ı, Cihanın övündüğü Hz. Muhammed (s.a.s) için mutlu kılmasını istemekte ve bu eyvanın tarihini düşürmektedir. Son mısra bozuk olduğundan okuyabildiğimizi parantez içinde yazdık. Çünkü bundan tarih çıkmamaktadır. Yine manzumeyi Sami Efendi yazmış ve bu eyvanın yapılış tarihi hicri 1308 (miladi 1891)'dir.

Sulu Cami son cemaat yeri revakları kitâbesi

Sulu cami orta iç kapısı kitâbesi:

اهل خيرك دمبدم عصياننى عفو ايليوب
رحمتك دريانسه غرق ايلسون اول بى نياز
صرف ايدنلر وسعنى بو جامعك احياسنه
اولهلر مزيّن (...) دو عالمده ايده سرفراز
بنده مهمل حرف ايله ديدم سامى بر تاريخ
قيل جامعى ايتميه (...) ركن اسلامدر نماز

Ehl-i hayrin dembedem isyanını afv eyleyüb
Rahmetin deryasına gark eylesün ol bî niyaz
Sarf edenler vüs‘unu bu cami'in ihyâsına
Olalar müzeyyen (...) du alemde ede serfiraz
Ben de mühmel harf ile dedim **Sami** bir tarih
Kıl cami'i etmeye (...) rükn-i islamdır namaz

Kitâbede: Allah, hayır sahiplerinin arada bir yaptıkları günahlarını affetsin. Onları rahmet deryasına ğarketsin. Bu camiin ihyası için servetini ve gücünü sarf edenlerin iki cihanda başları dik olsun. Şair Sami de bu tamir tarihini noktasız harflerle söyledi denilmektedir. Son mısrada ilk kelimeler okunamadığı için, sadece namazın islam'ın rüknü olduğu belirtilmiş ve bu yüzden şairin düşürdüğü tarih belli olmamaktadır. Tarih yazılmamıştır. Manzume “fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün” vezninde yazılmıştır.

Sulu Camii orta iç kapı kitâbesi

Siverek Sulu Cami sağ iç kapı kitâbesi:

جناب حضرت باری قموسن (...)
معزز قلسون محترم همن اسوب غصّه دن خالی
بو جامع هم کوچك همده خرابه مشرف اولمشدی
اساسندن یقوب توسعنه صرف ایتدیلر مالی
دیدی سامی بنیادینه همان معجمله بر تاریخ
فیض ربّانی ایلدی بو سنه مسجد عالی

Cenab-ı Hazret-i Bârî kamusın (...)
Muazzez kılsun muhterem hemen esub ğusseden hali
Bu cami‘ hem küçük hem de haraba müşrif olmuşdu
Esasından yıkub tevsi‘ine sarf etdiler mali
Dedi **Sami** bünyadına heman mu‘cemle bir tarih
Feyz-i Rabbani eyledi bu sene mescid-i ‘âlî

Kitâbede: Cenab-ı Hak hepsini (mutlu etsin). Hepsini ğam ve kasavetten uzak ve aziz kılsın. Bu cami hem küçük ve hem de yıkılmaya yüz tutmuş idi. Temelinden yıkarak, genişletmek için mallarını sarf ettiler. Yapılışına şair Sami mu'cemle bir tarih dedi ki Rabbani olan feyzle bu sene bu yüce mescidi yaptı. Anlamı ifade edilmektedir.

Son mısrada tarih düşürmüş olup, manzumenin şairi yine Sami Efendi'dir.

Sulu Camii sağ iç kapı kitâbesi

Sulu Camii sol iç kapısı kitâbesi:

خدا اصحاب خیری هر دو عالم بر مراد ایلسون
دخی حفظ و حمایه ایلسون قبرك ظلمتدن
صولر کم صرف ایتدیلر سعی تعمیر و توسیع
قموسی حصّدار اولسون او گون دار السلامتدن
نظم ایلیوب سامی دیدی بو تاریخ تامی
مساجد بیت یزداندر صاقین دنیا کلامندن

Huda ashab-ı hayrı her du ‘alem ber murad eylesün
Dahi hifz û himaye eylesün kabrin zülmetden
Sular kim sarf etdiler sa‘i ta‘mir û tevsi‘
Kamusu hissedar olsun o gün dar-ı selametden
Nazm eyleyüb **Sami** dedi bu tarih-i tamı
Mesacid beyt-i Yezdan'dır sakın dünya kelamından

Kitâbede: Allah, hayır sahiplerini her iki alemde mutlu kılsın. Onların kabrini zülmetden korusun. Bu camiin tamiri ve genişletilmesi için su gibi para sarfettiler. Kıyamet gününde Allah onların hepsini selamet evinden hisselendirsin. Sami de bu tamir için bir tam tarih nazmederek dedi, mescidler Allah (c.c)'ın evidir. Dünya kelamından sakının. Anlamı ifade edilmektedir. Son mısra harfleri toplandığı zaman hicri 1307 (miladi 1890) tarihi çıkmaktadır. Yazı sülüs hattı ile yazılmıştır.

Siverek Sulu Camii müezzin mahfili kitâbesi:

تاريخ تام
صاحب الخير عثمان اغا شاد اولوب
هر دو عالم اوله محنتدن بعيد
ايكى صره يعنى اون گوز قطره
ياپدروب اثارنى قلدى مزيد
ساميا بنيادينه ديدى تاريخ تام
سعينى مشكور ايده رب شهيد
سنه 1307

Tarih-i tam
Sahih el-hayr Osman Ağa şâd olub
Her dû ‘alem ola mihnetden ba‘îd
İki surre yani on göz katre
Yapdırub asarını kıldı mezid
Sami'yâ bünyadına dedi tarih-i tam
Sa‘yini meşkur ede Rabb-i şehid
Sene 1307

Kitâbede: Hayır sahibi Osman Ağa mutlu olarak, her iki dünyada kötülüklerden uzak olsun. İki altın kesesi ve on gözyaşı damlası ile eserini yapdırarak hayrını ziyadeleştirdi. Şair Sami, onun yapılışına tam tarih olarak şöyle dedi. Herşeye şahid olan Allah, Osman Ağa'nm bu çalışmasını şükre layık kabul etsin. Anlamı ifade edilmektedir. Caminin yapılış tarihi hicri 1307 (miladi 1890)'dir. Siverek'in tanınmış hattat ve şairlerinden Sami Efendi tarafından yazılan bu manzumenin son mısrasında tam tarih düşürmüş olup, harflerin toplamı caminin yapılış tarihi olan hicri 1307 (miladi 1890) tarihini vermektedir. Manzume “fâilâtün, fâilâtün, fâilün” vezninde yazılmıştır.

Sulu Camii müezzin mahfili kitâbesi

ULU CAMİİ KİTÂBELERİ

Ulu cami Siverek'in en eski camisidir.

Ulu Cami son cemaat yeri revakları cephesi Kitâbesi:

ديدى رعنا اولدى بو طاق معلى
(...) انشاسنه بادى اولان
مبارك ايلسون الله اعلى
خداى ويرسون عندنده قصر بالا
ديدى زكيا بر تاريخ رواقك
ايده عونى غناسك حق تعا لى
1306

Dedi ra‘na oldu bu tak-ı mu‘alla
(...) inşasına badi olan
Mübarek eylesün Allahu a‘lâ
Huda versün ‘indinde kasr-ı bâlâ
Dedi **Zeki**'yâ bir tarih-i revakın
Ede ‘avni ğinasın Hak Taala
1306

Kitâbede: Bu yüksek eyvan revakları çok güzel oldu. Bunun inşasına sebeb olanlar (cennetlik olsun). Allahu Taala mübarek eylesin. Allah kendi yanından yüksek köşk versin. Zeki bu revakın tarihine Allahu taala çok yardım ede dedi. Anlamı ifade edilmektedir. manzume “ Mefâîlün, Mefâîlün, feûlün” vezninde yazılmıştır.

Kitabenin altındaki tarih hicri 1306 (miladi 1888-9)'dur. Bu tarih eyvanın yapılış tarihidir.

Kitabe sülüs hatla yazılmıştır.

Ulu Cami son cemaat yeri revakları cephesi kitabesi

Ulucami minare kapısı kitabesi:

بسم الله الرحمن الرحيم
قد عمر هذه المنارة المباركة
سنه اثنى و ثمانين و تسعمائة الحمدلله

Bismillahirrahmanirrahim.
Kad ‘ammere nazihi'l-minareti'l-mübareketi
Sene isna ve semanini ve tis‘a mie. Elhamdülillah

Kitâbede, besmeleden sonra bu mübarek minarenin tamiri 982 hicri (miladi 1574) senesinde yapıldı, elhamdüllilah. Denilmektedir. Anlaşıldığına göre bu Ulu camiin minaresi 1574 de imar edilmiştir.

Ulu Cami minare kapısı kitabesi

Ulu cami minaresi doğu cephesi kitabesi

Ulu Camii minare kaidesi doğu cephesi kitâbesi:

تاريخ سنه 982

Tarih sene 982

Kitâbede hicri 982 (miladi 1574) tarihi yazılmıştır. Bu tarih camiin yapılış tarihi olmalıdır.

Minare kaidesi doğu cephesi alttaki kitâbesi:

حمدالله بن محمد بن قراارسلان بن (فراوش)

Hamdullah bini Muhammed bini Karaarslan bini (Firavuş)[123]

Kitâbede: (Firavuş)'un oğlu Karaarslan'ın oğlu Muhammed'in oğlu Hamdullah. Yazılıdır. Herhalde bir onarım sonrası olmalıdır ki üzerinde yazıların bulunduğu taşların araları kaba bir şekilde beton sıva yapıldığı için kelimelerin baş ve son taraflarında kapanma olmuş ve bu yüzden yazı zor okunmaktadır. Dolayısıyla son kelime aşağıda gösterdiğimiz kaynaktan alınmıştır.

Bu alt alta yazılmış iki kitâbeden, Ulu Camiin 1574 tarihinde Karaarslan torunlarından Muhammed oğlu Hamdullah tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Minare kaidesi kitâbesi

[123] Ramazan Özgültekin, Ekrem Akman, Hüseyin Demirbaş, Dünden Bu Güne Siverek, 1997, s.37

SURUÇ İLÇESİ KİTABELERİ

SURUÇ ZİYARET KÖYÜ
ŞEYH MÜSLÜM TÜRBESİ KİTÂBELERİ

Türbenin kuzey kapısı kitâbesi:

عمّر هذه القبة المباركة على قبر الشيخ مسلمة
ابن نعمة قدس الله سره عزيز فى شهر جماذالاولى
سنة خمسة و اربعين و سبع مائة على يد العبد الفقير
الراجى الى رحمة ربه و غفرانه الشيخ حسن ابن
الشيخ محمد رحمه الله عليه ولوالديه و جميع
المسلمين و المسلمات

‘Ammere hazihi'l-kubbetü’l-mübareketü ‘ala kabri
eş-Şeyh Mesleme ibni Na‘me kaddesallahu sırrehu ‘aziz
fi şehri cemazielûlâ sene hamsetü ve erba‘ine ve seb‘a mieti.
‘ala yedi'l-‘abdu'l-fakir er-raci ila rahmeti Rabbihi ve
gufranihi eş-Şeyh Hasan ibni eş-Şeyh Muhammed
rahimallahu ‘aleyhi ve livalideyhi ve cemii’l-müslimin
ve’l-müslimat

Kitâbede: Bu mübarek kubbeyi, Name oğlu Seyh Müslüm’ün (Mesleme) kabri üzerine Cemazielevvel 745 (miladi Eylül 1344)'de yaptırdı. Allah'ın rahmetini ve mağfiretini isteyen Şeyh Muhammed oğlu Şeyh Hasan eliyle yaptırılmıştır. Anlamı çıkmaktadır.

Dipnotta verdiğimiz adını eserde bunun tarihi:

“ **خمسة و اربعين و تسع مائة** = hamse ve erba’ine ve tis’a mie” (945) tarihi okunmuştur. [124]

Ben ise tarihi “ **خمسة و اربعين و سبع مائة** = hamse ve erbaine ve sab‘e mie” (745) tarihi okudum.

Zaman aşımından dolayı kitabe yıprandığı için, yazı ile yazılan tarih “ **خمسة و اربعين و سبع مائة** = hamse ve erbaine ve sab‘e mie” ve

[124] T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale’deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s. 287 (K. Türkmen 1988)

“ **خمسة و اربعين و تسع مائة** = hamse ve erba’ine ve tis’a mie” şeklinde okunabilmektedir. O zaman hicri 945, miladi eylül 1538 tarihi eder ki arada ikiyüz sene fark olur.

Suruç ilçesine bağlı olan Ziyaret köyünde doğan ve yine orada vefat eden Şeyh Müslüm'ün (K.S) babasının adı Na'me es-Serucî'dir. Şeyh Müslüm'ün (K.S) 564 (miladi 1168) tarihinde vefat etmiştir.

Şeyh Müslüm'ün üzerine Şeyh Muhammed oğlu Şeyh Hasan, hicri 745 (miladi 1344) de bir türbe yaptırmıştır.

Türbenin kuzey kapısı kitâbesi

Şeyh Müslüm Türbesinin kuzey cephesindeki kitabe:

دوشدی تاریخ صابر
خامه دن انشادینه
ایتدی نو تجدید
و زیب قبّه جان جودنه
فی سنه 1284

Düşdü tarih Sabır
Hameden inşadına
Etdi nev tecdid
ve zib kubbe-i can-i cûdina
fi sene 1284

Kitâbede: Sabır, şiir okuyarak kalemden tarih düşürdü. Cömertçe can kubbesini yeniledi ve süsledi. Anlamı ifade edilmiştir. Tamir tarihi hicri 1284 (miladi 1867)'dir.

Şeyh Müslüm Türbesinin kuzey cephesindeki kitabe

VİRANŞEHİR İLÇESİ KİTÂBELERİ

Viranşehir ilçesi tarihi bir şehir olmasına rağmen, tarihi yapıların hemen hiç birinde kitabeye raslayamadık. Sadece Kışla camiinde küçük bir tamir kitabesi bulunmaktadır ki, onun da tarihi yoktur. Diğer kitabe ise bir mezar kitabesidir. Viranşehir'e yakın olan Şemdin (Çimdin) Kale'deki kitâbeler de artık okunamayacak kadar aşınmıştır.

KIŞLA CAMİİ KİTÂBELERİ

Müezzin Mahfili cephesi kitâbesi:

اهل خيرك ياردميله
بيوك اولدى بو جامعمز
راضى اولسون جمله سندن
غفار و احد اللهمز

Ehl-i hayrin yardımiyle
Büyük oldu bu cami‘miz
Razı olsun cümlesinden
Gaffar u ahad Allah'ımız

Kitâbede: Hayır sahiplerinin yardımıyla camimiz büyük oldu, genişletildi. Allah hepsinden razı olsun. Denilmektedir.

Kitâbenin altında tarih yazılmamıştır. Cami tamamen onarımdan geçirilmiş, her taraf beton yapılmıştır. Sadece yukardaki kitâbe tarihsiz olarak yazılmıştır. Dolayısıyle tamir tarihi belli olmamaktadır.

Kışla Camii doğu duvarı kitabesi:

رضى لله الفاتحه
مرحوم بابى زاده مسلم افندى
ابراهيم پاشانك زوجهسى حاجه عادله خانم
و يوزباشى عثمان افنديلر بوراده مدفوندرلر
كه الحمدلله تعالى عليهما و رحمة واسعا امين
سنه هجرى 1 \ 1342 - 2 \ 1343 - 3 \ 1935 م

Rızalillahi'l-fatiha
Merhum Babizade Müslüm Efendi
İbrahim Paşa'nın zevcesi Hace Adile Hanım
Ve Yüzbaşı Osman Efendiler burada medfundurlar
Ki el-Hamdülillahi Ta‘ala ‘aleyhima ve rahmeten vasi‘a
amin
Sene hicri 1 / 1342 2 / H.1343 3 / M.1935

Kitâbede, Allah rızası için fatiha istendikten sonra, burada Merhum Babizade Müslüm Efendi, İbrahim Paşa'nın hanımı Hace Adile Hanım ile Yüzbaşı Osman Efendi gömülüdür. Allah kendilerine çok rahmet eylesin, denilmektedir. Ölüm tarihleri ise, birincisi Müslüm Efendi hicri 1342 (miladi 1923), ikincisi Adile Hanım hicri 1343 (miladi 1924), üçüncüsü ise Yüzbaşı Osman Efendi miladi 1935 senesinde vefat etmişlerdir.

Kitâbede belirtildiği gibi bu bir mezar kitâbesidir. Camiin doğu duvarı önünde ismi zikredilen bu merhumların mezarları bulunuyormuş. Şimdi mezarların yeri dümdüz yapılmıştır. Sadece cami duvarındaki kitabe kalmıştır.

ŞEMDİN (ÇİMDİN) KALE KİTÂBELERİ[125]

Şemdinkale (Çimdin kale) kapı kitâbesi:

ممّا أمر باءنشاء هذه القلعة (...) سعدا(لدين)
محمد (بن) حسن

Mimma emere bi-inşai hazihi'l-kal'ati (…)
Sa‘ad (üd-din) Muhammed (bin) Hasan.

Kitâbede, Bu kalenin inşasını Hasan (oğlu) Saa(eddin) Muhammed (…) emretti. Anlami ifade edilmektedir. Kitabenin tarihi yoktur.

Kitâbeye ulaşamadığım için dipnotta adını verdiğim kaynaktan faydalanılmıştır.

Şemdinkale (Çimdinkale) türbe kitâbesi:[126]

بسم الله الرحمن الرحيم (...) و على محمد و آله
الصلوة والسلام هذا قبر اهل بيت المرحوم السيد
علىّ (بن) ابراهيم سليلة السلطان محمّد

Bismillahirrahmanirrahim. (...) ve ‘ala Muhammedin ve alihi'
s-salatü ve's-selamü haza kabrü ehli beyt
El-merhum es-seyyid Ali (bin) ibrahim
selileti'l-Sultan Muhammed.

[125] Max Freiherm von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahne 1899, Leipzig, J.C. Hinrichs 1913, s. 63
[126] a.g.e. s.62

Kitabede, besmele ve salavattan sonra, bu mezar ehli beytten merhum Sultan Muhammed sülalesinden îbrahim (oğlu) merhum mesut Ali'nindir. Anlamı ifade edilmektedir. Kitabenin tarihi yoktur.

Çimdin Kale

FAYDALANDIĞIMIZ KAYNAKLAR

-Alpay, Bedri, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986

-Ağırakça, Ahmet, İslam Fetihlerinden Günümüze Kadar Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış, Şurkav, Urfa 1991

-Ahmet Vefik, Anadolu Türk Aşiretleri, İstanbul 1930

-Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar, (nesr. Dr. Mücteba Ilgürel), İstanbul 1978

-Aktepe, M. Münir, Şemdani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'at-i Tevarih, İstanbul 1976

-Abdurrahman Cami, Nefahatü'l-Üns, tercüme Lami Çelebi, İstanbul 1289

-Belazuri, Fütuhü'l-Büldan, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1955

-Çeşmizade Mustafa Reşid, Çeşmizade Tarihi, hzr. Dr. Bekir Kütük, İstanbul 1959

-Danışmend, İsmail Hami, İzahli Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1948

-Ebu'l-Faraç, Gregory, Tarih, çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1945

-Fığlalı, Ethem Ruhi, Türkiyede Alevilik – Bektaşilik, Ankara 1990

-İmam Şarani, Tabakatü'l-Küba, çeviren. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1969

-Köprülü, Prof. Dr. Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvuflar, D.İ.B.Y. Ankara 1966

-Karakaş, Mahmut, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara 1995

-Karakaş, Mahmut, Şanlıurfa Kitabeleri, Şanlıurfa 1986

- Kürkçüoğlu, Cihat, Erciyes Üniversitesi, Harran Üniversitesi'nin Bilimsel Temelleri, Harranlı Bilim Adamları, Harran Mimarisi, Kayseri 1995

-Leipzig, J.C. Hinrichs 1913

-Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308

-Mevlana Şibli, Sadri İslam, İslam tarihi, Hz. Ömer, tercüme. Ömer Riza, İstanbul 1928

-Max Freiherrn von Oppenheim, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im jahre 1899,

-Nabi, Divan, İstanbul 1292

-Nizamüddin Sami, Zafername, çeviren Necati Lügal, Ankara 1949

-Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menâkibnâmeler, Ankara 1992

-Özgültekin, Ramazan-Ekrem Akman-Hüseyin Demirbağ, Dünden Bugüne Siverek, Konya 1997

-Özgültekin, Ramazan, Siverek Evliya ve Âlimleri, Siverek 2006

-Pakalin, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. İstanbul 1983

-Raşid, Tarih, İstanbul 1282

- Rice, D.S. Anatolian Studies, Vol. II. 1952, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Ankara.

-Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali ibn Naşir ibn Ali el-Hüseyni, Ahbarü'd-Devlet is-Selçukiye, Tercüme Necati Lügal, Ankara 1943

-Şeşen, Ramazan, Harran Tarihi, Ankara 1993

- Turan, Osman, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1973

-Harran Dergisi, Şanlıurfa , 1980-2000 senesi sayıları

-Salname-i Vilayet-i Haleb, 1310

-T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999

-İslam Ansiklopedisi

-Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, (Komisyon), İstanbul 1992

-1927 tarihli Urfa Salnamesi